Stig Fhanér

PSICHOANALIZĖS ŽODYNAS

aidai

Stig Fhanér

PSICHOANALIZĖS ŽODYNAS

aidai
2005

UDK 159.96(038)
Fh-01

Versta iš: Stig Fhanér, *Psykoanalytiskt Lexikon*, Norstedts Förlag, 1989

Į lietuvių k. vertė
LORETA VAICEKAUSKIENĖ

Konsultavo
prof. DANUTĖ GAILIENĖ,
STASĖ MEŠKAUSKIENĖ,
Suomijos psichoanalizės draugijos narė,
Tarptautinės psichoanalizės asociacijos mokytoja

Leidinį parėmė

Education and Culture
Culture 2000

LIETUVOS RESPUBLIKOS
KULTŪROS IR SPORTO
RĖMIMO FONDAS

ISBN 9955-656-19-0

Šiame psichoanalizės žodyne pateikiami pamatiniai psichoanalizės terminai. Jo antraštiniai žodžiai atspindi psichoanalizės kūrėjo Sigmundo Freudo (1856–1939) sąvokų aparatą. Žodynas skiriamas psichologams ir psichiatrams, užsiimantiems psichoterapija. Be to, jis tikrai pravers visiems tiems, kurie ieško autoritetingų pamatinių psichoanalizės savokų apibrėžimų ar tiesiog vienaip ar kitaip domisi psichoanalize. Šis žodynas yra lyg ir kokia sintezė dviejų standartinių žinynų, visuotinai naudojamų psichoanalizės studijoms tuose kraštuose, kur psichoanalizė nuo seno taikoma klinikiniame darbe. Turime galvoje Jeano Laplanche'o ir J. B. Pontalis'o „Vocabulaire de la psychoanalyse“ ir Charles'o Rycrofto „A critical dictionary of psychoanalysis“. Pirmasis veikalas yra nepaprastai kruopščiai parengtas, gausus detalių žinių, pilnas nuorodų į pirminius šaltinius ir pirmiausiai aprašąs klasikinę psichoanalizę. Rycrofto žodynas, savo ruožtu, yra labiau mokslo populiarinamojo pobūdžio, tačiau jame pateikiamas visas pluoštas sąvokų, atsiradusių vėlesniuose psichoanalizės raidos perioduose. Ši raida iš esmės aprėpia keturias paskiras mokyklas ar kryptis: Melanie Klein (1882–1960) mokyklą, britų ryšio su objektu mokyklą, amerikietiškąją Ego psichologiją ir prancūziškąją freudizmo mokyklą, kurios kūrėjas buvo Jacques'as Lacanas (1901–1981).

Žodyno antraštiniai žodžiai pateikiami abėcėlės tvarka. Prie kiekvieno termino papildomai nurodomi jo atitikmenys anglų, prancūzų ir vokiečių kalbomis. Žvaigždutė (*) prieš terminą reiškia, kad jis žodyne pateikiamas kaip antraštinis žodis. Freudo veikalų antraštės pateikiamos originalo kalba. Skaitmenys po Freudo veikalų citatų nurodo angliškojo veikalų leidimo (*The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, I–XXIV, London, 1966–1974) puslapius. Norint labiau priartinti skaitytojui pagrindinius psichoanalizės teoretikus, mokslo pasaulio veikėjus ir pan.,

greta pavardžių pateikiamos ir jų gimimo bei mirties datos. Knygos gale pridėtas anglų–lietuvių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynėlis, galįs padėti skaitytojui naudotis psichoanalitine literatūra originalo kalbomis.

a

Afektas

Angl. ir pranc. *affect*; vok. *Affekt*

Bendrinis terminas, dažniausiai nusakąs stiprius jausmus ar emocijas. Emocinė būsena gali būti skausminga arba maloni, neapibrėžta arba tiksliai apibrėžta. Pasak Freudo, kiekvienas *varų impulsas reiškiasi afekto ir *vaizdinio pavidalu.

Sisteminiu požiūriu Freudas afektą aptaria veikaluose *Die Verdrängung* (1915d) ir *Das Unbewußte* (1915c). Afektas – tai subjektyvi kokybinė kiekybinių varos energijos pokyčių išraiška. Todėl griežtąja prasme afektai negali būti nesąmoningi. Tačiau Freudas manė, kad kai kuriais atvejais galima vartoti sąvoką „nesąmoningi afektai". Tradicinėje psichiatrijoje „afektinių sutrikimų" diagnozė siejama su nuotaikos nuosmukio ir pasikylėjimo būsenomis. Afektiniai sutrikimai apima maniakinę depresinę psichozę, depresiją ir maniją (Cullberg, 1984).

Agresija

Angl. *aggresion*; pranc. *agressivité*; vok. *Aggression*

Tendencija, besireiškianti ir tikromis elgsenomis, ir fantazijomis, kurių tikslas yra pakenkti kitiems žmonėms, juos sunaikinti, pažeminti ar kankinti. Psichoanalizė šiai sąvokai suteikė ypatingą svorį, parodydama, kad agresijos esama jau ankstyvose individo raidos stadijose ir kad ji netiesiogiai siejasi su *seksualumu.

Iki 1920 m. Freudas atmetinėjo 1908 m. Alfredo Adlerio (1870–1937) iškeltą *agresijos varos hipotezę. Freudas gerai suvokė, kad agresyvi elgsena ir agresyvios *fantazijos yra svarbus paciento funkcionavimo elementas. Itin ryškiai agresija atsiskleidžia ryšium su gydymo metu besireiškiančia paciento *gynyba ir su *neigiamu perkėlimu,

kai nekenčiamą asmenį simboliškai įkūnija analitikas (Freud, 1905e). *Edipo kompleksas nuo pat pradžių laikytas *ambivalentiniu meilės ir priešiškumo elementų junginiu (Freud, 1900a). Ankstyvuosiuose raštuose Freudas į agresiją žvelgė kaip į sudėtingos *seksualinių ir *savisaugos varų sąveikos apraišką. Ankstyvojoje raidoje, ypač *analinėje sadistinėje fazėje, agresyvus aktyvumas reiškiasi kaip vaiko troškimas dominuoti ir kontroliuoti aplinką (Freud, 1905d). 1920 m. išleistoje knygoje *Jenseits des Lustprinzips* Freudas pateikia esminę varų teorijos reviziją. Jis išlaiko seksualinių ir savisaugos varų sąvokas, tačiau sujungia jas į vieną grupę, vadinamą „gyvybės varų" arba „Eroto" vardu. Drauge kaip kontrastą įveda sąvoką „mirties varos", kurių tikslas yra destrukcija. Mirties vara, nukreipta į išorės pasaulį, vadinama „agresijos vara". Agresijos vara niekada nesireiškia skyrium, ji visados siejasi su Erotu. Po 1920 m. Freudas vis aiškiau pabrėždavo, kad žmogaus agresija gali būti nukreipta ir prieš jį patį. Šis agresijos krypties pokytis itin ryškiai atsiskleidžia per gedulą ir depresiją. Agresija krypsta ne vien į *objektus, ji gali reikštis ir įvairiuose psichikos institucijų santykiuose, pvz., konfliktuose, galinčiuose kilti tarp *Superego ir *Ego. Iš vėlesnių teoretikų, teikiančių agresijai reikšmingą vaidmenį žmogaus raidoje, minėtina Melanie Klein (1882–1960). Pasak jos teorijos, kūdikio fantazijose esama agresyvaus atspalvio.

AGRESIJOS VARA

Angl. *aggressive instinct*; pranc. *pulsion d'aggression*; vok. *Aggressionstrieb*

Freudas šį terminą vartoja nusakyti *mirties varoms, nukreiptoms į išorės pasaulį. Agresijos varos tikslas yra *objekto sunaikinimas.

Šį terminą pavartojo Alfredas Adleris (1870–1937) per paskaitą, skaitytą 1908 m. (Adler, 1908). Tuo pat metu Freudas analizavo Mažylį Hansą, kurį kamavo smarki arklių fobija. Hanso *vaizdiniams ir elgsenai buvo būdingos smarkios agresyvios tendencijos. Vis dėlto Freudas tame *psichoanalizės raidos etape priešinosi, kad būtų pos-

tuluojama paskira agresijos vara, galinti stoti į vieną gretą su jo teorijoje priimtomis *savisaugos varomis ir *seksualinėmis varomis (Freud, 1909b). Pradinis jo priešinimasis šiam terminui, ko gero, buvo nulemtas tarp jo ir Adlerio kilusių asmeninių ir teorinių nesutarimų. Tačiau agresijos varos sąvoką jis vis dėlto įvedė, veikale *Jenseits des Lustprinzips* pateikdamas dualistinę varų teoriją, kurios kertinis akmuo yra *gyvybės ir *mirties varos.

AIŠKINIMAS – ŽR. INTERPRETACIJA

AKTYVIOJI TECHNIKA

Angl. *active technique*; pranc. *technique active*; vok. *aktive Technik*

Techninių rekomendacijų rinkinys, kurio autorius yra Sandoras Ferenczis (1873–1933). Aktyvioji technika reiškia, kad analitikas ir terapinėje situacijoje, ir už jos ribų privalo nesitenkinti vien *interpretacija, kad jis sykiu turi ir formuluoti nurodymus ar draudimus, susijusius su paciento elgesiu. Taip esti tuomet, kai analitikas įtaria, kad paciento elgesys blokuoja prisiminimą, o sykiu ir lėtina gydymo pažangą (Ferenczi, 1952).

Sandoras Ferenczi's buvo vengrų psichoanalitikas ir vienas pačių ankstyviausių ir artimiausių Freudo bendradarbių. Aktyvioji technika yra garsiausias ir sykiu kontroversiškiausias Ferenczio indėlis į analitinį gydymo metodą. Iš pradžių Freudas palankiai vertino Ferenczio idėjas, bet vėliau darėsi vis kritiškesnis, ir po kurio laiko jų bendradarbiavimas visiškai nutrūko. Ferenczis aktyviąją techniką laikė pagalbine priemone, o ne nauju tradicinės analizės variantu. Veiklių pastangų buvo imamasi tik išimtiniais atvejais ir tiksliai apibrėžtu laiku. Po tam tikro periodo Ferenczis atsisakė aktyviosios technikos. Ji ir toliau taikoma tam tikrose psichoanalizės pamatu atliekamos trumpalaikės terapijos atmainose (Glover, 1955).

Aktyvumas / pasyvumas

Angl. *activity/passivity*; pranc. *activité/passivité*; vok. *Aktivität/ Passivität*

Freudas aktyvumo/pasyvumo terminą suprato kaip paveldėtą biologinį poliarumą, kuris laikui bėgant įgyja įvairius psichologinius pavidalus. Poliarumą lemia *varos tikslų pobūdis. Pvz., *mazochizmo ir *ekshibicionizmo atvejais varos tikslai yra pasyvūs, o *sadizmui ir *vojerizmui būdingi aktyvūs varos tikslai (Freud, 1915c). Freudas daro kontroversišką išvadą, pasak kurios, normaliais atvejais pasyvumas yra tarytum būdingas moteriškumo bruožas, o aktyvumas tampa vyriškumo požymiu (Freud, 1905d). Šį teiginį kritiškai vertino analitikės moterys, nes, jų nuomone, taip reiškiasi kultūros nulemtas falocentrinis Freudo požiūris į moteris (Horney, 1926; Klein, 1948; Mitchell, 1974).

Aktualioji neurozė

Angl. *actual neurosis*; pranc. *névrose actuelle*; vok. *Aktualneurose*

***Neurozės atmaina, kuri nuo *psichoneurozių skiriasi tuo, kad yra nulemta ne ankstesnių traumuojamų išgyvenimų ar vaikystės konfliktų, bet aktualių gyvenimo sąlygų.**

XIX a. pabaigoje Freudas įvedė aktualiųjų neurozių ir psichoneurozių skyrimą (1898a). Jis manė, kad aktualiosios neurozės patogenezė susijusi su pasitenkinimo seksualiniu gyvenimu stygiumi. Simptomai yra ne simboliniai turiniai, kaip psichoneurozės atveju, bet tiesioginiai fiziologiniai padariniai, kylą iš seksualinio nepasitenkinimo. Būdingo apraiškos – nuovargis, galvos skausmai, „difuzinis nerimas“ ir fizinis skausmas. Freudas teigė, kad aktualiųjų neurozių neįmanoma gydyti, pasitelkiant psichoanalitinę terapiją, nes simptomai neturi simbolinio turinio, kurį būtų galima atskleisti. Freudas skyrė tris aktualiųjų neurozių variantus: neurasteniją, *nerimo neurozę ir hipochondriją. Pastaraisiais metais aktualiosios neurozės reikšmė *psichoanalizėje sumenko.

Esmingiausia priežastis čia ta, kad visose vadinamosiose aktualiosiose neurozėse galima įžvelgti simptomus, simboliškai išreiškiančius senus konfliktus. Šiuolaikinė psichosomatika domisi aktualiųjų neurozių simptomų paveikslu, nors seksualinė etiologija ir pasitraukė šiek tiek į šalį, užleisdama vietą tokiems veiksniams kaip stresas ir slopinamas agresyvumas (Pelletier, 1980).

AMBIVALENCIJA

Angl. ir pranc. *ambivalence*; vok. *Ambivalenz*

Lygiagretus reiškimasis viena kitai priešingų tendencijų, nuostatų ar jausmų *objekto atžvilgiu, ypač vienalaikis meilės ir neapykantos jausmų gyvavimas.

Šį terminą 1910 m. įvedė įžymus šveicarų psichiatras Eugenas Bleuleris (1857–1939). Jis skyrė tris ambivalencijos atmainas. Valios ambivalencija reiškia, kad individas trokšta sykiu ir atlikti kokį nors veiksmą, ir jo atsisakyti. Intelektualinė ambivalencija reiškiasi priešingų teiginių patvirtinimu. Emocinės ambivalencijos atveju kalbama apie meilės ir neapykantos jausmų reiškimąsi tam pačiam *objektui. Bleuleris laikėsi nuomonės, kad ambivalencija yra dominuojantis reiškinys sergant schizofrenija, nors reiškiasi ir sveikoje elgsenoje (Bleuler, 1911/1950). Freudas perėmė šį terminą, akcentuodamas jausmų elementą, o pirmą kartą jį pavartojo 1912 m., aiškindamas *neigiamąjį perkėlimą, kuris reiškia, kad analitikas žadina pacientui neapykantos jausmus. Šis jausmas reiškiasi drauge su *švelnumo jausmu, kuris pasirodo teigiamojo perkėlimo pavidalu (Freud, 1912b). Ambivalencija ypač krinta į akis tam tikrose patologinėse būsenose, pvz., sergant schizofrenija arba *įkyrumų neuroze. Ji yra ir būdingas elementas, besireiškiąs tam tikrose psichoseksualinės raidos stadijose, pvz., analinėje sadistinėje fazėje, kai meilės jausmas ir troškimas naikinti dažnai krypsta į tą patį objektą (Abraham, 1927). Melanie Klein (1882–1960) teorijoje ambivalencija užima centrinę vietą. Kūdikio elgsenoje ji reiškiasi jau nuo pat pradžios. Pirmasis objektas – paprastai motinos krūtis – yra sykiu ir meilės, ir

priešiškumo objektas. Mėgindamas išspręsti šį didelį konfliktą, vaikas stengiasi padalyti objektą į „gerą“ ir „blogą“ (Klein, 1948). Pamažu didesnę reikšmę ambivalencijos sąvoka įgijo ir Freudui. Pateikdamas paskutinę varų teoriją, jis ambivalenciją susiejo su vienalaikiu *gyvenimo varų ir *mirties varų veikimu (Freud, 1926d). Kasdienėje kalboje ir kai kuriose psichologinėse teorijose „ambivalencijos“ terminas vartojamas labai plačia prasme. Šiuolaikiniai psichoanalizės teoretikai apgailestauja, kad šis terminas darosi toks išskydęs, ir deda pastangas, kad jis būtų vartojamas vien tose situacijose, kai antagonistiniai jausmai krypsta į tą patį objektą.

AMBIVALENTINIS; PREAMBIVALENTINIS; POSTAMBIVALENTINIS

Angl. *ambivalent*; *pre-ambivalent*; *post-ambivalent*; pranc. *ambivalent*; *pré-ambivalent*; *post-ambivalent*; vok. *ambivalent*; *prä-ambivalent*; *post-ambivalent*

Karlo Abrahamo (1877–1925) įvesti terminai, kuriais nusakomi libido raidos etapai *santykio su objektais sferoje. Abrahamas ankstyvąją *oralinę fazę, kurios skiriamasis bruožas yra čiulpimas, vadina preambivalentine. Vėlesniojoje oralinėje fazėje, kurioje kūdikis pradeda graužti, išryškėja *ambivalencija. Apogėjų ji pasiekia *analinėje fazėje, o išnyksta vadinamajame postambivalentiniame *latencijos periode (Abraham, 1927).

ANAGOGINĖ INTERPRETACIJA

Terminas, vartotas Herberto Silbererio (1882–1923) nusakyti simbolių interpretacijai, kuria stengiamasi išsiaiškinti jų universalųjį etinį turinį. Simbolius, pasirodančius, pvz., sapnuose ir mituose, galima, pasak Silbererio, aiškinti dvejopai: laikantis analitinės interpretacijos, pagrįstos *varų impulsais, ir laikantis anagoginės interpretacijos, kurioje simboliai yra etinės problematikos išraiška (Silberer, 1914).

Freudas atmetė anagoginės interpretacijos taikymo galimybę, nes šią interpretaciją laikė grįžimu į ikianalitinę mąstyseną. Anagoginės interpretacijos tikslas yra išryškinti tam tikrus *simbolinės medžiagos aspektus, kurie iš esmės yra *priešingos reakcijos ir *racionalizacijos išraiška (Freud, 1922a). Šis terminas graikiškai reiškia „nešti į kalną" ir yra teologinis nusakymas, reiškiąs Šventojo Rašto žodžių vertimą, remiantis jų pirmine prasme.

Anagoginis aiškinimas – žr. Anagoginė interpretacija

Anaklitinė depresija

Angl. *anaclitic depression*; pranc. *dépression anaclitique*; vok. *Anlehnungsdepression*

Terminas, nukaltas amerikiečių psichiatro René Spitzo (1887–1974) ir nusakąs klinikinį kompleksą kūdikio, kuris po normalaus ryšio su motina periodo, trukusio mažiausiai šešis mėnesius, buvo nuo motinos atskirtas (Spitz, 1946).

Klinikinis vaizdas panašus į suaugusio žmogaus depresiją, kuriai būdingi liūdesio, apatijos, svorio kritimo ir nemigos apraiškos. Tačiau Spitzas laikosi nuomonės, kad dinaminė anaklitinės depresijos struktūra esmingai skiriasi nuo suaugusio žmogaus depresijos (Spitz, 1965). Motinai grįžus pas vaiką arba šalimais atsiradus tinkamam motinos pakaitalui, ši depresija neįtikėtinai greit praeina. Naujas ryšys turi būti užmezgamas bent jau kritiniu periodu, kuris paprastai trunka nuo trečiojo iki šeštojo separacijos mėnesio.

Anaklitinis objekto rinkimasis

Angl. *anaclitic type of object-choice*; pranc. *choix d'objet par étayage (anaclitique)*; vok. *Anlehungstypus der Objektwahl*

***Objekto rinkimuisi būdinga tai, kad meilės *objektas išsirenkamas**

panašus į pavidalus tėvų, kurie globojo vaiką ir tenkino jo valgio poreikį. Šios rūšies rinkimosi pamatas yra faktas, kad *seksualinės varos iš pradžių remiasi *savisaugos varomis.

Šią sąvoką Freudas įvedė veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d). Pradinis *seksualumo rėmimasis savisaugos funkcijomis kreipia seksualumą pirmojo objekto, paprastai – motinos krūties, pusėn. Vėliau vaikas tuos pačius jausmus puoselės ir kitiems jam paramą teiksiantiems bei kitus jo poreikius tenkinsiantiems žmonėms. Šioje meilėje dominuojąs jausmas yra *švelnumas. Atėjus brendimo metui ir pradėjus reikštis genitaliniam seksualumui, objekto rinkimasis iš principo taip pat vyksta tėvų modelio pagrindu. Idealus meilės objektas yra kitos lyties asmuo, kurio atžvilgiu galima jausti ir švelnumą, ir seksualinį *geismą. Ypač vyrams gana dažnai pasitaiko, kad šių dviejų jausmų gyvenimo aspektų integracija neįvyksta. Tokiais atvejais vyras gali gyventi su moterimi, kurią jis myli, bet kuri nepatenkina jo erotiniu požiūriu. Jo genitalinė vara visišką pasitenkinimą patiria per ryšius su kitomis moterimis. Psichoanalitikų sluoksniuose viešpatavo įsitikinimas, kad kaip tik šis vyro jausmų gyvenimo susidvejinimas yra esminė dingstis, kodėl vyrai naudojasi prostitučių paslaugomis. Veikale *Zur Einführung des Narzissmus* (Freud, 1914c) Freudas pateikia kitą objekto rinkimosi atmainą, vadinamą narcistine. Šiuo atveju objekto rinkimasis vyksta tam tikro panašumo su savo asmeniu pagrindu. Pavyzdžiui, narcistinį pamatą gali turėti homoseksualinis objekto rinkimasis (Freud, 1914c).

Analinė sadistinė fazė

Angl. *anal-sadistic stage (phase)*; pranc. *stade sadique-anal*; vok. *sadistisch-anale Stufe (Phase)*

Antroji *libido raidos fazė, paprastai trunkanti tarp antrųjų ir ketvirtųjų gyvenimo metų. Šiai fazei būdingas libido siejimasis su išmatų šalinimo veiksmu ir su tuštinimosi sritimi, kuri virsta į *erogeninę sritį. Šiuo periodu dažnai pastebimos vaiko sadistinės

tendencijos, – jos reiškiasi veiksmais, kuriais mėginama naikinti *objektus ir dominuoti aplinkoje.

Pirmą kartą analinę fazę Freudas aprašė veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d), 1915 m. leidime. Pasak jo, stipriausia empirinė atrama suteikti seksualinį *kateksį analinei sričiai yra analinis homoseksualų erotizmas. Freudas manė, kad homoseksualizmas yra *fiksacijos analinėje fazėje padarinys. Trečiajame dešimtmetyje Karlas Abrahamas (1877–1925) įvedė ankstyvosios ir vėlyvosios analinės sadistinės fazės skyrimą. Pirmojoje fazėje malonūs erotiniai potyriai siejasi su vidurių ištuštinimu, o sadistinis elementas reiškiasi objekto atmetimu ir naikinimu. Antrojoje fazėje analinis erotizmas reiškiasi fekalijų sulaikymu, o sadistinis dėmuo atsiskleidžia kontrolės ir užsispyrimo jausmais (Abraham, 1927). Vėlesniuose darbuose Freudas perėmė šį Abrahamo skyrimą. Tokius suaugusio žmogaus charakterio bruožus kaip dosnumą ir taupumą Freudas laikė simboline transformacija potyrių, kildintinų iš analinėje fazėje buvusio išmatų šalinimo ritualo. Tokios transformacijų grandinės pavyzdys gali būti: išmatos = dovana = pinigai (Freud, 1917c).

Analinis charakteris

Angl. *anal character*; pranc. *caractère anale*; vok. *analer Charakter*

Asmenybės tipas, pasižymįs švara, tvarkos pomėgiu, taupumu ir atkaklumu. Manoma, kad analinis charakteris yra *varų tikslų ir *varų objektų perstūmimo ir deformacijos, užsilikusių iš analinės sadiastinės fazės, padarinys (Freud, 1908b).

Psichinės normos sferoje analinis charakteris kelia didelę pagarbą. Tokio charakterio asmuo pastebimas kaip vertingas visuomenės mašinos krumpliaratis. Tačiau tam tikrais atvejais deformuotas anališkumas įgyja patologines *įkyrumų neurozės formas. Pavyzdžiui, švaros poreikis tokiu atveju esti toks smarkus, kad esminė *psichinės energijos dalis siejasi su šį poreikį patenkinančiu objektu. Tokia padėtis trikdo santykių su kitais objektais raidą.

Ankstyvosios vaikystės amnezija

Angl. *infantile amnesia*; pranc. *amnésie infantile*; vok. *infantile Amnesie*

Atminties praradimas, apimąs pirmųjų gyvenimo metų išgyvenimus.

Ankstyvosios vaikystės amnezijos reiškinys buvo gerai žinomas dar iki atsirandant *psichoanalizei. Manyta, kad jos patogenezė susijusi su nepakankamu vaiko nervų sistemos išsivystymu, dėl kurio vaikas pirmaisiais gyvenimo metais neįstengė registruoti patiriamų įspūdžių. Tačiau Freudas tvirtino, kad tie įspūdžiai apskritai gali būti registruojami, tačiau esti išstumiami ir tuo požiūriu nėra pasiekiami sąmoningai introspekcijai. Jo nuomone, „čia kalbama ne apie tikrą vaikystės įspūdžių išsitrynimą, bet apie amneziją, panašią į neurotiko amneziją [...], kurios esmė yra ta, kad tam tikram turiniui kliudoma pasiekti sąmonę, kad jis esti „išstumiamas" (Freud, 1905d, p. 175). Freudo aiškinimą patvirtina gausi klinikos *medžiaga. Paskirų individų ankstyvosios vaikystės amnezijos laipsnis ir jos apimtis laiko požiūriu esti skirtingi, tačiau normaliais atvejais prisiminimai iš periodo, buvusio iki išsisprendžiant *Edipo kompleksui, esti labai fragmentiniai. Kaip žinome, vaikystės išgyvenimai, kuriuos palietė ankstyvosios vaikystės amnezija, anaiptol nėra nereikšmingi, net priešingai – „kaip tik tie įspūdžiai, kuriuos pamiršome [...], paliko giliausius pėdsakus mūsų dvasios gyvenime ir tapo lemiami visai mūsų vėlesnei raidai" (Freud, 1905d, p. 175).

Antikateksis

Angl. *anticathexis (countercathexis)*; pranc. *contre-investissement*; vok. *Gegenbesetzung*

***Ekonominis procesas, kuris, pasak Freudo, slypi daugumos *Ego gynybinių veiksmų pamatuose. Šis procesas apsunkina *vaizdiniams, *geismams, nuostatoms ir t. t. galimybę patekti į *sąmonę. Šis terminas taip pat vartojamas santykinai tvariam šio proceso padariniui nusakyti.**

Šią sąvoka Freudas vartojo *išstūmimo teorijoje (Freud, 1900a). Išstūmimas vyksta dviem etapais. Pirma, įvyksta *kateksio atitraukimas nuo, pvz., nemalonaus vaizdinio, tveriančio *ikisąmoningojoje sferoje. Išsilaisvinusi energija nukrypsta į kitus ikisąmoningojoje sferoje esančius vaizdinius. Paskui kateksis pereina į antikateksį, neįleidžiantį pirminio vaizdinio į sąmonę. Vaizdinys, su kuriuo siejasi antikateksis, gali būti įvairaus pobūdžio. Tai gali būti *išvedinys, tveriąs pakaitinio nesąmoningo vaizdinio pavidalu, kaip, pavyzdžiui, pasitaiko gyvūnų fobijos atvejais. Sąmoningas kai kurių gyvūnų *nerimas užkerta kelią išstumtiems, nesąmoningiems kastracijos vaizdiniams. Pasitaiko, kad vaizdinys, su kuriuo susiję̨s antikateksis, yra visiška pirminio vaizdinio priešingybė. Toks mechanizmas vadinamas *priešinga reakcija. Pavyzdžiui, perdėtas rūpestis, kuriuo motina apgaubia savo vaikus, užgožia nesąmoningus, agresyvius geismus, įkyrūs švaros ritualai yra kovos su analinėmis tendencijomis padarinys. Reikšmingo traumuojamo išorinio sudirginimo atveju taip pat įvyksta organizmą saugantis antikateksis. Tokiu atveju antikateksis įstengia sunaudoti tiek *psichinės energijos, kad dėl to kyla bet kokią veiklą paralyžiuojanti šoko būsena (Freud, 1920g).

Antrinis apdorojimas

Angl. *secondary elaboration*; pranc. *élaboration secondaire*; vok. *sekundäre Bearbeitung*

***Sapno apdorojimas, suteikiąs jam iš pažiūros rišlų ir suprantamą pavidalą. Antrinis apdorojimas vyksta pagal antrinio proceso mechanizmą.**

Šį procesą Freudas nuodugniai aptaria veikale *Die Traumdeutung* (1900a). Antrinis apdorojimas atsakingas už kitų mechanizmų – *sutirštinimo, *perstūmimo ir *atvaizduojamumo – veiklos restruktūrizaciją ir papildymą. Įvairiu laipsniu jam tai pat pavyksta akivaizdžiam sapnui suteikti iš pažiūros suprantamą pavidalą. Freudo cituotas ir vertintas Havelockas Ellisas (1869–1939) pateikia tokį šio proceso

paveikslą: „Štai ateina mūsų valdovė, [...] sąmonė, be galo vertinanti protą, logiką ir t. t. Skubinkis! Surink daiktus, surikiuok juos – nesvarbu, kokia seka, – pirmiau, nei ji pasirodys ir užvaldys situaciją“ (Ellis, cituotas Freudo, 1900a, p. 501). „Jo [sapno darbo] pastangų padarinys yra tas, kad sapnas netenka nerišlios kvailystės įspūdžio ir priartėja prie suprantamo išgyvenimo modelio. Tačiau tas pastangas ne visados vainikuoja visiška sėkmė“ (Freud, 1900a, p. 490). Antrinio apdorojimo nesėkmingumas baigiasi tuo, kad regimasis sapnas atrodo mums toks svetimas, jog dar sapnuodami suvokiame, kad paprasčiausiai sapnuojame. *Topografiniu požiūriu Freudas teigia, kad už antrinį apdorojimą atsakingi yra *cenzūra, *ikisąmoningoji sfera ir antrinis procesas. Freudas nemano, kad antrinis apdorojimas yra tik sapno radimosi baigiamoji fazė, jis rašo: „Verčiau reikia tarti, kad šios instancijos nuo pat pradžios dedamos pastangos sukūrė vieną sąlygų, kurias sapnas privalo įvykdyti, ir kad ši sąlyga [...] daro įtaką plačiai sapno medžiagai, kreipdama jį tam tikra linkme ir atlikdama tam tikrą atranką“ (Freud, 1900a, p. 499). Jau veikale *Die Traumdeutung* Freudas tvirtina, kad ši antrinė revizija yra visiškai įprasto žmogaus pažintinės veiklos mechanizmo – siekio sukurti mūsų patyrimo kontekstą, tvarką, struktūrą ar prasmę – apraiška. O darbe *Totem und Tabu* (1912–1913) jis rašo: „Esama mumyse intelektualinės funkcijos, kuri siekia kiekvienos su stebėjimu ar mąstymu susijusios medžiagos vieningumo, rišlumo ir suprantamumo [...]; jeigu dėl kokių nors ypatingų aplinkybių, ši funkcija negali pagauti teisingo sąryšio, ji nedvejodama susikuria klaidingą“ (Freud, 1912–1913, p. 95). Freudo aprašytas mechanizmas ar funkcija buvo plačią skalę aprėpusių šiuolaikinės pažinimo psichologijos tyrinėjimų objektas (Erdelyi, 1985).

ANULIAVIMAS

Angl. *undoing what has been done*; pranc. *annulation rétroactive*; vok. *Ungeschehenmachen*

Atšaukimas arba anuliavimas yra *gynybos mechanizmas, kurį

individas pasitelkia, stengdamasis nureikšminti arba atšaukti ankstesnes mintis ar darbus, keliančius *nerimą ar ir *kaltės jausmą. Tam jis griebiasi minčių ir veiksmų, tarytum magiškai neutralizuojančių tai, kas yra nutikę. Šis troškimas reiškiasi ritualinio ir įkyraus pobūdžio veiksmais. Psichopatologijoje šis mechanizmas dažnai pastebimas *įkyrumų neurozių atvejais.

Freudas atkreipia dėmesį į šį reiškinį, analizuodamas „žiurkiažmogio“ (*der Rattenmann*) atvejį, kur anuliavimo mechanizmas reiškiasi ypatingais įkyriais veiksmais (Freud, 1909d). Terminas *Ungeschehenmachen*, reiškiąs „atšaukimą, anuliavimą“, pasirodo veikale *Hemmung, Symptom und Angst* (1926d). Freudas šį mechanizmą aprašo taip: „Tai lyg ir kokia neigiama magija, kuri, pasitelkdama motorinę simboliką, stengiasi „nupūsti“ ne duotojo įvykio (įspūdžio, išgyvenimo) padarinius, bet patį įvykį“ (Freud, 1926d, p. 119). Šiuo mechanizmu mėgsta naudotis individai, sergą įkyrumų neuroze, tačiau jis reiškiasi ir burtuose, liaudies papročiuose bei religinėse ceremonijose. O kasdienos gyvenime anuliavimo elementai dažnai rodosi smulkių užkeikimų ir ritualų pavidalu. Maginis mąstymas, kurio apraiška yra anuliavimas, normaliai išryškėja, vaikui esant 2–3 metų. Tuo metu fantaziją ir tikrovę skirianti riba yra paslanki. Vaikas vaizduojasi, kad gali mintimis ir troškimais paveikti artimiausios aplinkos įvykius. Vėliau, *falinėje fazėje ir *latencijos periodu, galime pastebėti įvairių įkyrių veikų, kurių tikslas yra anuliuoti arba rekompensuoti su seksualumu ar agresija susijusias mintis ar veiksmus, gimdančius *nerimą ar *kaltės jausmą (Tähkä, 1987).

APSAUGA NUO DIRGIKLIŲ

Angl. *protective shield (against stimuli)*; pranc. *pare-excitations*; vok. *Reizschutz*

Vidinis sluoksnis, gaubiąs ir saugąs organizmą nuo išorės dirgiklių, savo galia keliančių grėsmę organizmui. Apsauga nuo dirgiklių funkcionuoja kaip aplinkiniame pasaulyje kylančių dirgiklių filtras.

Šį terminą Freudas įvedė veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g), tačiau šios sąvokos šaknys siekia jo ankstesnę psichofiziologinę teoriją (Freud, 1895/1950a). Apsaugos nuo dirgiklių reiškinį Freudas aptaria pasitelkdamas supaprastintą organizmo modelį. Organizmas yra nediferencijuota dirglios substancijos pūslelė, kurios išorės pasaulin atgręžtasis paviršius yra dirgiklius priimantis organas. „Šis gyvos substancijos gumulėlis sklando nepaprastai smarkios energijos pritvinkusiame išorės pasaulyje, ir to pasaulio dirgiklių poveikis jį mirtinai sugniuždytų, jeigu jis neturėtų tam tikros apsaugos nuo dirgiklių“ (Freud, 1920g, p. 27). Šiame modelyje Freudas teigia, kad apsauga nuo dirgiklių yra anatominė struktūra, atremianti arba sušvelninanti stiprius išorės dirgiklius. Jis daro prielaidą, kad ir žmogus, panašiai kaip primityvūs organizmai, turi apsaugą nuo dirgiklių. Kai kurios formuluotės perša mintį, kad ši apsauga iš prigimties yra ne anatominė, bet psichologinė. Jos vieta yra percepcijos – sąmonės sistemoje, kuri normaliomis sąlygomis saikingu mastu yra dirginama aplinkinio pasaulio. Kai kuriais atvejais išorės pasaulio dirgikliai esti tokie stiprūs, kad jiems pavyksta prasiskverbti pro apsaugą. Tokie proveržiai, pasak Freudo, yra pirmoji *traumos fazė (Freud, 1920g).

Atgalinis įreikšminimas

Angl. *deferred action*; pranc. *après-coup*; vok. *Nachträglichkeit*

Ankstesnės traumos atgimimas ir reinterpretacija vėlesnių gyvenimo potyrių šviesoje. Ankstyvasis išgyvenimas dažnai – veikiant *fantazijai – įgyja naują reikšmę ir dėl to gali turėti patogeninių psichinių padarinių.

Ši sąvoka pasirodo jau veikale *Entwurf einer Psychologie*, parašytame 1895 m., ir susirašinėjime su Wilhelmu Fliessu (1858–1928) (Freud, 1895/1950a). Ją galime aptikti ir vėlesniuose darbuose, ypač vieno iš pačių garsiausių atvejų – „Vilkažmogio“ istorijoje, kur Freudas sistemingai vartoja atgalinio įreikšminimo sąvoką (Freud, 1918b). Kai kurios *psichoanalizei skirtos mokslo populiarinimo publikacijos žadi-

na įspūdį, tarytum psichoanalizė skelbė linijinį priežastinį determinizmą, pasak kurio, ankstesni individo išgyvenimai lemiamai veikia jo vėlesnę elgseną. Atgalinio įreikšminimo sąvoka šiek tiek keičia šio termino sampratą, padarydama ją sudėtingesnę. Atidėtas veiksmas reiškia, kad vėlesni nutikimai daro įtaką ankstesniems, suteikdami jiems naują reikšmę. Pavyzdžiui, vaiko pagrobimas iš pradžių neturi seksualinės reikšmės, tačiau jaunuolis, pasiekęs brandos amžių ir sukaupęs patirties, puikiai suvokia, kad anas nutikimas buvo seksualinio pobūdžio. Tik tada – neretai tam tikroje situacijoje – įvyksta traumos aktyvizacija. Galime čia pasitelkti palyginimą ir pasakyti, kad ankstesnysis išgyvenimas yra mina, kuri nesprogsta tol, kol kas nors vėlesniu periodu ant jos neužmina. Ankstesnės patirties revizija naujų išgyvenimų šviesoje yra normalaus žmogaus funkcionavimo dalis. Tai itin ryškiai atsiskleidžia seksualiniuose santykiuose, nes jų raida yra chronologinė. Be to, patogeninė nutikimų reinterpretacija pirmiausiai pastebima seksualinėje sferoje. Esminis reinterpretacijos bruožas yra tas, kad traumuojamasis pirminio nutikimo atspalvis dažnai sustiprinamas, veikiant fantazijai, ir dėl to jo patogeninis poveikis darosi dar didesnis. Atgalinio įreikšminimo reikšmę *neurozių radimuisi šiandieninėje psichoanalizėje iškėlė prancūziška froidizmo mokykla, vadovaujama Jaqueso Lacano (1901–1981) (Lacan, 1977).

ATITAISYMAS

Angl. *reparation*; pranc. *réparation*; vok. *Wiedergutmachung*

Mechanizmas, kuris, pasak Melanie Klein, reiškia, kad vaikas *depresinėje nuostatoje stengiasi atitaisyti žalą, kurią jo griaunamosios *fantazijos padarė meilės *objektui. Klein teigia, kad vaikas per atitaisymą įstengia įveikti depresinę nuostatą, kuriai būdingi depresinis *nerimas ir *kaltės jausmas. Atitaisymas kuria stabilų vaiko *Ego *tapatinimąsi su „geru“ objektu.

Pasak Klein, ankstyviausiame vaiko raidos etape dominuoja sadistiniai impulsai, kurie reiškiasi naikinamosiomis fantazijomis, susi-

jusiomis su motina arba veikiau motinos krūtimi. Sulaukęs maždaug keturių mėnesių, vaikas įžengia į depresinę nuostatą ir pradeda suvokti motinos krūtį kaip visą *objektą, kuris jį myli ir jo nekenčia, o sykiu pats yra vaiko meilės ir neapykantos objektas. Dėl to randasi troškimas atitaisyti žalą, kurią vaikas padaręs motinai. „Meilės ir destrukcinių impulsų, susijusių su tuo pačiu objektu, su krūtimi, sintezė tampa depresinio nerimo, kaltės jausmo ir troškimo atsiteisti nuskriaustajam meilės objektui, gerajai krūčiai, šaltiniu" (Klein, 1952, p. 65). Pasitelkdamas fantazijas ir atitaisymo veiksmus, vaikas įgyja „gerą" ir stabilų objektą, kurio *introjekcija stiprina *Ego. Sėkmingas atitaisymas, pasak Klein, reiškia *gyvybės varų pergalę prieš *mirties varas. Atitaisymas yra normalus vaiko raidos mechanizmas, tačiau gali atlikti ir patologinę gynybos funkciją. Tokiu atveju ji turi maniakinės, visagališkos elgsenos arba įkyraus atitaisymo veiksmų kartojimo pobūdį (Segal, 1976). Pasak Klein, atitaisymas atlieka svarbų vaidmenį *gedulo darbe, *sublimacijoje ir kūrybinėje veikloje (Klein, 1948; Winnicott, 1981).

Atitinkąs Ego

Angl. *ego-syntonic*; pranc. *conforme au moi*; vok. *Ichgerecht*

***Varų impulsai, *vaizdiniai ir veiksmai, atitinką *Ego reikalavimus ir idealus.**

Freudas šį terminą vartoja įvesdamas *Ego varų, kaip *seksualinių varų priešybės, sąvoką. Varų impulsai, kurių šaltinis yra Ego, patys savaime atitinka Ego ir priklauso *vaizdiniams ir veiksmams, kuriuos Ego akceptuoja. O seksualiniai varų impulsai gali būti Ego svetimi ir išstumiami (Freud, 1923a).

Atmetimas

Angl. *denial (disavowal)*; pranc. *déni*; vok. *Verleugnung*

***Gynybos mechanizmas, reiškiąs, kad individas nenori pripažinti**

tam tikro skaudaus išgyvenimo. Atrodo, kad atmetimas itin dažnas fetišizmo ir psichozių atvejais.

„Atmetimas" atsirado Freudo terminologijoje gana vėlai. Ši sąvoka buvo įvesta, kilus diskusijai apie vaikų reakciją į anatominį lyčių skirtingumą. Freudas teigia, kad maži vaikai nepripažįsta, jog šio skirtingumo esama, ir „slopina" suvoktą faktą, kad mergaitė neturi vyriško lyties organo (Freud, 1923e). Atmetimu žmogus ginasi nuo skaudžių išorės įvykių, traktuodamas juos kaip nebuvusius. Vaikai gana dažnai naudojasi šiuo mechanizmu, kuris apskritai yra gana nekaltas. Tačiau jei toks mechanizmas sistemingai reiškiasi suaugusio asmens atveju, tai gali būti artėjančios psichozės ženklas (Freud, 1925j). Tikrų įvykių atmetimą Freudas laiko būdinga psichotikų gynyba, o *Id troškimų *išstūmimą – dominuojančia neurotikų gynybos priemone (Freud, 1924e). Detaliau „atmetimą" ir jo padarinius Freudas aptarė trumpame, bet turiningame straipsnyje apie fetišizmą (Freud, 1927e). Išeities taškas yra tezė, kad fetišas vyrui yra moters, tiksliau – jo motinos, trūkstamo penio substitutas. Taigi fetišas gali sumažinti kastracijos *nerimą. Fetišisto *Ego yra susidvejinęs. Viena vertus, jis nepripažįsta, kad moteris neturi vyriško lyties organo, kita vertus, akceptuoja faktą, kad moteris buvo iškastruota. Ego pasidalijimą į dvi tėkmes vadiname *Ego skilimu. „Tos dvi nuostatos visą gyvenimą tveria greta viena kitos, viena kitos neveikdamos. Tai toks reiškinys, kurį galima pavadinti Ego skilimu" (Freud, 1940a, p. 203). Ego skilimas reiškiasi ne tik išimtinai fetišizmo atveju, tai yra reiškinys, kurį galima matyti ir visai kitokiose situacijose. Pvz., mirus artimam giminaičiui, viena Ego dalis geba priimti šį faktą, o antroji tos netekties nepripažįsta ir elgiasi taip, lyg mirusysis tebebūtų gyvas. Ego skilimas padaro galimą šių dviejų nuostatų gyvavimą drauge.

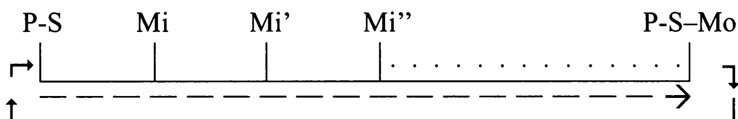
Atminties pėdsakas

Angl. *memory-trace*; pranc. *trace mnésique*; vok. *Erinnerungsspur*

Dėmė, palikta atmintyje tam tikrų įvykių. Atminties pėdsakai yra potyrių saugojimo atmintyje pamatas. Freudas teigia, kad atminties

pėdsakai yra tvarūs, tačiau reaktyvuoti gali būti tik tada, kai gauna psichinės energijos krūvį.

Atminties pėdsakas yra viena iš daugelio sąvokų, kurios Freudo veikaluose balansuoja ties psichologijos ir biologijos riba. Ši sąvoka pirmą kartą atsiranda 1895 m. veikale *Studien über Hysterie* (1895d) ir po mirties išleistame darbe *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950a). Vėlesniuose raštuose šį terminą Freudas dažnai vartojo, tačiau atminties pėdsakų teorija neperžengė eskizo ribų. Veikale *Die Traumdeutung* (1900a) jis pateikė grafinį atminties modelį drauge su jos funkcija psichikos aparate. Pateikiame jį su kai kuriais pakeitimais, padarytais, remiantis Freudo raštais. Psichikos procesų išeities taškas yra dirgikliai, pasiekią Percepcijos-Sąmonės sistemą.

Sąmonės sistema (P-S) atminties neturi, ji turi tik tam tikrą kiekį atminties sistemų, paverčiančių suvokinius tvariais atminties pėdsakais. Tos atminties sistemos piešinyje paženklintos raidėmis Mi, Mi', Mi". O štai kaip Freudas jas aprašo: „Atidžiau patyrinėjus, randasi būtinybė tarti egzistuojant ne tik vieną, bet net keletą tokių elementų *Mi*, kuriais tas pats dirgiklis, perduodamas elementų *P*, įvairiais būdais esti išsaugomas. Šiaip ar taip pirmojoje tų *Mi* sistemų asociacija išsaugoma pagal to paties laiko principą; tose, kurios išsidėsčiusios toliau, ta pati dirginimo medžiaga būtų sudėstyta pagal kitas atitikimo atmainas. Taigi, pvz., panašumai ir t. t. galėtų būti išsaugomi tose vėlesnėse sistemose“ (Freud, 1900a, p. 539). Topografiniu požiūriu atmintis gali būti nesąmoninga arba ikisąmoninga. Psichikos aparatas turi ir motorinį galinį tašką (Mo), kuriame procesas eksternalizuojamas kaip tikslingi, sąmoningi, aplinkon nukreipti veiksmai. Šiai veiklai įtaką daro ikisąmoningi potyriai, ir net – įvairiu laipsniu – nesąmoningi prisiminimai. Be to, piešinys iliustruoja atgalinę veiksmų ir suvokimo sąsają. Ši sąsaja

atskleidžia mūsų veiksmų padarinių suvokimą. Jos nėra piešinyje, tačiau ji logiškai plaukia iš Freudo samprotavimų. Veikale *Das Unbewußte* (1915e) Freudas aptaria klausimą, kuo *vaizdiniai, saugomi nesąmoningojoje sferoje, skiriasi nuo vaizdinių, saugomų ikisąmoningojoje sferoje. Jis teigia, kad nesąmoningojoje sferoje tveria vien bežodės daiktų ir įvykių reprezentacijos. O ikisąmoningojoje sferoje – *žodiniai vaizdiniai. Pasak Freudo hipotezės, prielaida, kad vaizdinys iš nesąmoningosios sferos pereitų į ikisąmoningąją, yra nesąmoningosios sferos turinio jungtis su ikisąmoningosios sferos žodiniais vaizdiniais. Freudo atminties teorija, kad ir labai schematiška, yra įdomi ir dabarties skaitytojui. Mintis apie atskiras atminties sistemas iš principo kirtosi su ano meto supaprastintu požiūriu, teigusiu, kad atminties paveikslas įsispaudžia į nervų sistemą. Įtaigią Freudo atminties teorijos interpretaciją šiuolaikinės pažinimo psichologijos šviesoje pateikė Erdelyi (1985).

ATMINTIES SIMBOLIS

Angl. *mnemic symbol*; pranc. *symbole mnésique*; vok. *Erinnerunssymbol*

Terminas, Freudo vartotas ankstyvuosiuose raštuose, aprašant isterijos simptomus.

XIX a. paskutinio dešimtmečio vidurio veikaluose Freudas dažnai isterijos simptomą traktuoja kaip tam tikrą paminklą – atminties simbolį, – pastatytą patogeninei traumai arba konfliktui atminti (Freud, 1894a). Pavyzdžiui, Annos O. simptomus Freudas pateikia kaip atminties simbolius, susijusius su tėvo mirtimi ir liga (Freud, 1910a).

ATVAIZDUOJAMUMAS

Angl. *representability*; pranc. *figurabilité*; vok. *Darstellbarkeit*

***Sapno darbui būdinga bendra tendencija suteikti slaptiesiems *sapnams pavidalą vaizdų, paprastai pasirodančių regimajame sapne.**

Vaizdinę sapnų kalbą Freudas aptaria veikale *Die Traumdeutung* (1900a). Turinys, kuris slaptajame sapne yra nepaprastai abstraktaus pobūdžio, sapno darbe patiria tam tikras transformacijas, suteikiančias regimajam sapnui vaizdų pavidalą: „[...] bespalvę ir abstrakčią sapno minties raišką pakeičia vaizdinga ir konkreti raiška“ (Freud, 1900a, p. 339). Tam pirmiausiai naudojamas *perstūmimo mechanizmas. Pavyzdžiui, atitraukta valdžios arba jos stygiaus sąvoka gali įsikūnyti tuo pavidalu, kad sapnuojantis asmuo regi save mažą palyginti su kitais sapne veikiančiais asmenimis. Abstraktus jėgų santykis, pasitelkus perstūmimą, įgyja išraišką per konkretų paveikslą.

AUTOEROTIZMAS

Angl. *auto-erotism*; pranc. *auto-érotisme*; vok. *Autoerotismus*

Seksualinis elgesys, kai pasitenkinimas pasiekiamas, naudojantis savo paties kūnu. Tipiškas pavyzdys yra onanizmas. Freudas vartoja šią sąvoką ir platesne prasme, nusakydamas vaiko seksualinį elgesį, kai *vara iš dalies patenkinama be išorinio *objekto (Freud, 1905d).

Klasikinis pavyzdys yra piršto čiulpimas kūdikystėje. Prieš kūdikio oralinį autoerotizmą esti fazė, kai vaikas patiria pasitenkinimą iš objekto – iš motinos krūties. Šiame ankstyvame etape oralinis *seksualinės varos dėmuo remiasi *savisaugos vara – alkiu. Tik oralinei *seksualinei varai išsivadavus nuo maisto poreikio jis gali būti patenkinamas autoerotiškai. Ir vėlesnėje *analinėje bei falinėje fazėje varos iš dalies patenkinamos autoerotiškai, paprastai liečiant ranka *erogenines sritis. Freudui įvedus *pirminio narcizmo sąvoką, autoerotinių veiksmų turinys ir reikšmė neteko savo išskirtinės svarbos (Freud, 1914c). Anglijos *ryšių su objektu mokykla atmeta autoerotizmo arba narcistinės fazės ankstyvojoje kūdikystėje koncepciją. Pavyzdžiui, Fairbairnas (1952) teigia, kad kūdikis labiau linkęs ieškoti objekto, o ne malonumo. Autoerotinis elgesys atsiranda tik kaip nesamo objekto pakaitalas.

Automatinis nerimas

Angl. *automatic anxiety*; pranc. *angoisse automatique*; vok. *automatische Angst*

Individo reakcija į iš vidaus ar išorės kylantį dirginimą, kuris yra toks smarkus, kad žmogus nepajėgus su juo susidoroti.

Automatiniam nerimui būdingas smarkus *bejėgystės jausmas. Grėsmės situacijose, automatiškai sukeliančiose *nerimą, *Ego būna anksčiau perspėtas *signalinio nerimo. Tai leidžia Ego griebtis tinkamų žingsnių, kurių tikslas – pašalinti pavojų (Freud, 1926d).

Autoplastinis / aloplastinis

Angl. *autoplastic/alloplastic*; pranc. *autoplastique/alloplastique*; vok. *autoplastisch/alloplastisch*

Du būdai taikytis prie aplinkos. Autoplastinis taikymasis reiškia, kad keičiasi pats organizmas, o aloplastinis taikymasis susijęs su aplinkos pokyčiais dėl organizmo elgesio.

Freudas tas sąvokas vartoja diskusijoje apie neurotikų ir psichotikų tikrovės suvokimą (Freud, 1924e). Šį skyrimą jis perėmė iš Ferenczio (1873–1933), kuris juo naudojosi kūrybinėje diskusijoje schizofrenijos tema (Ferenczi, 1952). Prancūzų psichoanalitikas Danielis Lagache'as išplėtojo šias sąvokas, papildomai išskirdamas konkrečius ir simbolinius taikymosi metodus. Lagache'as sudarė žemiau pateikiamą tarp žmogaus ir aplinkos susiklostančių priklausomybių lentelę (Lagache, 1955):

	Autoplastinis	Aloplastinis
Konkretus	Fiziologiniai pokyčiai	Veikla
Simbolinis	Proto veikla – sąmoninga ir nesąmoninga	Komunikacija

Amerikiečių Ego psichologijoje, kuri remiasi psichoanalizės pagrindais, tačiau smarkiai skiriasi nuo Freudo mąstysenos, taikymosi sąvokos atlieka pagrindinį vaidmenį, o skyrimas „aloplastinis ir autoplastinis“ yra labai dažnai vartojamas (Hartman, 1958).

b

BAUSMĖS POREIKIS

Angl. *need for punishment*; pranc. *besoin de punition*; vok. *Strafbedürfnis*

Nesąmoningas *geismas nubausti save, kuris reiškiasi tuo, kad tam tikras asmuo stumia save į skaudžias ar žeminamas situacijas. Daroma prielaida, kad bausmės poreikis randasi veikiamas *Superego. Galutinėje varų teorijoje Freudas teigia, kad bausmės poreikis yra *mirties varų apraiška.

Į bausmės poreikį Freudas atkreipia dėmesį įvairiomis progomis. Veikale *Die Traumdeutung* (1900a) jis aptaria sapnus apie bausmę, kurie yra nesąmoningo geismo išsipildymas, priskiriamas iš pradžių *Ego, o vėliau – *Superego. *Įkyrumų neurozių atvejais veiksmai, kurie patenkina bausmės poreikį, dažnai esti dominuojamasis klinikinio paveikslo dėmuo. Mazochistinis elgsenos modelis stebėtojui ir pačiam pacientui regisi mįslingas (Freud, 1909d). Be to, savęs nubaudimo poreikis pastebimas ir melancholijos bei depresijos atvejais ir gali reikštis nepaprastai smurtiniais autodestrukciniais veiksmais. Patologinį mechanizmą, kuris yra melancholijos ir su įkyrumais susijusių neurozių pamatas, Freudas aptaria klasikiniame veikale *Trauer und Melancholie* (1917e): „Melancholijai būdingas [...] savęs kamavimas, lygiai kaip ir toks pat fenomenas įkyrumų neurozės atvejais, reiškia patenkinimą sadistinių ir neapykantos polinkių, kurie, būdami skirti objektui, šitaip atsigręžė prieš paties paciento asmenį. Abiejų sutrikimų atvejais pacientams paprastai dar pasiseka, baudžiant save, netiesiogiai atkeršyti buvusiems objektams ir, tarpininkaujant ligai, kankinti savo mylimuosius [...]" (Freud, 1917e, p. 251). Freudo nuomone, bausmės poreikiu tam tikru mastu galima paaiškinti ir visus agresyvius, asocialius ir nusikalstamus veiksmus. Tokiais atvejais bausmė iš pažiūros tenka žmogui kaip nepageidaujamas veiksmų padarinys, tačiau, pasak Freudo,

gilesniuosiuose, nesąmoninguose psichikos kloduose dažnai įmanu atrasti bausmės geismą (Freud, 1923b). Nesąmoningas bausmės poreikis kelia rimtų sunkumų psichoanalizės praktikoje: „[...] šis bausmės poreikis yra pikčiausias mūsų terapinių pastangų priešas. Jis patiria pasitenkinimą dėl kentėjimo, susijusio su neuroze, ir todėl smarkiai laikosi įsikibęs ligos" (Freud, 1933a, p. 108). Bausmės poreikis analitiniame gydyme reiškiasi *neigiama terapine reakcija. *Topografijos požiūriu Freudas savęs baudimą traktuoja kaip padarinį reikalavimų, kuriuos itin griežtas Superego kelia *Ego. Superego santykyje su Ego regime grynai sadistinę tendenciją. Energija tokiai veiklai kyla iš *mirties varų (Freud, 1924c). Viename savo vėliausiųjų veikalų Freudas pripažįsta, kad toks bausmės poreikio aprašymas yra supaprastintas. Mirties varų įtaka dvasiniam žmogaus gyvenimui yra sudėtinga, tačiau toliau Freudas šios minties neplėtoja (Freud, 1937c). Kartais jis bausmės poreikį sieja su nesąmoningu *kaltės jausmu; tačiau pastaruoju terminu jis nebuvo patenkintas.

Bėgimas į ligą

Angl. *flight into ilness*; pranc. *fuite dans la maladie*; vok. *Flucht in die Krankheit*

Perkeltine reikšme vartojamas terminas, kalbant apie *neurozę arba psichozę kaip priemonę pabėgti nuo *psichikos konfliktų.

Freudas šią sąvoką aptaria, kalbėdamas apie psichikos ligų motyvus, ypač – apie *ligos naudą (Freud, 1905e). Asmuo stengiasi išvengti įtampą keliančio konflikto, gelbėdamasis bėga į ligą ir galiausiai patiria iš to naudos. Šiandien šis terminas vartojamas platesne prasme, jis apima ir somatines ligas, kurių pamatas gali būti psichologinis – vadinamąsias psichosomatines ligas (Cullberg, 1984). Kasdienos gyvenime galima matyti žmonių, kurie, norėdami išvengti nemalonių pasekmių, sąmoningomis valios pastangomis bėga į ligą. Klasikinis pavyzdys yra galvos skausmas arba šleikštulys, kuriuos įmanu susižadinti tyčia.

Bejėgystė

Angl. *helplessness*; pranc. *état de détresse*; vok. *Hilflosigkeit*

Terminas nusakyti visiškai kūdikio priklausomybei nuo kitų žmonių, iš kurių jis tikisi gyvybinių poreikių patenkinimo, nes nedisponuoja būtinu atitinkamos veiklos repertuaru. Platesniąja prasme ši sąvoka vartojama, aprašant dėl *traumos kylančias *nerimo būsenas.

Freudas išsamiai aptarė bejėgystės sąvoką veikale *Hemmung, Symptom und Angst* (1926d). Vos atėjus į pasaulį, vaiko percepcinis ir motorinis aparatas yra nepakankamai išsivystęs, kad jis galėtų be aplinkos pagalbos patenkinti savo biologinius poreikius. Šią būseną Freudas vadina motorine bejėgyste. Poreikių įtampai augant, faktinė bejėgystė sukelia psichinę bejėgystę. Savo ruožtu nerimą gimdanti psichinė bejėgystė susijusi su ta aplinkybe, kad šalia nėra globėjo, paprastai motinos. Tokia ankstyva separacija tampa vėlesnių išsiskyrimų ir artimųjų netekties prototipu. Traumos situacijos su bejėgystės būsena siejasi ta prasme, kad *Ego nepajėgus susidoroti su vidiniais ar išoriniais dirgikliais. Manoma, kad vėlesnius bejėgystės būsenos potyrius lemia mūsų ankstyviausi išgyvenimai. Įtakinga šiuolaikinio biheviorizmo srovė bejėgystės sąvokai paskyrė itin svarbią vietą savo teorijoje. Glaustai kalbant, ji teigia, kad geros savijautos sąlyga yra gebėjimas veikti ir veiksmais keisti savo situaciją. Jei tai yra neįmanoma, randasi nerimas, paralyžiuojanti apatija ir depresija (Seligman, 1975).

Bekonfliktė Ego sfera

Angl. *conflict-free area of the ego*; pranc. *zone conflit libre du moi*; vok. *konfliktfreier Bereich des Ichs*

***Ego sritis, kurioje, pasak Ego psichologijos, nėra *psichikos konfliktų. Ši sfera valdo individo taikymąsi prie aplinkos, plėtojant tokias pažinimo funkcijas kaip percepcija, mąstymas, kalba ir tikslinga veikla (Hartman, 1958).**

Biseksualumas

Angl. *bisexuality*; pranc. *bisexualité*; vok. *Bisexualität*

Tezė, tvirtinanti, kad kiekvieno žmogaus konstitucija pasižymi ir vyriškomis, ir moteriškomis predispozicijomis.

Veikiamas Wilhelmo Fliesso (1858–1928), Freudas priėmė žmogaus biologinio biseksualumo hipotezę. Įrodymu čia pirmiausia turėjo būti anatominiai lyties panašumai (Freud, 1905d). Pasak Fliesso, galutinį lyties atsiskyrimą lemia ta aplinkybė, kad *seksualumas, nukreiptas į tos pačios lyties asmenis, esti išstumiamas į nesąmoningąją sferą. Freudo požiūris į šią savitą lyties raidą nebuvo visiškai vienareikšmis. Jis manė, kad, norint išsiaiškinti šią raidą ir veikiančiąsias galias, privalu patikslinti vyriškumo ir moteriškumo sąvokų reikšmes, o tai savo ruožtu nėra lengva, turint galvoje, kad šios sąvokos vartojamos ir biologijoje, ir psichologijoje, ir sociologijoje (Freud, 1905d). Kai kurie šiuolaikinės psichologijos teoretikai teigia, kad biseksualumas neturi biologinio pamato ir yra vaiko tapatinimosi su abiem tėvais arba su kitais identifikavimosi *objektais padarinys (Mead, 1950).

Būtinybė kartoti

Angl. *compulsion to repeat*; pranc. *compulsion de repetition*; vok. *Wiederholungszwang*

Kontroliuoti nesiduodąs procesas, kurio pamatas slypi *nesąmoningojoje sferoje. Pacientas vis atsiduria nemaloniose situacijose, šitaip kartodamas seną patirtį, neprieinamą *sąmonei. Sykiu pacientas tvirtai įsitikinęs, kad kalbamoji situacija yra susiklosčiusių nelaimingų aplinkybių padarinys.

Pirmą kartą šį terminą Freudas pavartojo 1914 m. (Freud, 1914g), tačiau polinkis kartoti jau nuo pat pradžių buvo centrinė *psichoanalizės tema. Pasak bendrojo principo, kiekvienas simptomas daugiau ar mažiau deformuota forma kartoja kokį nors ankstesnio *psichikos konflikto

aspektą. Tai itin krinta į akis tais smulkmeniškų ir daug energijos reikalaujančių ritualų atvejais, kuriuos regime žmogui sergant įkyrumų neuroze. Kartojimas yra dabartin mėginančio grįžti išstumtojo turinio apraiška. Greta simptomų, būtinybė kartoti reiškiasi *sapnuose, *riktuose ir išveikos tipo elgsenose. Kalbėdamas apie Mažylio Hanso analizę, Freudas rašė: „[...] tai, kas liko nesuprasta, iš naujo grįžta, negali rasti ramybės nelyg išvadavimo nesulaukusi dvasia, – ir grįžta tol, kol bus atrastas išrišimas ir išvadavimas“ (Freud, 1909b, p. 122). Klinikiniame darbe būtinybės kartoti pavyzdys yra *perkėlimo reiškinys. Būtinybė kartoti yra mįslingas mechanizmas, mat čia tenka kabėti apie skaudžios patirties kartojimą. Taigi kyla klausimas, kokia yra būtinybės kartoti funkcija. Galimas atsakymas yra tas, kad kartojimas tarnauja *išreagavimui, sukeliančiam savitą katarsio efektą. Kitas aiškinimas yra tezė, kad tai, kas esti nepriimtina vienai *psichikos instancijai, gali būti priimtina kitai. Skaudūs sąmoningi *Ego išgyvenimai suteikia nusiraminimą *Id. Veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g) Freudas pateikė savo galutinę ir labai kontroversišką hipotezę, kurioje teigia, kad kartojimo būtinybė yra *mirties varų manifestacija. Jų galutinis tikslas yra organinės gyvybės pavertimas negyva materija. Nors būtinybė kartoti yra abejonių nekeliąs reiškinys, viešpatauja dideli nesutarimai dėl jos teorinių pamatų. Greta Freudo, hipotezes šia tema mėgino formuluoti ir kiti teoretikai (Bibring, 1943).

C

Cenzūra

Angl. *censorship*; pranc. *censure*; vok. *Zensur*

***Psichikos aparato funkcija, turinti kliudyti nesąmoningiems *geismams ir juos lydintiems *vaizdiniams ir jausmams patekti į *ikisąmoningosios ir *sąmoningosios sferos sistemas.**

Cenzūra yra pagrindinis Freudo *sapnų teorijos terminas. Ši sąvoka paaiškina nesąmoningų geismų deformacijas, pirmiausia – praleidimus, *perstūmimus ir *sutirštinimus, kurie atsiranda vykstant *sapno darbui. Šis terminas analogiškas rašytinio žodžio cenzūrai, kur išbraukymai ir keitimai taip pat iškraipo rašinio turinį (Freud, 1900a). Cenzūra – tai lyg kokia pertvara, atskirianti nesąmoningosios sferos sistemą nuo ikisąmoningosios sferos sistemos. Budrioje būsenoje cenzūra apskritai esti griežta ir tik išimtiniais atvejais leidžia reikštis *geismams. Riboto cenzūros veikimo pavyzdys šioje būsenoje yra *riktai. O miegant cenzūra darosi švelni, nes geismai negali išvirsti į motorinius veiksmus. Nesąmoningi geismai turi galimybę išeiti išorėn per regimąjį sapną, tačiau tai vyksta deformuotu pavidalu. Cenzūra ir per sapną, kad ir nesėkmingai, vis tiek atlieka savo funkciją ir, stengdamasi netrikdyti sapno, mėgina neįleisti geisminių impulsų į sąmonės sferą. Štai kaip Freudas, pasitelkdamas jau klasikiniu tapusį alegorinį paveikslą, aprašo santykius, kurie susiklosto tarp psichikos sistemų ir cenzūros funkcijos: nesąmoningoji sfera yra nelyg didelė priemenė, kurioje juda tam tikras kiekis daugiau ar mažiau pageidaujamų individų (nesąmoningų geismų impulsų). Jie trokšta patekti į greta esantį saloną (ikisąmoningąją sferą) ir taip atkreipti į save aplinkinio pasaulio (sąmoningosios sferos) dėmesį. Tačiau tai susiję su tam tikrais vargais, nes tarp priemenės ir salono stovi pasiuntinys (cenzūra). Pasiuntinys ne visą laiką esti vienodai budrus, tad retsykiais jis praleidžia ir nepageidaujamus asmenis. Persirengimas padidina šansus patekti į vidų, o paskui atitinkamai paveikti

namų šeimininką (Freud, 1916–1917, XIX paskaita). Po 1910 m. Freudas cenzūros sąvoką keliskart revidavo ir padarė ją pavaldžią platesnei *gynybos sąvokai. Be to, jis cenzūrai priskyrė ikisąmoningosios ir sąmoningosios sferų tarpininkės funkciją (Freud, 1915e). Su laiku cenzūros vaidmenį jis patikėjo *Superego (įvedęs šią sąvoką). Tačiau paskutiniajame *psichoanalizės sąvade Freudas cenzūrą traktuoja tiesiog kaip *Ego funkciją (Freud, 1940a).

CHARAKTERIO NEUROZĖ

Angl. *character neurosis*; pranc. *névrose de caractère*; vok. *Charakterneurose*

***Neurozių atmaina, kurioje *gynyba nuo konflikto reiškiasi ne apibrėžtu simptomu, bet charakterio bruožais, bendraisiais elgsenos modeliais arba patologine visos asmenybės organizacija.**

Diagnostinė charakterio neurozės kategorija radosi Freudui tyrinėjant charakterio tipus. Charakterio neurozę Freudas laikė *fiksacijos tam tikroje psichoseksualinės raidos fazėje padariniu. Pavyzdžiui, *analinį charakterį jis aprašo kaip asmenybės atmainą, kurios elgsenai būdingi švaros, tvarkos, taupumo ir atkaklumo ritualai. Apie charakterio neurozę galime kalbėti tada, kai panašūs elgesio modeliai įsitvirtina individo kasdienos gyvenime taip smarkiai, kad jam darosi neįmanoma gyventi normalų gyvenimą (Freud, 1908b). Charakterio sąvoka didesnę reikšmę *psichoanalizėje įgijo dėl Wilhelmo Reicho (1896–1957) darbų, nes šis charakteriui paskyrė centrinę vietą savo teorijoje. Itin didelę reikšmę pelnė Reicho įdiegta charakterio šarvo sąvoka, reiškianti stiprią gynybą nuo stereotipinę elgseną skatinančių aplinkos poveikių ir varų impulsų (Reich, 1949). Nors „charakterio neurozės“ terminas gana išplitęs, jo turinys nėra visiškai aiškus. Paprastai jis vartojamas tais atvejais, kai pacientui nėra būdingi apibrėžti simptomai, tačiau jo elgsenos modelis kelia jam nuolatinių sunkumų sugyventi su aplinka. *Gynybos mechanizmai, sudarą charakterio neurozės pamatą, yra *sublimacija, o ypač – *atvirkštinė reakcija. Šie mechanizmai palyginti

gerai integruoti į Ego, taigi pacientas iki galo nesuvokia savo būsenos. Charakterio neurozė gimininga *įkyrumų neurozei. Tačiau skirtumas čia tas, kad įkyrumų neurozės atveju simptomai esti gana specifiniai, o charakterio neurozės atveju jie bendriau veikia individo funkcionavimą. Tačiau ši riba nėra itin griežta. Kita psichoanalizės raidos srovė charakterio sutrikimams skiria vietą tarp neurozinių apraiškų ir psichozių (Glover, 1926). Šiuo požiūriu charakterio neurozė yra *ribinės būsenos pavyzdys.

d

Dalinė vara

Angl. *component instinct*; pranc. *pulsion partielle*; vok. *Partialtrieb*

Pamatiniai dėmenys, į kuriuos įmanu suskaidyti *seksualumą. Išskirdami dalines varas, nurodome jų šaltinį ir tikslą. Svarbiausios jų – oralinė, analinė ir falinė – daro nepaprastai didelę įtaką vaiko raidai. Brendimo metu įvyksta jų susijungimas ir pasidavimas genitalinės seksualinės varos valdžiai.

XIX ir XX a. sandūroje viešpatavo mada tam tikrus žmonių veiksmus nusakyti pasitelkiant begalinę daugybę varų ir instinktų. Būdingas pavyzdys čia buvo gausus Williamo McDougallo (1871–1938) katalogas, į kurį buvo sudėta viskas, pradedant nuo įprastinių savisaugos varų ir baigiant itin specifiniais instinktais, pvz., juoko instinktu (McDougall, 1908). Freudo požiūris į šias teorijas buvo labai kritiškas, nes jos buvo sukonstruotos *ad hoc* ir skelbė, kad kiekviena žmogaus veikla yra reguliuojama atitinkamo instinkto. Pirmojoje varų teorijoje Freudas teigė esant tik dvi jų rūšis: *seksualines varas ir *savisaugos varas. Paskutiniojoje varų teorijoje jis šias dvi rūšis sujungė į vieną *gyvybės varų grupę, drauge įvesdamas *mirties varas. Dalinės varos sąvoka pasirodė epochiniame Freudo veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d), kuriame jis pateikė ankstyvosios vaikystės *seksualumo ir jo raidos aprašymą. Iki Freudo visuotinai manyta, kad seksualumas neturi jokios istorijos ir atsiskleidžia tik brendimo periodu. Toks įsitikinimas kirtosi su biologine Freudo intuicija; jis manė, kad kiekvienai biologinei funkcijai būdingas tam tikras raidos procesas. Be to, klinikinėje praktikoje jis susidūrė su psichikos sutrikimais, kurie atrodė sąlygoti seksualinio atspalvio įvykių, nutikusių ankstyvojoje vaikystėje. Raidos pradžioje vaiką veikia dalinė vara, susijusi su tam tikra kūno vieta, vadinamąja *erogenine sritimi. Šios srities dirginimas teikia

seksualinį malonumą ir pasitenkinimą. Atėjus brendimo periodui, įvyksta dalinių varų susiliejimas, dabar jau sukuriąs genitalinį seksualumą. Štai kaip Freudas aprašo šį procesą: „Iš pradžių dalinės varos geidžia būti patenkintos nepriklausomai viena nuo kitos. Tačiau raidos eigoje jos labiau susitelkia daiktan ir koncentruojasi“ (Freud, 1923a, p. 244). Žemiau pateikiamoje lentelėje pristatomos pagrindinės dalinės seksualinės raidos varos sykiu su jų šaltiniais ir fiziologiniais bei psichologiniais tikslais. Lentelės autorius yra Karlas Abrahamas (1877–1925), tačiau Freudas iš esmės pritarė jos turiniui.

Dalinė vara		Šaltinis	Tikslas	
			Fiziologinis	Psichologinis
Oralinė	Ankstyvoji fazė	Skruostų, lūpų, liežuvio dirginimas	Maitinimasis	Pasyvi inkorporacija
	Vėlyvoji fazė	Dantų dygimas	Graužimas	Aktyvi inkorporacija Naikinimas
Analinė	Ankstyvoji fazė	Tuštinimasis	Išmatų pašalinimas	Atmetimas Sunaikinimas
	Vėlyvoji fazė	Išeinamosios angos suvaldymas	Išmatų sulaikymas	Kontrolė Dominavimas
Falinė		Pūslės ištuštinimas Penio ir makšties dirginimas	Masturbacija	Pasisavinimas Užvaldymas
(Genitalinė)		Orgazmo funkcija Likusių varų šaltinių susijungimas	Orgazmas	Penetracija/ Priėmimas
			Lytinis aktas	

Genitalinė vara lentelėje paimta į skliaustus, nes ji yra ne tiesiogine prasme dalinė vara, bet reiškia baigiamąją normalios varų raidos fazę, kurioje pasiekiamas dalinių varų susiliejimas. Freudo varų teorija aprėpia ir tam tikras dalines varas, kurios nėra susijusios su apibrėžta kūno sritimi, tačiau turi tiksliai apibrėžtą tikslą. Pavyzdžiai čia gali būti *vojerizmas arba *ekshibicionizmas. Vojerizmas, dažnai pastebimas vaikų elgsenoje, reiškia seksualinio malonumo potyrį, apžiūrinėjant kitų asmenų lyties organus ir stebint jų seksualinius veiksmus. Ekshibicionizmo atveju šis malonumas pasiekiamas rodant kitiems paprastai pridengtas kūno dalis, pirmiausia – genitalijas. Suaugusių asmenų lytiniame gyvenime įžanginio žaidimo metu bemaž visados reiškiasi oraliniai ir analiniai elementai bei vojerizmas ir ekshibicionizmas. Jų užduotis yra padidinti genitalinę įtampą, kuri didina orgazmo malonumą. Tais atvejais, kai didesnė seksualinės energijos dalis lieka fiksuota ankstesnėje raidos fazėje ir duotasis asmuo pasitenkinimą patiria tik per seksualinę elgseną, susijusią su apibrėžtuoju fiksacijos tašku, kalbame apie *perversiją.

DALINIS OBJEKTAS

Angl. *part-object*; pranc. *objet partiel*; vok. *Partialobjekt*

Kūno dalys, kūno produktai ar jų simboliniai atitikmenys, į kuriuos krypsta *dalinės varos. Būdingas dalinio objekto pavyzdys yra krūtys, išmatos arba vyro lyties organas, kurie gali tapti meilės objektu net tada, kai visas asmuo toks objektas nėra.

Ši sąvoka radosi iš Freudo seksualinės teorijos (1905d). Nors Freudas šio termino nevartoja, yra akivaizdu, kad aprašinėdamas dalinių varų objektus, užsimena apie dalinius objektus. Ši konotacija įgyja vaizdingumo, Freudui kalbant apie simbolines transformacijas, kurias objektai turi pereiti, pvz., vaikas – vyro lyties organas – išmatos – pinigai – dovana. Freudas šiame kontekste taip pat pabrėžia, kad moters patiriamas vyro lyties organo *geismas transformuojasi į geismą, susijusį su vyru, tačiau kartais pasireiškia „laikina regresija nuo vyro prie jo lyties

organo kaip troškimo objekto“ (Freud, 1917c, p. 130). Aptardamas fetišizmo reiškinį, Freudas iškėlė hipotezę, kad šiuo atveju įvykusi *fiksacija ties daliniu objektu, kuris tapo simboliniu motinos penio pakaitalu (Freud, 1927e). Dalinio objekto sąvoka užima reikšmingą vietą Karlo Abrahamo (1877–1925) darbuose. Jo pateiktoje psichoseksualinės raidos teorijoje seksualinė vara individo raidoje ir brendimo metu siejasi su paskirais daliniais objektais. Palankiomis aplinkybėmis jis nukrypsta į visą priešingos lyties asmenį (Abraham, 1927). Sistemingiausiai ši sąvoka taikoma Melanie Klein (1882–1960) teorijoje. Dalinio objektosąvoka šioje teorijoje atlieka centrinį vaidmenį kalbant apie *paranoidinę nuostatą (Klein, 1948). Prancūzų teoretikas Jacques’as Lacanas (1901–1981) pabrėžia dalinio objekto reikšmę suaugusio žmogaus varų struktūroje (Lacan, 1977).

DAUGERIOPA DETERMINACIJA

Angl. *multiple determination (over-determination)*; pranc. *détermination multiple (surdétermination)*; vok. *mehrfache Determinierung (Überdeterminierung)*

Aprašinėdamas nesąmoningąsias raiškos formas, pvz., simptomus ar *sapnus, Freudas vartoja šį terminą dvejopa prasme. Pirma, daugeriopa determinacija reiškia, kad konkreti manifestacija, kylanti iš sąmonės, turi daug priežasčių. Antra, daugeriopa determinacija reiškia, kad tam tikra manifestacija gali būti daugeliu būdų aiškinama.

Ši sąvoka savo pirmąja, priežastine reikšme pasirodo veikale *Studien über Hysterie* (1895d), kuriame Freudas rašo, jog isterinis simptomas yra daugeriopai determinuotas ta prasme, kad yra konstitucinės predispozicijos ir virtinės traumuojamųjų įvykių padarinys. Predispozicija be traumos arba trauma be predispozicijos isterinio simptomo nesukelia. Veikale *Die Traumdeutung* (1900a) Freudas pateikia virtinę daugeriopos determinacijos pavyzdžių vėlesniąja, hermeneutine šio žodžio reikšme. Daugeriopa determinacija randasi susijungus daugeliui

reikšmingų, nesąmoningų sapno elementų. Tai reiškia, kad identišką sapną galima interpretuoti daugeliu prasmingų būdų. Daugeriopa determinacija yra dėl *sapno darbo įvykusio sapno *sutirštinimo padarinys. Prancūzų psichoanalitikas Jacques'as Lacanas (1901–1981) šią sąvoką išplėtojo daugiareikšmiškumo kategorijomis. Lacanas nesąmoningosios sferos apraiškas – simptomus, sapnus ir *riktus – traktuoja pagal analogiją su kalbos junginiais, kurių turinį galima aiškinti įvairiais būdais (Lacan, 1977).

Dėmesys (vienodai sklindantis)

Angl. *evenly poised attention*; pranc. *attention égalament flottante*; vok. *gleichschwebende Aufmerksamkeit*

Psichinė analitiko nuostata, kuri reiškiasi tuo, kad jis skiria savo dėmesį vienodai visoms paciento *laisvosioms asociacijoms.

Vienodai sklindantį dėmesį Freudas laikė svarbiausiu techniniu reikalavimu analitikui. Tai yra atitikmuo laisvųjų asociacijų principo, kurio privalo laikytis pacientas. Analitikas taip pat neturi turėti išankstinių nuostatų, kaip ir pacientas, ir neturi leistis nuvedamas į šalį iš anksto susikurtų teorinių prielaidų (Freud, 1912e). Itin svarbus dalykas, kad vienodai pasiskirstęs dėmesys būtų taikomas ankstyvose *psichoanalizės fazėse. Su laiku analitikas pastebi tam tikrus laisvųjų asociacijų modelius, o tada gali pateikti pacientui *interpretaciją. Freudas laikėsi nuomonės, kad interpretacija dažniausiai yra nesąmoningo analitiko darbo rezultatas. Ji randasi analitiko galvoje tartum savotiška idėja. Tačiau prieš pateikdamas interpretaciją pacientui, analitikas suteikia jai teorinį aptaisą. Freudo sekėjai atkreipė dėmesį į praktinius ir teorinius sunkumus, susijusius su jo skelbtuoju vienodai pasiskirsčiusio dėmesio postulatu. Praktiškai neįmanoma vienodai paskirstyti dėmesio, kai kalbama apie tokią gausią *medžiagą, kokia paprastai esti laisvosios paciento asociacijos. Analitikas tam tikru laipsniu atsirenka svarbų turinį, atskirdamas jį nuo nesvarbaus. Be to, dėl savo išsilavinimo, jis disponuoja teoriniu sąvokų aparatu, atliekančiu gautos medžiagos

organizaciją. Šiandieniai analitikai šiuo požiūriu laikosi nuosaikesnės nuostatos nei Freudas. Pavyzdžiui, kalbama, kad analitiko nuostata paciento medžiagos atžvilgiu privalo būti kiek įmanoma atviresnė (Tähkä, 1987).

DENGIAMASIS PRISIMINIMAS

Angl. *screen memory*; pranc. *souvenir-écran*; vok. *Deckerinnerung*

Vaikystės prisiminimas, kuris, viena vertus, yra labai gyvas, tačiau, antra vertus, rodosi kažkoks menkas ir nereikšmingas. Dengiamasis prisiminimas yra išstumtų vaikystės išgyvenimų arba nesąmoningų *fantazijų ir *gynybos kompromisas.

Dirbdamas su pacientais, taip pat ir atlikdamas *savianalizę XIX a. dešimtame dešimtmetyje, Freudas atkreipė dėmesį į tai, kad svarbius vaikystės nutikimus dažnai paliečia *ankstyvosios vaikystės amnezija, t. y. kad suaugęs asmuo neįstengia jų prisiminti. O tam tikri, iš pažiūros nereikšmingi įvykiai be galo ryškiai iškyla iš atminties. Šį paradoksą Freudas aptaria 1899 m. straipsnyje (Freud, 1899a), o paskui prie šios temos grįžta ketvirtajame veikalo *Zur Psychopathologie des Alltagslebens* (1901b) skyriuje. Dengiamuosius prisiminimus jis analizuoja panašiai kaip regimuosius *sapnus, *riktus ar simptomus. Dengiamieji prisiminimai yra deformuota išstumtų ir gynybos paveiktų elementų išraiška. *Cenzūrai tokie prisiminimai yra įmanomas išstumtos seksualinės patirties arba fantazijos ir gynybos kompromisas. Šiame procese dalyvauja tokie mechanizmai, kaip *sutirštinimas, o ypač – *perstūmimas. Dengiamasis prisiminimas gali būti linksmas, malonus, atgrasus ar skaudus, tačiau pirmiausiai jis esti konkretus ir proziškas. Dėl to žmogus nemąsto apie jo gilesnę prasmę. Dengiamasis prisiminimas psichoanalitinėje terapijoje yra neišsemiamas žinių šaltinis. „Juose [dengiamuosiuose prisiminimuose] slypi ne tik kai kas esminga iš vaikystės išgyvenimų, bet iš tikrųjų viskas, kas esminga. Tik reikia žinoti, kaip tai, pasitelkus analizę, iš jų išgauti. Jie taip pat gerai reprezentuoja pamirštuosius vaikystės metus, kaip ir regimasis sapno turinys perteikia

sapno mintį“ (Freud, 1914g, p. 148). Dengiamųjų prisiminimų interpretacijos pamatas, kaip ir aiškinant sapnus, yra *laisvosios asociacijos.

DEPRESINĖ NUOSTATA

Angl. *depressive position*; pranc. *position depressive*; vok. *depressive Einstellung*

Melanie Klein (1882–1960) teorijos terminas. Kūdikis prieina šią nuostatą, sulaukęs maždaug keturių mėnesių. Depresinei nuostatai būdinga tai, kad vaikas priima motiną kaip visą *objektą. Ši nuostata užbaigia motinos objekto skaidymą į dalinius – „gerą“ ir „blogą“ objektus. Vaikas pradeda suprasti, kad ir jo meilė, ir neapykanta krypsta į to paties objekto pusę, o dėl to savo ruožtu randasi *ambivalencija motinos atžvilgiu. Vaikas išgyvena depresinį *nerimą, kurį žadina motinos sunaikinimo ir jos netekties *fantazija. Šis nerimas įveikiamas, pasitelkiant tokias gynybos priemones, kaip maniakinė gynyba arba – kas labiau adekvatu – agresijos tramdymą ir atitaisymą. Normalios raidos eigoje depresinė nuostata įveikiama per pirmuosius gyvenimo metus, tačiau ji gali būti reaktyvuojama vėlesniais periodais, ypač dėl gedulo arba depresijos.

Depresinė nuostata savo ištakomis siekia Freudo (1917e) ir Karlo Abrahamo (1877–1925) darbus gedulo ir depresijos temomis. Abu autoriai aptaria depresinius padarinius, kuriuos sukelia mylimo objekto netektis. Pasak jų, psichoseksualinės raidos fiksacijos taškas, susijęs su depresija, yra *oralinėje fazėje. Be to, jie pabrėžia depresijos ir normalaus *gedulo darbo gimininguma. Klein savo raštuose atkreipė dėmesį į vaikų polinkį į depresines būsenas. 1934 m. ji įvedė depresinės nuostatos sąvoką ir pateikė jos teorinį pagrindimą (Klein, 1948). Depresinė nuostata iškyla po *paranoidinės nuostatos. Vaikas išgyvena motiną kaip vientisą asmenį ir nebeatskiria jos gerųjų pusių nuo blogųjų, integruodamas ir vienas, ir antras į vieną visuminį objektą. Agresyvios ir seksualinės *varos rungiasi tarpusavyje, veržlamosis vieno objekto

pusėn. Dėl to randasi klasikinis *ambivalencijos pavyzdys. Pasak Klein, „įvyko meilės ir neapykantos suartėjimas ir jau nebegalima krūties arba motinos dalinti į „gerą“ ir „blogą“, kaip buvo įmanu ankstesnėje stadijoje“ (Klein, 1952, p. 212). Depresinis nerimas, būdingas depresinei nuostatai, įveikiamas per agresijos redistribuciją bei sutramdymą ir įvykus naikinamųjų *fantazijų padarinių *reparacijai, kuri pasiekiama per gerosios objekto dalies *introjekciją. Depresinės nuostatos metu, pasak Klein, vaikas įžengia į ankstyvąją edipinę fazę, kurioje motina pradeda nebetekti savo išskirtinio vaidmens jo *vaizdiniuose: „[...] *libido ir depresinis nerimas tam tikru laipsniu nugręžiami nuo motinos, o šis jų distribucijos procesas yra palankus *ryšiams su objektu ir sykiu silpnina depresyvių jausmų intensyvumą“ (Klein, 1952, p. 220). Melanie Klein raštai nėra lengvai paskaitomi, tačiau Hanna Segal (1976) parašė pavyzdingai aiškų įvadą į jos teoriją.

Dienos likučiai

Angl. *day's residues*; pranc. *restes diurnes*; vok. *Tagesreste*

***Sapno elementai, kylą iš budriosios būsenos išgyvenimų, patirtų sapno išvakarėse. Dienos likučiai pasirodo sapnuojančio žmogaus pasakojimuose ir su sapnu siejamose *laisvosiose asociacijose.**

Freudas išsamiai aptaria dienos likučius ir jų funkciją veikale *Die Traumdeutung* (1900a). Jie esti veikiami *sapno darbo, todėl dažnai regimajame sapne rodosi persislinkusiu arba simboliniu pavidalu. Dienos likučiai tam tikru būdu esti susiję su nesąmoningu geismo impulsu. Ši sąsaja, neretai – vien tolima asociacija, leidžia impulsui prasismelkti pro *cenzūrą ir pasinaudoti dienos likučiais, siekiant savų tikslų ir mėginant patenkinti savo geismus. Sapnas turi nemenką *psichinę energiją, kylančią iš nesąmoningojo impulso, tačiau tai, kokį pavidalą šis impulsas įgaus, daugiausia lemia dienos likučiai. Freudas pasitelkia metaforą ir lygina sapno radimąsi su funkcionavimu ką tik įsisteigusios bendrovės, kuriai reikia: „kapitalisto, galinčio padengti išlaidas, ir verslininko, turinčio sumanymų ir gebančio juos realizuoti.

Kapitalisto vaidmenį sapne visados atlieka tik nesąmoningas geismas; jis patiekia *psichinę energiją, reikalingą sapnui rastis. Verslininkas, sprendžiąs, kam pinigai bus leidžiami, yra dienos likučiai“ (Freud, 1916–1917, p. 226).

Dienos svajos

Angl. *day-dream*; pranc. *rêve diurne*; vok. *Tagtraum*

Sapnų regėjimas budrumo būsenoje. Freudas paprastai sapną nemiegant laikė analogišku tikrajam *sapnui. Ir vienas, ir antras yra geismo išsipildymas, dalyvaujant tiems patiems mechanizmams. Sapnuose nemiegant *antrinis apdorojimas yra kruopštesnis, ir tai reiškiasi sapno logikos atitikimu tikrovės reikalavimams, kurio tikriesiems sapnams kartais stinga.

Josefas Breueris (1842–1925) ir Freudas dienos svajomis susidomėjo, nagrinėdami Annos O. atvejį. Anna turėjo „asmeninį teatrą“, kuriame paprastai inscenizuodavo įvairius įsivaizduojamus scenarijus. Breueris ir Freudas įtarė, kad jos dienos svajos daro įtaką isterijos apraiškų radimuisi (Breuer & Freud, 1985d). Sapnų teorijoje, pateiktoje veikale *Die Traumdeutung* (1900a), Freudas domisi dienos svajomis dėl dviejų priežasčių. Pirma, dėl to, kad jos panašios į tikruosius sapnus, ir dėl fakto, kad jos leidžia naujoje šviesoje pažvelgti į tikrųjų sapnų procesą. Pasak Freudo „[dienos svajos] kaip ir tikrieji sapnai yra geismų išsipildymas; kaip ir tikrieji sapnai jos dažniausiai remiasi vaikystės išgyvenimų įspūdžiais; kaip ir tikrieji sapnai jos gali naudotis tam tikromis cenzūros nuolaidomis savo darinių atžvilgiu“ (Freud, 1900a, p. 492). Antra, dienos svajos sudaro esminę tikrųjų sapnų *medžiagos dalį *dienos likučių pavidalu. Dienos svajų likučiai – kaip ir dienos likučiai, pagrįsti tikrais potyriais – per *sapnų darbą patiria menkesnes ar didesnes *deformacijas (Freud, 1900a). Dienos svajų ir tikrųjų nakties sapnų skirtumas yra tas, kad pirmosios iš principo esti gana griežtai *sąmonės kontroliuojamos. Žmogus susivokia, kad sapnuoja nemiegodamas. Tai reiškia, kad dienos svajos neturi tų ryškių tikroviškumo

bruožų, kurie dažnai esti tikrųjų nakties sapnų dalis. Dienos svajos itin būdingos jauniems žmonėms, ir atrodo, kad jų didžiausias dažnumas sutampa su brendimo amžiumi. Esama patikimų įrodymų, kad dienos svajos saikingais kiekiais palankiai veikia gerą savijautą (Singer, 1976). Freudas dienos svajų temą aptarė paskaitų cikle, skaitytame Vienoje 1915–1917 m. Nors ir nepasakydamas nieko nauja teorijos požiūriu, jis ten pateikė virtinę įdomių metodologinio pobūdžio komentarų. Aptardamas kalbinį žodžių „dienos svajos" ir „sapnai" turinį, Freudas teigė: „Kalbos raiška yra neatsitiktinis dalykas, bet senų žinių vaisius. [...] bendra jų [*Traum* ir *Tagtraum*] etimologija gali būti mums iki šiol nežinomų sapno savybių padarinys" (Freud, 1916–1917, p. 130). Freudas mano, kad senos kilmės šnekamosios kalbos žodžiuose ir posakiuose slypi gilios psichologijos žinios. Šią mintį, greta kitų autorių, savo mokslinėje froidizmo interpretacijoje plėtojo Jacques'as Lacanas (1901–1981) (Lacan, 1979).

DINAMINIS

Angl. *dynamic*; pranc. *dynamique*; vok. *dynamisch*

Nusakymas, susijęs su požiūriu, teigiančiu, kad psichikos reiškiniai yra kartais bendradarbiaujančių, bet paprastai konfliktuojančių jėgų padarinys. Tų jėgų pamatas yra varų sfera.

Nusakymas „dinaminis" Freudo raštuose paprastai taikomas procesams, vykstantiems *nesąmoningojoje sferoje. Freudas skiria dvi nesąmoningumo sistemas. Viena vertus, turime paslėptus *vaizdinius, kurie kartais esti nesąmoningi, tačiau palyginti lengvai į sąmonę perkeliami. Ši sistema vadinama *ikisąmoningąja sfera. Kita vertus, esama dinaminės nesąmoningosios sferos sistemos, kurioje atsiduria išstumtieji vaizdiniai, *geismai ir *fantazijos. Dinaminės nesąmoningosios sferos turinys į sąmonę gali patekti tik ypatingomis sąlygomis ir tuomet jis reiškiasi daugiau ar mažiau deformuotu pavidalu (Freud, 1912g). Psichikos procesų dinamikos iliustracija yra kompromisai, sudarantys *riktų, *sapnų ir neurozės apraiškų pamatą. Šiuo metu terminą „dina-

minis“ aptinkame tokiuose junginiuose kaip „dinaminė psichologija“ (Dewald, 1972) ar „dinaminė psichiatrija“ (Cullberg, 1984). Šis pažyminys nusako, kad akceptuojama nesąmoningumo teorija, pripažįstama, jog egzistuoja dinaminiai konfliktai, tačiau tam tikros klasikinės *psichoanalizės sąvokos nustumiamos į antrąjį planą ar išvis atmetamos. Retsykiais galima susidaryti įspūdį, kad žodis „dinaminis“ vartojamas pirmiausia kaip papildomą atspalvį teikianti etiketė, kai stengiamasi pabrėžti statinio ir dinaminio požiūrio į žmogų skirtumą.

Dirginimo suma

Angl. *sum of excitation*; pranc. *somme d'excitation*; vok. *Erregungssumme*

Reiškinys, kurį Freudas vėliau pavadino *„psichine energija“. Aptardamas *psichikos aparatą *ekonominiu požiūriu, dirginimo sumos sąvoką jis vartojo kaip kiekybinį dydį. Dirginimo sumos šaltinis iš dalies yra išoriniai dirgikliai, tačiau iš esmės ji kyla iš biologiškai sąlygotų *varų.

Šią sąvoką Freudas įveda daugeliu atžvilgių įsimintiname straipsnyje *Die Abwehrneuropsychosen* (1894a), rašydamas: „Pabaigoje norėčiau šiek tiek stabtelėti ties pagalbine sąvoka, kurią vartojau šiame neurozių aprašyme. Tai yra vaizdinys, kad psichikos funkcijose galima išskirti kai ką (afektų sumą, dirginimo sumą), kas turi visas kiekio savybes – net jei ir neturime jokių priemonių tam dalykui pamatuoti, – kai ką, kas gali didėti, mažėti, judėti ir išsikrauti, kas pasklinda idėjos atminties pėdsakuose, kaip elektros iškrova kūno paviršiuje (Freud, 1894a, p. 60). Dera atkreipti dėmesį, kad Freudas dirginimo sumą ir psichinę energiją traktuoja kaip pagalbinius *vaizdinius, padedančius aiškinti psichikos aparate vykstančius procesus. Čia nėra kalbama apie energiją fiziologine prasme, veikiančią nervų sistemoje. Nevalia dirginimo sumos tapatinti nė su subjektyvių ir sąmoningų išgyvenimų galia. Dirginimo suma yra atsakinga už procesus, kurie vyksta tarp fizinio biologinio lygmens ir sąmoningų, subjektyvių potyrių. Tai viena sąvokų,

Freudo vartota, mėginant įvardyti tiltą, jungiantį kūną ir sielą (Andkjaer Olsen & Köppe, 1986). Freudas teigė, kad dirginimo sumos tekėjimas psichikos aparate yra pavaldus *tvarumo principui.

e

EDIPO KOMPLEKSAS

Angl. *Oedipus complex*; pranc. *complexe d'Oedipe*; vok. *Ödipus-komplex*

Vaiko išgyvenimų struktūra, kuriai būdinga tai, kad vaikas patiria erotinius arba priešiškus jausmus tėvų atžvilgiu. Pozityvusis komplekso variantas reiškia, kad *seksualiniai geismai krypsta į priešingos lyties tėvų poros narį, o tos pačios lyties tėvų poros nariui, traktuojamam kaip varžovas, vaikas puoselėja priešiškumo ar neapykantos jausmus. Negatyviojo (atvirkščiojo) varianto atveju šie santykiai esti atvirkštiniai, t. y. vaikas jaučia meilę tos pačios ir neapykantą priešingos lyties tėvų poros nariui. Kompleksas ima reikštis tarp trečiųjų ir penktųjų gyvenimo metų, kitaip sakant, tarp vėlyvosios *analinės ir *falinės fazių. Edipo kompleksas turi lemiamą reikšmę asmenybės formavimuisi. Pasak Freudo, kiekvienos *neurozės branduolys yra ta aplinkybė, kad Edipo kompleksas ne iki galo išsisprendęs. Freudas teigė, kad kompleksas yra universalus, nors ir gali įgyti skirtingus pavidalus, kurie priklauso nuo skirtingos šeimos struktūros tam tikroje visuomenėje.

Šios išgyvenimų konsteliacijos vardą Freudas perėmė iš mito apie karalių Edipą. Graikų tragedijų autoriaus Sofoklio (497–406 pr. m. e.) drama *Edipas karalius* konkrečiai iliustruoja pozityvųjį komplekso variantą. Pasak pranašystės, Edipas turėjo nužudyti tėvą ir vesti motiną. Edipas iš visų jėgų stengiasi išvengti šios kraupios pranašystės, tačiau vis tiek įvykdo tuos du nusikaltimus. Tačiau nežino, kad nusikaltimo auka yra jo paties tėvas, o vestoji moteris – jo paties motina. Praėjus tam tikram laikui Edipas susivokia, ką padaręs, ir, apimtas sunkaus kaltės jausmo, už bausmę pats sau išsilupa akis. Freudui šis veikalas buvo nuodugniai žinomas, nes, mokydamasis licėjuje, jis gavo premiją už vieno dramos fragmento vertimą iš graikų į vokiečių kalbą. Edipo

kompleksą Freudas atrado 1897 m., atlikdamas *savianalizę. Tuo metu jis įsitikino, kad jo santykis su motina turėjo erotinį atspalvį. Sykiu jautė pavydų priešiškumą tėvui, nors *sąmonės lygmenyje reiškė jam sūnišką meilę. Pacientų analizės pateikė Freudui papildomų įrodymų, kad Edipo kompleksas egzistuoja ir yra reikšmingas. Ši sąvoka veikiai įgijo *psichoanalizėje epochinę reikšmę, tačiau pats „Edipo komplekso" terminas imtas vartoti tik 1910 m. (Freud, 1910h). Pirmoji Edipo komplekso formuluotė kalbėjo apie pozityvųjį variantą, iš esmės atitinkantį Edipo mitą. Laikui bėgant, Freudas pripažino, kad toks paveikslas yra pernelyg supaprastintas. Mat berniuko santykyje su tėvu reiškiasi ir meilės akcentai, panašiai kaip esama ir pavydo bei priešiškumo motinai apraiškų. Šios dvi – negatyvi ir pozityvi – komplekso atmainos paprastai ima reikštis vienu metu ir sudaro dialektinę žaismę. Tokia kombinacija vadinama visuminiu Edipo kompleksu. Joje esama ir heteroseksualių, ir homoseksualių dėmenų (Freud, 1923b). Ilgą laiką pozityvųjį mergaitės Edipo kompleksą Freudas traktavo panašiai kaip ir berniuko, tik su priešingu santykių modeliu: tokiu atveju meilės objektas esąs tėvas, o motina tampanti priešiškumo objektu. Tačiau po kurio laiko Freudas suabejojo šia paprasta analogija dėl dviejų priežasčių. Pirma, ir berniukas, ir mergaitė falinėje fazėje penį laiko geidžiamu organu. Mergaitei ima reikštis *penio pavydas, ir jos meilė tėvui formuojasi atmosferoje vaizdinių, kad tėvas rekompensuosiąs šį trūkumą, padovanodamas jai kūdikį (Freud, 1922e; 1924d). Antra, nors motina yra pirmasis ir berniuko, ir mergaitės meilės objektas, berniukas šį objektą išsaugo, o mergaitei tenka jo atsisakyti ir krypti į tėvo pusę (Freud, 1931b). Komplekso pasirodymo periodas nėra aiškiai apibrėžtas ankstyvuosiuose Freudo veikaluose. Pasak paskutinės *vaikų seksualumo teorijos, Edipo kompleksas klostosi tarp trečiųjų ir penktųjų gyvenimo metų, o apogėjų pasiekia falinėje fazėje. Melanie Klein (1882–1960), remdamasi atliktomis vaikų psichoanalizėmis, padarė išvadą, kad kompleksas ima reikštis kur kas anksčiau. Jam vietą ši autorė skiria *depresinėje nuostatoje, kuri ateina ketvirtajame gyvenimo mėnesyje (Klein, 1952). *Objektų ryšių mokykla menkina Edipo komplekso reikšmę. Užtat čia svarbesnis darosi motinos santykis su vaiku, turįs lemiamą reikšmę ir

normaliai, ir patologinei raidai. Šis ikiedipinis santykis ir jo padariniai gali būti – kaip teigia objektų ryšių mokykla – iškeliami analizei nepriklausomai nuo edipinio santykio, apimančio varžytuvių laikyseną dėl trečiojo asmens (Guntrip, 1971). Nors Freudas kreipė dėmesį į ypatingą ankstyvojo motinos ir kūdikio santykio pobūdį, tačiau niekados neteikė jam didesnės reikšmės. Edipo kompleksas įvairiu laipsniu išblėsta baigiantis falinei fazei ir vaikas įžengia į *latencijos periodą, trunkantį iki brandos metų. Berniukui palankus komplekso išsisprendimas vyksta dviejų paralelių procesų pavidalu. Per pirmąjį vaizdinys galimos kastracijos – *kastracijos kompleksas, – kaip tėvo bausmės už kraujomaišišką geismą motinos atžvilgiu, paskatina tų troškimų *išstūmimą į *nesąmoningąją sferą ir jų transformaciją į deseksualizuotą pavidalą, t. y. į švelnumą. O per antrąjį neapykanta tėvui irgi išstumiama ir berniukas pradeda su tėvu tapatintis. Šis *tapatinimasis formuoja berniuko *Superego ir jo *Ego idealą. Visiškas komplekso pirminio pavidalo išstūmimas yra būsimų psichikos sutrikimų priežastis: „Jei Ego iš tikrųjų nenuveikė nieko daugiau, tik išstūmė kompleksą, jis toliau tvers nesąmoningojoje Id sferoje ir vėliau apsireikš savo patogenine veikla“ (Freud, 1924d, p. 177). Kalbant apie Edipo komplekso išsisprendimą, berniuko atveju kastracijos kompleksas yra lemiamas veiksnys. Kalbant apie mergaitę, kastracijos kompleksas penio pavydo pavidalu pats savaime yra Edipo komplekso radimosi sąlyga. Mergaitė kreipia priešiškus jausmus į motinos pusę, nes šiai tenka kaltė už penio stygių, o tėvas mergaitei yra meilės objektas, nes gali padovanoti jai kūdikį. Komplekso išsisprendimas vyksta per išstūmimą ir transformaciją, tačiau nėra aišku, kokie veiksniai skatina šiuos procesus mergaitės atveju. Panašu, kad Edipo komplekso įveikimas mergaitės atveju yra ilgesnis ir sunkesnis (Freud, 1924d). Mūsų nesąmoningojoje sferoje visados laikosi kokios nors Edipo trikampio liekanos. Daugiau ar mažiau akivaizdžiai jos prabyla, mums renkantis savo suaugusius objektus bei bendresnėse situacijose, mums bendraujant su socialine aplinka. Edipo kompleksas ir jo sąlyginai sėkmingas išsisprendimas turi lemiamą reikšmę asmenybės formavimuisi. Freudas laikėsi nuomonės, kad neurozinių sutrikimų šaltinis visados esti Edipo kompleksas (Freud, 1916–

1917, XXI paskaita). Empirinis Edipo komplekso pamatas pirmiausia yra pacientų psichoanalitinio gydymo *medžiaga. Freudas domėjosi ir komplekso geneze priešistoriniais laikais. Šiai temai jis skyrė spekuliatyvų veikalą *Totem und Tabu* (1912–1913). Šiame bemaž mitiniame Edipo komplekso ir kraujomaišos draudimo istorijos darbe Freudas aiškina, kad tai yra giliai žmonių prigimtyje įsišakniję reiškiniai, kurie dėl to santykinai nepriklausomi nuo duotoje visuomenėje viešpataujančios socialinės struktūros.

Ego

Angl. *ego*; pranc. *moi*; vok. *Ich*

***Psichikos aparato *instancija antrojoje *topografinėje teorijoje, vadinamajame struktūriniame modelyje. Psichikoje Ego atlieka tarpininko vaidmenį. Jo užduotis yra reprezentuoti tikslingą individo sąveiką su aplinka, atsižvelgiant į *Id impulsus, *Superego įsakymus ir aplinkos reikalavimus. Primityvus Id funkcionavimas pagal *pirminius procesus ir vadovaujantis *malonumo principu, Ego sferoje pavirsta į antrinius procesus, kurie vadovaujasi *tikrovės principu. Ego turi sąmoningąjį, ikisąmoningąjį ir nesąmoningąjį sluoksnius. Pvz., *gynybos mechanizmai yra daugiausia nesąmoninga Ego funkcija.**

Ego sąvoka, kurios galutinį pavidalą Freudas pateikė veikale *Das Ich und das Es* (1923b), patyrė ilgą ir sudėtingą istoriją. 1894–1899 m. Freudas dažnai šią sąvoką vartojo įvairiuose kontekstuose. Ankstyvuosiuose raštuose, kuriuose kalbama apie psichoanalitinės terapijos teoriją, jis, pavyzdžiui, teigė, kad paciento reiškiamas *priešinimasis gydymui kyla iš Ego. Ego suprantamas kaip psichikos instancija, privalanti gintis nuo svetimų ir grėsmingų vaizdinių. Dėl tokių vaizdinių Ego sferoje randasi *signalinis nerimas ir aktyvuojama jo gynyba (Breuer & Freud, 1895d). Po Freudo mirties išleistame nebaigtame veikale *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950a), parašytame 1895 m., Ego užima centrinę vietą. Freudas Ego nusako kaip neurologinę

struktūrą, kurios užduotis yra slopinti tiesioginį pirminių procesų poveikį. Šis slopinimas atsižvelgia į aplinkinio pasaulio reikalavimus. Tam Ego disponuoja pastoviu energijos krūviu. Minėtame darbe Freudas pateikia mechanistinę psichikos teoriją, atitinkančią ano meto epochos dvasią, ir čia Ego dar visiškai neturi vėlesnio psichologinio pobūdžio. *Sapno teorijoje, paskelbtoje 1900 m., Ego neteikiama jokia teorinė reikšmė. Pagrindinės šios teorijos sąvokos yra *nesąmoningoji, *ikisąmoningoji ir *sąmoningoji sferos. Anksčiau Ego priskirtą gynybos funkciją čia perėmusi *cenzūra (Freud, 1900a). Apie 1914 m. Ego sąvoka pasirodo tik retkarčiais. Freudas naudojasi šia sąvoka, siedamas ją su sąmoningosios ir ikisąmoningosios sferos sistemomis, ypač – su percepcija ir motorika. Šio periodo pabaigoje atsiranda *Ego varų sąvoka, – šių varų santykis su *seksualinėmis varomis lieka antagonistinis. Freudas daro prielaidą, kad šių dviejų varų grupių prieštaravimai yra *psichikos konfliktų pagrindas (Freud, 1911b). Pradedant 1914 m. Ego vėl užima svarbią vietą Freudo teorijoje. Šią sąvoką jis vartoja teorinėje studijoje apie *narcizmą (Freud, 1914c). Narcizmo atveju Ego pagal išorės objektų pavyzdį traktuojamas kaip meilės *objektas. Ego tampa libido talpykla, ir iš jo libido teka į objektus; tačiau Ego visados pasirengęs absorbuoti nuo tų objektų grįžtančią libido energiją. Be to, Freudas tvirtina, kad Ego raida vyksta ir jis palaipsniui diferencijuojasi per individo sąlytį su išorės pasauliu. Sykiu Freudas taria, kad lemiamas Ego formavimosi procesas yra *tapatinimasis. Ego gali radikaliai kisti dėl to, kad individas vidinių psichikos struktūrų pavidalu vidun perkelia žmonių tarpusavio santykius. Pavyzdžiui, paskiros išorinio spaudimo atmainos dėl šio mechanizmo gali pavirsti į vidinį spaudimą. Dėl to dalis Ego prisiima kritikos, priežiūros vaidmenį ir tampa idealų versme. Vėliau šią Ego dalį Freudas traktuos kaip atskirą *instanciją ir pavadins ją Superego. Trečias dešimtmetis tampa lemiamais teorinių Ego tyrinėjimų metais, ir šių tyrinėjimų vaisius yra traktatas *Massenpsychologie und Ich-Analyse* (1921c), o pirmiausia – veikalas *Das Ich und das Es* (1923b). Juose Freudas sutelkia dėmesį į Ego funkciją ir raidą bei pateikia savo paskutinę psichikos struktūros teoriją, kurioje Ego tampa tarpininkavimo ir gynybos, Superego – kontrolės, o Id – varų instancija.

Ego išsikristalizuoja kaip grandis, jungianti Id su išorės pasauliu. Id sferoje susikaupusi seksualinių ir agresijos varų energija yra santykinai Ego kontroliuojama. Tai reiškia, kad Ego, atsižvelgdamas į individo padėtį, tramdo Id geismą tučtuojau patenkinti varų poreikius. Psichinių įtampų didėjimą Ego patiria kaip nemalonumą, tačiau geba jį pakęsti ir atidėti patenkinimą iki tol, kol susidarys deramos sąlygos. Apskritai Ego – kaip ir Id – trokšta išvengti nemalonių potyrių ar bent juos sumažinti. Tačiau nuo Id Ego skiriasi tuo, kad veikia racionaliau, planingiau ir su tolimesne perspektyva, vadovaudamasis tikrovės principu: „Šitaip Ego nuvertė nuo sosto malonumo principą, kuris visiškai valdė Id procesus, pakeisdamas jį tikrovės principu, kuris žada daugiau tikrumo ir didesnę sėkmę... Ego sielos gyvenime reprezentuoja protą ir susivaldymą, o Id – nežabotas varas“ (Freud, 1933a, p. 76). Ego užduotį dar labiau apsunkina susiformavęs Superego. Pasak Freudo, „patarlė perspėja mus netarnauti vienu metu dviem ponams. Vargšas Ego atsidūręs dar prastesnėje padėtyje, nes tarnauja trims griežtiems ponams ir stengiasi suderinti jų pretenzijas ir reikalavimus. Šios pretenzijos visados krypsta į skirtingas puses ir retai kada sutaikinamos; tad nenuostabu, kad Ego dažnai neįstengia susidoroti su šia užduotimi. Tie trys tironai – tai išorės pasaulis, Superego ir Id“ (Freud, 1933a, p. 77). Kai kurios Ego dalys priklauso sąmoningajai sferai. Čia turime galvoje tikrovės suvokimą, jausmus, valios aktus ir tikslingus veiksmus. Kitos dalys tveria ikisąmoningojoje sferoje. Pavyzdys čia gali būti žinios, kurias turime, bet kuriomis laikinai nesinaudojame. Tačiau didelė Ego dalis priklauso nesąmoningajai sferai: „Pačiame Ego aptikome kažką, kas nėra sąmoninga, kas elgiasi kaip išstumtas turinys, t. y. kažką, kas, nepatekdamas į sąmonę, žadina stiprius efektus ir ko įsisąmoninimas reikalauja atskiro darbo“ (Freud, 1923b, p. 17). Nesąmoningąjį Ego sluoksnį, greta kitų elementų, sudaro gynybos mechanizmai, kurių sfera – ir tai yra Freudo dukters Annos (1895–1982) nuopelnas – tapo vaisinga *psichoanalizės tyrinėjimų sritimi (A. Freud, 1937). Ego sąvoka, Freudo suformuluota XX a. trečio dešimtmečio pradžioje, labai smarkiai paveikė vėlesnę psichoanalizės raidą. Penktame ir šeštame dešimtmetyje JAV susikūrė mokykla, kuri vadinama Ego psichologija.

Ši mokykla racionaliai funkcionuojančiam Ego ir jo adaptaciniams gebėjimams priskiria reikšmingą vaidmenį teorijos raidoje. Ego psichologija padėjo daug pastangų, mėgindama nutiesti tiltą tarp psichoanalizės ir akademinės psichologijos (Hartmann, 1958). Iš Freudo pateiktos Ego sąvokos įkvėpimo sėmėsi ir britų *ryšių su objektu mokykla (Guntrip, 1971). Šios skirtingos mokyklos pabrėžia faktą, kad Ego sąvoką, suformuluotą Freudo antrajame topografiniame modelyje, vadinamame dar ir struktūriniu modeliu, galima interpretuoti įvairiais būdais ir įvairiomis kryptimis. Atrodo, kad Freudas suvokė Ego sąvokos neaiškumą, o sykiu turtingumą ir sistemingai tuo naudojosi teoriniuose darbuose (Laplanche & Pontalis, 1973). Ego nedera painioti su jam gimininga *self* sąvoka. Mat Ego yra objektyvi asmenybės struktūra, o *self* – tai subjektyvus išgyvenimas to, kuo žmogus esti. *Self* sąvoka aptinkama psichoanalitikų raštuose, tačiau neturi nusistovėjusios teorinės vietos (Guntrip, 1971; Kohut, 1971).

Ego interesas

Angl. *ego-interest*; pranc. *intérêt du moi*; vok. *Ichinteresse*

Terminas, reiškiąs *Ego varų energiją ir vartojamas 1910–1915 m. Freudo teoriniuose tyrinėjimuose *varų tema. Ego interesas yra kokybiniu požiūriu kita energijos atmaina nei seksualinių varų *libido (Freud, 1914c).

Freudo terminas „Ego interesas“ ar tiesiog „interesas“ buvo kritinė reakcija į Jungo (1875–1961) teoriją, pasak kurios, libido aprėpia visas *psichinės energijos atmainas. Freudas termino „libido“ vartojimą apribojo vien seksualinių varų sfera, o „interesas“ nusako tą ypatingą energijos rūšį, kuri reiškiasi *savisaugos varų ar Ego varų atvejais.

Ego idealas

Angl. *ego-ideal*; pranc. *idéal du moi*; vok. *Ichideal*

***Superego dalis antrajame (vadinamame struktūriniu) Freudo *to-**

pografiniame modelyje. Ego idealas individui tampa sektinu pavyzdžiu. Jis taip pat yra individo savybių ir laimėjimų kriterijus.

Terminas „Ego idealas“ pirmą kartą pasirodo Freudo veikale *Zur Einführung des Narzissmus* (1914c), kuriame retsykiais – kaip sinonimas – aptinkama ir frazė „idealusis Ego“. Ego idealas yra gana nepriklausoma psichikos struktūra, tam tikra atskaitos sistema individo laimėjimams vertinti. Ego idealo ištakos yra paliktoji narcistinė būklė, kurioje vaikas yra savo paties idealas. Narcistinio idealo atsisakoma dėl vaiko veiksmų kritikos, kurią reiškia jo artimiausioji aplinka, ypač tėvai. Jo vietą užima dvi *psichikos instancijos. Pirmoji – stebinčioji, kritikuojančioji ir draudžiančioji instancija, kuri yra tėvų autoriteto perkėlimas į savąjį vidų. O antroji – Ego idealas, kitaip tariant, modelis, susiformavęs dėl *tapatinimosi su tėvais. Pirmoji instancija „nuolatos stebi tikrąjį Ego ir lygina jį su [Ego] idealu“ (Freud, 1914c, p. 95). Vėlesnėje raidoje kiti tapatinimaisi gali pakeisti Ego idealą. Ego idealui Freudas priskiria pagrindinį vaidmenį savo nuodugniuose grupės psichologijos tyrinėjimuose. Kalbėdamas labai glaustai, jis tvirtina, kad stiprūs grupės vidiniai ryšiai randasi dėl to, kad tapatinimasis su grupės vadovu sukuria bendrą Ego idealą. Tai palengvina grupės narių tarpusavio tapatinimąsi (Freud, 1921c). Veikale *Das Ich und das Es* (1923b) Freudas įveda Superego sąvoką; Superego atsiranda dėl tapatinimosi su tėvais, išsisprendus *Edipo kompleksui. Čia Ego idealas nebetenka savo išimtinės padėties kaip psichikos instancija ir tampa Superego dalimi. Paskutiniajame paskaitų cikle Freudas priskiria Superego tris funkcijas: savistebėsenos, sąžinės ir idealo. Sąžinės ir Ego konfliktai sukelia *kaltės jausmą, o idealo atitrūkimas nuo Ego reiškiasi menkavertiškumo ir gėdos jausmais (Freud, 1933a, XXXI paskaita). Daugelis vėlesnių psichoanalitikų stengėsi brėžti griežtesnę ribą tarp Ego idealo ir Superego, nei tai darė pats Freudas vienas po kito pasirodžiusiuose savo veikaluose. Jie tvirtina, kad šios dvi struktūros skiriasi ir genezės, ir funkcijos požiūriu. Ego idealas iš principo formuojasi per tapatinimąsi su mylimu *objektu, ir Ego derinasi prie idealo, vadovaudamasis meile. O Superego randasi dėl nerimą keliančių asmenų

draudimų *internalizacijos. Ego paklūsta Superego, verčiamas bausmės *nerimo (Nunberg, 1955).

Ego pokytis

Angl. *alteration of the ego*; pranc. *altération du moi*; vok. *Ichveränderung*

Nelanksčios ir neadekvačios laikysenos, kurių *Ego reguliariai griebiasi kaip *gynybos, kilus konfliktui. Šios laikysenos neigiamai veikia gebėjimą prisitaikyti.

Freudas šią sąvoką sistemiškai aptarė, jo dukrai Annai (1895–1982) paskelbus darbą Ego *gynybos mechanizmų tema (A. Freud, 1937; Freud, 1937c). Anna Freud parodo, kaip mechanizmai, iš pradžių radęsi išorinei grėsmei atremti, su laiku patyrė *fiksaciją Ego sferoje ir tapo individo charakterio ir jo reagavimo būdo dalimi. Individas kartoja savo reakciją dar ilgą laiką po to, kai pirminė grėsmė atsitolina. Įsišaknijusios gynybinės laikysenos iškraipo ir susiaurina individo elgseną. Ego pokyčiai itin akivaizdžiai reiškiasi terapijoje smarkaus *priešinimosi pavidalu.

Ego skilimas

Angl. *splitting of the ego*; pranc. *clivage du moi*; vok. *Ichspaltung*

***Ego realybės jausmo skilimas į dvi dalis. Viena dalis esti sąmoninga ir adekvačiai suvokia išorės aplinkybes. Antroji dalis esti nesąmoninga ir neigia tam tikras faktines aplinkybes. Jai būdinga nerealistinė geisminė mąstysena, pataikavimas varai. Tos dvi dalys egzistuoja drauge, viena kitos neveikdamos. Ego skilimas regimas *fetišizmo *perversijos ir tam tikrų psichozių atvejais.**

Skilimo reiškinį Freudas aptaria straipsnyje *Fetischismus* (1927e), o patį terminą vartoja po mirties išleistame veikale *Ichspaltung im Abwehrvorgang* (1940e) ir darbe *Abriss der Psychoanalyse*. Ego skilimą

jis laiko gynybos proceso padariniu. Fetišizme Freudas įžvelgia dvi priešingas Ego nuostatas kastracijos atžvilgiu: „Viena vertus [nesąmoningi fetišistai] nepripažįsta savo percepcijos fakto, kad nėra matę penio moters genitalijose“. Šis *atmetimas internalizuojamas, susikuriant fetišą, reprezentuojantį moters penį. „[...] kita vertus, jie pripažįsta, kad moteris neturi vyriško lyties organo ir daro iš to teisingas išvadas. Šios dvi nuostatos tveria greta viena kitos visą gyvenimą, viena kitos visai neveikdamos. Čia turime tai, ką galima pavadinti Ego skilimu“ (Freud, 1940a, p. 203). Freudas teigia, kad psichozių atvejais irgi regime dvi mentalines nuostatas: „[...] normalią, atsižvelgiančią į realybę, ir kitą, kuri, veikiant varos slėgiui, atskiria Ego nuo realybės“ (Freud, 1940a, p. 202). Ši antroji laikysena sukelia tokią nuostatą realybės atžvilgiu, kad jai esti būdingos chimeros. Freudas reiškia šiokių tokių abejonių, ar tikslinga vartoti Ego skilimo sąvoką. Jis kelia pats sau klausimą, ar tokią mintį „[...] privalu laikyti nuo seno žinoma ir akivaizdžia, ar ji yra kažkas visai nauja ir šokiruojama“ (Freud, 1940e, p. 275). Kai kurie egzegetai laikosi nuomonės, kad Ego skilimas vyksta visų *gynybos atmainų atvejais ir kad šis reiškinys jokiu požiūriu nėra naujas (Sjöbäck, 1973). Kiti teoretikai mano, kad Ego skilimas užima ypatingą padėtį, nes čia kalbama apie skilimą Ego viduje, o ne – kaip *išstūmimo atveju – apie skilimą tarp psichinių „Ego“ ir „Id“ instancijų. Kitaip negu konfliktui tarp Ego ir Id, Ego skilimui būdinga tai, kad dviejų minėtų nuostatų, iš kurių galėtų rastis kompromisas, santykis nėra dialektinis (Laplanche & Pontalis, 1967). Vienas analitikų, dažnai vartojęs šią sąvoką ir ją išplėtojęs, buvo Heinzas Kohutas (1913–1982) (Kohut, 1971).

Ego varos

Angl. *ego-instincts*; pranc. *pulsions du moi*; vok. *Ichtriebe*

Grupė *varų, kurių energija skiriama *Ego ir kurios atsakingos už individo savisaugą.

Pirmame XX a. dešimtmetyje Freudas dažnai buvo kritikuojamas už tai, kad pernelyg pabrėžia *seksualumo, kaip pamatinės varos,

reikšmę. Atsakydamas į šią kritiką, jis įvedė Ego varų sąvoką, kurios tapo seksualinių varų kontrastu. Leisime pačiam Freudui pateikti šią sąvoką: „Šios varos ne visada darniai sutaria; tarp jų dažnai kyla interesų konfliktai [...]. [...] Mūsų mėginimams aiškinti ypatingą reikšmę turi nenuneigiama priešingybė varų, tarnaujančių seksualumui, seksualinio malonumo siekimui, ir likusių varų, kurių tikslas yra individo savisauga, arba Ego varų. Visas mūsų psichikoje veikiančias organines varas galime, pasitelkdami poeto žodžius, suklasifikuoti kaip „alkį“ arba kaip „meilę“, (Freud, 1910i, p. 214–215). Freudo skelbiamas varų dualizmas pirmiausia rėmėsi biologijos tyrinėjimais. Kiekviena varų grupė atlieka savo pamatinę funkciją. Ego varos padeda individui išgyventi, o galutinis seksualinių varų tikslas yra žmonių giminės išlaikymas (Freud, 1914c). Ego varų generuojama energija, vadinama *Ego interesu, geba sutramdyti ir susaistyti laisvai tekantį *libido, kurio šaltinis yra seksualinės varos. Dėl to Ego gali funkcionuoti, prisitaikydamas pagal *tikrovės principą ir *antrinį procesą (Freud, 1911b). 1910–1915 m. klinikiniame darbe Freudas laikėsi požiūrio, kad *neurozių pamatas yra Ego varų ir seksualinių varų konfliktas. Tačiau šią prielaidą jis traktavo kaip darbo hipotezę, kurios empirinis pamatas buvo gana netvirtas: „[...] Trokštu šioje vietoje aiškiai pripažinti, kad atskirų Ego varų ir seksualinių varų egzistavimo hipotezės priėmimas [...] tik nedideliu mastu remiasi psichologijos, o pirmiausia – biologijos pagrindais“ (Freud, 1914c, p. 79). Ego varų energija, Ego interesas, paprastai krypsta į *objektą, esantį už Ego ribų, pvz., į valgymą ir gėrimą. Seksualinių varų energija, libido, gali krypti arba į objektų (tada tai yra *libido, susijęs su objektu), arba į savo paties Ego pusę (tada tai yra *libido, susijęs su Ego, arba narcistinis libido) (Freud, 1915c). Freudas primena, kad narcistinis libido iš dalies esti deseksualizuojamas ir taip atsiduria Ego žinioje, o tada gali būti naudojamas praktinėms gyvenimo problemoms spręsti (Freud, 1923a). Veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g) Freudas įveda *gyvybės varų ir *mirties varų dualizmą. Ego varos čia artimiau susiejamos su seksualinėmis varomis ir drauge su jomis lieka pavaldžios gyvybės varoms, turinčioms tą patį energijos pavidalą – libido.

Egoizmas

Angl. *egoism*; pranc. *égoïsme*; vok. *Egoismus*

***Psichikos energija, kuri reiškiasi domesiu pačiam sau.**

Iš pradžių Freudas šį terminą vartojo *sapnų teorijoje. Būdingas sapnų bruožas yra jų egoizmas ta prasme, kad miegantis *Ego visados dalyvauja sapnuose (Freud, 1900a). Didesnę reikšmę egoizmo sąvoka įgijo tuomet, kai Freudas įvedė *narcizmo sąvoką ir suformulavo pirmąją varų teoriją, aprėpiančią *seksualines varas ir *Ego varas (Freud, 1914c, 1915c). Narcizmas reiškiasi, kai Ego tampa *kateksio arba seksualinių varų *libido krūvio objektu. Egoizmas savo ruožtu reiškiasi, kai Ego tampa kateksio objektu tos energijos, kurios šaltinis yra neseksualinės Ego varos, dar vadinamos ir *Ego interesu. Pasak Freudo, „narcizmas yra libidinis egoizmo papildymas. Kalbėdami apie egoizmą, turime galvoje tik tai, kas duoda kalbamam individui naudą; kalbėdami apie narcizmą, galvojame ir apie jo libidinį pasitenkinimą [...]. Žmogus gali būti beatodairiškas egoistas, bet vis tiek geba palaikyti stiprų libidinį objekto kateksį tuo mastu, kuriuo jo Ego jaučia libidinio pasitenkinimo poreikį. Ego gręžiantis objekto pusėn, egoizmas saugo jį nuo rizikos patirti žalą“ (Freud, 1916–1917, p. 417).

Ekonominis

Angl. *economic*; pranc. *économique*; vok. *ökonomisch*

Šis terminas susijęs su psichika, regima iš ekonominės perspektyvos, kurioje psichikos procesai suprantami kaip psichinės energijos persiliejimo ar kiekybinio pasiskirstymo apraiška.

Ekonominis požiūris bei energijos sąvoka Freudo raštuose pasirodo jau veikale *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950a). Šiame ankstyvame darbe energijos sąvoka atsiskleidžia kaip griežtai materialistinė ir mechanistinė. Freudas į nervų sistemos energiją žiūrėjo kaip į garus garo mašinoje. Kaip žinoma, garai sukelia slėgį, kuris judina ratus. Ta-

čiau Freudas sparčiai atsisakė tokios mechanistinės psichikos sampratos. Energijos sąvoką jis aiškino kaip psichinį dydį, atitinkantį smarkumą *afekto arba *geismo, susijusio su duotuoju objektu. Ekonominis požiūris į psichiką dažnai aptinkamas Freudo raštuose – dėl dviejų priežasčių. Pirma, energijos sąvoka nuo seno buvo įsitvirtinusi gamtos moksluose, tad kalbėti apie jos psichinį atitikmenį anais laikais apskritai buvo visai natūralu. Antra, klinikiniame darbe buvo pastebėta visa virtinė psichologinių reiškinių, kurie davėsi taikliai aprašomi kaip psichinės energijos persiliejimas ir pasiskirstymas. Klasikiniai pavyzdžiai čia yra *iškrova, *konversija, *išstūmimas, *sutirštėjimas ir *perstūmimas. Apskritai kalbant, Freudas manė, kad viso *psichikos aparato funkcionavimą galima aprašyti, pasitelkiant tokias ekonomines sąvokas kaip psichinės energijos *kateksis, *kateksio atitraukimas, *priešinis kateksis ir *kateksio perteklius. Nuo 1915 m. Freudas savo veikaluose žvelgia į psichikos aparatą iš trijų viena kitą papildančių perspektyvų: ekonominės, *topografinės ir *dinaminės. Psichikos ekonomijos hipotezė Freudo *metapsichologijoje yra prieštaringa tema. Aštrios kritikos sulaukė ypač psichinės energijos sąvoka. Keltas klausimas, kas gi iš tiesų yra psichinė energija? Panašu, kad Freudo požiūris į sąvokų kūrimą buvo gana pragmatiškas. Jis ne kartą rėmėsi parankumu, kaip pakankamu pagrindu jas vartoti. Kita vertus, užtariant Freudą, galima pateikti šiuolaikinės fizikos pavyzdį, kur operuojama sąvokomis, kurių empirinė esmė yra menkai pažįstama. Nėra abejonės, kad ekonominė Freudo hipotezė siejasi su tuo, ką kasdienėje šnekoje vadiname objekto vertingumu. Objekto vertingumą sudaro su juo susiję skirtingų krypčių ir skirtingo smarkumo afektai, geismai ir sąmoningos nuostatos. Pavyzdžiui, įvairūs objektai gali mums kelti neapykantą, meilę, ilgesį, troškimą, liūdesį, pavydą ar užuojautą. Kalbant ekonominėmis kategorijomis tai reiškia, kad tam tikras apibrėžtos kokybės psichinės energijos kiekis susijęs su objektu. Ekonominę Freudo hipotezę mėginta pakeisti fenomenologiniu sąvokų aparatu, kuris būtų artimesnis mūsų tiesioginiams išgyvenimams. Šis sumanymas susidūrė su sunkumais paaiškinti *nesąmoningojoje sferoje vykstančius procesus (Laplanche & Pontalis, 1973).

EKSHIBICIONIZMAS

Angl. *exhibitionism*; pranc. *exihibitionisme*; vok. *Exhibitionismus*

Seksualinis nuokrypis, kai vyras patiria seksualinį malonumą, rodydamas moterims arba vaikams savo lyties organus.

Freudas darė prielaidą, kad ekshibicionizmas susijęs su neišsisprendusiu *kastracijos kompleksu. Rodydamas savo organą, ekshibicionistas gauna patikinimą, kad nėra iškastruotas. Ekshibicionizmas yra pasyvusis variantas to, ką Freudas vadino apžiūrinėjimo malonumu. Aktyvusis variantas vadinamas *vojerizmu (Freud, 1915c). Kasdienėje kalboje šis nusakymas vartojamas platesne prasme, taikant jį ir vyriškosios, ir moteriškosios lyties asmenims, kurie, griebdamiesi daugiau ar mažiau drąsių priemonių, stengiasi atkreipti į save aplinkinių dėmesį. Ekshibicionizmo elementų pastebima ir normalioje seksualinėje vaiko raidoje.

ELEKTROS KOMPLEKSAS

Angl. *Electra complex*; pranc. *complexe d'Electre*; vok. *Elektrakomplex*

Carlo Gustavo Jungo (1875–1961) įvestas terminas, kuriuo mėginama nusakyti moteriškąjį *Edipo komplekso variantą, šitaip pabrėžiant – kad ir priešingą – abiejų lyčių tėvų figūrų paralelę.

Carlas Gustavas Jungas pasiūlė šį terminą 1913 m. (Jung, 1953). Freudas atmetė ir patį terminą, ir jo teorinį pamatą, pasak kurio, santykio su tėvais požiūriu esama vyriškojo ir moteriškojo Edipo komplekso paralelių (Freud, 1920a). Freudo pozicija rėmėsi įsitikinimu, kad *kastracijos komplekso padariniai berniukui ir mergaitei yra visiškai skirtingi. Berniukui ir mergaitei būdingas stiprus ikiedipinis ryšys su motina. Be to, *falas yra dominuojąs organas abiem lytims. Aptardamas *moterų seksualumą, Freudas rašo: „Tik berniukui susiklosto jo lemtį lemiąs meilės ryšys su vienu tėvų poros nariu ir sykiu neapykanta kitam tėvų poros nariui kaip varžovui" (Freud, 1931b, p. 229). Elektra, davusi vardą

šiam kompleksui, buvo savo paties žmonos Klitemnestros nužudyto Mikėnų karaliaus Agamemnono duktė. Keršydama už tėvo mirtį, Elektra drauge su broliu Orestu nužudė savo motiną.

EROGENINĖ SRITIS

Angl. *erotogenic zone*; pranc. *zone érogene*; vok. *erogene Zone*

Bet kuri kūno dalis, padedanti rastis seksualinei įtampai. Būdingas erogeninių sričių pavyzdys yra lyties organai ir kūno angas supančios gleivinės.

Erogeninės srities sąvoka atsirado jau XIX a. dešimtame dešimtmetyje Freudo susirašinėjime su Wilhelmu Fliessu (1858–1928). Seksualinėje teorijoje ji buvo patikslinta, dominuojančias *dalines varas – oralinę, analinę ir genitalinę – susiejus su burnos, išeinamosios angos ir genitalijų plotais, kaip pagrindinėmis psichoseksualinės raidos erogeninėmis sritimis (Freud, 1905d). Freudas atsižvelgė į tą patį kitų plotų, pvz., ausų ir pėdų pobūdį. Iš esmės visas kūnas gali atlikti erogeninės srities funkciją. Tiesa, tam tikroms jo dalims būdingas stipresnis erogeniškumas nei kitoms, tačiau čia kalbame pirmiausia tik apie kiekybinį skirtumą (Freud, 1940a). Erogeninę tam tikrų sričių galią Freudas laikė anatominių ir fiziologinių veiksnių padariniu. Tačiau vėlesni psichoanalitikai pabrėžia aplinkos veiksnių įtaką. Jie taip pat atkreipia dėmesį į faktą, kad motina, rūpindamasi kūdikio higiena, dažnai sutelkia dėmesį į vaiko erogenines sritis, o šių sričių netyčinis sudirginimas daro įtaką jo seksualinėms *fantazijoms (Laplanche & Pontalis, 1968).

EROTAS

Angl., pranc., vok. *Eros*

Terminas, reiškiąs tą patį, ką ir *gyvybės varos paskutiniojoje Freudo varų teorijoje.

Šį terminą psichoanalizės kontekste pirmasis pavartojo Josefas Breueris (1842–1925), nusakydamas juo kone demoniškai veikiančią jėgą: „Mergina jaučia kraupią baimę Eroto, kuris valdo ir lemia jos likimą. Toji jėga ją gąsdina“ (Breuer & Freud, 1895d, p. 246). Ankstyviesiems Freudo darbams buvo prikaišiojama, kad jie pernelyg pabrėžia *seksualumo reikšmę žmogaus gyvenime. Ši kritika iš dalies rėmėsi terminologiniu nesusipratimu. „Seksualumas“ kasdienėje kalboje paprastai reiškia genitalinį seksualumą. O Freudo vartojama seksualumo sąvoka aprėpia kur kas platesnį reikšmės plotą, ir jis pats tai savo raštuose nuolatos pabrėžia. Mat ši sąvoka aprėpia ir platoniškąją, negenitalinę meilę. Pataisytame ir papildytame veikalo *Die Traumdeutung* leidime Freudas stengiasi apsiginti nuo to nesusipratimo: „[...] „seksualinis“ [turi būti vartojamas] reikšme, paprastai taikoma psichoanalizėje, t. y. ta pačia reikšme, kaip ir „Erotas““ (Freud, 1900a, p. 161). Tačiau sykiu Freudas turėjo ir tam tikrų abejonių, susijusių su šio termino vartojimu. Jis baiminosi, kad tai gali paslėpti seksualinį termino turinį. 1920 m. pristatydamas galutinę varų teorijos versiją su priešingomis gyvybės ir mirties varų grupėmis, Freudas Erotą apibrėžė kaip „gyvybės varų“ sinonimą (Freud, 1920g). Įvesdamas graikų dievo vardą į spekuliatyvinę varų teoriją, jis, regis, norėjo priartinti šią teoriją prie senosios mitologinės tradicijos. Pasak graikų mitologijos, meilės dievas Erotas buvo meilės deivės Afroditės ir karo dievo Arėjo sūnus. Eroto mylimoji buvo karalaitė Psichė, paprastai simbolizuojanti sielą.

f

FALAS

Angl., pranc. *phallus*, vok. *Phallus*

Graikiškas vyro lyties organo vardas, kurio lotyniškas atitikmuo yra „penis". Šiuolaikinėje *psichoanalizėje „falas" vis dažniau skiriamas nuo „penio". Pastarasis nusakymas reiškia konkretų anatominį organą, o pirmasis siejamas su simboline vyro lyties organo funkcija.

FALINĖ FAZĖ

Angl. *phallic stage (phase)*; pranc. *stade phallique*; vok. *phallische Stufe (Phase)*

Trečioji *libido raidos fazė, paprastai tverianti tarp ketvirtųjų ir penktųjų gyvenimo metų. Jai būdingas vaiko domėjimasis lyties organais. Freudas teigė, kad šioje fazėje abiejų lyčių vaikai žino tik vieną lyties organą, būtent – vyriškąjį. Tai reiškia, kad vaikas nusako lyčių skirtumą, naudodamasis penio kategorija. Berniukas jį turi, o mergaitė ne; vadinasi, vaiko supratimu, ji buvo kastruota; falinė fazė – tai ir visos *Edipo komplekso raidos periodas, kuris baigiasi geriau arba blogiau.

Užuominų apie falinę fazę aptinkame jau veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d), tačiau pats terminas buvo įvestas tik 1923 m. darbe *Die infantile Genitalorganisation* (1923e). Falinė fazė yra regimas rengimasis brandos periodo galutinei genitalinei organizacijai. Tačiau šioje fazėje vaikas tik visai menkai nutuokia apie makštį ir jos atliekamą funkciją, be to, nėra jokių hormoninių ir fiziologinių prielaidų orgazmui patirti. Falinėje fazėje randasi *kastracijos kompleksas, lieką s artimai susijęs su Edipo komplekso išsisprendimu. Berniukas baiminasi kastracijos, o mergaitę kamuoja *penio pavydas. Šis išgyvenimas duoda

pradžią procesui, kuris baigiasi daugiau ar mažiau visišku Edipo komplekso išsisprendimu. Kai kurie psichoanalitikai suabejojo tuo pagrindiniu vaidmeniu, kurį Freudas priskiria *falui šio periodo mergaitės raidoje. Nuo Freudo jie skiriasi tuo, kad teigia, jog mergaitė jau anksčiau intuityviai žino, kokia yra makšties reikšmė. Tai reiškia, kad ji nejaučia didelio pavydo dėl penio, kuris atlieka pagrindinį vaidmenį Freudo teorijoje apie mergaičių raidą (Horney, 1926; Klein, 1948).

FALINĖ MOTERIS

Angl. *phallic woman*; pranc. *femme phallique*; vok. *phallische Frau*

***Fantazija, kad moteris turi vyro organą. Daroma prielaida, kad ši fantazija randasi *ikiedipiniu seksualinės raidos periodu. Vaikai tuo metu dažnai kuria fantazijų kupinas teorijas apie lyčių skirtumus ir jų funkcijas (Freud, 1908c).**

*Falinėje fantazijoje, kai seksualinių vaiko vaizdinių pasaulyje vyro organas užima svarbiausią vietą, neretai randasi fantazija, kurioje vyro organą turi ir motina (Brunswick, 1940). Fantazijų falinės moters tema pasitaiko ir suaugusių asmenų sapnuose. Kastraciniame sapne, keliančiame smarkų *nerimą, moteris po lytinių santykių sulaiko vyro organą savo makštyje. Daroma prielaida, kad toks sapnas yra – dažnai nesąmoningos – homoseksualinės problematikos apraiška (Boehm, 1926). Ši fantazija konkretų pavidalą įgyja tam tikrų *seksualinių perversijų atveju, pvz., tada, kai vyro seksualinio pasitenkinimo sąlyga yra ta, kad moteris privalo turėti vyro organo imitaciją. Kartais „falinės moters“ nusakymas taikomas moteriai, kuri pasižymi būdingais vyriškais psichiniais ar fiziniais bruožais.

FANTAZIJA

Angl. *phantasy (fantasy)*; pranc. *phantasme*; vok. *Phantasie*

Įsivaizduojamas arba prasimanytas nutikimas, kuriame fantazuojąs asmuo užima centrinę vietą. Fantazijos pildo norus arba

maldo *geismus, kurių versmė yra nesąmoningojoje sferoje. Fantazijos reiškiasi visuose psichikos lygmenyse; jos gali būti sąmoningos – kaip *sapnai nemiegant, čia ir dabar; gali tverti ikisąmoningojoje sferoje – kaip, pvz., vėlesniam laikui atidėti naujo arba kitokio gyvenimo planai; gali būti ir nesąmoningi – kaip *pirminės fantazijos.

Fantazijos sąvoka užima iškilią vietą psichoanalizės teorijoje nuo to meto, kai buvo paskelbtas veikalas *Die Traumdeutung* (1900a). Freudas atsisakė prieštaringos *suvedžiojimo teorijos, laikytos pirmine *neurozių priežastimi. Tikrą suvedžiojimą jis pakeitė nesąmoninga fantazija, vadinamąja *pirmine fantazija. Tačiau ši fantazija ir nesąmoningas geismas psichiką veikia taip pat, kaip ir tikras nutikimas. Freudas rašo: „Žvelgdami į nesąmoningus geismus ir eidami iki jų paskutiniojo, labiausiai tikroviško pavidalo, neabejotinai turime pasakyti, kad psichinė tikrovė yra ypatinga būties atmaina, kurios nedera painioti su materialiąja tikrove“ (Freud, 1900a, p. 620). Visuotinai žinomas dalykas, kad vaikams riba, skirianti fantaziją nuo tikrovės, yra paslankaus pobūdžio. O tuo atveju, kai kalbame apie suaugusį žmogų, kurio *Ego santykinai gerai funkcionuoja, ši riba budrumo būsenoje yra ryškiai nubrėžta. *Tikrovės principas verčia mus, imantis kokios nors veiklos, nuolatos atsižvelgti į išorinę tikrovę. Sapnuodami be miego, prasimanydami istorijas, atsiduodami mintims apie geidžiamus dalykus, mes suvokiame, kuo vaizduotės žaismė skiriasi nuo tikrų įvykių. Šiam normaliam fantazavimui Freudas priskiria reikšmingą vaidmenį dvasiniame gyvenime: „Todėl tad žmogus pasilaikė sau šią dvasinę veiklą – joje visos malonumo versmės, nuo kurių jis pasitraukė, ir visi į malonumą vedą keliai, iš kurių jis išsuko, toliau tebetveria, tebeturi savitą egzistencijos pavidalą, nepavaldų tikrovės reikalavimams ir tam, ką vadiname tikrovės tikrinimu. Kiekvienas troškimas sparčiai įgyja jo išsipildymo vaizdinio pavidalą; nėra abejonės, kad geismo išsipildymas fantazijoje teikia nusiraminimą, nors ir žinoma, kad čia nėra nieko tikra. Taigi žmogus fantazijoje toliau sau mėgaujasi laisve nuo išorinės prievartos, kurios tikrovėje jau seniai atsisakė“ (Freud, 1916–1917, p. 371–372). Fantazijos gali būti sąmoningos, ikisąmoningos arba nesąmoningos ir

tuose trijuose lygmenyse jos yra viena nuo kitos tarpusavyje priklausomos. Sąmoningos ir ikisąmoningos fantazijos visados randasi veikiant nesąmoningoms fantazijoms. Kaip pavyzdį pasitelkime rašytojo fantaziją; jo sąmoningas sumanymas yra parašyti kokį nors išmone paremtą apsakymą. Rašytojas naudojasi patyrimu, sukauptu *ikisąmoningojoje sferoje. Kuriant be perstogės byloja nesąmoningosios rašytojo fantazijos, suteikiančios turiniui tam tikrą kryptį. Galutinį apsakymo pavidalą galima palyginti su ryškiu *sapnu, kuris neretai esti suprantamas, perregimas ir paženklintas tikrovės antspaudu – panašiai, kaip ir geras apsakymas. Sykiu gilesnė psichoanalitinė analizė parodo, kad sapnas iškreiptu būdu išreiškia nesąmoningas mintis. Panašiai tad ir duotąjį apsakymą galima interpretuoti kaip nesąmoningų fantazijų raišką. Apskritai kalbant, didelė *Id dalis sudaryta iš nesąmoningų fantazijų, kurios reiškiasi sapnais, simptomais, įkyrumais ir t. t. Ir kasdieniame racionaliajame gyvenime mes vadovaujamės nesąmoningų fantazijų *išvestinėmis. Fantazijos sąvoka atlieka svarbų vaidmenį prancūzų froidizmo mokykloje (Laplanche & Pontalis, 1968) ir britų *objektų ryšių mokykloje (Isaacs, 1948).

FIKSACIJA

Angl., pranc. *fixation*; vok. *Fixierung*

Stiprus *libido ryšys su *objektais arba su *varų tenkinimo būdais, išryškėjąs varų raidoje ankstyvosios vaikystės metu. Ši sąvoka paprastai vartojama sąsajoje su libido raidos teorija. Kalbama apie fiksaciją tam tikroje psichoseksualinės raidos fazėje. Pavyzdžiui, fiksacija *analinėje fazėje reiškia, kad kalbamasis asmuo jaučia malonumą, atlikdamas veiksmus, būdingus tai raidos fazei. Bendresne prasme šis terminas reiškia varų energijos sąsają su nesąmoningu vaizdiniu, pvz., su traumos išgyvenimu arba tam tikra *fantazija, kuri nepakitusiu pavidalu ir toliau tveria *nesąmoningojoje sferoje.

Fiksacijos sąvoka įgijo garbingą vietą *psichoanalizėje, Freudui

pateikus seksualumo teoriją (Freud, 1905d). Ši sąvoka pagrįsta empiriniais stebėjimais, kad vaikystės išgyvenimai itin smarkiai veikia suaugusio žmogaus varų tenkinimą, objektų rinkimąsi arba santykių sanklodą. Fiksacija reiškiasi polinkiu kartoti – dažnai deformuotu pavidalu – ankstesniuosius išgyvenimus arba stipriu nenoru atsisakyti tokios vaikiškos funkcionavimo atmainos. Itin ryškios jos apraiškos yra *perversijos, *neurozės bei psichozės, tačiau ji pastebima ir normalioje elgsenoje. Fiksacijos priežasčių esama įvairių. Vaiko varų struktūrai būdingas įgimtas nepastovumas, dėl kurio tam tikra kūno sritis gali įgyti ypatingą reikšmę. Fiksaciją gali sukelti ir frustracijos, patirtos per kurią nors raidos fazę. Frustracija reiškia, kad vaikui randasi kokių nors sunkumų pasiekti varų patenkinimą. Kai kuriais atvejais frustracija gali įgyti pavidalą trauminių išgyvenimų, kurie buvo išstumti į nesąmoningąją sferą, sykiu sunaudojant didelį kiekį *psichinės energijos. Viena fiksacijos priežasčių taip pat esti pernelyg smarki stimuliacija. Dėl to vaikas tam tikroje raidos fazėje užsibus daug ilgiau nei patartina. Vaikams, žindantiems krūtį iki antrųjų ar trečiųjų gyvenimo metų, fiksacija gali rastis dėl pernelyg intensyvaus skatinimo. Fiksacijos sąvoka griežtai susijusi su *regresija. Tai reiškia, kad esame linkę – ypač stresinėse situacijose – psichologiniu požiūriu grįžti į ankstesnes raidos fazes, kuriose būta fiksacijos. Platesne prasme fiksacija taip pat siejasi su *išstūmimu, ypač su pirmąja jo faze, pirminiu išstūmimu. Freudas rašo: „Turime pagrindo teigti, kad esama pirminio išstūmimo, pirmosios išstūmimo fazės, kuri randasi dėl to, kad psichinei (vaizduotėje tveriančiai) varos reprezentacijai užtveriama galimybė patekti į sąmonę. Dėl to randasi fiksacija; ši reprezentacija nuo to momento tveria nepakitusiu pavidalu ir varos energija lieka su ja susijusi“ (Freud, 1915d, p. 148).

Frustracija

Angl., pranc. *frustration*; vok. *Versagung*

Būsena, kurioje *varų impulsų patenkinimas yra apsunkintas.

Frustraciją gali sukelti konkrečios aplinkinio pasaulio arba ir vidinės kliūtys. Antruoju atveju žmogus, pavyzdžiui, gali nepatirti varos patenkinimo dėl vidinio konflikto arba dėl *fiksacijos, net jeigu aplinka jam ir sukurtų reikiamas sąlygas (Freud, 1912c). Dėl vidinių priežasčių kylanti frustracija pati savaime nėra patogeninis reiškinys. Tam tikras jos lygis yra net būtinas teisingai *Ego raidai. Terapinėje situacijoje, kaip reikalauja *susilaikymo principas, privalu išlaikyti tam tikrą paciento frustracijos lygį. Analitikas neturi raminti paciento, tapdamas pakaitalu, nes dėl to sumenkėtų frustracijos lygis (Freud, 1916–1917). Neanalitinėje psichologijoje egzistuoja turtinga frustracijos problemų tyrinėjimo tradicija. Ypač įžvalgių tyrinėjimų atlikta, aiškinantis frustracijos ir *agresijos santykį. Pasak klasikinės hipotezės, išorinės kliūties sukelta frustracija žadina agresiją (Berkowitz, 1980).

g

GEDULO DARBAS

Angl. *work of mourning*; pranc. *travail du deuil*; vok. *Trauerarbeit*

Psichikos procesas, netekus mylimo *objekto. Gedulo darbas leidžia individui laipsniškai išsivaduoti nuo objekto.

Šį terminą Freudas įvedė klasikiniame straipsnyje *Trauer und Melancholie* (1917e). Būdingas netekties pavyzdys yra mylimo asmens mirtis. Kitas pavyzdys gali būti ne tokios dramatiškos reikšmės išsiskyrimas arba abstrakčios vertybės, pvz., laisvės ar tam tikro moralinio idealo, praradimas. Pasak Freudo, gedulo darbas vyksta šitaip: *tikrovės tikrinimas; *Ego išsiaiškina, kad mylimasis objektas prarastas; tai, kad reikia nutraukti *libido ryšį su objektu. Tačiau libido akivaizdžiai apimtas psichinės inercijos. Dėl to įvyksta su objektu susijusių prisiminimų, *geismų ir lūkesčių *hiperkateksis. Paskui prasideda paprastai skaudus paties gedulo psichinio *apdorojimo procesas. Po kurio laiko libido atsipalaiduoja nuo prarastojo objekto ir yra pajėgus gręžtis į naują objektą. „[...] Ego, sakytumei gavęs klausimą, ar ir jis nori tokios [prarastojo objekto] lemties, narcistinių pasitenkinimų, kad tebėra gyvas, sumos duodasi priverčiamas nutraukti savo saitus su sunaikintuoju objektu" (Freud, 1917e, p. 255). Freudo pateiktoji gedulo darbo teorija skiriasi nuo tradicinio požiūrio, kuriam gedulas yra stichinis procesas, pasibaigiąs dėl objekto netekties patiriamos kančios susilpnėjimu. Freudo teorijoje Ego yra nepaprastai aktyvus, o gedulo darbas yra daug energijos reikalaująs procesas, dėl kurio gedėtojui ir stinga domėjimosi aplinkiniu pasauliu. Nors Freudas, kaip pats pripažįsta, detaliai neapmąstė šios teorijos *ekonominių aspektų, jos fenomenologiniai principai yra visai ryškūs. Normalus gedulo darbas gana rišliai išnagrinėtas veikale *Trauer und Melancholie*. Straipsnyje pagrindinis dėmesys sutelktas į įvairias patologines gedulo atmainas, ypač į melancholiją. Depresijos arba melancholijos atvejais gedulo darbas nevyksta pagal normalų modelį.

Vietoj išsivadavimo nuo objekto vyksta *tapatinimasis su prarastuoju objektu. Freudas nuodugniai aptaria įvarius tokio tapatinimosi padarinius.

GEISMAS

Angl. *wish (desire)*; pranc. *désir*; vok. *Wunsch (Begierde)*

Laikantis Freudo *dinaminės perspektyvos, šis terminas reiškia nesąmoningąjį *psichikos konflikto polių. Kartais ši sąvoka *psichoanalizėje vartojama ir tais atvejais, kai kalbama apie sąmoningus arba ikisąmoningus geismus.

Freudas geismo sąvoką sistemiškai aptaria baigiamajame veikalo *Die Traumdeutung* (1900a) skyriuje. Teorija daro prielaidą, kad esama nesąmoningo atmintinio išgyvenimo paveikslo, susijusio su ankstesniu kokio nors geismo arba *varos patenkinimu: „Vos iš naujo pasireiškus poreikiui, išsyk dėl jau įsitvirtinusios jungties randasi psichinis judesys, iš naujo geidžiąs suteikti krūvį to išgyvenimo atminties paveikslui ir iš naujo sukelti tą patį išgyvenimą – o iš tikrųjų atkurti pirmojo patenkinimo situaciją. Toks psichinis judesys yra tai, ką vadiname geismu“ (Freud, 1900a, p. 565–566). *Sapne įvyksta *geismo išsipildymas per haliucinacinį pirminio patenkinimo išgyvenimą sykiu su atodaira į *Ego jaučiamą miego poreikį. Taigi sapnas atlieka kompromiso vaidmenį. Nesąmoningų geismų išsipildymas įvyksta užmaskuotu pavidalu. Identiškas procesas vyksta randantis neuroziniams simptomams ir *riktams. Prancūzų froidizmo mokykloje, vadovaujamoje Jaques’o Lacano (1901–1981), geismo sąvoka užima centrinę vietą (Lamaire, 1977). Šnekamojoje kalboje dažnai vartojame žodį „geismas“, turėdami galvoje sąmoningus valios aktus. Freudas ir jo įpėdiniai šias dvi sąvokas vartoja, ir siedami jas su nesąmoningais ir ikisąmoningais troškimais. Pavyzdžiui, Freudas rašo, kad konflikto padarinys esti „[...] dviejų priešingų troškimų, kylančių iš skirtingų psichikos sistemų [...]“, kompromisas (Freud, 1900a, p. 569).

GEISMO IŠSIPILDYMAS

Angl. *wish-fulfilment*; pranc. *accomplissement de désir*; vok. *Wunscherfüllung*

Geismo realizacija. *Geismo išsipildymas yra tokios *nesąmoningosios sferos raiškos atmainos kaip *sapnai, *riktai, simptomai ir *fantazijos. Geismo išsipildymu dėl cenzūros gana deformuotu pavidalu realizuojamas pirminis, nesąmoningas geismas.

Laiške Wilhelmui Fliessui (1858–1928) Freudas rašo, kad vieną dieną Bellevue vasarvietės namelio sienoje bus prikalta marmuro lenta su tokiu įrašu: „Čia 1895 m. liepos 24 d. daktarui Siegmundui Freudui atsiskleidė sapno paslaptis". Tai aliuzija į jo sapno apie Irmos injekciją interpretaciją. Šis sapnas ir jo išaiškinimas yra pirmasis psichoanalitinio sapnų aiškinimo pavyzdys, kuriuo Freudas pasinaudojo kaip įžanga į sapno teoriją veikale *Die Traumdeutung* (1900a). Freudo interpretacijos esmė yra teiginys, kad sapnas yra haliucinacinis geismo išsipildymas: „Atlikus interpretacijos darbą, galima sapną laikyti geismo išsipildymu" (Freud, 1900a, p. 121). Šią išvadą Freudas pakylėja iki pamatinio ir universalaus postulato, įspaudusio savo antspaudą visai sapnų teorijai. Pasak jo, nerimo sapnai irgi yra geismo išsipildymas, nes nesąmoningi geismai dažnai esti įsivėlę į konfliktą su sąmoningais geismais. Tačiau daug vėliau, veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g), Freudas vis dėlto suabejos šios tezės universalumu. Atrodo, kad skaudaus turinio sapnai, dažnai sapnuojami, sergant traumine *neuroze, kai trauma kasnakt lanko sapnuotoją, atlieka kitą funkciją. Freudas atkreipė dėmesį į sapnų panašumą su neurotiniais simptomais: „Dėl to, kad sapnų darbo ir psichikos veiklos, sukeliančios psichoneurozių simptomų radimąsi, savybės yra visiškai tapačios, jaučiamės turį teisę išvadas, kurias daryti mus verčia isterija, taikyti ir sapnams" (Freud, 1900a, p. 597–598). Tai reiškia, kad ir sapnai, ir neurotiniai simptomai yra geismo išsipildymas. Pagal tą patį modelį Freudas atliko riktų analizę (Freud, 1901b). Jis laikėsi nuomonės, kad ir aukštesniosios žmogaus fantazijos apraiškos, pvz., meno kūriniai ar grožinė literatūra, irgi yra geismo išsipildymas.

Šie kultūros produktai dažnai atlieka net dvigubą užduotį. Viena vertus, jie numaldo dailininko ar rašytojo geismus ir, antra vertus, patenkina geismus, kuriuos puoselėja žiūrovas ar skaitytojas (Freud, 1916–1917, XXIII paskaita). Dera atminti, kad geismo išsipildymas retai tebūna visiškas ir tiesioginis. Psichikos instancijose dažnai kyla konfliktas tarp skirtingų geismų ir jų išsipildymas paprastai vyksta kaip viena kitai priešingų jėgų kompromisas.

Genitalinė fazė

Angl. *genitial stage (phase)*; pranc. *stade génital*; vok. *genitale Stufe (Phase)*

Paskutinė psichoseksualinės raidos fazė, kuri formuojasi brandos periodu. Genitalinėje fazėje lyties organai įgyja lemiamą vaidmenį seksualinėje organizacijoje. *Dalinės varos tampa pavaldžios genitaliniam seksualumui.

Pasibaigus *latencijos periodui ir prasidėjus brandai, seksualumas iš naujo iki galo atsiskleidžia. Varų versmė siejasi su genitalijų sritimi, tačiau nuo *falinės fazės skirtumas yra tas, kad organizme jau įvykusios hormoninės ir fiziologinės permainos, leidžiančios numaldyti varą per orgazmą. Normalus berniuko varos tikslas yra įvesti lyties organą į makštį ir įšvirkšti sėklą. Mergaitės varos tikslas yra įsileisti vyro lyties organą į makštį ir patirti raumenų traukulius orgazmo pavidalu (Freud, 1905d). Genitalinės varos formavimasis skatina dalinių pregenitalinių varų susiliejimą. Oraliniai ir analiniai dėmenys, *ekshibicionizmo ir *vojerizmo elementai tikrai dažnai reiškiasi įžanginiame žaidime, tačiau šioje raidos fazėje jų vaidmuo yra sužadinti *pradinį malonumą padidinant seksualinę įtampą ir šitaip suintensyvinant palaimos potyrį per orgazmą. Genitalinė vara visų pirma lieka tarnauti žmonių giminės pratęsimui (Freud, 1905d). Kai kurie autoriai pateikia platesnį genitalinės fazės apibrėžimą, įtraukdami į ją ir falinę fazę bei vadindami ją „vaikiškąja genitaline faze“.

GENITALINĖ MEILĖ

Angl. *genital love*; pranc. *amour génital*; vok. *genitale Liebe*

Meilės atmaina, kurią individas gali išgyventi pasiekęs *genitalinę fazę brendimo metu. Genitalinė meilė reiškia, kad *švelnumas ir genitalinis geismas krypsta į vieną ir tą patį asmenį. Genitalinės meilės prielaida taip pat yra ir *Edipo komplekso išsisprendimas.

Nors Freudas šio termino nevartoja, tačiau teigia, kad esama galutinės, normalios ir pageidautinos meilės atmainos. Prielaida pasiekti šią raidos fazę yra dviejų *seksualumo krypčių integracija: švelnumas ir genitalinis geismas turi krypti į tą patį *objektą. Švelnumo šaknys glūdi ankstyvajame motinos ir vaiko ryšyje, kai ir seksualinis numaldymas, ir gyvybinių poreikių tenkinimas esti viename objekte. Genitalinis geismas ima reikštis visa galia, prasidėjus brandos periodui. Tuo metu įvyksta hormoniniai ir fiziologiniai pokyčiai, vėliau leidžią patirti *varų patenkinimą per orgazmą. Lyties organai šioje fazėje seksualumo požiūriu vaidina svarbiausią vaidmenį, o ankstesniosios *dalinės varos pasitraukia į šešėlį (Freud, 1905d). Būna atvejų, kai švelnių jausmų ir genitalinio geismo integracija nėra pasiekiama. Klasikinis pavyzdys čia esti vedusių vyrų naudojimasis prostitučių paslaugomis. Tokiu atveju vyras gyvena drauge su moterimi, kuriai jaučia švelnią meilę, tačiau kuri nesuteikia jam genitalinio pasitenkinimo. Genitalinį geismą jis geba patenkinti tik su prostitute. Daroma prielaida, kad toks vyro meilės gyvenimo dvilypumas susiformuoja pregenitalinėse fazėse – dėl neišsisprendusio Edipo komplekso. Terminas „genitalinė meilė“ ką tik aptartąja prasme vartojamas psichoanalizės kontekste. Tačiau ši terminologija yra truputį klaidinanti, nes kelia asociacijas su lytiniais santykiais. Genitalinė meilė – kaip matome iš ką tik išdėstytų dalykų – yra kur kas platesnė sąvoka (Erikson, 1969).

„GERAS“ OBJEKTAS / „BLOGAS“ OBJEKTAS

Angl. *„good“ object / „bad“ object*; pranc. *„bon“ objet / „mauvais“ objet*; vok. *„gutes“ Objekt / „böses“ Object*

Terminai, nusakantys vaiko ankstyviausio *objekto savybes, išnyrančias jo vaizdinių pasaulyje. „Geras“ objektas teikia pasitenkinimą ir vaikas gali į jį kreipti savo libido *varą. O „blogas“ tampa frustracijos šaltiniu ir žadina destrukcines *projekcijas. Įvykus *skėlimui, objektas, pavyzdžiui, motinos krūtis, dalija į „gerą“ ir „blogą“. Skėlimas yra primityvi atmaina gynybos nuo nerimą keliančios *ambivalencijos, kurią vaikas gali jausti kad ir motinos krūčiai.

„Gero“ ir „blogo“ objekto sąvoka siejasi su Freudo mintimi, išdėstyta veikaluose *Triebe und Triebschicksale* (1915c) ir *Die Verneinung* (1925h), tačiau pati terminologija yra Melanie Klein (1882–1960), kuri 1934 m. pateikė savo požiūrį kūdikio psichologijos klausimais (Klein, 1948). Pasak jos, „geras“ arba „blogas“ objektas labai skiriasi nuo tikrojo objekto dėl to, kad čia įsikiša *fantazija. Pasitelkdama kabutes, Klein stengiasi pabrėžti, kad čia kalbama apie fantazijos darinius. Pirmasis vaiko objektas apskritai yra motinos krūtis. Krūties dalijimas į „gerą“ ir „blogą“ objektą yra dviejų veiksnių padarinys. Krūtis – esanti šalia ir atnešanti pasitenkinimą – tampa fantazijos apie „gerą“ krūtį pamatu, o nesama arba neprielanki krūtis yra fantazijos apie „blogą“ krūtį šaltinis. Vėliau vaikas savąją libido meilę kreipia į „gerąją“ krūtį, o pyktį ir naikinamuosius geismus – į „blogąją“. Taigi vaiko vaizdiniuose krūtis dalijama į du dalinius objektus – į „gerą“ ir „blogą“ krūtį. Taip vaikas ginasi nuo *nerimo, kurį kelia meilės ir neapykantos ambivalencija. „Gero“ ir „blogo“ objekto sąvokos artimai susijusios su Klein teorija apie *gyvybės ir *mirties varas. Šios dvi varų grupės atsiskleidžia nuo pat gyvenimo pradžios. Pasak Klein, kaip tik gyvenimo pradžioje sadizmas esti „apogėjuje“, o libido ir destrukcijos balansas veikiau svyra į pastarosios pusę. Klein – panašiai kaip ir Freudas – pabrėžia, kad fantazijos objektai yra psichinė realybė arba kad jų efektas yra toks pat stiprus, kaip ir tikrų objektų poveikis. Krūties susiskaidymas yra lyg ir koks objekto dalijimo į „gerą“ ir „blogą“ prototipas. Vėlesnėje raidoje ima reikštis panašus procesas kitų objektų, pvz., penio ar išmatų, atžvilgiu.

Gimimo trauma

Angl. *birth-trauma*; pranc. *trauma de naissance*; vok. *Geburtstrauma*

Gimimas, suprantamas kaip ką tik gimusio kūdikio *trauma.

Mintį, kad gimimas yra lemiamos reikšmės trauma, iškėlė Freudo mokinys Otto Rankas (1884–1939). Atėjimo į pasaulį akimirką kūdikis fiziškai, apčiuopiamai atsiskiria nuo motinos. Sykiu vaiką užgriūva milžiniška stimuliacija, kurios jis apskritai neįstengia kontroliuoti. Rankas teigė, kad *nerimas, pasireiškiantis vėlesniame gyvenime, yra su gimimu susijusio trauminio išgyvenimo kartojimas. Be to, gimimo traumai jis priskyrė lemiamą reikšmę, kalbant apie *neurozių formavimąsi. Sykiu Rankas menkino vėlesnių vaiko raidos fazių, ypač – *Edipo komplekso – svorį (Rank, 1924). Freudas, bent iš pradžių, laikėsi gana prielankaus požiūrio į Ranko hipotezę dėl gimimo traumos, tačiau manė, kad gimimas yra tik viena iš grėsmę keliančių situacijų, su kuriomis vaikas susiduria. Tačiau Freudas ryžtingai atmetė Ranko pažiūras, menkinančias Edipo komplekso reikšmę.

Gynyba

Angl. *defence*; pranc. *défense*; vok. *Abwehr*

Priemonės, kurių griebiasi *Ego, stengdamasis pašalinti arba sušvelninti iš išorės ar iš vidaus kylantį pavojų. Gynyba vyksta, naudojantis *gynybos mechanizmais, kurie dažniausiai funkcionuoja nesąmoningai.

Gynybos ir svarbiausio gynybos mechanizmo, *išstūmimo, sąvokas Freudas pradėjo vartoti XIX a. paskutinio dešimtmečio viduryje. Tuo metu jis bendradarbiavo su Josefu Breueriu (1842–1925), tačiau šis nepripažino, kad Freudo gynybos teorija gali būti taikoma isterijos radimuisi aiškinti. Šis antagonizmas atsispindėjo jų bendrame veikale *Studien über die Hysterie* (1895d), kurioje autoriai pateikia skirtingas teorines savo tyrinėjimų interpretacijas. Galutinę gynybos teorijos formuluotę randame Freudo veikale *Hemmung, Symptom und Angst*

(1926d). Gynyba mobilizuojama, kai *Ego jaučiasi atsidūręs pavojuje. Grėsmė kelia *nerimą, o pagrindinė gynybos funkcija yra nerimo pašalinimas. Nerimas kyla iš trijų šaltinių. Jį gali sužadinti patenkinimo reikalaujantys agresyvūs arba seksualiniai *Id sferos *impulsai. Kaip planuojamo ar atlikto veiksmo padarinys nerimas taip pat gali rastis dėl grėsmės, kurią kelia *Superego. Be to, nerimo šaltinis gali būti ir išorinis pavojus. Tarp dviejų pirmųjų ir trečiojo atvejo esama esminio skirtumo. Mat trečiuoju atveju nuo pavojaus ir nerimo galima vaduotis, pasitelkiant adekvačią veiklą, pvz., pabėgti. O abiem pirmaisiais atvejais grėsmė kyla iš vidaus, taigi apie pabėgimą nėra ko galvoti. Kalbėdami apie gynybą psichoanalizėje, dažniausiai turime galvoje gynybą nuo grėsmės, kylančios iš vidaus. Taip pat privalu atminti, kad tarp šių trijų nerimo šaltinių dažnai esama konfliktus gimdančios sąveikos. Pavyzdžiui, tam tikras pavojus gali sužadinti agresyvų impulsą, kuris, jį realizavus, pajėgtų pašalinti pavojų, tačiau Superego draudžia tokį sprendimą. Apdairiai naudojama gynyba yra būtina kasdienos gyvenime, idant *psichikos instancijų ir aplinkinio pasaulio sąveika galėtų vykti be nerimo. Tokiu atveju gynyba naudojamasi, stengiantis suvaldyti, kontroliuoti ir kanalizuoti priešingas galias, kurios kitaip imtų kelti grėsmę Ego. Patologinės būsenos ima reikštis tada, kai Ego, nors turėdamas stiprią gynybą, iš principo neįstengia susidoroti su savo užduotimis (Laughlin, 1970).

Gynybos mechanizmai

Angl. *defence mechanisms*; pranc. *mécanismes de défense*; vok. *Abwehrmechanismen*

***Ego psichikos struktūros, kurių funkcija yra apsisaugoti nuo prieš Ego nukreiptų nerimą keliančių grėsmių. Gynybos mechanizmai pašalina arba sumažina pavojų, pasitelkdami *psichinį *apdorojimą.**

Gynybos mechanizmo sąvoka atsiranda isterijai skirtuose ankstyvuosiuose Freudo tyrinėjimuose (Breuer & Freud, 1895d). Rinkdamasis

„mechanizmo“ terminą, Freudas stengėsi pabrėžti, kad kalbamieji psichikos reiškiniai yra prieinami moksliniam stebėjimui ir analizei. Sisteminį *gynybos ir gynybos mechanizmų pateikimą randame jo vėlyvame veikale *Hemmung, Symptom und Angst* (1926d). Pamatinė gynybos mechanizmų funkcija yra saugoti *Ego nuo *nerimo. Ją stimuliuoja pradinė nerimo reakcija, vadinamasis *signalinis nerimas. Gynybos mechanizmai, pasitelkdami psichinį apdorojimą, neleidžia nerimui smarkėti. Dėl šio proceso skaudi tiesa tam tikru laipsniu deformuojama arba – jei kam tas labiau patinka – iškraipoma (Sjöbäck, 1984). Gynybos mechanizmai pirmiausiai gręžiasi prieš *Id sferos seksualinių ir agresyviųjų varų impulsus, kurie kėsinasi prasismelkti į sąmoningąjį Ego sluoksnį. Tačiau jie gali aprėpti ir visas psichinio turinio dalis – suvokimą, mintis, jausmus ir valios aktus. Freudas dažnai grįžo prie minties, kad apie psichikos ligas galima kalbėti, pasitelkiant kategorijas gynybos mechanizmų, dominuojančių duotosios ligos paveiksle. Vėliau šią koncepciją savojoje *objektų ryšių teorijoje išplėtojo Ronaldas Fairbairnas (1952). Paskelbus veikalą *Hemmung, Symptom und Angst,* domėjimasis gynybos mechanizmais išaugo ir jie tapo pagrindiniu psichoanalitinių tyrinėjimų objektu. Svarbi paskata, stimuliavusi tyrinėjimus šioje srityje buvo Freudo dukters Annos Freud (1895–1982) knygelė antrašte *Das Ich und die Abwehrmechanismen* (1937), kurioje autorė pateikia dešimtį gynybos mechanizmų: *išstūmimą, *regresiją, *priešingą reakciją, *anuliaciją, *projekciją, *introjekciją, atgręžimą prieš save, *pavertimą priešingybe ir *sublimaciją. Vėliau šį sąrašą ji dar papildė *neigimu, *idealizacija ir *tapatinimusi su agresorium. Melanie Klein (1882–1962) aprašė keletą gynybos mechanizmų, kurie reiškiasi ankstyvojoje kūdikystėje, tarp jų, pvz., *objekto skėlimą ir *projekcinį tapatinimąsi (Klein, 1948). Gynybos mechanizmai yra sudėtinė sąvoka ta prasme, kad jungia didelį kiekį – bent pažiūrėti – paskirų funkcijų. Kai kurie mechanizmai, pvz., *projekcija ir *racionalizacija, yra giliai įleidę šaknis kasdienos gyvenimo psichologijoje ir tikrai buvo gerai žinomi prieš psichoanalitinės teorijos suformulavimą. O kiti, pvz., *išstūmimas arba *regresija, yra nepaprastai sudėtingi psichikos procesai. Daug kartų mėginta suskirstyti gynybos mechanizmus į paskiras grupes pagal tam

tikrą jų panašumą. Iki šiol nėra pavykę suformuluoti visuotinai priimtos klasifikacijos sistemos (A. Freud, 1937). Tačiau viešpatauja bendras sutarimas dėl vieno gynybos mechanizmo – dėl *išstūmimo, užimančio teorijoje itin svarbią vietą. Moksliniai gynybos mechanizmų tyrimai puikiai atitiko tradicinių empirinės ir eksperimentinės dvasios tyrinėjimų reikalavimus. Pats Freudas skeptiškai – gal net derėtų sakyti, priešiškai – žvelgė į psichoanalitinių hipotezių verifikavimą eksperimento keliu. Ligi šiol sukaupta didelis kiekis eksperimentinių rezultatų, patvirtinančių pagrindinių gynybos mechanizmų egzistavimą ir pripažintą jų funkcionavimo būdą (Fisher & Greenberg, 1977; Klein, 1981; Sjöbäck, 1985).

Gyvybės varos

Angl. *Life instincts*; pranc. *pulsion de vie*; vok. *Lebenstriebe*

Gyvybės varų tikslas yra palaikyti gyvybę – ir individo, ir rūšies. *Seksualinės varos ir *savisaugos varos, apie kurias kalbėjo ankstesnė teorija, buvo sujungtos į vieną gyvybės varų grupę. Pastarosios lieka antagonistiškos *mirties varoms.

Gyvybės varų arba Eroto sąvoką Freudas įvedė kaip mirties varų atsvarą veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g). Gyvybės varoms būdinga organizuotos visumos atkūrimo ir palaikymo tendencijos, o mirties varos siekia griauti ir naikinti. Freudas puoselėjo įsitikinimą, kad gyvybės ir mirties varų poliarumas turi savus atitikmenis visuose lygmenyse. Neorganinėje materijoje reiškiasi traukos ir atostūmio priešybė. Pamatiniame biologiniame lygmenyje vyksta kuriamieji, anaboliniai, ir ardomieji, kataboliniai, procesai. Žmogiškųjų aistrų pasaulyje esama meilės ir neapykantos antagonizmo. Gyvybės varų sąvoka kirtosi su kitomis Freudo koncepcijomis. Pasak vienos jų, visos varos yra iš prigimties konservatyvios arba veikiau regresyvios, nes taikosi grąžinti ankstesnę raidos būklę. Tai tinka mirties varoms, kurių galutinis tikslas yra organizmo pavertimas neorganine materija. Tačiau gyvybės varos veikia priešinga kryptimi, kurdamos ir palaikydamos organizuo-

tas gyvybės formas. Freudas suprato, kad tai prieštarauja regresyviai varų prigimčiai. Mėgindamas išvengti šio prieštaravimo, jis ir iškėlė spekuliatyvią hipotezę, paremtą mitologiniu pamatu, ir darė prielaidą, kad seksualinės varos kildintinos iš dvilytės būtybės, gyvavusios prieš lytims pasidalijant į vyrą ir moterį. Taigi seksualinis vyro ir moters susijungimas būtų mėginimas susigrąžinti prarastą pilnatvę (Freud, 1920g). Gyvybės varų energijai Freudas davė „libido" vardą. *Ekonominėje teorijoje *pastovumo principas skelbia, kad organizmas siekia redukuoti psichines įtampas iki maksimaliai žemo lygmens. Tai irgi prieštarauja konstruktyvioms gyvybės varų apraiškoms, nes šios apraiškos klostosi per ilgą laiką ir esant aukštai įtampai. Galutiniame *psichoanalizės apibendrinime Freudas siūlo mintį, kad gyvybės varas valdo vienas *psichinės energijos *surišimo principas: „Šio pirmojo elemento [Eroto] tikslas yra vis didesnių vienetų kūrimas ir palaikymas, taigi jungimas [...]" (Freud, 1940a, p. 148).

Griovimo vara

Angl. *destructive instinct*; pranc. *pulsion de destruction*; vok. *Destruktionstrieb*

Įvesdamas veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g) mirties varų sąvoką, Freudas aiškiai suvokė, kad čia kalbama apie drąsią spekuliaciją, teturinčią menką empirinį pamatą. Normaliais atvejais mirties varos tiesiogiai reiškiasi ta prasme, kad individo veiklos tikslas yra savęs paties sunaikinimas. Tačiau tuomet, kai dalis mirties varų nukreipiamos į aplinkinio pasaulio pusę, jos gali ir empiriškai pasirodyti išorėje, pvz., veiksmais, kuriais taikomasi pakenkti kitiems žmonėms. Daroma prielaida, jog mechanizmas čia yra toks, kad subjektui tenka narcistinio libido *kateksis. Griovimo vara tokiu atveju nusikreipia nuo subjekto ir, tarpininkaujant raumenų sistemai, sukasi į pasaulio pusę. Freudas rašo: „[...] mirties vara – veikiausiai vis dėlto tik iš dalies – dabar reikštųsi kaip griovimo vara, nukreipta prieš išorės pasaulį ir kitas gyvas būtybes" (Freud, 1923b, p. 41).

h

HIPERKATEKSIS

Angl. *hypercathexis*; pranc. *surinvestissement*; vok. *Überbesetzung*

Papildomas psichinės energijos kiekis, nukreiptas į energijos kateksio jau apimtus suvokinius, vaizdinius, mintis ir t. t.

Hiperkateksio arba pernelyg didelės įkrovos sąvoka pasirodo Freudo veikaluose įvairiuose kontekstuose. Darbe *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950a) Freudas dėsto labai nuodugnią teoriją apie dėmesio funkciją *sąmonėje. Sąmoningai kreipiamą dėmesį į tam tikrus išorės pasaulio dirgiklius reguliuoja jį lydinčio suvokimo hiperkateksis. *Ekonominiame *gedulo darbo aiškinime Freudas irgi vartoja hiperkateksio sąvoką. Dėl meilės *objekto netekties iš pradžių įvyksta tokia perdėta su objektu susijusių *vaizdinių, prisiminimų ir lūkesčių įkrova arba hiperkateksis, kad jie galiausiai ima dominuoti paciento išgyvenimuose. Gedulo darbas reiškia, kad per ilgai trunkantį ir dažnai skausmingą procesą hiperkateksis laipsniškai nuo objekto atitraukiamas. Veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g) Freudas hiperkateksiui priskiria gynybos nuo gresiančios *traumos funkciją. Taip randasi pasirengimas atremti grėsmę, o palankiomis sąlygomis – ir galimybė individui nuo jos apsisaugoti.

HIPNOIDINĖ BŪSENA

Angl. *hypnoid state*; pranc. *état hypnoïde*; vok. *hypnoider Zustand*

Būsena, artima miegui ir panaši į hipnozės būseną. Pasak Josefo Breuerio (1842–1925), išgyvenimai, patiriami hipnoidinėje būsenoje, yra izoliuoti nuo normalių funkcijų. Dėl to vyksta psichikos gyvenimo skilimas, kuris sudaro *isterijos pamatą.

Hipnoidinės būsenos teoriją Breueris pateikė veikale *Studien über*

Hysterie (1895d), kuriame pristatomas klasikinis Annos O. atvejis. Tame pat tome Freudas pateikia savo paties kazuistines analizes, tačiau aiškina jas kaip *gynybą nuo *traumos. Tuo periodu šie du teoriniai postulatai gyvavo santarvėje. Tačiau pamažu skirtingumai ėmė didėti. Galiausiai Freudas atmetė Breuerio teoriją, pavadindamas ją nereikalinga ir klaidinančia (Freud, 1905e). Šiandien ši teorija turi išimtinai istorinę reikšmę.

HOSPITALIZMAS

Angl. *hospitalism*; pranc. *hospitalisme*; vok. *Hospitalismus*

Terminas, įvestas René Spitzo ir nusakąs kenksmingus psichinius arba fizinius padarinius, gresiančius kūdikiui, kuris dėl ilgo buvimo ligoninėje ar kitoje įstaigoje neturi kontakto su motina.

René Spitzas (g. 1887) atliko išsamius ir sistemingus tyrinėjimus, kaip klostosi raida tų kūdikių, kurie buvo ligoninėje arba globos namuose, kur jų kontaktas su motina buvo nutrūkęs ar tik sporadiško pobūdžio. Remdamasis tais tyrimais, jis nustatė, kad visiškas kūdikio motinos nebuvimas tuo metu, iki jam sueina aštuoniolika mėnesių, pristabdo organizmo vystymąsi, didina jautrumą infekcijoms, o rimtais atvejais gali net būti mirties priežastimi. Spitzas žodį „hospitalizmas“ vartoja kaip bendrinį terminą, nusakantį visus šiuos žalingus padarinius (Spitz, 1945). Daroma prielaida, kad hospitalizmą sukelia stygius tikro jausmų kontakto, kurį normaliais atvejais vaikui garantuoja motina. Šis reiškinys pastebimas net tada, kai ligoninės personalas nepriekaištingai atlieka savo pareigas. Spitzas taip pat suvokė, kad kūdikis gali jaustis visiškai neturįs jausminės globos, nors motina ir esti šalia fizine prasme. Hospitalizmą privalu skirti nuo *anaklitinės depresijos, atsirandančios tokioje situacijoje, kai vaiko kontaktas su motina nutrūksta po pirmųjų šešių mėnesių, per kuriuos jųdviejų santykiai buvo geri. Nuo hospitalizmo anaklitinė depresija skiriasi tuo, kad praeina, jei motina per tris-šešis mėnesius grįžta pas kūdikį (Spitz, 1965).

i

Id

Angl. *id*; pranc. *ça*; vok. *Es*

Viena iš trijų Freudo antrosios *psichikos aparato *topografinės teorijos (struktūrinio modelio) *instancijų. Id, kitaip tariant „tatai", sudaro instinktyviąją asmenybės dalį. Tai seniausia, paveldima ir įgimta psichikos instancija. Raidos metu Id sukaupia impulsus, *vaizdinius ir *fantazijas, kurie dėl įvairių priežasčių buvo išstumti iš sąmoningųjų ir ikisąmoningųjų Ego sluoksnių. Id yra nesąmoningas darinys.

Pats terminas yra sukurtas vokiečių filosofo Friedricho Nietzsche's (1844–1899), vartojusio jį, kalbant apie neasmenybinę žmogaus prigimties dalį. Freudas perėmė jį iš savo ištikimo susirašinėjimų bičiulio Georgo Groddecko (1866–1934), kuris dirbo psichiatru Berlyne ir reiškėsi kaip nepriklausomas psichoanalizės teoretikas. Nors Groddeckas daugeliu atžvilgių krypo į šalį nuo klasikinės teorijos, Freudas prielankiai vertino jo mintis. Id sąvoką Groddeckas įvedė tokiais žodžiais: „Manau, kad žmogus gauna gyvastį iš Nepažįstamojo, kad žmoguje slypi „tatai", įstabi galia, valdanti ir tai, ką žmogus daro, ir tai, kas jam darosi. Teiginys „Aš gyvenu" tik pusiau teisingas. Jis išreiškia tik menką ir paviršutinišką dalį bazinio principo: „Žmogus gyvena iš „Tatai" malonės" (Groddeck, 1923–1949, p. 11). Freudas iš tikrųjų perėmė iš Groddecko šį terminą, tačiau suteikė jam tikslesnę reikšmę savo paskutiniajame stambesniame teoriniame veikale *Das Ich und das Es* (1923b). Leisime Freudui pristatyti šią sąvoką jo paties žodžiais, paimtais iš XXXI klasikinės paskaitos, paskelbtos 1933 m.: „Tai tamsi, neprieinama mūsų asmenybės dalis; mūsų kuklios žinios šia tema sukauptos per sapnų darbo ir neurozių simptomų radimosi tyrinėjimus; didesnė šių samprotavimų dalis yra negatyvaus pobūdžio ir duodasi aprašoma tik remiantis priešingybe su Ego. Mėginame suprasti Id,

pasitelkdami analogijas, vadiname jį chaosu, kunkuliuojančiu katilu. Vaizduojamės, kad Id yra atviras įtakoms, ateinančioms iš kūno, kad Id iš kūno semiasi varų poreikių, kurie jo viduje įgyja psichinę raišką. [...] Žvelgiant iš varų pusės, Id yra sklidinas energijos, bet neturi jokios organizacijos, [...] jam būdingas tik geismas patenkinti varų poreikius, paklūstant malonumo principui" (Freud, 1933, p. 73). Taigi Id yra vienintelė psichikos struktūra, kuri išsivysčiusi jau tą akimirką, kai žmogus ateina į šį pasaulį. Joje susikaupusi varų energija, išskiriama biologinių somatinių poreikių. Freudo teiginys, kad Id neturi organizacijos, nėra visiškai nuoseklus. Mat jau nuo pat pradžios egzistuoja dalijimasis į *gyvybės ir *mirties varas, kurios yra organizuotos, nes jas sieja dialektinis antagonistinis ryšys. Procesai, vykstą Id sferoje, kokybiškai skiriasi nuo procesų, vykstančių *Ego sferoje. Id funkcionavimas remiasi *pirminiu procesu, o tai, tarp kita ko, reiškia, kad „Id procesams nėra privalomi logikos dėsniai, ypač priešybės dėsnis. Priešingi impulsai čia reiškiasi greta kits kito, kits kito nepanaikindami ir nesusilpnindami. Į energijos iškrovą nukreiptos ekonominės prievartos situacijoje jie daugių daugiausia gali jungtis į kompromisinius sprendimus. Id sferoje nėra nieko, ką galima būtų lyginti su neigimu. Apstulbę mes čia regime išimtį iš taisyklės, atitinkančios filosofų tezę, pasak kurios erdvė ir laikas yra būtinos mūsų dvasios aktų formos" (Freud, 1933a, p. 73). *Ekonomikos požiūriu Id yra pirminis energijos telkinys. Vėliau išsivysčiusios struktūros, *Ego ir *Superego, savo energiją gauna iš Id. Adaptacinį Ego funkcionavimą daro įmanomą tik griaunamosios ir seksualinės Id energijos *neutralizacija ir *sublimacija. O *dinaminiu požiūriu Id dažnai konfliktuoja su Ego ir Superego. Dėl to ir normalybės, ir patologijos atvejais neišvengiamai randasi nuolatiniai kompromisiniai sprendimai. Kompromisai gali būti daugiau ar mažiau vykę, o kartais jie ir visai nuvilia, jei ima triumfuoti Id. Freudas tokią situaciją perteikia tokiu paveikslu: „Ego ir Id santykį galime prilyginti raitelio ir žirgo santykiui. Žirgas pateikia kelionei būtinos energijos, o raitelis turi privilegiją nustatyti tikslą, valdyti stipraus gyvulio judesius. Tačiau tarp Ego ir Id dažnokai susiklosto ne pati idealiausia situacija, kai raiteliui tenka vesti žirgą ten, kur žirgas nori eiti" (Freud, 1933a, p. 77). Ir

Ego, ir Superego randasi iš Id. Ego – kaip aplinkos reikalavimų paveldas, o Superego – kaip padarinys tėvų įtakos, susijusios su *Edipo kompleksu ir jo išsisprendimu. Taigi nors šių dviejų išsivysčiusių instancijų funkcijos ir yra skirtingos, jų šaknys siekia Id. Be abejo, Id yra gimininga su pirmosios *topografinės teorijos nesąmoningąja sfera, nors nesąmoningoji sfera ir yra platesnė sąvoka. Mat ši sfera, greta Id sferoje tveriančių pirminių varų impulsų ir išstumtosios *medžiagos, aprėpia kai kurias Ego (pvz., *gynybos mechanizmus) ir Superego dalis. Be to, Id turi ryšį su biologiniais somatiniais procesais, kurie netelpa į pačią nesąmoningosios sferos sąvoką. Tai suteikia galimybę labiau biologiškai interpretuoti *psichikos aparato struktūrinę teoriją.

IDEALIZACIJA

Angl. *idealization*; pranc. *idéalisation*; vok. *Idealisierung*

***Objekto ypatingumo pervertinimas.**

Šios sąvokos apibrėžimą Freudas pateikė veikale *Zur Einführung des Narzissmus*: „Idealizacija yra procesas, susijęs su objektu; objektas padidinamas ir psichikos požiūriu išaukštinamas, nors jo esmė lieka nė kiek nepakitusi“ (Freud, 1914c, p. 94). Idealizacijos atveju didelė dalis narcistinio libido arba *libido, susijusio su Ego, esti perkeliama į objektą. Idealizacijos objektas paprastai esti mylimas asmuo. Tėvų idealizavimas daro poveikį *idealaus Ego formavimuisi. Idealizacija taip pat atlieka gynybinę funkciją, ir tai itin pabrėžė Melanie Klein (1882–1960). Jos nuomone, idealizacija visų pirma yra gynyba nuo naikinimo *varų. Ji gręžiasi „gerojo“ objekto pusėn, priskirdama jam visas įmanomas teigiamas savybes. Klein teorijoje būdingas „gero“ objekto idealizavimo pavyzdys yra visados šalia esanti ir nusiraminimą teikianti motinos krūtis (Klein, 1952).

IDENTIFIKACIJA – ŽR. TAPATINIMASIS

IKIEDIPINIS

Angl. *preoedipal*; pranc. *préoedipien*; vok. *präödipal*

Vaiko raidos periodas, einąs prieš *Edipo komplekso radimąsi. Ikiedipiniame periode dominuojamą reikšmę abiem lytims turi ryšys su motina.

Freudas vartoja sąvoką „ikiedipinė fazė" vėlyvuosiuose veikaluose, skirtuose specialiai moters raidai (Freud, 1931b; 1933a, XXXIII paskaita). Ši fazė, tverianti prieš *Edipo komplekso susiformavimą, daro specifinę įtaką vėlesnei moters raidai. Ir mergaitės, ir berniuko raidos išeities taškas yra stiprus ikiedipinis ryšys su motina. Motina yra jų pirmasis meilės *objektas. Edipinėje trikampio dramoje berniukas išsaugo savo pirmąjį meilės objektą, o mergaitė turi jį iškeisti į kitą. Jai tai reiškia ilgesnį ir sunkesnį kelią, įveikiant Edipo kompleksą ir formuojantis moteriškajam lyties tapatumui: „Moters tapatinimasis su motina apima du sluoksnius – ikiedipinį, kuris pagrįstas švelniais ryšiais su motina ir kurio esmė yra motinos laikymas modeliu, ir vėlesnį, kylantį iš Edipo komplekso, kuriame motina turi būti pastumta į šalį ir pakeista tėvu. Daug kas iš tų dviejų sluoksnių lieka tverti ateityje; galima drąsiai teigti, kad nė vienas jų nebūna pakankamu mastu įveiktas" (Freud, 1933a, p. 134). Freudui kalbant apie tėvo vaidmenį ikiedipiniu periodu, jo formuluotės nėra aiškios. Vaikas anksti pradeda jausti savotišką konkurenciją su tėvu dėl motinos meilės. Freudas pabrėžia, kad dominuojantis šio periodo objektas yra motina. O Melanie Klein (1882–1960) tvirtina, kad tėvas labai anksti atlieka svarbų vaidmenį vaiko vaizdinių pasaulyje. Pavyzdys čia yra *fantazija apie susijungusią tėvų porą. Klein turi galvoje ankstyvąją edipinę fazę, einančią pirma tikrojo Edipo komplekso (Klein, 1952). Privalu skirti terminą „ikiedipinis" nuo termino „pregenitalinis". Antroji sąvoka susijusi su *dalinėmis varomis, erogeninėmis sritimis ir seksualiniais veiksmais, kurie reiškiasi periodu, tveriančiu prieš išsikristalizuojant genitalinei *libido organizacijai. Sąvoka „ikiedipinis" nusako ryšį su motina, kuri yra pagrindinis objektas fazėje, einančioje prieš susiformuojant Edipo trikampiui.

ĮKYRUMAS, ĮKYRUS

Angl. *compulsion, compulsive*; pranc. *compulsion, compulsionnel*; vok. *Zwang, Zwangs-*

Veiksnys, valdąs psichinius veiksmus, kuriuos individas jaučiasi privaląs atlikti – neretai ir prieš savo paties valią. Panašiai įkyriais vadiname ir mintis, gynybines operacijas, veiksmus ir sudėtingus elgsenos modelius, jeigu jų neatlikimas žadina nerimą.

Įkyrūs vaizdiniai ir elgsenos yra gerai žinomi reiškiniai klasikinėje psichiatrijoje. XIX a. pabaigoje Freudas priverstinius veiksmus traktavo kaip būdingą *įkyrumų neurozės simptomų paveikslą. Jis manė, kad įkyrumas – tai vidinė galia, nepaklūstanti sąmoningiems valios aktams. Įkyrumo sąvoka dažnai aptinkama Freudo raštuose, o galutinėje *varų teorijoje ji atlieka lemiamą vaidmenį. Toje teorijoje Freudas * būtinybę kartoti laiko *mirties varų apraiška.

ĮKYRUMŲ NEUROZĖ

Angl. *obsessional neurosis*; pranc. *névrose obsessionelle*; vok. *Zwangsneurose*

Neurozių atmaina, kurios pagrindinis simptomas yra *įkyrios mintys ir įkyrūs veiksmai.

Šį terminą kaip diagnostinę kategoriją Freudas įvedė XIX a. paskutinio dešimtmečio viduryje: „Jaučiausi priverstas pradėti savo darbą nuo nozografinės naujovės. Turėjau pagrindo, greta isterijos, įvesti įkyrumų neurozę kaip savarankišką ir nepriklausomą sutrikimą, nors daugelis autorių įkyrumus priskyrė proto degeneracijos kompleksams ar painiojo juos su neurastenija“ (Freud, 1896a, p. 146). Neurotiko elgesiui dažnai būdingi atkaklus agresijos tramdymas, smulkmeniški švaros ritualai ir daug energijos reikalaujantis pedantizmas. Jo mąstymas taip pat paženklintas įkyrumais. Pavyzdys čia gali būti nuolat grįžtantis ketinimas atlikti draudžiamą ar nepadorų veiksmą, o sykiu ir gebėjimas

tokias mintis įveikti. Įkyrumų neuroze sergąs asmuo dažnai leidžiasi į apmąstymus ir tuščius, tačiau veiklą galų gale paralyžiuojančius iš požiūros menkų nesutarimų nagrinėjimus. Sukūręs fazinės psichoseksualinės raidos teoriją, Freudas manė, kad įkyrumų neurozės šaltinis yra *fiksacija *analinėje sadistinėje fazėje. Prasidėjus neurozei, vyksta *regresija iki fiksacijos taško. Esmingiausi simptomų mechanizmai yra *perstūmimas ir *atvirkštinė reakcija (Freud, 1916–1917). Antroji *topografinė teorija įkyrumų neurozę traktuoja kaip išraišką įtampos tarp *Ego ir *Superego. Dėl pirminio sadomazochistinio ryšio su objektu internalizacijos susiformuoja neįprastai griežtas – gal net žiaurus – Superego (Freud, 1926d). Įkyrumų neurozė ir su ja susijusios teorinės problemos turėjo didelę reikšmę vėlesnei psichoanalizės teorijos raidai. „Įkyrumų neurozė tikrai yra pats įdomiausias ir dėkingiausias psichoanalitinių tyrinėjimų objektas“ (Freud, 1926d, p. 113). Ši neurozė – tai patologinis variantas *analinio charakterio, kuris dėl stabilios ir pasitikėjimą žadinančios elgsenos normaliomis sąlygomis laikomas visuomeniškai vertingu reiškiniu.

Ikisąmoningoji sfera

Angl. *preconscious*; pranc. *préconscient*; vok. *das Vorbewußte*

Pirmajame *topografiniame modelyje „ikisąmoningoji sfera“ yra tapati ikisąmoningosios sistemos turiniui ir operacijoms. Ikisąmoningosios sferos turinys nebūna laikinai patekęs į sąmonę, tačiau prireikus jis gali būti be didelių pastangų įsisąmonintas. Šiuo požiūriu ikisąmoningoji sistema skiriasi nuo nesąmoningosios sistemos, kurios turinys normaliomis sąlygomis sąmonei nėra tiesiogiai prieinamas. Antrajame topografiniame modelyje, vadinamame struktūriniu, kuriame pamatinės struktūros yra *Id, *Ego ir *Superego, Ego ir Supergo dalis yra ikisąmoninga.

Ikisąmoningosios ir *nesąmoningosios sferų skyrimas yra pats Freudo mąstysenos pamatas. Veikale *Die Traumdeutung* (1900a) Freudas ikisąmoningąją sferą įkurdino tarp nesąmoningosios sferos ir są-

monės. Riba, skirianti ikisąmoningąją sferą nuo nesąmoningosios, yra *cenzūra, apsunkinanti nesąmoningajai sferai galimybę patekti į ikisąmoningąją sferą, o vėliau – į sąmonę. Freudas teigė esant dar ir antrą cenzūrą, veikiančią tarp ikisąmoningosios sferos ir sąmonės. Tačiau ši cenzūra kur kas silpnesnė, o jos vaidmuo pirmiausiai yra papildomai rūpintis, kad nesvarbi ikisąmoningosios sferos *medžiaga nekliudytų sąmoningos veiklos. Psichikos procesai, vykstą sąmoningojoje ir ikisąmoningojoje sferose, klostosi panašiai. Apskritai juos reguliuoja *surišta energija. Grynu pavidalu šie procesai reiškiasi racionaliu ir tikslingu suaugusio asmens elgesiu, atitinkančiu *antrinį procesą. Tačiau nesąmoningi elementai daro įtaką ikisąmoningajai sferai. Ypatingomis sąlygomis, pvz., žmogui įsileidus į *laisvąsias asociacijas, ikisąmoningoji sfera gali funkcionuoti pagal *pirminį procesą (Freud, 1915e). Freudas dažnai teigė, kad *vaizdiniai ikisąmoningojoje sferoje siejasi su kalba, su vadinamaisiais *žodžio vaizdiniais, o nesąmoningieji vaizdiniai esą daikto vaizdiniai (Freud, 1915e). Apskritai galima pasakyti, kad ikisąmoningosios sferos turiniui priklauso įgyta patirtis ir žinios, kurios prireikus esti aktualizuojamos ir gali palengvinti mūsų sąveiką su aplinka. Daugelis pažinimo psichologijos atstovų, mėginančių išsiaiškinti mechanizmus, valdančius iš išorės gaunamos informacijos rinkimą, apdorojimą, kaupimą ir taikymą, šiandien tyrinėja ikisąmoningąją sferą (Erdelyi, 1985).

Imago

Angl., pranc. *imago*; vok. *Imago*

Nesąmoningas modelis, lemiąs kitų individų suvokimo būdą. Imago formuojasi kaip šeimoje viešpataujančių ankstyvų – tikrų ar fantazijose susikurtų – santykių padarinys.

Šią sąvoką įvedė Carlas Gustavas Jungas (1875–1961), aprašęs, kaip motinos, tėvo ir brolių bei seserų imago daro įtaką santykiams su kitais individais socialinėje aplinkoje (1916). Imago funkcionuoja nelyg tam tikras filtras, pro kurį mes žvelgiame į savo aplinką. Vyras, kuris, pa-

vyzdžiui, kiekvieną moterį suvokia kaip savo motiną, lieka veikiamas motinos imago. Jo jausmai ir elgesys su moterimis taip pat lieka veikiami šio imago. Freudas vartojo „imago“ terminą gana retai, bet vartodamas teikė jam tą pačią prasmę kaip ir Jungas. Pavyzdžiui, Freudas teigė, kad *Superego formavimosi procese tėvai perduoda savo vaikams savąjį imago (Freud, 1924c). Be to, šis terminas buvo vartojamas kaip vieno pirmųjų psichoanalitinių žurnalų pavadinimas – šį žurnalą įkūrė Hansas Sachsas (1881–1947) ir Otto Rankas (1884–1937), o leidžiamas jis buvo Vienoje 1912–1937 m.

INERTIŠKUMO PRINCIPAS

Angl. *principle of inertia*; pranc. *principe d'inertie*; vok. *Trägheitsprinzip*

Pamatinis nervų sistemos funkcionavimo principas, kurį Freudas skelbė savo ankstyvojoje, neurofiziologija paremtoje psichologijoje. Šis principas reiškia, kad neuronams būdingas polinkis visiškai išsivaduoti nuo įtampą didinančių dirgiklių.

Veikale *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950a) Freudas aprašo nervų sistemą, pasitelkdamas du pamatinius dydžius – neuronus bei energiją ir inertiškumo principą. Nervų sistema susideda iš vienetų, vadinamų „neuronais“, per kuriuos teka energija. Ši sistema funkcionuoja pagal inertiškumo principą. Tas principas reiškia, kad aparatui būdinga tendencija atsikratyti perteklinės energijos ir padidinto įtampos lygio. Giminingas, tačiau truputį silpnesnis yra *pastovumo principas, kurio tikslas išlaikyti pastovią ir žemą įtampą. Nervų sistemos priimami dirgikliai ateina arba iš aplinkinio pasaulio, arba iš organizmo vidaus, tiksliau – iš biologiškai sąlygojamų poreikių ir *varų. Išorinį dirginimą, didinantį įtampos lygį, galima, pasak Freudo, redukuoti motoriniais judesiais arba pasitraukimu. Vidinio dirginimo atveju tokios galimybės nėra. Tada organizmas gali išsivaduoti nuo susitvenkusios energijos tik aplinkos pokyčius sukeliančiais ir įtampą mažinančiais adekvačiais *specifiniais veiksmais. Pavyzdžiui, alkio atveju elgsenos kryptis yra

susirasti maisto. Poreikius patenkinti padedančiai specifinių veiksmų raidai reikalingas mokymasis. Išgyvenimo sąlyga yra perėjimas nuo primityvios elgsenos pagal *pirminį procesą prie *tikrovės principo ir *antrinio proceso valdomo elgesio. Ieškodamas numaldymo, organizmas turi pakęsti gana didelį kiekį energijos. Pasak Freudo, šis įtampos lygio padidėjimas atlieka vaidmenį varomosios jėgos, verčiančios organizmą tikslingai veikti ir taip pasiekti pasitenkinimą. Tas kelias kartais esti ilgas, o organizmo elgsenos modelis dažnai esti labai sudėtingas, tačiau jis visados paremtas inertiškumo ir pastovumo principais (Freud, 1895/1950a). Organizmas stengiasi eliminuoti ar bent redukuoti nemalonius potyrius, pasitelkdamas kitą, psichologiškesnį sąvokų aparatą. Veikale *Entwurf einer Psychologie* Freudas anticipuoja vėliau didelę reikšmę įgijusį *malonumo principą. Terminą „inertiškumo principas“ Freudas perėmė iš fizikos. Inertiškumo principas teigia, kad fiziniai kūnai, neveikiami jokios kitos jėgos, tveria rimties arba tolygaus judėjimo būsenoje. Perkeltine prasme, kurią šiam principui suteikė Freudas, neuronams būdingas inertiškumas ar polinkis vengti *psichinės energijos akumuliavimo. Šiandien inertiškumo principą galima traktuoti kaip ypatingą homeostazės atvejį. Nervų sistema yra save reguliuojantis darinys, kuris, pasitelkdamas neigiamą atgalinį ryšį arba atgalinį mechanizmą ir atitinkamą veiklą, stengiasi palaikyti maksimaliai žemą įtampos lygį. Neuronai funkcionuoja panašiai kaip termostato reguliuojama ir pastovią temperatūrą palaikanti šildymo sistema (Pribram, 1962). Vartojant paprastesnę terminiją, galima teigti, kad Freudas nervų sistemos funkcijoms priskiria pamatinį siekį ar tikslą. Šis tikslas yra pasiekti visišką dvasios ramybę. Šią mintį Freudas suformulavo darbe *Jenseits des Lustprinzips* (1920g), kuriame pateikė ir *nirvanos principą: „[...] viešpataujančia psichikos, galbūt net apskritai nervų gyvenimo tendencija pripažinome vidinės dirgiklių įtampos mažinimą, jos pastovumo palaikymą, jos šalinimą [...]“ (Freud, 1920g, p. 55–56). Nirvanos troškimas pirmiausiai yra *mirties varų išraiška. Veikalas *Entwurf einer Psychologie* niekada nebuvo paties Freudo paskelbtas, jis išleistas tik po autoriaus mirties, 1950 m. Daug tyrinėtojų palaikė jį neurofiziologinio sektantizmo apraiška. Tačiau ir šiandien esama teoretikų, rimtai

žiūrinčių į šį mėginimą ir padariusių iš jo visą virtinę įdomių išvadų (Pribram & Gill, 1976; Wollheim, 1971). Nėra abejonės, kad Freudo veikalas, nepriklausomai nuo savo kokybinio svorio, paliko pėdsaką jo vėlesniuose darbuose. Jį skaitant, nušvinta mintys, išdėstytos paskutiniajame veikalo *Die Traumdeutung* skyriuje, metapsichologiniuose raštuose, paskelbtuose po 1905 m., ir traktate *Jenseits des Lustprinzips*.

INKORPORACIJA

Angl., pranc. *incorporation*; vok. *Einverleibung*

Tikras ar fantazijose vykstąs *objekto įtraukimas į save. Inkorporacija itin ryškiai regima *oralinėje fazėje, kurioje *varos tikslas yra krūties čiulpimas. Daroma prielaida, kad iki vėlesnių oralinių inkorporacijų prieinama dėl konkrečių krūtį burnoje laikančio vaiko potyrių. Inkorporacijos troškimas reiškiasi ir kitų kūno dalių, pavyzdžiui, išeinamosios angos ar makšties, atžvilgiu. Inkorporacija yra kūniškasis *introjekcijos ir *identifikacijos atitikmuo.

Šį terminą Freudas įvedė peržiūrėdamas ir plėtodamas seksualinę teoriją (1905d). Oralinėje fazėje motinos krūties inkorporacija maldo ir *Ego varas, ir *seksualines varas. Karlas Abrahamas (1877–1925) atkreipė dėmesį į tai, kad vėlyvojoje oralinėje fazėje prabyla sadistiniai ir *kanibalistiniai elgsenos modeliai, kurie reiškiasi graužimu (Abraham, 1927). Kasdienos gyvenime aptinkame visą spektrą elgsenos pavyzdžių, kuriuos galima nusakyti kaip inkorporaciją. Normalių lytinių santykių įžanginiame žaidime dažnai pasitaiko čiulpimo ir graužimo. Ritualinis tam tikrų substancijų valgymas, tikintis įgyti jėgos ar sveikatos, taip pat gali būti *inkorporacijos fantazijų apraiška.

INSTANCIJA

Angl. *agency*; pranc. *instance*; vok. *Instanz*

***Psichikos aparato struktūros dalis. Pavyzdžiui, Freudas kalba apie *cenzūros *instanciją tarp *nesąmoningosios sferos ir *ikisą-**

moningosios sferos arba apie *Superego instanciją. Šis terminas dažnai vartojamas kaip „sistemos“ sinonimas.

Pirmajame psichikos aparato topografiniame modelyje, pateiktame veikale *Die Traumdeutung* (1900a), Freudas išskiria nesąmoningąją sferą, ikisąmoningąją sferą ir percepcinės *sąmonės sistemą. Pasitelkdamas analogiją su šviesos spindulio keliu per įvairias lęšių sistemas, Freudas vaizdavosi, kad psichinis stimulas irgi pereina per psichikos sistemas ar instancijas, šiame kelyje patirdamas įvairias transformacijas. Antrajame, struktūriniu vadinamame topografiniame modelyje psichika sudaryta iš trijų instancijų: *Id, *Ego ir *Superego.

INTELEKTUALIZACIJA

Angl. *intellectualization*; pranc. *intellectualisation*; vok. *Intellektualisierung*

Mėginimas suvaldyti konfliktus ir jausmus, suteikiant jiems atitinkamą intelektualinę formą.

Anna Freud (1895–1982) intelektualizaciją laiko normalia ir būtina Ego funkcija. „Varų gyvenimo intelektualizacija, mėginimas prisiliesti prie instinktyvių procesų, siejant juos su sąmonės vaizdiniais, yra vienas pačių visuotiniausių, ankstyviausių ir labiausiai nenuneigiamas žmogaus Ego laimėjimas“ (A. Freud, 1937, p. 178). Perdėtas bėgimas į intelektualizaciją – kaip ir į kitas normalias Ego funkcijas – gali išvirsti į patologinę *gynybą. Psichoanalitinėje terapijoje intelektualizacija yra įprasta *priešinimosi atmaina. Priešinimasis reiškiasi tuo, kad pacientas dėsto savo asociacijas nuoseklia, logine forma, pamiršdamas *pagrindinę taisyklę. Paciento kalba įgyja pobūdį abejingo aprašinėjimo, perteikiamo lyg kažkokio pašalinio žmogaus. *Psichoanalizės populiarizacija prisidėjo prie to, kad šios rūšies priešinimasis didėja. Gana dažnai nutinka, kad pacientai psichoanalitinio gydymo pradžioje jau turi gatavą teoriją apie tai, kokia yra jų gyvenimo problemų versmė. Iš anksto susidėstyti ir neretai klaidingi pacientų vaizdiniai kartais slepia tikrąją

tų problemų genezę. Išardyti šias nelanksčias teorines konstrukcijas dažnai esti be galo sunku. Sėkmingai atliekamoje psichoanalizėje turi būti pasiekiama jausmo ir intelekto pusiausvyra. Grynai emocinės *iškrovos atneša tik trumpalaikę terapinę sėkmę. O perdėta intelektualizacija, be sąlyčio su jausmų gelmėmis, niekais verčia terapinio proceso raidą. Terapija reikalauja pasiekti sąlytį su giliaisiais asmenybės jausmų klodais. Drauge turi vykti intelektualinis išgautos išstumtosios medžiagos apdorojimas, nes tik tada pacientas gebės priimti savo istoriją ir su ja susitaikyti (Fenichel, 1945).

INTERNALIZACIJA

Angl. *internalization*; pranc. *intériorisation*; vok. *Verinnerlichung*

Internalizacijos sąvoka paprastai vartojama pakaitomis su *introjekcija. Siauresne prasme tai yra procesas, leidžiąs rastis psichinei tarpžmogiškų santykių reprezentacijai. Pavyzdžiui, tėvo draudimai arba grasinimas bausme vaikui gali būti internalizuojami vaiko psichikoje *Ego veiklą kontroliuojančio *Superego normų pavidalu (Meissner, 1980).

Tradicinėje šiuolaikinėje psichologijoje ši sąvoka reiškia kitų žmonių nuostatų, pažiūrų, vertybių ar elgsenos modelių internalizaciją. Internalizacija yra griežtai susijusi su socializacija. Internalizuodamas privalomas bendrabūvio taisykles, individas tampa socialinės bendrijos nariu (Danzinger, 1971).

INTERPRETACIJA

Angl. *interpretation*; pranc. *interprétation*; vok. *Deutung*

Procesas, per kurį atskleidžiamas akivaizdžiai simbolinės žinios ar veiksmo *slaptasis turinys. Regimieji *sapnai, *riktai ir simptomai gali būti aiškinami kaip išstumtų *psichikos konfliktų ir *geismų išraiška. Psichoanalitinėje terapijoje interpretacija taip pat supran-

tama kaip tai, ką analitikas žodžiais išdėsto pacientui, norėdamas atskleisti jam paslėptąją regimojo turinio reikšmę.

Interpretacija yra metodologinis *psichoanalizės – ir kaip bendrosios psichologijos, ir kaip gydymo technikos – branduolys. Psichoanalitinė interpretacija yra ypatinga atmaina hermeneutikos, pabrėžiančios aiškinimo, įsijautimo ir supratimo reikšmę humanitariniams ir visuomenės mokslams (Fhanér, 1978). Klasikinis ir – daugelio teoretikų nuomone – neprilygstamas psichoanalitinės interpretacijos teorijoje ir praktikoje pavyzdys yra Freudo veikalas *Die Traumdeutung* (1900a). Autoriaus išeities taškas yra regimasis sapnas, kurį miegantysis atsimena ir kurio esmė – smarkiai iškreiptu pavidalu – yra nesąmoningi *geismai. Norint juos išaiškinti, t. y. norint išaiškinti sapną, reikalingos dvejopos žinios. Pirma, būtina bendroji psichologinė sapnų teorija. Freudas ją pateikė paskutiniajame veikalo *Die Traumdeutung* skyriuje. Antra, interpretatorius privalo disponuoti žiniomis apie miegančiojo asmenį ir gyvenimo aplinkybes bei jo psichikoje vykstančius procesus. Šių žinių galima įgyti, prašant paciento pasakoti *laisvąsias asociacijas, susijusias su sapne pasireiškusiais elementais. Analogiškai galima aiškinti ir kitas žmonių veiklos apraiškas. Būdingas pavyzdys čia yra *riktai ir ligų simptomai. Apskritai kalbant, interpretacija yra reikalinga, jeigu tik pacientas kalba ar daro ką nors, kas regisi mįslinga ar yra nukrypimas nuo normos. Šiais atvejais daroma prielaida, kad tokio aiškaus veiksmo pamatas yra psichikos konfliktas, kurį galima ištraukti dienos švieson, pasitelkiant interpretaciją (Freud, 1916–1917). Kyla klausimas, kaip sužinome, ar duotoji interpretacija yra pakankama arba kokia nors prasme teisinga. Diskusijose interpretacijos klausimais Freudas dėsto tokį požiūrį: „[...] niekados negalima būti tikram, kad kuris nors sapnas iki galo išaiškintas. Net jeigu išsprendimas regisi patenkinamas ir be spragų, vis tiek visados lieka galimybė, kad šis sapnas dar turi kokią nors kitą prasmę“ (Freud, 1900a, p. 279). Pasak Freudo, vienas ir tas pats sapnas paciento *nesąmoningojoje sferoje gali turėti kelias reikšmes. Neretai įmanu sapną paviršutiniškai – tačiau kita prasme ir teisingai – išaiškinti, išeities tašku imant paciento aktualią gyvenimo situaciją. Tačiau gilesnė to paties sapno interpretacija gali atskleisti turinį, susijusį su nesąmo-

ningais konfliktais, kurių šaknys siekia net paciento vaikystę. Taigi interpretacija gali būti teisinga, nors ir paviršutiniška. Nagrinėjant gilesnį turinį, interpretacija darosi labiau ginčytina ir randasi rizika padaryti klaidą. Interpretacijos teisingumas yra bendroji hermeneutikos problema, ypač dominanti filologus, kurių pateikiami tekstų nagrinėjimai panašūs į psichoanalitikų pastangas (Hirsch, 1967; Ricoeur, 1970). Psichoanalitinė interpretacija anksčiau nusakytąja prasme stengiasi atskleisti paslėptąjį simbolinių žinių ir veiksmų turinį. Terapinėje situacijoje analitikas taip pat turi rūpintis, kad interpretacija atliktų terapinį vaidmenį. Gydymo metu „interpretacija" reiškia tą aiškinimą, kurį analitikas žodžiu perteikia pacientui. Tam tikroje gydymo fazėje analitikas dažnai giliau suvokia paciento simptomų esmę, nei tas matyti iš jo interpretacijų. Tokios situacijos priežastis yra atodaira į terapinį interpretacijos efektą. Pateikiant interpretaciją, itin svarbus aspektas yra paciento gebėjimas ją priimti be pernelyg smarkaus *priešinimosi. Su interpretacija susijusių techninių gydymo problemų temomis esama gausios profesinės literatūros (Glover, 1955; Tähkä, 1987).

INTROJEKCIJA

Angl., pranc. *introjection*; vok. *Introjektion*

Procesas, per kurį *objektas duotoje aplinkoje drauge su savo savybėmis tampa kurio nors individo vidinės psichikos struktūros dalimi.

Sandoras Ferenczis (1873–1933) įvedė šią sąvoką 1909 m., traktuodamas ją kaip *projekcijos priešingybę (Ferenczi, 1952). Freudas priėmė šį atskyrimą ir susiejo jį su malonumo ir atgrasumo sąvokomis (Freud, 1915c). Introjekcija – tai visuotinis, normalus procesas, tačiau kai kuriais atvejais jis gali būti naudojamas patologinėje gynyboje. Introjekcija skiriasi nuo *inkorporacijos, reiškiančios svetimo elemento įsiurbimą į save. Užtat introjekcija yra giminինga *identifikacijai, patvaresniam procesui, per kurį objektas įjungiamas į savojo „aš" paveikslą (Sjöbäck, 1984). „Inkorporacijos", „internalizacijos", „in-

trojekcijos“ ir „identifikacijos“ sąvokų vartojime esama tam tikros terminologinės painiavos, be to, daugelis autorių priskiria šioms sąvokoms skirtingą turinį. Sisteminti šių sąvokų erdvę tarp kitų autorių mėgino R. H. Koffa (1961).

INTROVERSIJA

Angl., pranc. *introversion*; vok. *Introversion*

Terminas, vartotas Carlo Gustavo Jungo (1875–1961) ir reiškiąs *libido atitraukimą nuo išorinio *objekto ir nukreipimą į save patį. Freudas priėmė šią sąvoką, tačiau jos reikšmę apribojo libido atitraukimu nuo tikrovės objekto ir nukreipimu į objektą, egzistuojantį fantazijoje. Pasak Freudo, intorversija nereiškia libido atitraukimo į savąjį *Ego.

Jungas introversiją išsamiai aptaria veikale *Über die Psychologie des Unbewußten* (1916). Introversijos ir ekstraversijos – priešingo proceso – sąvokos padarė didžiulę įtaką individualių charakterio bruožų aprašymams, atliekamiems ir psichologų profesionalų, ir mėgėjų. Ekstravertiškai asmenybei būdingas didelis socialinių ryšių poreikis arba, kalbant paprasčiau, ji yra atviresnė, labiau atsigręžusi į išorę. O introvertas nereiškia pernelyg didelių poreikių tarpžmogiškų santykių sferoje. Kitaip tariant, yra uždaras ir atsigręžęs į savo vidų. Introversijos sąvoką gerokai išpopuliarino – atnešdamas ir naudos, ir žalos – bihevioristinės pakraipos vokiečių kilmės anglų psichologas Hansas Jürgenas Eysenckas (g. 1916). Jis introversijos ir ekstraversijos mastą pripažino pagrindiniu asmenybės tyrimo kriterijumi ir paruošė asmenybės inventorių. Eysenckas atmeta hipotezę, kad mechanizmas, lemiąs introversijos laipsnį, yra libido judėjimas (Eysenck, 1965). Freudas introversijos reikšmę apribojo libido atitraukimu ir nukreipimu į *fantaziją. Šia tema jis taip rašo: „[Libido] nusigręžia nuo tikrovės, kuri dėl nuolatinių nusivylimų individui nebeteko vertės, ir gręžiasi į fantazijos pasaulio pusę, kur kuria naujus paveikslus, susijusius su geismu, ir iš naujo išgyvena ankstesnių ir pamirštų troškimų pėdsakus“ (Freud, 1912c, p. 232). Taigi,

pasak Freudo, introversija nereiškia libidinio savo paties Ego *kateksio. Mat toks procesas vadinamas *antriniu narcizmu.

ISTERIJA

Angl. *hysteria*; pranc. *hystérie*; vok. *Hysterie*

Įvairaus klinikinio paveikslo *neurozių grupė. Simptomų radimasis jų atveju vyksta pagal tokį modelį: pirminės *traumos *išstūmimas, *regresija, išstumtojo turinio grįžimas simptomų pavidalu. Isterijų atveju visados išryškėja edipinė problematika. Esama dviejų pagrindinių isterijos atmainų: *konversinės, kurioje *psichinis konfliktas simboliškai reiškiasi somatinių simptomų pavidalu, ir *nerimo isterijos, kurios dominuojąs simptomas yra fobijos.

Terminas kilęs iš graikų kalbos žodžio *hysteron*, reiškiančio gimdą. Senovėje manyta, kad šia liga serga išimtinai moterys ir kad ji kyla dėl didelio paslankumo gimdos, kuri, veikdama kitus organus, skatina tam tikrų simptomų radimąsi. XIX a. pabaigoje domesį konversine isterija sužadino prancūzų neurologo Jeano Martino Charcot (1825–1893) pažiūros. Jis tvirtino, kad isterinius simptomus galima sukelti, pasitelkiant hipnozę, ir teigė, kad hipnozė yra veiksminga isterijos gydymo priemonė. Be to, Charcot laikėsi nuomonės, kad seksualumas, *la chose génitale*, vaidina reikšmingą vaidmenį isterijos etiologijoje (Veith, 1965). Vos baigęs medicinos studijas, Freudas aplankė Charcot Paryžiaus ligoninėje *La Salpêtrière*. Ten būdamas, padarė išvadą, kad vien organinis tam tikrų ligos būsenų, pavyzdžiui, isterijos, aiškinimas yra nepakankamas. Tiems priepuoliams aiškinti reikėjo psichologinės teorijos. Grįžęs iš Paryžiaus, Freudas atliko virtinę nuodugnių kazuistinių analizių, nagrinėdamas isterija sergančių moterų būseną. Remdamasis šiais atvejais, sukūrė teorinį antstatą, kuris tapo jo pirmuoju indėliu į psichoanalizės teoriją. Atvejų analizę ir teoriją veikale *Studien über Hysterie* (1895d) Freudas paskelbė drauge su Josefu Breueriu (1842–1925), pateikusiu Annos O. atvejį ir savą hipnozinės būsenos teoriją. Šie darbai, tiesa, pasirodė viename tome, tačiau teoriniai požiūriai į šią

temą buvo tokie skirtingi, kad dėl to abiejų tyrinėtojų bendradarbiavimas netrukus baigėsi.

ISTEROGENINĖ SRITIS

Angl. *hysterogenic zone*; pranc. *zone hystérogène*; vok. *hysterogene Zone*

Padidinto sensorinio jautrumo kūno paviršiaus plotas, kuris nėra *erogeninė sritis. Isterogeninės sritys pastebimos kai kuriais *konversinės isterijos atvejais, o randasi jos dėl to, kad joms tenka libido energijos *kateksis.

Šią sąvoką įvedė prancūzų neurologas Jeanas Martinas Charcot (1825–1893), įrodęs, kad tam tikrų kūno paviršiaus plotų dirginimas isterinėms moterims sukelia į orgazmą panašius simptomus ir isterijos priepuolius. Freudas šį terminą perėmė, tačiau pagrindė jį *libido teorijos kategorijomis. Dėl pacientės savitos gyvenimo istorijos tam tikra kūno sritis gali tapti libido energijos *kateksio objektu. Dėl *perstūmimo ši sritis įgyja tokį pat pobūdį kaip ir būdingos erogeninės sritys: „[...] bet kuri kita kūno vieta gali pasidaryti tokia pat jautri dirgikliams, kokios esti genitalijos, bet kuri jų gali tapti erogenine sritimi. Erogeninėms ir isterogeninėms sritims būdingi tie patys bruožai“ (Freud, 1905d, p. 184).

IŠGĄSTIS

Angl. *fright*; pranc. *effroi*; vok. *Schreck*

Afektinė reakcija grėsmės situacijoje arba kilus smarkiam išorės sudirginimui. Žmogus užklumpamas nepasirengęs ir negali griebtis gynybos arba neįstengia nukreipti pavojaus į šalį.

Ši sąvoka pasirodo jau ankstyviausiuose Josefo Breuerio (1842–1925) ir Freudo laiškuose ir reiškia psichiką paralyžiuojančią afektinę reakciją. Siaubo potyris yra dominuojantis veiksnys *trauminių neurozių atveju, todėl šios neurozės kartais dar vadinamos siaubo neurozėmis (Breuer & Freud, 1895d). Vienoje savo paskaitų Freudas šitaip apibrėžia

„išgąsčio“, „baugulio“ ir „nerimo“ skirtumus: „Išgąstis (*Schreck*), baugulys (*Furcht*), nerimas (*Angst*) klaidingai vartojami kaip sinonimai, nes jie skiriasi santykiu su grėsme. Nerimas reiškia tam tikrą būseną, artimą pavojaus laukimui ir rengimuisi jį sutikti, net jeigu pavojus yra nežinomas. Bauguliui reikalingas apibrėžtas objektas, kurio žmogus baiminasi. O išgąstis reiškia būseną, kurion žmogus patenka, atsidūręs pavojuje, kuriam jis nėra pasirengęs; šis žodis pabrėžia netikėtumo momentą“ (Freud, 1916–1917, p. 395).

Paskutiniojoje nerimo teorijoje Freudas išgąsčio sąvoką įtraukė į bendresnę nerimo sąvoką. Pasak šios teorijos, išgąstis yra ypatingas *automatinio nerimo atvejis, skirtingas nuo *signalinio nerimo, kuris skatina pasirengimą artėjančiai grėsmei ir leidžia griebtis gynybos arba išvengti pavojaus (Freud, 1926d).

IŠKRAIPYMAS

Angl. *distortion*; pranc. *distortion*; vok. *Entstellung*

***Sapno darbo padarinys. Iškraipymas reiškia, kad *sapno *regimasis turinys tik labai netiesiogiai siejasi su jo *slaptuoju turiniu. Sapno slaptajam turiniui suprasti reikalingas jo regimojo turinio aiškinimas arba *interpretacija.**

IŠKROVA

Angl. *abreaction*; pranc. *abréaction*; vok. *Abreagieren*

Emocinė iškrova, kuria individas išsivaduoja nuo *afekto, susijusio su trauminiu įvykiu. Išreagavimą galima sukelti terapijos metu, ypač pasitelkiant hipnozę, ir šitaip suteikti jam terapinį katarsio efektą. Jis gali įvykti ir spontaniškai, net praėjus ilgesniam laikui nuo pirminės *traumos.

Paskutinį XIX a. dešimtmetį Freudas ir Josefas Breueris (1842–1925) manė, kad deramos iškrovos stoka yra neurozinių apraiškų šerdis (Breuer & Freud, 1895d). Jie pabrėžė iškrovos svorį ir su juo susijusį

katarsį, teigdami, kad tai yra raktas, leidžiantis pasiekti psichoterapinių permainų. Tačiau iškrovos svarba netrukus pasitraukė į antrąjį planą. Jį pakeitė kalbos, kaip pakaitinės priemonės, koncepcija. Tokios vėlesnės sąvokos kaip kartojimas, *perkėlimas, *perdirbimas ir išveika yra tam tikra prasme susijusios su iškrova, tačiau joms būdinga terapijos samprata sudėtingesnė už įprastinę trauminio afekto eliminacijos atmainą. XX a. aštuntame dešimtmetyje iškrovos technikos išgyveno savitą renesansą – pirmiausia dėl Janovo pirminio riksmo terapijos (Janov, 1974). Tačiau šiandien atrodo, kad domėjimasis šiomis technikomis yra sumenkęs.

Išstūmimas

Angl. *repression*; pranc. *refoulement*; vok. *Verdrängung*

***Gynybos mechanizmas, kurį pasitelkiant, tokios psichinės reprezentacijos kaip nerimą keliantys *geismai, *vaizdiniai ir mintys yra išstumiamos į *nesąmoningąją sferą. Šios reprezentacijos esti susijusios su apibrėžta *vara. Išstūmimas įvyksta, kai varos patenkinimas, kad ir būdamas malonus, dėl kitų reikalavimų siejasi su nemalonumo potyrių rizika.**

Išstūmimo sąvoka savo ištakomis siekia patį ankstyviausią *psichoanalizės raidos etapą. Pirmoji publikuota užuomina šia tema yra iš 1893 m. (Breuer & Freud, 1893a). Tačiau patį terminą dar XIX a. pradžioje įvedė vokiečių filosofas Johannas Friedrichas Herbartas (1776–1841). Nors Freudas pabrėžia, kad išstūmimo teorija yra jo paties darbas, istoriniai tyrinėjimai patvirtina, kad apie Herbarto pažiūras jis veikiausiai žinojo iš savo mokytojo Thoedoro Meynerto (1833–1892) (Andersson, 1962). Pirmaisiais psichoanalizės dešimtmečiais viešpatavo tam tikra terminologinė painiava dėl to, kad Freudas išstūmimą vartojo kaip *gynybos sinonimą. Tačiau, laikui bėgant, įsitvirtino dabartinė vartosena, reiškianti, kad gynyba yra bendrinis terminas, nusakąs visas *Ego naudojamas technikas, kuriomis stengiamasi užkirsti kelią grėsmei. Išstūmimas yra *viena* šių technikų (Freud, 1926d). Tačiau ji, be abejo,

yra svarbiausias gynybos mechanizmas: „Išstūmimo teorija yra tasai pamatas, ant kurio laikosi visas psichoanalizės statinys“ (Freud, 1914d, p. 16). „[...] [Išstūmimas] yra išskirtinis ir labiau skiriasi nuo kitų [gynybos] mechanizmų, nei jie vienas nuo kito“ (Freud, 1937c, p. 236). Išstūmimas – tai nuodugniausiai ištirtas gynybos mechanizmas. Jis yra nelyg koks kitų gynybos priemonių prototipas. Pasak Freudo (1915d), išstūmimo procesas susideda iš trijų momentų. Pirmasis jų – labai ankstyvas *pirminis išstūmimas. Jis veikia pirmiau, nei vaikas išmoksta kalbėti, ir apsunkina varos *reprezentacijoms galimybę pasiekti *sąmonės lygmenį. Tie veiksniai niekados nebuvo sąmoningi tikrąja šio žodžio prasme. Ankstyvasis išstūmimas sudaro pirmąjį nesąmoningąjį branduolį, kuris vėliau lyg magnetas trauks prie savęs išstumtąją *medžiagą. Antrasis momentas, vadinamas tikruoju arba antriniu išstūmimu, reiškia, kad *Ego grėsmę kelią vaizdiniai aktyviai išstumiami į nesąmoningąją sferą, pasitelkiant *antikateksį. Šią procedūrą palengvina pirminio išstūmimo trauka. Tačiau privalu pabrėžti, kad išstumtojo turinio išlaikymui nesąmoningojoje sferoje reikalingas stiprus ir nuolatinis antikateksis. Šiam dinaminiam procesui reikia daug energijos, todėl kasdienėms funkcijoms atlikti Ego savo žinioje jos turi mažiau. Į nesąmoningąją sferą išstumtą medžiagą veikia *pirminis procesas, kuriam priklauso *sutirštinimai ir *perstūmimai. Tačiau išstumtasis turinys nuolatos stengiasi kokiu nors pavidalu patekti į sąmonę. Vienaip ar kitaip tai pasiseka trečiuoju proceso momentu, kuris vadinamas *išstumtosios medžiagos grįžimu. Jėgų santykis tarp sąmonėn besiveržiančios išstumtosios medžiagos ir išstumiančiosios instancijos nuolatos svyruoja. Tai reiškia, kad išstumtoji medžiaga tam tikrose situacijose gali daryti įtaką sąmonei. Paprastai tai vyksta gana deformuotu pavidalu. Klasikinis išstumtosios medžiagos grįžimo pavyzdys yra *sapnai, *riktai ir neurozinių simptomų radimasis. Skirtingais periodais Freudas laikėsi skirtingos nuomonės klausimu, kuri psichikos instancija yra išstūmimo šaltinis. Veikale *Die Traumdeutung* (1900a) už išstūmimą atsakinga instancija yra *cenzūra, veikianti tarp nesąmoningosios ir ikisąmoningosios sferų. Po kelerių metų išstūmimo funkciją Freudas priskyrė nesąmoningajam Ego sluoksniui. Paskutiniame *to-

pografiniame modelyje, vadinamame dar ir struktūriniu, išstūmimo vykdytojas pirmiausiai yra Superego, galįs šią užduotį perduoti Ego (Freud, 1923b). Privalu išstūmimą skirti nuo *slopinimo. Išstūmimas yra nesąmoningas procesas, o slopinimas reiškia sąmoningą agresyvaus arba seksualinio impulso kontrolę, pavyzdžiui, tuo atveju, kai šiam impulsui stengiamasi apsunkinti galimybę reikštis veikloje.

Išstumtojo turinio grįžimas

Angl. *return of the repressed*; pranc. *retour du refoulé*; vok. *Wiederkehr des Verdrängten*

Procesas, reiškiąs, kad išstumtieji turiniai deformuotu pavidalu grįžta į *sąmonę.

Principinė Freudo tezė yra ta, kad *nesąmoningosios sferos turinys yra nesunaikinamas. Išstumiamoji *medžiaga nuolatos prabyla apie save per *nesąmoningosios sferos išvedinius, kuriems pasiseka prasismelkti pro cenzūrą ir patekti į sąmonę. Išstumtieji turiniai grįžta deformuotu pavidalu, neatpažįstami sąmonės (Freud, 1916–1917, XIX paskaita). Dar XIX a. paskutinio dešimtmečio viduryje Freudas suformulavo hipotezę, kad neurozių – ypač konversinės isterijos – simptomai yra išstumtojo turinio grįžimo apraiška. Išstumtojo turinio grįžimas randasi kaip „išstumtųjų *vaizdinių ir išstūmimo kompromisas“ (Freud, 1896b, p. 170). Veikale *Die Verdrängung* (1915d) Freudas aprašo, kaip išstumtojo turinio grįžimas vyksta įvairių neurozių atvejais. Šis procesas vyksta, dalyvaujant tokiems mechanizmams kaip *perstūmimas, *sutirštinimas ir *konversija. Išstumtojo turinio grįžimas priklauso nuo įvairių aplinkybių. Čia gali prisidėti išstūmimo galią palaikančio *antikateksio susilpnėjimas. Kita priežastis yra *varos slėgio padidėjimas, pasireiškiąs, pvz., brendimo periodu. Išstumtojo turinio grįžimą taip pat gali skatinti įvairūs sunkumai, susiję su gyvenimo situacija. Psichoanalitinės terapijos taisyklės ir principai yra taip sumanyti, kad sąmonei būtų sukurtos reikiamos sąlygos užmegzti kontaktą su išstumtaisiais turiniais.

IŠVEIKA

Angl. *acting out*; pranc. *mise en acte*; vok. *Agieren*

Veiksmas, kuriuo individas išreiškia arba kartoja nesąmoningas *fantazijas, *geismus ar *psichikos konfliktus. Tokiems veiksmams apskritai būdingas impulsyvumas ta prasme, kad jie nesiderina su normalia individo elgsena.

Manoma, kad išveika dažnai pakeičia sąmoningą prisiminimą ir žodinę reprezentaciją ankstyvoje raidos fazėje. Tokia veikla gali atsirasti terapinėje situacijoje. Tada ji lieka artimai susijusi su *perkėlimu. Ji reiškiasi ir kasdienos gyvenime. Apskritai varų impulsai, pažadinti per analitinę sesiją, išraišką randa veikloje po terapijos. Freudas teigė, kad išveika terapijos viduje ir išorėje vėlina terapines permainas, nes apsunkina paciento nesąmoningų procesų prisiminimą (Freud, 1940a). Išveikos vardu vadinami veiksmai esti labai įvairūs. Jie aprėpia ir smurtinę, agresyvią ir nusikalstamą elgseną, ir gana nekaltas užgaidas bei *riktus. Tačiau visais atvejais regimas impulsyvumo elementas, kitaip sakant, duotojo veiksmo motyvacija esti silpna – silpna ir pačiam veiksmo autoriui, kuris veltui ieško racionalaus tokios savo elgsenos paaiškinimo. Psichoanalitikai išveiką visados aiškinasi kaip *išstumtojo turinio grįžimo ženklą.

IŠVERTIMAS Į PRIEŠINGYBĘ

Angl. *reversal into the opposite*; pranc. *renversement dans le contraire*; vok. *Verkehrung ins Gegenteil*

Procesas, kuriuo aktyvus varos tikslas paverčiamas pasyviu ir atvirkščiai. Būdingas išvirtimo į priešingybę pavyzdys yra perėjimas nuo *sadizmo prie *mazochizmo.

Išvirtimas į priešingybę yra viena iš varų transformacijų, kurias Freudas aptaria veikale *Triebe und Treibschicksale* (1915c). Šio proceso iliustracija yra perėjimas nuo sadizmo prie mazochizmo arba nuo *vojerizmo prie *ekshibicionizmo. Sadizmo evoliucijoje į mazochizmą

Freudas išskiria tris etapus. Sadizmas turi aktyvų varos tikslą, kuris reiškiasi smurtavimu prieš kurį kitą žmogų arba valdžios kitam žmogui rodymu. Antrojo etapo prielaida yra *objekto atsisakymas ar netekimas; sadistiniai dirgikliai nukrypsta paties subjekto pusėn. Dėl to aktyvus varos tikslas virsta į pasyvų. Trečiajame etape duotasis asmuo vėl ieško objekto, kuriam galėtų padaryti skausmo arba kurį galėtų užvaldyti. Galiausiai pirminis sadizmas išvirsta į mazochizmą. Akivaizdu, kad šiame procese keičiasi ne tik varos tikslas, bet ir objektas. Freudas pabrėžia, kad, pereinant iš antrojo į tretįjį etapą, svarbų vaidmenį atlieka *fantazija. Minėtame veikale jis aptaria ir kitą išvirtimo į priešingybę atmainą – meilės išvirtimą į neapykantą. Šiuo atveju kalbama ne apie aktyvų ar pasyvų tos pačios varos variantą. Šie du afektai kyla iš skirtingų varų. Freudas perša mintį, kad išvirtimas į priešingybę gali būti internalizuojamas kaip *gynyba nuo varų impulsų. Anna Freud (1895–1982) išplėtojo tą mintį ir aprašė šį reiškinį kaip primityvų *gynybos mechanizmą (A. Freud, 1937).

ĮVEIKIMO MECHANIZMAI

Angl. *working-off mechanisms*; pranc. *mécanismes de dégagement;* vok. *Abarbeitungsmechanismen*

***Ego funkcija, turinti reikšmės paciento gijimui. Įveikimo mechanizmai atlieka kitą funkciją nei *gynybos mechanizmai. Pastarieji veikia pagal malonumo – nemalonumo principą, kurio tikslas yra tučtuojau redukuoti įtampą. Juos valdo *pirminis procesas. Įveikimo mechanizmai pavaldūs sąmoningai Ego kontrolei ir stengiasi realizuoti naujas gyvenimo galimybes, net jei dėl to tenka kęsti įtampos padidėjimą ar nemalonius potyrius. Įveikimo mechanizmai leidžia pacientui išsivaduoti nuo jungo kartoti veiksmus, kliudančius raidai, o per ilgesnį laiką tampančius ir destruktyviais.**

Įveikimo mechanizmai – neseniai nukalta sąvoka psichoanalizės žodyne. Šį terminą įvedė Edwardas Bibringas. Jis teigia, kad skaudžių

išgyvenimų kartojimas, kontroliuojant Ego, redukuoja nemalonias įtampas. Pasak Bibringo, įveikimo mechanizmas nėra tas pat, kas *iškrova ar *gynyba. Jo funkcija yra keisti vidinius sąlygotumus, dėl kurių tos įtampos randasi (Bibring, 1943). Vienas prancūzų froidizmo mokyklos teoretikų Danielis Lagache'as toliau išplėtojo Bibringo tezes. Įveikimas, Lagache'o nuomone, reiškia tam tikrą nemalonių įtampų ir pavojaus neutralizaciją. Terapiniame procese tai vyksta sąmoningai vartojant žodžius ir mintis vietoj veiksmų, susijusių su *būtinybe kartoti. Pavyzdžiui, asmuo, sergąs fobija, pajėgus išsivaduoti nuo nerimą keliančio laukimo, jeigu terapijos metu, sąmoningai kontroliuojamomis sąlygomis, susipažįsta su jai grėsmingomis situacijomis (Lagache, 1959). Panašu, kad įveikimo mechanizmai šiek tiek panašūs į vadinamąsias desensibilizacijos technikas, kurios taikomos išmokimo teorija paremtoje terapijoje (Wolpe, 1969).

IZOLIACIJA

Angl., pranc. *isolation*; vok. *Isolierung*

***Gynybos mechanizmas, reiškiąs *vaizdinių ir minčių atskyrimą nuo juos lydinčių jausmų arba minčių ir elgsenos modelių izoliavimą nuo kitų kasdienių individo funkcijų.**

Šis terminas pirmą kartą atsiranda jau pačiose ankstyviausiose Freudo diskusijose *gynybos tema: „[...] gynyba nuo priešiško vaizdinio prasidėjo dėl to, kad jis buvo atskirtas nuo apibrėžto afekto: pats vaizdinys ir toliau liko sąmoningas, tačiau buvo susilpnintas ir izoliuotas“ (Freud, 1894a, p. 58). Šios izoliacijos atmainos pavyzdžių aptinkame tais atvejais, kai žmogus be jausmingumo pasakoja apie tragiškus savo gyvenimo epizodus. Izoliacija šia prasme yra gimininga su *intelektualizacija. Kita izoliacijos atmaina labai dažnai pastebima *įkyrumų neurozės atvejais. Mintyse ir elgsenoje žmogaus, kuris iš pažiūros mąsto racionaliai ir elgiasi normaliai, gali būti izoliacijos elementų, turinčių aiškų įkyrumų pobūdį. Pavyzdžiui, tai gali reikštis menkučiais prietaringais ritualais, kuriuos duotasis asmuo privalo atlikinėti, idant jo ne-

ištiktų nervų priepuolis (Sjöbäck, 1985). Izoliacija gali būti ir platesnio masto ir reikšti asmenybės susiskaidymą į kelis vienas nuo kito atskirus fragmentus. Ciniškas ir šaltas verslininkas gali stropiai lankytis bažnyčioje ir visiškai pritarti iš sakyklos skelbiamai moralei, neįžvelgdamas jokio savo elgsenos prieštaringumo. Nuodugniau ištyrus tokį atvejį, dažnai pasirodo, kad abi nuostatos remiasi bendru nesąmoningosios sferos pamatu (Eissler, 1959). Vėlyvame darbe *Hemmung, Symptom und Angst* (1926d) Freudas teigia, kad izoliacijos genezė yra ankstyvesnė gynyba nuo varų impulsų. Tokia ankstyva gynyba galėjo suvaidinti draudimo paliesti vaidmenį, „nes lytėjimas ir fizinis kontaktas yra tiesioginis ir agresyvaus, ir meilaus objekto kateksio tikslas" (Freud, 1926d, p. 122). Taip suprantama izoliacija yra draudimas ir – dėl jo kylanti – baimė prisiliesti. Lytėjimo tabu ypač dažnai pastebima įkyrumų neuroze sergančių pacientų atvejais.

k

Kaltės jausmas

Angl. *sense of guilt*; pranc. *sentiment de culpabilité*; vok. *Schuldgefühl*

Šis terminas vartojamas įvairiomis reikšmėmis. Jis gali reikšti sąmoningą emocinę reakciją į veiksmus ir mintis, kurias individas dėl tam tikrų priežasčių smerkia. Šia prasme kaltės jausmas gali kilti ir padarius reikšmingą nusikaltimą, ir pajutus menką pagundą. Kitais atvejais šis jausmas nėra susijęs su konkretesniais veiksmais ar mintimis, jis turi bendresnę prasmę ir reiškiasi *menkavertiškumo arba nepakankamo vertingumo jausmu. *Psichoanalizėje daroma prielaida, kad kaltės jausmo pamatuose gali slypėti ir save nubausti geidžiančios nesąmoningos galios.

Kasdienio gyvenimo psichologijoje kaltės jausmas yra gerai žinoma emocinė būsena. Psichoanalitinė psichopatologija į šią būseną atkreipė dėmesį *įkyrumų neurozių atvejais, kur ji reiškiasi sąžinės priekaištų arba gėdos jausmo dėl įkyrių minčių ar veiksmų pavidalu (Freud, 1895c). Ši sąvoka užima garbingą vietą melancholijos teorijoje, kurią Freudas išplėtojo vėlyvajame periode. Klinikinis melancholijos paveikslas aprėpia kaltinimus savo paties adresu, savęs niekinimą ir autodestruktyvius veiksmus. Freudas teigia, kad *Ego tuo metu dėl tam tikrų tarpžmogiškų santykių *internalizacijos patiria *skilimą į smerkiančiąją ir smerkiamąją dalis. Pasak jau klasikine tapusios Freudo formuluotės, „[...] priekaištuose sau pačiam atpažįstami priekaištai meilės objektui, kurie buvo perstumti nuo šio objekto į Ego“ (Freud, 1917e, p. 248). Veikale *Das Ich und das Es* (1923b) pateikdamas savo galutinę psichikos *topografijos teoriją, Freudas detaliau, o sykiu ir bendresniais bruožais aptaria kaltės jausmo mechanizmą. Ego raidoje jo dalis, vadinama *Superego, atlieka stebėtojiškos, kritiškos ir baudžiančios instancijos funkciją. Kaltės jausmas yra Ego reakcija į Superego veiklą: „[...] kaltės jausmas yra šią kritiką atitinkąs Ego suvokinys“ (Freud, 1923b, p. 53). Minimame

veikale Freudas taip pat vartojo nesąmoningo kaltės jausmo sąvoką. Jis pripažino, kad tokia formuluotė skamba kaip paradoksas, ir vėlesniuose darbuose pakeitė ją terminu „nesąmoningas bausmės poreikis“. Nesąmoningas kaltės jausmas randasi iš to, kad sąžinė, kritikuojančioji Superego instancija, yra *Edipo komplekso palikimas. „Galima [...] surizikavus tarti, kad didelė kaltės jausmo dalis normaliu atveju turi likti nesąmoninga, nes sąžinės radimasis kuo artimiausiai susijęs su nesąmoningajai sričiai priklausančiu Edipo kompleksu“ (Freud, 1923b, p. 52). Viena teoretikių, vėliau skyrusių daug dėmesio kaltės jausmo mįslei, yra Melanie Klein (1882–1960). Būdingas jos teorijos bruožas yra daugelio psichologinių reiškinių ir procesų įkurdinimas ankstyviausiose raidos fazėse. Klein teigia, kad jau *paranoidinės nuostatos metu, t. y. pirmaisiais trimis gyvenimo mėnesiais, kūdikis kartais patiria kaltės jausmą. Šie jausmai užbėga už akių Edipo komplekso raidai ir išsisprendimui bei Superego kristalizacijai (Klein, 1948).

Kanibalinis

Angl. *cannibalistic*; pranc. *cannibalique*; vok. *kannibalisch*

Terminas, kuris, remiantis analogija su kanibaliniais ritualais, vartojamas nusakyti *santykiui su objektu ir *fantazijai, įvairiais aspektais susijusiems su oraline *inkorporacija: meile, naikinimu, *objekto bruožų laikymu savo viduje ar jų pasisavinimu (Freud, 1905d; 1912–1913).

Kanibaliniai polinkiai ima reikštis antrojoje *oralinės fazės stadijoje, susijusioje su dantų dygimu. Karlas Abrahamas (1877–1925) oralinę fazę skirsto į ankstyvąją čiulpimo ir vėlyvąją graužimo fazes. Pastarojoje, dar vadinamoje ir *oraline sadistine faze, esama kanibalinių elementų. Šioje fazėje santykiui su motina, ypač – su motinos krūtimi, būdinga *ambivalencija. Krūtis žadina ir gerus, ir blogus potyrius, atneša nusiraminimą ir frustraciją (Abraham, 1927). Esama artimo ryšio tarp kanibalinių, oralinių *santykių su objektu ir ankstyviausių *tapatinimosi su objektu arba *pirminio tapatinimosi atmainų.

KASTRACIJOS KOMPLEKSAS

Angl. *castration complex*; pranc. *complexe de castration*; vok. *Kastrationskomplex*

***Vaizdiniai ir juos lydintys *afektai, kurių versmė yra *fantazijos penio praradimo tema. Šis kompleksas randasi, regint anatominį lyčių skirtingumą. Komplekso psichinė struktūra berniuko ir mergaitės atvejais esti skirtinga. Berniukui kastracijos nerimas gimsta kaip padarinys tėvo draudimo atlikti seksualinius veiksmus. Mergaitė penio stygių išgyvena kaip skriaudą. Kastracijos kompleksas yra tiesiogiai susijęs su *Edipo kompleksu.**

Kastracijos kompleksą Freudas atrado analizuodamas Mažylį Hansą. Pirmąjį daugmaž sistemingą šio komplekso pateikimą aptinkame Freudo teorijoje apie *vaikų seksualumą (Freud, 1908c). Naudodamasis trimis šaltiniais – vaikų stebėjimu, sąmoningais prisiminimais ir nesąmoningais vaikystės laikų prisiminimais, iškilusiais *psichoanalizės metu, – Freudas padarė tvirtą išvadą, kad turi įrodymų tvirtinti, jog šis kompleksas – bent jau berniukams – yra visuotinis. Kastracijos kompleksas susiformuoja *falinėje fazėje. Vaikas atranda anatominį lyčių skirtingumą. Berniukui šis atradimas aktualizuoja – dažniausiai įsivaizduojamą – iš tėvo kylančią kastracijos grėsmę. Mergaitės atveju situacija yra ne tokia aiški. Apskritai mergaitė pradeda jausti *penio pavydą ir verčia kaltę motinai už jo stygių. Feministiniai sluoksniai kritikavo šį biologinį penio pavydo sąvokos pamatą. Pasak jų, penio pavydas – jeigu jis apskritai egzistuoja – yra socialiai nulemtos moters priespaudos išraiška (Mitchell, 1974). Edipo komplekso požiūriu kastracijos kompleksas susijęs su skirtingais abiejų lyčių vaidmenimis. Berniuko atveju Edipo dramos pabaiga yra seksualinio *geismo sutramdymas motinos atžvilgiu. Berniukas įžengia į latencijos periodą, o kastracijos kompleksas pagreitina *Superego formavimąsi. Mergaitės atveju kastracijos kompleksas žymi Edipo komplekso pradžią. Jos seksualinės varos krypsta į tėvo penio pusę, ir tai susiję su troškimu gauti iš jo kūdikį. Be to, kastracijos kompleksas turi didelę reikšmę berniuko *narcizmui. Penis

yra svarbi savo paties asmens paveikslo dalis. Kiekviena peniui kylanti grėsmė tampa grėsme paties berniuko paveikslui. Ši grėsmė didina kastracijos nerimą. Regimajame potyrių ir elgsenų pasaulyje kastracijos kompleksas išoriškai neretai reiškiasi gana mįslingai. Daroma prielaida, kad tam tikrų įvykių, menkų chirurginių intervencijų ar gyvūnų baimė yra kastracijos komplekso *perstūmimas arba *deformacija. *Menkavertiškumo jausmo ir *perversijos priežastis taip pat gali būti kastracijos kompleksas. Pasak Freudo, atliekant psichoanalizę bemaž visados galima kokiu nors simboliniu pavidalu šį kompleksą aptikti. Freudas puoselėjo ketinimų paaiškinti psichopatologijos reiškinius, pasitelkdamas kastracijos kompleksą ir jo transformacijas (Freud, 1926d). Kastracijos kompleksas yra savitas psichologinis darinys, nes jo pamatą sudaranti grėsmė retai kada esti matoma. Be to, normaliais atvejais niekados ši grėsmė nėra realizuojama. Dėl to kai kurie teoretikai mėgino kildinti šį kompleksą iš labiau realistinių prielaidų, kai būtų atsižvelgiama į vaiko anksčiau patirtas skaudžias netektis ir atskirtį. Šia kryptimi mėgino samprotauti A. Stärcke, kuris teigė, jog savotiškas kastracijos prototipas yra motinos krūties netektis, kurią kūdikis patiria, baigus jį žindyti. Ši vadinamoji pirminė kastracija kartojasi po kiekvieno maitinimo, o nujunkius vaiką nuo krūties tampa nebegrįžtama. Pasak A. Stärcke's, šie išgyvenimai padeda vėlesnio kastracijos komplekso pamatus (Stärcke, 1921). Kitą tos pačios dvasios koncepciją pateikė Otto Rankas (1884–1939), teigęs, kad „kastracijos kompleksas yra aidas kraupios baimės, vaiko patirtos dėl atsiskyrimo nuo motinos per *gimimo traumą" (Rank, 1924). Tačiau Freudas laikėsi savo požiūrio ir kastracijos kompleksą bei dėl jo kylantį nerimą traktavo kaip nepriklausomą psichikos darinį. Pasak Freudo, jis yra pavyzdys *pirminės fantazijos, kitaip sakant – ankstyvos nerimą keliančios fantazijos, dažnai neturinčios jokio pagrindo konkrečioje duotojo individo istorijoje.

Katarsio metodas

Angl. *cathartic therapy*; pranc. *méthode cathartique*; vok. *kathartisches Heilverfahren*

Psichoterapijos metodas, kai terapijos efektas pagrįstas adekvačia patogeninių *afektų iškrova. Gydymo metu pacientas gauna galimybę prisiminti ir net iš naujo išgyventi traumuojamus nutikimus, o *išsireagavęs „apsivalo“ nuo su jais susijusių afektų.

Graikų kalbos žodis *kathairo* reiškia „apsivalymą“. Jį vartojo Aristotelis (384–322 pr. Kr.), aprašinėdamas emociškai išlaisvinantį efektą, kurį žiūrovams sukelia tragedijos menas. Breueris (1842–1925) ir Freudas, dirbdami drauge 1890–1895 m., katarsio metodą taikė, jungdami jį su hipnoze (Breuer & Freud, 1895d). Teoriniu požiūriu, afektas, susijęs su traumuojamu įvykiu, lieka užgniaužtas. Taip jis neturi natūralios galimybės išsilieti. Asmenims, sergantiems konversine isterija, afektas išvirsta į fizinius simptomus. Pagijimas siejasi su būtinybe išlaisvinti afektą per iškrovą, kuri dažnai išorėn išsiveržia, pavyzdžiui, giliomis liūdesio reakcijomis arba ūmiais įniršio protrūkiais. Freudui pakeitus hipnozę *laisvųjų asociacijų technika, terapinė katarsio reikšmė sumenko, nes svarbesnis tapo emocinis ir intelektualinis terapijos metu išgautos *medžiagos *perdirbimas. Vis dėlto, vykstant klasikinei *psichoanalizei, dažnai ima reikštis katarsio reakcijos, susijusios su skaudžių prisiminimų išgyvenimais. Pačios laisvosios asociacijos irgi daro tam tikrą katarsio poveikį. Kai kurios šiuolaikinės psichoterapijos atmainos vėl sutelkė dėmesį į katarsio efektą. Tai pasakytina apie Jacobo Levy'io Moreno (1892–1974) psichodramą, kurioje pacientas, vaidindamas įvairius vaidmenis, vaizduoja save ir kitus (Moreno & Ennis, 1950). Aštuntame dešimtmetyje Arthuro Janovo ir Danielo Casrielo inicijuota ir išpopuliarėjusi „pirminio riksmo“ terapija taip pat buvo aiškiai paženklinta katarsio antspaudu (Janov, 1974; Casriel, 1974). Dėl šių terapijos metodų efektų tvarumo nuomonės skiriasi.

Kateksio atitraukimas

Angl. *withdrawal of cathexis (decathexis)*; pranc. *désinvestissement*; vok. *Entziehung (Abziehung) der Besetzung*

***Ekonominis procesas, reiškiąs, kad *vaizdiniai, *objektai ir pan.,**

kuriems anksčiau teko *psichinės energijos krūvis, nebetenka *kateksio.

Kateksio atitraukimą nuo tam tikro vaizdinio ir šio vaizdinio afektinio dėmens praradimą Freudas laikė lemiamu *išstūmimo veiksniu. *Topografine prasme šis procesas reiškia, kad vaizdiniai, turėję galimybę patekti į *ikisąmoningosios sferos ir *sąmonės sistemas, nukeliami į *nesąmoningąją sferą. Daroma prielaida, kad atsipalaidavusios energijos krūvis tenka kitiems ikisąmoningoje sferoje tveriantiems vaizdiniams. Šis krūvis atlieka *antikateksio funkciją ir palaiko galiojantį išstūmimą (Freud, 1915e). Teigiama, kad narcistinės būsenos irgi yra panašios *psichikos energijos *perstūmimo padarinys. Atitraukiant kateksį nuo kitų objektų, Ego kateksis proporcingai didėja (Freud, 1914c).

Kateksis

Angl. *cathexis*; pranc. *investissement*; vok. *Besetzung*

Kiekis *psichinės energijos, susietos su *vaizdiniais, suprantamais kaip psichinės reprezentacijos: asmenimis, daiktais, nutikimais ir t. t. Ši sąvoka vartojama psichikos ekonomijai, t. y. energijos pasiskirstymui *psichikos aparate, aprašyti.

Dar 1895 m. Freudas pavartojo kateksio terminą veikale *Studien über Hysterie*, o vėliau – po mirties išleistame darbe *Entwurf einer Psychologie* (Freud, 1895/1950a). Šiame antrajame veikale aiškiai justi įtaka, kurią jo autoriui padarė mokytojai – neurofiziologas Ernstas Brücke (1819–1892) ir Theodoras Meynertas (1833–1892). Abu jie buvo užkietėję materialistai ir manė, kad visus su sąmone susijusius biologinius procesus galima iš principo paaiškinti, pasitelkiant fiziką ir chemiją. Šios dvasios įkvėptas Freudas ir sukūrė teoriją, perteikiančią nervų sistemą kategorijomis tų energijos pokyčių, kurie vyksta organizmo neuronų struktūroje. Paskelbęs veikalą *Die Traumdeutung*, Freudas atsisakė neuropsichologijos sąvokų aparato. Energijos pasiskirstymas per objektų reprezentacijos kateksį ir kateksio atitraukimą

jam tapo psichologine sąvoka. Šias sąvokas Freudas vartojo ir aiškindamas tai, kuo skiriasi procesai, vykstą *nesąmoningojoje ir *ikisąmoningojoje sferose. Nesąmoningajai sferai būdinga tai, kad energijos krūvis, pasiekęs tam tikrą įtampos lygį, veržiasi tučtuojau išsikrauti. Ikisąmoningoji sfera stengiasi šį procesą pristabdyti ir – atsižvelgdama į aplinkos reikalavimus – planuoja adekvačius veiksmus (Freud, 1900a). Tais atvejais, kai *psichikos energija investuojama į vaizdinius, ji atsiskleidžia su visa emocijų – nuo malonumo iki nemalonumo – skale. Vaizdinio ir jo kateksio arba sąmoningo *afekto nesutapimas yra atsakingas už tam tikrus klinikos reiškinius. Pacientas gana dažnai prisimena svarbius, traumuojamus savo gyvenimo įvykius, tačiau be juos lydinčio jausmo. Tokiu atveju įvyksta psichinės energijos kateksio *perstūmimas nuo pirminio smarkaus jausmo prie nekalto vaizdinio. Didelė terapinio darbo dalis esti pastangos iš naujo susieti kateksį ir tikrąjį afektą su pirmine trauma. Vaizdinių kateksiui vartojamos psichinės energijos versmė yra *varos, o varos randasi iš biologinių struktūrų. Paskutiniojoje varų teorijoje, kurioje Freudas postuluoja dvi varų rūšis – *mirties ir *gyvybės varas, esama dviejų skirtingų energijos pavidalų: griaunamosios energijos ir *libido. Objektas su stipriu griaunamosios energijos kateksiu gimdo neapykantos afektą, o objektas, turįs stiprų libidinės energijos kateksį, tampa meilės – plačiąja šio žodžio prasme – šaltiniu. Nors Freudas dažnai vartojo kateksio sąvoką, tačiau niekados nėra jos išsamiau apibrėžęs. Dėl to randasi visa virtinė interpretacijos problemų. Pateiksime keletą pavyzdžių. Kateksis tenka vaizdiniams arba mintims – sąmoningiems ir nesąmoningiems. *Psichoanalizėje juos vadiname bendru *objektų terminu. Bet ne visados aišku, kaip šią sąvoką taikė Freudas. Apskritai jis turi galvoje vaizdinius, tačiau kartais – ir fizinius asmenis. Šiuo antruoju atveju kateksio sąvoka darosi nesuprantama, nes ji čia tarytum reiškia, kad psichinė energija pereina nuo vieno asmens kitam. Kitas sunkumas randasi dėl psichikos dalijimo į *Id, *Ego ir *Superego. Freudas teigia, kad energija kyla iš Id, kuris yra varų buveinė. Sykiu daugelis Freudo tekstų fragmentų byloja apie tai, kad Ego ir Superego veikla remiasi kitokia psichinės energijos atmaina. Kartais atrodo, lyg termino „kateksis" turinys yra skirtingas,

priklausomai nuo to, apie kurią *psichikos instanciją kalbame (Laplache & Leclaire, 1961). Šiandieniai psichoanalitikai paprastai kateksį laiko parankia metafora. Kateksio sąvoka yra labai vertingas klinikinio darbo instrumentas. Tam tikros patologinės būsenos darosi suprantamos, aiškinant jas kateksio distribucija įvairių objektų ir paties subjekto atžvilgiu. Be to, ši sąvoka labai naudinga, vertinant gydymo pažangą (Brenner, 1981). Galiausiai – terminologinė pastaba. Freudo veikalų vertėjas į anglų kalbą, psichoanalitikas Jamesas Strachey'us (1887–1967) vokišką terminą *Besetzung* perteikė graikiškos kilmės neologizmu *kathexis*. Freudas buvo nepatenkintas šio termino vertimu, nes nemėgo nebūtinos techninės terminijos.

Kloakos teorija

Angl. *cloacal theory*; pranc. *théorie cloacal*; vok. *Kloakentheorie*

Seksualinis vaizdinys vaikų, neįžvelgiančių, kuo makštis skiriasi nuo išeinamosios angos. Vaikas daro prielaidą, kad moteris turi tik vieną angą išmatoms šalinti ir vaikams gimdyti.

Šią teoriją Freudas pateikė straipsnyje *Über infantile Sexualtheorien* (Freud, 1908c). Empiriniai tyrinėjimai pateikė jam įrodymų, kad panašūs vaizdiniai labai paplitę vaikų tarpe. Jie randasi labai anksti ir, vaiko supratimu, yra protingas paaiškinimas mįslės, kaip vaikai ateina į pasaulį. Nors empirinė *medžiaga buvo gauta daugiausiai iš berniukų, Freudas manė, kad tą pat mano ir mergaitės.

Kompleksas

Angl. *complex*; pranc. *complexe*; vok. *Komplex*

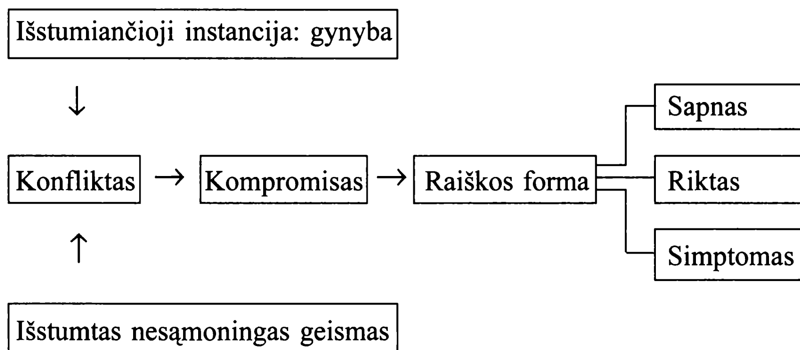
Organizuotas *vaizdinių ir atsiminimų junginys, pasižymįs didele afekto galia. Kompleksas esti visiškai ar iš dalies nesąmoningas, tačiau teikia struktūrą individo išgyvenimams ir elgsenai, todėl gali daryti lemiamą įtaką jo suvokimui, jausmams, valios aktams, pažiūroms, vertybėms ir veiksmams.

Šį terminą išpopuliarino Carlas Gustavas Jungas (1875–1961), nors dar anksčiau jį vartojo jau Josefas Breueris (1842–1925). XX a. pradžioje atliktuose eksperimentuose, susijusiuose su asociacijomis, Jungas tiriamiesiems pasiūlydavo įvairių pradinių žodžių, pvz., žodį „tėvelis“, ir prašydavo pateikti savo asociacijas. Taip Jungas nustatė, kad kartais atsakymuose rasdavosi ypatingų asociacijų. Pvz., žodis „tėvelis“ kai kuriems respondentams siejosi su „tironu, neapykanta, baime, valdžia, engimu“. Tokias asociacijas Jungas aiškino kaip apraiškas didelį emocinį krūvį turinčio komplekso, tam tikra linkme kreipiančio tiriamojo asociacijas (Jung, 1918). Šio termino populiarumą kasdienos gyvenime paskatino Alfredo Adlerio (1870–1937) idėja apie menkavertiškumo kompleksą kaip varomąją individo raidos jėgą (Adler, 1927). Freudas jau ir anksčiau rezervuotai žiūrėjo į komplekso sąvoką. Jis manė, kad ši sąvoka pirmiausia atlieka aprašomąją funkciją: leidžia iš pirmo žvilgsnio paskiruose ir atsitiktiniuose elementuose įžvelgti didelės afektinės galios minčių ir vaizdinių ratus. Tačiau Freudas abejojo aiškinamąja šios sąvokos verte. Ypač kritiškai jis žiūrėjo į visokių kompleksų „veisimąsi“. Girdi, vos pastebėjus kokį žmogaus elgsenos savitumą, tuojau pat jis imamas vadinti kompleksu (Freud, 1914d). Pats Freudas santūriai naudojosi komplekso sąvoka. Pasak jo, kompleksas formuojasi žmonių tarpusavio santykiuose ankstyvosios kūdikystės laiku. Freudas laikėsi nuomonės, kad komplekso sąvoka turi remtis į psichoanalizės teorijos ir praktikos pamatą, o ne likti vien žodine etikete. Todėl tad savo tekstuose kalbėjo išimtinai apie *Edipo kompleksą ir apie jo išvestinį – *kastracijos kompleksą. Vartodamas terminus „tėvo kompleksas“, „motinos kompleksas“, „brolių ir seserų kompleksas“, Freudas tiesiog stengėsi išryškinti tam tikrą Edipo komplekso aspektą. Be to, jis manė, kad „kompleksas“ nevykusiai siejasi su patologija. Kiekvienas žmogus išgyvena Edipo dramą ir šio komplekso liekanos suteikia struktūrą ir normalioms funkcijoms (Jones, 1955). Populiariojoje psichologijoje kompleksas įgijo pilietybės teises, kurios labai skiriasi nuo taupaus šio termino vartojimo klasikinėje *psichoanalizėje. Profesinėje literatūroje aptinkama net penkios dešimtys įvairių kompleksų.

Angl. *compromise-formation*; pranc. *formation de compromis*; vok. *Kompromissbildung*

Daugiau ar mažiau deformuota išstumto *vaizdinio atmaina, prasismelkusi į *sąmonę. Kompromisinis darinys gali patenkinti ir nesąmoningą *geismą, ir *gynybą.

Kompromisinių darinių koncepciją Freudas sukūrė pirmuosiuose *įkyrumų neurozės mechanizmų tyrinėjimuose. Įkyrumų neurozės simptomams būdingas kompromisinis sprendimas *psichikos konflikto, kuris kyla tarp išstumtojo geismo ir išstumiančiosios gynybos (Freud, 1896b). 1916–1917 m. paskaitose apie *psichoanalizę Freudas šį mechanizmą aprašo šitaip: „[Neurozės simptomai] yra konflikto išraiška [...]. Abi išsiskyrusios jėgos [gynyba ir išstumtasis geismas] vėlei susitinka simptome ir tarytum susitaiko per kompromisą, kurio išraiška yra simptomo radimasis. Dėl tos pačios priežasties simptomas yra ir toks atsparus; jį palaiko abi pusės“ (Freud, 1916–1917, XXIII paskaita, p. 358–359). Kompromiso radimosi sąvoką Freudas praplėtė, papildydamas ją, greta neurozės simptomų, ir kitomis raiškos atmainomis. Pavyzdžiui, psichikos konfliktų kompromisais jis laikė *sapnus ir *riktus. Šį mechanizmą galima taip pavaizduoti:

Išstumtojo geismo ir išstumiančiosios gynybos jėgų santykis būna nevienodas. Kartais išstumtasis turinys yra taip gynybos iškraipytas,

kad jo nebeįmanoma atpažinti. O kitais atvejais gynyba esti tokia silpna, kad nesąmoningas geismas prabyla visai nedeformuotas. Pavyzdžiui, tai pasakytina apie kai kuriuos geisminius sapnus.

Konstrukcija

Angl., pranc. *construction*; vok. *Konstruktion*

Psichoanalitiko hipotezė apie tikrą ar fantazuotą nutikimą paciento vaikystėje. Ši hipotezė remiasi iš laisvųjų asociacijų gautais duomenimis. Mat tie nutikimai yra taip nutolę praeitin, kad pacientas dažniausiai jų neprisimena. Konstrukcija yra drąsesnis žingsnis už *interpretaciją ta prasme, kad labai nutolsta nuo pateiktosios asociacijų medžiagos.

Konstrukcijos sąvoką Freudas aptaria vėlyvame darbe *Konstruktionen in der Analyse* (1937d). Jis pabrėžia, kaip sunku pacientui prisiminti ankstyvojoje kūdikystėje vykusius procesus. Analitikas privalo stengtis hipotetiškai juos rekonstruoti, remdamasis turima medžiaga ir – deramu momentu – pateikdamas pacientui šią konstrukciją. Sėkmingais atvejais, kai konstrukcija pritampa prie ankstyvosios vaikystės išgyvenimų, ji gali paskatinti išstumtųjų prisiminimų grįžimą. Tačiau konstrukcija vertinga net tada, kai šie prisiminimai vis dėlto negrįžta. Freudas rašo: „Labai dažnai nepavyksta nuvesti paciento iki to taško, kad jis prisimintų, kas buvo išstumta. Užtat, sėkmingai atliekant analizę, galima pasiekti, kad pacientas būtų smarkiai įsitikinęs konstrukcijos teisingumu. Terapiniu požiūriu rezultatas čia yra toks pat, kaip ir sugrąžinus prisiminimus“ (Freud, 1937d, p. 265–266). Iš laisvųjų asociacijų gauta medžiaga dažnai daro chaoso įspūdį. Psichoanalitiko užduotis yra suteikti joms struktūrą, ir šiuo požiūriu konstrukcija gali kartais būti gera pagalba. Tam reikalingas ir kūrybingumas, ir žinios. Freudas šį užsiėmimą lygina su kinų dėlione. Viename ankstyvųjų veikalų – *Ein Kind wird geschlagen* (1919e) – jis pateikia įdomių išvadų apie konstrukcijos esmę. Nors laisvosios *asociacijos yra fragmentiškos ir iš pažiūros nedarnios, tam tikrais atvejais galima įžvelgti jų vidinę

logiką, nepermaldaujamai ir primygtinai verčiančią kurti tam tikrą konstrukciją. Šias idėjas toliau plėtojo vadinamoji prancūzų froidizmo mokykla. Įžymiausias jos teoretikas Jacquesas Lacanas (1901–1981) *nesąmoningosios sferos struktūras traktuoja kaip analogiškas duotosios kalbos gramatikai. Ši mintis išreikšta aforizmu: „Nesąmoningosios sferos struktūra yra tokia pat, kaip kalbos“ (Lacan, 1977). Konstrukcijos sąvoka – kaip ir derėjo tikėtis – susidūrė su itin smarkia psichologų kritika, nes šie reikalauja, kad, sprendžiant apie vidinį žmogaus gyvenimą, būtų remiamasi tvirtu empiriniu pamatu. Freudas suvokė, kad empiriniai konstrukcijos pamatai daugeliu požiūrių yra silpni. Kai kuriais atvejais jam pavyko įrodyti šios sąvokos teisingumą, pasitelkiant nepriklausomus šaltinius. Šiems atvejams jis teikė didelę įrodomąją reikšmę. Kaip papildomą pastabą galima čia dar pridurti, kad empirinės psichologijos mokslo idealas – fizika – atsidūrė situacijoje, panašioje į *psichoanalizės padėtį. Pavyzdžiui, kvantų mechanikos teorinės hipotezės yra ne kas kita kaip konstrukcijos, panašios į psichoanalizės konstrukcijas, ir jų santykis su empiriniais duomenimis dažnai esti labai menkas. Panašu, kad ir klinikinės praktikos, ir teorijos domėjimasis konstrukcijomis per paskutiniuosius dešimtmečius sumažėjo. Kai kurie psichoanalitikai ir toliau labai akcentuoja adekvačių konstrukcijų, dar vadinamų ir rekonstrukcijomis, reikšmę terapiniame darbe (Greenacre, 1975).

KONTRAPERKĖLIMAS

Angl. *counter-transference*; pranc. *contre-transfer*; vok. *Gegenübertragung*

Nesąmoninga analitiko reakcija į pacientą, ypač į paciento *perkėlimą.

Freudas kontraperkėlimui nėra skyręs daug vietos savo raštuose. Jis žiūrėjo į jį kaip į „tai, kas [...] nutinka gydytojui dėl paciento įtakos nesąmoningiems gydytojo jausmams“, ir teigė, kad „[...] kiekvienas psichoanalitikas gali nueiti tik iki tos vietos, iki kurios jam leidžia eiti jo paties kompleksai ir vidinis priešinimasis [...]“ (Freud, 1910d, p. 144–

145). Psichoanalitiniame gydyme kontraperkėlimą Freudas laikė kliudančiu elementu, kurį privalu eliminuoti. Apsauginė priemonė yra *mokomoji psichoanalizė. Vėlesnieji analitikai kontraperkėlimui skyrė daug dėmesio. Kai kurie laikėsi nuomonės, kad kontraperkėlimą galima panaudoti kaip kelrodį interpretacijos darbe (Heiman, 1950; Little, 1951; Gitelson, 1952).

KONVERSIJA

Angl., pranc. *conversion*; vok. *Konversion*

Reiškinys, kai *psichikos konfliktą pakeičia fizinis simptomas. Pasak Freudo, fizinis simptomas yra ne *vaizdinio turinio, bet su tuo turiniu susijusio afekto transformacijos padarinys. Fiziniai simptomai gali būti motoriniai, pvz., paralyžius, arba sensoriniai, pvz., skausmo pojūtis.

Konversijos sąvoka pasirodo pačiose ankstyviausiose kazuistinėse *psichoanalizės analizėse. Freudas vartoja konversijos sąvoką, nagrinėdamas ponios Emmos von N. atvejį veikale *Studien über Hysterie* (1895d). Iš pradžių jis konversiją aiškina *ekonominėmis kategorijomis. *Libido energija, susijusi su konfliktiniu vaizdiniu, išsilaisvina per *išstūmimą. Tada libido pažadina nervus, o šie sukelia fizinį simptomą. Šis reiškinys visiškai prieinamas sąmonei, tačiau dažnai dėl paslėpto konflikto jis esti deformuojamas (Freud, 1894e). Su ekonomine perspektyva, Freudo priimta konversijos atžvilgiu, siejasi požiūris, pasak kurio fizinis simptomas yra žinia, turinti reikšmę ir prasmę. Žinios interpretacija nėra lengvas dalykas, nes ji buvo deformuota dėl *sutirštėjimo ir *perstūmimo (Freud, 1905e). Konversija taip pat yra pagrindinė *konversinės isterijos apraiška. Fiziniai simptomai, simboliškai susiję su nesąmoningomis *fantazijomis, reiškiasi visose žmonių elgsenose, pradedant nuo atsitiktinių, teisingų apraiškų ir per švelnias *neurozes pasiekiant net sunkias psichozes. Psichiatras Georgas Groddeckas (1866–1934), su kuriuo Freudas daugelį metų susirašinėjo, puoselėjo radikalią tezę, pasak kurios visos somatinės ligos yra nesąmoningų

konfliktų išraiška (Groddeck, 1970). Konversijos sąvoka gimininga platesnei somatizacijos sąvokai, priklausančiai psichosomatikai – šiandien nepaprastai reikšmingai sferai ir tiriamųjų darbų, ir praktinio taikymo požiūriu. Nors konversijos procesas, intuityviai žvelgiant, regisi visiškai prasmingas ir remiasi psichoanalizės praktika, filosofiniu požiūriu jis yra problemiškas. Konversija yra pavyzdys to, ką įprasta vadinti sielos ir kūno problema. Kitaip tariant, ji kelia klausimą, kaip psichikos procesai veikia fizinius procesus. Atlikta daug mėginimų atskleisti šį mįslingą „šuolį", tačiau tų pastangų pagrįstumas vis tebekelia daug prieštaringų diskusijų (Szasz, 1970).

KONVERSINĖ ISTERIJA

Angl. *conversion hysteria*; pranc. *hystérie de conversion*; vok. *Konversionshysterie*

***Isterijos atmaina, kuriai būdingi fiziniai konversiniai simptomai.**

Šį terminą Freudas įvedė, analizuodamas Mažylio Hanso *nerimo isteriją. Konversinė isterija grynu pavidalu reiškiasi fiziniais simptomais be jokių *nerimo apraiškų. Pasak Freudo, „esama grynos konversinės isterijos, be menkiausio nerimo pėdsako, panašiai kaip esama paprastos nerimo isterijos, kurios atveju reiškiasi nerimo jausmai ir fobijos be jokių konversijos požymių" (Freud, 1909b, p. 116). Tikrosios konversinės isterijos atveju pacientas dažnai akceptuoja savo simptomus ir žiūri į juos su stebėtinu abejingumu – *la belle indifférence*. Etiologijos požiūriu konversinė isterija panaši į *perkėlimo neurozę. Isterijos šaltinis yra traumos išgyvenimas ankstyvame amžiuje ir tam tikra konstitucijos predispozicija. Išgyvenimas esti išstumiamas. Vėlesniame gyvenimo periode gali nutikti įvykis, aktualizuojąs anksčiau patirtą *traumą. Išstumtasis turinys grįžta fizinių simptomų pavidalu (Freud, 1916–1917, XXII ir XXIII paskaitos). Kaip rodo prieinami duomenys, konversinė isterija, pasižyminti dramatiškais simptomais, pvz., paralyžium, šiandien yra labai retas ligos paveikslas.

1

Laisvoji energija / susaistytoji energija

Angl. *free energy / bound energy*; pranc. *énergie libre / énergie liée*; vok. *freie Energie / gebundene Energie*

Sąvokų pora, vartojama, taikant *ekonominę perspektyvą *psichoanalizėje. Laisvoji energija pasižymi paslankumu ta prasme, kad *vaizdiniai lengvai gali įgyti *kateksį arba jo netekti. Ji eikvojama tuomet, kai *Ego veikia pagal *pirminio proceso modelį. Susaistytoji energija pasižymi mažesniu paslankumu. Kateksio įgijimas ir netekimas vyksta pagal *antrinio proceso modelį, vadovaujant ir kontroliuojant Ego.

Josefas Breueris (1842–1925) ir Freudas šį terminą perėmė iš vokiečių fiziko Hermanno von Helmholtzo (1821–1894), kuris XIX a. viduryje išplėtojo fizinės energijos ir jos paskirų transformacijų teoriją. Ankstyviausiose psichoanalizės fazėse ypač Breueris domėjosi įvairiais *psichinės energijos pavidalais. O Freudas Breuerio hipotezę modifikavo ir išplėtojo. Pradedant 1900 m. energija tampa viena pagrindinių psichoanalizės sąvokų. Paskutiniajame psichoanalizės apibendrinime Freudas rašo: „Kituose gamtos moksluose esame pratę daryti tokio pobūdžio prielaidas, tad ir čia tariame [...], jog sielos gyvenime veikia tam tikra energijos atmaina [...], psichinė energija reiškiasi dviem pavidalais, kurių vienas yra laisvas ir paslankus, o kitas veikiau susaistytas“ (Freud, 1940, p. 164).

Laisvosios asociacijos

Angl. *free association*; pranc. *libre association*; vok. *freie Assoziation (Einfall)*

Psichoanalizės technika, skatinanti pacientą kalbėti viską, kas jam ateina į galvą.

Vokiečių psichologas Wilhelmas Wundtas (1832–1920) dar XIX a. aštuntame dešimtmetyje atliko eksperimentinius asociacijų tyrinėjimus. Jis tyrė asociacijas, sukeltas tam tikro žodinio dirgiklio ir net matavo reakcijos laiką. Ši technika prigijo *psichoanalizėje XIX a. paskutiniame dešimtmetyje, pamažu pakeitusi ankstesnius įtaigos ir koncentracijos metodus. Freudas šia procedūra sistemingiau naudojosi, ėmęsis savo *autoanalizės. Tuo metu jis atrado, kad laisvosios asociacijos, susietos, pavyzdžiui, su tam tikru regimojo sapno elementu, gali suteikti informacijos apie slaptąsias sapno mintis. Dalis savianalizės *medžiagos buvo pateikta veikale *Die Traumdeutung* (1900a). Pulkui tų ankstyvųjų psichoanalitikų, kurie domėjosi laisvosiomis asociacijomis, pirmiausia priklausė Carlas Gustavas Jungas (1875–1961). Jis tęsė Wundto eksperimentinės psichologijos tradiciją, tačiau nuo jo skyrėsi tuo, kad asociacijas aiškino kaip emocinį krūvį turinčių nesąmoningų procesų apraišką (Jung, 1918). Terapinėje situacijoje ši technika paprastai atrodo šitaip: pacientas gulasi ant kušetės ir atsipalaiduoja. Analitikas liepia jam laisvai ir be jokio tramdymosi kalbėti viską, kas tik jam ateina į galvą. Nieko nevalia atmesti kaip beprasmio ar nesvarbaus dalyko, nevalia vadovautis racionalia atodaira. Pacientas taip pat neturi vengti kalbėti apie gėdingus ar moraliniu požiūriu nemalonius dalykus. Šios technikos teorinis pamatas yra tas, kad tokioje ypatingoje situacijoje *cenzūra susilpnėja, todėl nesąmoningoji medžiaga gali palyginti laisvai patekti į sąmonę. Laisvosios asociacijos yra vienas esmingiausių psichoanalitinės *pagrindinės taisyklės elementų. Freudas dažnai vartojo terminą *Einfall*, reiškiantį „tai, kas šauna galvon" ir tiksliau perteikiantį šį procesą. Asociacijos esti laisvos tik ta prasme, kad Ego kontrolė yra susilpnėjusi. Jos visados determinuotos, tačiau dėl susilpnėjusios cenzūros jas smarkiau veikia nesąmoningoji sfera.

Latencijos (slaptasis) periodas

Angl. *latency period*; pranc. *période de latence*; vok. *Latenzperiode*

Vaiko raidos periodas, trunkąs nuo *Edipo komplekso išsirišimo, vaikui sulaukus 5 ar 6 metų, iki brendimo periodo. Latencija yra

seksualinės raidos pertrūkis. Šiame periode seksualinė veikla yra prislopusi. Deseksualizuota *psichinė energija dėl *sublimacijos sutelkiama į raidą pažintinių ir motorinių gebėjimų, kurie ir toliau tarnauja savisaugai. Seksualiniai *geismai artimiausios aplinkos asmenų atžvilgiu šiame periode pakeičiami *švelnumu. Latencijos metu dėl *tapatinimosi su tėvais susiformuoja *Superego, ir vaikas taip perima moralinius vaizdinius ir idealus, kurie vėliau gali konfliktuoti su tikruoju Ego elgesiu ir sukelti *kaltės ir gėdos jausmus.

Šį terminą Freudas perėmė iš Wilhelmo Fliesso (1858–1928), o šio periodo radimąsi ir savybes aptarė veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d). Latencijos periodas ateina po Edipo komplekso sukelto emocinio chaoso. Freudas teigia, kad esama biologinių veiksnių ir artimiausios socialinės aplinkos sąveikos. Pamatinės šio periodo apybraižos yra genetiškai užprogramuotos, tačiau jo konkretus pavidalas priklauso nuo socialinių ir kultūrinių veiksnių. Vis dėlto, atrodo, kad Freudas didesnę reikšmę teikia biologiniams veiksniams, o ne socializacijai, pavyzdžiui, ugdymui: „Iš tikrųjų ši raida yra organiškai sąlygota, nulemta paveldimumo ir kartais gali vykti, ugdymui visiškai neprisidedant. Ugdymas neperžengia savo įtakos sferos ribų, kol tenkinasi skatinimu to, kas organiškai apibrėžta, ir stengiasi tai smarkiau ir giliau išryškinti“ (Freud, 1905d, p. 177–178). Latencijos periodas nelaikomas seksualinės raidos faze, nes jame nevyksta jokių seksualinės organizacijos permainų.

Lemties neurozė

Angl. *fate neurosis*; pranc. *névrose de destinée*; vok. *Schicksalsneurose*

Gyvenimo būdas, kuris išsiskiria tuo, kad individas nuolatos atsiduria skaudžiose ir *Ego sunkiose situacijose. Aplinkai ir pačiam individui gali rodytis, kad jis ištiktas piktos lemties. Pasak psichoanalitinės teorijos, tai padarinys *nesąmoningosios sferos veiklos, kuri reiškiasi *būtinybe kartoti.

Veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g) Freudas aptaria elgseną, kuri pažymėta tariamai neišvengiamos lemties ženklu. Freudo nuomone, tokia elgsena esti būdinga ir neurotikams, ir neurozių nekamuojamiems žmonėms. Jie jaučiasi lemties persekiojami, jiems regisi, lyg juos veiktų tiesiog demoniška galybė. Tačiau toks lemties neišvengiamumas yra tik tariamas ir „psichoanalizė nuo pat pradžių tokią lemtį laikė daugiausia pačių asmenų susikurta ir ankstyvosios infantilinės įtakos determinuota“ (Freud, 1920g, p. 21). Freudas pateikia kelis tariamo lemties persekiojimo pavyzdžius: „Esama vyrų, kurių kiekviena draugystė baigiasi tuo, kad draugas juos išduoda; esama žmonių, kurie gyvenime gana dažnai patys sau ar viešuomenei kelia kitą asmenį kaip didelį autoritetą, o paskui, praėjus šiek tiek laiko, patys tą autoritetą nuvainikuoja, pakeisdami jį kitu; esama įsimylėjėlių, kurių kiekvienas intymus ryšys su moterimi pereina tas pačias fazes ir veda prie tos pačios pabaigos ir t. t.“ (Freud, 1920g, p. 22). Taigi čia susiduriame su kartojimo būtinybe, kurios ištakos glūdi nesąmoningojoje sferoje. Tokie nelaimėliai į šias situacijas žiūri kaip į nepaprastai nemalonias. Pasitelkdamas Nietzsche's (1844–1900) formuluotę, Freudas šį procesą vadina skaudžiu „amžinu to paties kartojimusi“ (Freud, 1920g, p. 22). Tai vienas elementų samprotavimų virtinėje, kuri galiausiai paskatino Freudą iškelti hipotezę, kad esama *mirties varų. Prancūzų psichoanalitikas René Laforgue'as įvedė pralaimėjimo patyrimo neurozės sąvoką, gana panašią į lemties neurozę. Pralaimėjimo patyrimo neurozė (sindromas) reiškiasi tuo, kad pacientas vis atsiduria situacijose, kurių padariniai jam visados nelemti. Sąmonės lygmenyje pacientas siekia tam tikro tikslo, tačiau, jį bemaž jau pasiekęs, padaro kokią nors klaidą. Laforgue'as daro prielaidą, kad lemties neurozių atvejais prabyla baudžiamoji *Superego funkcija (Laforgue, 1939).

LIBIDO

Angl., pranc. *libido*; vok. *Libido*

***Psichikos energija, kurios šaltinis, pasak Freudo pirmosios varų teorijos, yra *seksualinės varos. Pasak paskutinės varų teorijos, li-**

bido randasi iš *gyvybės varų. Libido pasiskirstymas, poslinkiai ir transformacijos yra regimų psichikos reiškinių pamatas. Carlas Gustavas Jungas (1875–1961) išplėtė šio termino erdvę. Jo teorijoje libido reiškia visus *psichikos energijos pavidalus.

Lotynų kalbos žodis *libido* reiškia geismą arba troškimą. Šį terminą Freudas pradėjo vartoti apie 1895 m., susirašinėdamas su Wilhelmu Fliessu (1858–1928). Sisteminį šios sąvokos aptarimą randame veikale *Drei Abhandlungen zu Sexualtheorie* (1905d), kur Freudas rašo: „Apibrėžėme libido kaip kiekybiniu požiūriu kintamą galią, kuri galėtų būti vartojama kaip seksualinėse paskatose besireiškiančių procesų ar transformacijų matas. Libido skiriame nuo energijos, kuri sudaro apskritai psichinių procesų pamatą [...]“. „[Su Ego susijusio libido] generacija, sustiprėjimas ar susilpnėjimas, dalijimasis ar poslinkis turi duoti mums galimybę paaiškinti stebimus psichoseksualinius reiškinius“ (Freud, 1905d, p. 217). Freudas taip pat įvedė skyrimą *libido, susijusio su Ego arba narcistinio libido, kurio atveju savasis Ego yra įsikrovęs libido energija, ir *libido, susijusio su objektu, kai kateksis susietas su kitais objektais. Freudas kritiškai vertino Jungo mintį apie pirminę varų vienovę bei jo pateiktą sampratą, kurioje libido laikomas bendriniu terminu, nusakančiu visą varų energiją (Freud, 1916–1917, XXVI paskaita). 1920 m. Freudui atlikus varų teorijos reviziją ir įvedus gyvybės ir mirties varų priešybę, libido terminas imtas vartoti gyvybės varų psichikos energijai nusakyti. Išgyvenimų požiūriu libido kateksis viduje patiriamas kaip meilė plačiąja šio žodžio prasme. Šioje paskutiniojoje varų teorijoje Freudas išsaugojo su objektu ir su savuoju Ego susijusio libido skyrimą (Freud, 1920g).

Libido fazė

Angl. *libidinal stage (phase)*; pranc. *stade libidinal*; vok. *Libidostufe*

Vaiko raidos tarpsnis, kuriam būdinga santykinė *libido organizacija aplink apibrėžtą *erogeninę sritį. Libido fazėje dominuoja apibrėžtas *santykio su objektu pobūdis.

Libido fazės sąvoka pasirodo Freudo laiške Wilhelmui Fliessui (1858–1928), rašytame XIX a. paskutinio dešimtmečio viduryje. Pirmajame veikalo *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* leidime, pasirodžiusiame 1905 m., ši sąvoka buvo veikiau antrareikšmė. Tik tarp 1913 ir 1923 m. Freudas suformulavo ir patikslino savo garsiąją pregenitalinių raidos fazių – *oralinės, *analinės ir *falinės – teoriją. Kiekvienoje šių fazių *libido yra organizuotas aplink vieną pagrindinę kūno sritį (Freud, 1916–1917, XIX paskaita; Freud, 1933a, XXXII paskaita). XX a. trečiame dešimtmetyje Freudas perėmė iš Karlo Abrahamo (1877–1925) detalesnę fazių teoriją (1927), kurioje atsižvelgė į tam tikrą *ryšio su objektu tipą. Ankstyvoji oralinė fazė pasižymi *pasyvia, o vėlyvoji – aktyvia *inkorporacija, kurioje neretai esama naikinamųjų elementų. Ankstyvajai analinei fazei būdingas polinkis atmesti ar naikinti, o vėlyvoji reiškiasi dideliu troškimu kontroliuoti ir dominuoti.

LIBIDO LIPNUMAS

Angl. *adhesiveness of the libido*; pranc. *viscosité de la libido*; vok. *Klebrigkeit des Libido*

***Libido polinkis šlietis prie tam tikro *objekto arba pasiduoti *fiksacijai tam tikroje raidos fazėje. Libido lipnumas priklauso nuo asmenybės ir esti skirtingas.**

Veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) Freudas rašo apie individualų libido polinkį pasiduoti *fiksacijai tam tikroje seksualinės raidos fazėje. Šią tendenciją vėliau jis pavadino „lipnumu“. Įvairūs lipnumo laipsniai, besireiškiantys paskirų žmonių atvejais, pirmiausiai esti nulemti vaikystės faktorių, kurie su amžiumi gilėja. Didelis libido lipnumo laipsnis didina *neurozių ir *perversijų radimąsi. Be to, jis trukdo terapinį darbą, nes libido nėra linkęs atsižadėti savo varų krypties ir savo objektų. O ypatingas libido *paslankumas, kai kateksis nuolat slankioja, gali apsunkinti terapinį darbą, ir šio darbo efektas nebus ilgalaikis (Freud, 1937c). Vietoj lipnumo Freudas taip pat vartojo „psichikos inertiškumo“ terminą.

LIBIDO ORGANIZACIJA

Angl. *organization of the libido*; pranc. *organisation de la libido*; vok. *Organisation der Libido*

***Libido koordinacija, kuriai būdinga tai, kad psichoseksualinė raida vyksta santykinai aiškiai atsiskyrusiomis fazėmis, dominuojant *vienai* *dalinei varai ir *vienai* erogeninei sričiai.**

Pirmajame veikalo *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) leidime Freudas pateikia *pregenitalinę libido raidą kaip gana neorganizuotą procesą. Jis kalba apie oralinius ir analinius vaiko veiksmus, susijusius su dalinėmis varomis, tačiau šiame darbe dar nekelia hipotezės apie paskirų fazių organizaciją. *Seksualumas darnesnę organizaciją įgyja tik brendimo periodu, kai dalinės varos darosi pavaldžios genitalinėms funkcijoms. Garsią trijų pregenitalinių – oralinės, analinės ir falinės – fazių teoriją Freudas sukūrė tik po 1913 m. Kiekvienoje fazėje dominuoja *viena* dalinė vara ir *viena* erogeninė sritis. Nors šios fazės viena nuo kitos gana aiškiai atsiskyrusios, vis dėlto jos esti viena ant kitos užslinkusios dėl to, kad nuolatos esama ankstesniųjų fazių liekanų. Galutinė organizacija išryškėja brendimo periodu, ketvirtojoje *genitalinėje fazėje (Freud, 1940a). Greta arba iš dalies nepriklausomai nuo seksualinės fazių teorijos Freudas iškėlė ir kitą raidos hipotezę, kurioje libido organizuojamas pagal būdingą *objekto rinkimąsi. Vaiko raida prasideda nuo *autoerotinės būsenos, pereina *narcistinę stadiją, kurioje objekto rinkimasis esti homoseksualinis, o ši normaliais atvejais paskui nuveda į heteroseksualinį objekto rinkimąsi (Freud, 1916–1917, XXVI paskaita).

LIBIDO PASLANKUMAS

Angl. *plasticity of libido*; pranc. *plasticité de la libido*; vok. *Beweglichkeit der Libido*

***Libido gebėjimas lengvai keisti varos *objektą ir *tikslą.**

„Libido paslankumo“ terminą Freudas vartoja kaip „libido lipnumo“ antonimą. Jis teigia, kad *libido paslankumo laipsnis svyruoja priklausomai nuo asmens, genetinių veiksnių ir skirtingų individo raidos istorijos aplinkybių. Apskritai daroma prielaida, kad libido yra palyginti paslankus objekto atžvilgiu, tačiau su amžiumi darosi inertiškesnis arba lipnesnis. Libido paslankumas susijęs ir su *varos tikslu. Pirminis varos tikslas gali būti pakeistas kitu per *sublimaciją. Vienos *dalinės varos nepatenkinimas gali būti kompensuojamas kitos dalinės varos patenkinimu (Freud, 1916–1917). Libido paslankumo laipsnis turi didelę reikšmę psichoanalitinės terapijos efektyvumui. Būtina gydymo sėkmės sąlyga yra paciento gebėjimas keistis arba perstumti libido *kateksį. Tačiau libido neturi būti pernelyg paslankus, nes tai menkina gydymo rezultatų tvarumą (Freud, 1937c).

LIBIDO SANTVANKA

Angl. *damming up of libido*; pranc. *stase libidinale*; vok. *Libidostauung*

***Ekonominis procesas, kuris, pasak Freudo, yra *neurozių ir psichozių priežastis. Šis procesas reiškia, kad libido energijai neleidžiama išsikrauti, ir dėl to ji akumuliuojama vidinėse psichikos struktūrose. Sukaupta energija sunaudojama *simptomo formavimuisi.**

Libido santvankos, kaip neurozių etiologinio veiksnio, sąvoka kilusi iš ankstyvais laikais atliktų *aktualiųjų neurozių tyrinėjimų; šios neurozių atmainos pamatas, pasak Freudo, yra neatslūgusios seksualinės įtampos (Freud, 1898a). Freudas laikėsi nuomonės, kad libido santvanka yra lemiama aktualiųjų neurozių priežastis. Libido santvanka nebūtinai sukelia patogeninius padarinius. Ji gali turėti net pageidaujamą taisyklingos elgsenos efektą per *sublimaciją, teikiančią lyg ir kokį pakaitinį pasitenkinimą. Teoriniu požiūriu svarbiame darbe *Zur Einführung des Narzissmus* (1914c) Freudas libido santvankai *Ego sferoje, vadinamajam narcistiniam Ego, priskiria lemiamą vaidmenį psichozės formavimesi. Štai jo apibendrinimas, paimtas iš vieno vėlesnių veikalų: „Atrodo,

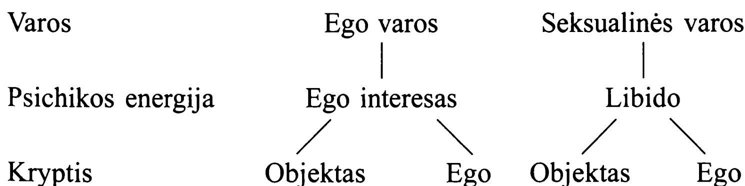
kad narcistinio libido susikaupimas, pranokstąs tam tikrą kiekį, nėra toleruojamas“ (Freud, 1916–1917, p. 421). Tokie schizofrenijos simptomai, kaip hipochondrija ar kliedesiai, kuriuose libido gręžiasi į fantazijos darinius, byloja, kad ši riba yra peržengta.

LIBIDO, SUSIJĘS SU EGO / LIBIDO, SUSIJĘS SU OBJEKTU

Angl. *ego-libido / object-libido*; pranc. *libido du moi / libido d'objet*; vok. *Ichlibido / Objektlibido*

Skyrimas, kurį Freudas įvedė, iškėlęs *Ego varų ir *seksualinių varų dualizmo hipotezę. Tuo atveju, kai libido esti susijęs su Ego, seksualinių varų energija krypsta į subjektą, o tuo atveju, kai libido susijęs su objektu, – į kitus *objektus.

Šį skyrimą Freudas įvedė garsiame straipsnyje *Zur Einführung des Narzissmus* (1914c). Iš pradžių libido krypsta Ego pusėn; tai vadinamasis *pirminis narcizmas. Tik vėlesnės raidos eigoje libido nukrypsta į išorės objektus. Su objektu susijusi libido energija, pavyzdžiui, netekus *objekto, gali vėl susisieti su Ego ir taip paskatinti antrinio narcizmo radimąsi. Tarp dviejų libido pavidalų nusistovi pusiausvyros santykis. Jeigu libido, susijęs su objektu, didėja, tai libido, susijęs su Ego, mažėja – ir atvirkščiai. Kai kurių psichotinių būsenų atvejais pagrindinė libido dalis sutelkiama į savąjį Ego. Sąvokų pasiskirstymą, kurį Freudas vartojo šioje varų teorijoje, galima perteikti šia schema:

Libido, susijusio su Ego, ir libido, susijusio su objektu, skirtumas yra visiškai aiškiai išreikštas. Panašiai esti ir su *Ego interesu, kuris objekto pusėn krypsta savisaugos tikslais. Tačiau sunku nuo *narciz-

mo atskirti Ego interesą, kuris krypsta savojo Ego pusėn, virsdamas *egoizmo priežastimi. Freudas kartais narcizmą traktuoja kaip libidinį egoizmo papildą (Freud, 1917d). Tai reiškia, kad narcizmas yra savęs meilė su stipriu seksualiniu akcentu, o egoizmas seksualinio matmens neturi. Kitomis progomis Freudas tvirtina, kad libido, nukrypęs į Ego, patiria tam tikrą deseksualizaciją, o dėl to egoizmo ir narcizmo skirtumas ir vėl nyksta (Freud, 1923d). Šioje vietoje dera paaiškinti, kad terminas „objektas" tokiose frazėse kaip *„kateksis" ar „objekto kateksis", „libido, susijęs su objektu" ir „vidinis objektas", nusako ne konkretų, materialų objektą, bet jo reprezentaciją vaizdinių pasaulyje. Pavyzdžiui, tais atvejais, kai kalbame, kad motina yra vaiko libido objektas, turime galvoje ne tikrąją biologinę motiną, bet motinos vaizdinį, kuriam tenka libido krūvis ar kuris yra kateksio objektas.

Ligos nauda, pirminė ir antrinė

Angl. *gain from illness, primary and secondary*; pranc. *bénéfice de la maladie, primaire et secondaire*; vok. *Krankheistgewinn, primärer und sekundärer*

Visokia nauda, paciento patiriama iš ligos būsenos. Pirminė ligos nauda reiškia *nerimo sušvelninimą, pasitelkiant simptomą, *pakaitinio darinio pavidalu teikiantį tam tikrą pasitenkinimą išstumtiesiems impulsams. Antrinė ligos nauda ima reikštis, ligai prasidėjus. Ši nauda tiesiogiai nėra susijusi su simptomų geneze ar jų reikšme. Antrinė nauda ligoniui reiškia domėjimąsi jo asmeniu ir jo globojimą, sykiu leidžia jam daryti poveikį aplinkai ir ja manipuliuoti. Pasitenkinimas, kurį teikia antrinė nauda, susijęs su narcistiniais poreikiais ir lieka tarnauti *savisaugos varoms.

Jau pačiose ankstyviausiose neurozių teorijos formuluotėse Freudas pabrėžia, kad ligos protrūkio ir jos tvermės priežastis yra mintis apie naudą arba pasitenkinimą, kurį pacientas sieja su liga. Ligos eigą reguliuoja *malonumo principas, kuris iš ligonio būsenos siekia išgauti *ekonominę naudą įtampos sumažinimo, sykiu ir nerimo redukavimo

pavidalu. Pirminės ir antrinės ligos naudos išskyrimas yra vėlyvas teorijos papildas. Šį skirtumą Freudas detaliai aptaria vienoje savo 1916–1917 m. paskaitų (Freud, 1916–1917, XXIV paskaita). Ten Freudas teigia, kad *bėgimas į ligą individo *Ego tampa vidinio arba pirminio pasitenkinimo šaltiniu, nes taip redukuojama slapto *psichikos konflikto sužadintas nerimas. Tačiau šio palengvėjimo kaina yra gana didelė, nes simptomai neretai esti skausmingi. Šioje vietoje randasi antrinė ligos nauda, suteikianti pacientui ryškių išorinių gėrybių ir galinti visiškai kompensuoti simptomų keliamus nemalonumus. Abi ligos naudos atmainos veikia išvien ir didina priešinimąsi gijimui, nors pacientas sąmoningai ir geidžia atgauti sveikatą. „Antrinė ligos nauda neurozės atveju [...] ateina į pagalbą Ego, trokštančiam įtraukti simptomą į savo sistemą ir padidinti jo fiksaciją. Tuomet, mėgindami suteikti Ego analitinę paramą jo kovoje su simptomu, pamatome, kad šie Ego ir simptomą jungiantys saitai veikia priešinimosi pusėje. Nebus mums lengva juos sutraukyti“ (Freud, 1926d, p. 99–100). Antrinė ligos nauda atskleidžia svarbų Ego aspektą – jo troškimą suvienyti ir integruoti asmenybės struktūroje besireiškiančius, nors jam ir svetimus elementus. Freudas sako: „Ego nusiteikęs taikingai ir geistų įtraukti į save simptomą, priimti jį savo visumon“ (Freud, 1926d, p. 100). Antrinė ligos nauda, tenkindama narcistinius ir savisaugos poreikius, leidžia taip internalizuoti simptomą.

m

Malonumo principas

Angl. *pleasure principle*; pranc. *principe de plaisir*; vok. *Lustprinzip*

Psichikos gyvenimą valdo du pamatiniai principai – malonumo ir *tikrovės. Pirmasis teigia, jog psichikos veikla krypsta taip, kad būtų vengiama nemalonumo ir ieškoma malonumo.

Malonumo principas yra artimai giminingas hedonizmui, kurio požiūriu troškimas pasiekti malonumą ir išvengti nemalonumo yra žmonių veiklos pamatas ir aukščiausias gėris. Hedonizmo ištakos siekia tolimą filosofijos istoriją. Freudas šį terminą perėmė iš vokiečių psichofiziko Gustavo Theodoro Fechnerio (1801–1887), kuris dar ir kitu požiūriu paveikė jo mąstyseną. Fechnerio malonumo principas skiriasi nuo klasikinio hedonizmo, nes veiklos tikslo nelaiko lemiamu veiksniu. Fechneris laikėsi nuomonės, kad malonumo principas kalba apie malonumą arba nemalonumą, susijusius su subjektyviu duotosios veiklos arba jos padarinių vaizdiniu. Jis taip pat pabrėžė, kad tam tikrų veiksmų motyvai gali būti nesąmoningi (Andkjaer Olsen & Koppe, 1981). Malonumo principą – arba „nemalonumo“ principą, kaip jis vadintas pradžioje – Freudas aptaria baigiamajame teoriniame veikalo *Die Traumdeutung* (1900a) skyriuje. Šis principas *psichikos aparate atlieka reguliuojamąjį vaidmenį: „[...] jo [psichikos aparato] darbą reguliuoja siekis vengti dirgiklių sankaupos ir kiek įmanoma laikytis nedirginamoje būsenoje [...]. Dirgiklių sankaupa [...] jaučiama kaip nemalonumas, ir tai skatina [psichikos] aparatą sugrąžinti pasitenkinimo išgyvenimą, kuriame šis dirginimo sumažėjimas jaučiamas kaip malonumas“ (Freud, 1900a, p. 598). Freudas ir toliau laikėsi tokio požiūrio į malonumo principą ir tokiu pavidalu pateikė šį principą vėlesniuose darbuose, tačiau tam tikrais aspektais jį sunku suderinti su kitomis teorinėmis sąvokomis. Šiuos sunkumas įžvelgė ir pats Freudas. Laikantis tokio požiūrio į malonumo principą, koks jis pateiktas veikale

Die Traumdeutung, esama ypatingo ryšio tarp kiekybinio *psichinės energijos įtampos lygio ir subjektyvaus nemalonumo arba malonumo jausmo. Įtampos augimas jaučiamas kaip nemalonumas, o jo redukavimą lydi malonumo jausmas. Vis dėlto Freudas užsiminė, kad taisyklingos elgsenos psichologijoje ir psichopatologijoje esama aukštos įtampos būsenų, kurios jaučiamos kaip malonumas. Būdingas pavyzdys yra *pradinis malonumas. Pasak hipotezės, kurios Freudas išsamiau niekados nesuformulavo, ritmingi įtampos pokyčiai gali teikti malonumą (Freud, 1924c). Kitas sunkumas randasi, kai malonumo principas reiškiasi drauge su *pastovumo principu. Laikantis Freudo ankstesniojo požiūrio į pastovumo principą, psichikos aparatas stengiasi palaikyti kiek įmanoma žemesnį įtampos lygį. Tokiu atveju malonumo principas suderinamas su pastovumo principu. Veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g) pastovumo principas, pasak Freudo, reiškia, kad *gyvybės varų energijos įtampa palaikoma pastoviame, dažnai gana aukštame ir tam tikra prasme optimaliame lygyje. Ši tezė prieštarauja bendrajai malonumo principo tendencijai siekti įtampos redukavimo. Tačiau Freudas užsimena, kad pastovumo principas vėlesniąja reikšme tėra laikina funkcija. Palyginti su gyvybės varų pastovumo principu, *mirties varų siekis visiškai redukuoti įtampą pagal *nirvanos principą yra dominuojantis (Freud, 1920g). Tikrovės principas formuojasi, *Ego susiduriant su aplinkos reikalavimais, ir pamažu įveikia malonumo principą, nors tikslas siekti malonumo ir toliau tebelieka. „Šitaip išugdytasis Ego pasidarė „protingas“ ir jau nebesiduoda valdomas malonumo principo; jis paklūsta *tikrovės principui*, kuris iš esmės irgi geidžia patirti malonumą, tik šis malonumas, patiriamas atsižvelgiant į tikrovę, yra tikresnis, nors atidėtas vėlesniam laikui ir mažesnis“ (Freud, 1916–1917, p. 357). Kritinį malonumo principo ir tikrovės principo santykio aptarimą pateikė Rycroftas (1962).

Malonumų Ego / Tikrovės Ego

Angl. *pleasure-ego / reality-ego*; pranc. *moi-plaisir / moi-réalité*; vok. *Lust-Ich / Real-Ich*

***Ego santykis su išorės pasauliu. Ego raida vyksta tikrovės Ego kryptimi, o šis tikrovės Ego kaip pamatiniais procesais vadovaujasi *tikrovės principu ir *tikrovės tikrinimu.**

Malonumų Ego ir tikrovės Ego skyrimas pirmą kartą pasirodo veikale *Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens* (Freud, 1911b). Ego raida vyksta nuo malonumų Ego, kuris vadovaujasi *malonumo principu, į tikrovės Ego, kuriame kontrolės ir vadovavimo vaidmenį vaidina tikrovės principas. Ir *Ego varos, ir *seksualinės varos pamažu darosi pavaldžos tikrovės principui, tačiau seksualinių varų atveju ši raida vyksta lėčiau nei Ego varų atveju. Veikale *Triebe und Triebschicksale* (1915c), o paskui darbe *Die Verneinung* (1925h) Freudas grįžta prie malonumų Ego ir tikrovės Ego skirtingumų. Šiuose tyrinėjimuose jis pateikia sudėtingesnį ankstyvos Ego raidos paveikslą, teigdamas, kad egzistuoja primityvus, pirminis tikrovės Ego. Šis pirminis tikrovės Ego, kurio pamatas yra nervų sistemos veikla, pajėgus primityviai skirti vidinius ir išorinius dirgiklius pagal tai, ar vaikui pavyksta juos redukuoti kūno judesiais. Ankstyvasis tikrovės Ego malonumų Ego kryptimi evoliucionuoja šitaip: jis atlieka *introjekciją išorės objektų, teikiančių jam malonumą, sykiu ir *projekciją išorėn to, kas yra vidinio nemalonumo versmė. Malonumų Ego veikia tol, kol trunka *oralinė fazė. Pamažu malonumų Ego vietą užima tikrovės Ego, kuris vadovaujasi tikrovės principu. Šios sąvokų poros ir su ja siejamos hipotezės nėra antrojoje *psichikos aparato *topografinėje teorijoje (struktūriniame modelyje).

MAZOCHIZMAS

Angl. *masochism*; pranc. *masochisme*; vok. *Masochismus*

***Seksualinė perversija, kurios esmė yra seksualinio pasitenkinimo jausmas, patiriant skausmą ar pažeminimą. Freudas išplėtė šią sąvoką, aprėpdamas ja tuos mazochistinius elementus, kurių esama daugumoje seksualinių veiksmų. Jo nuomone, šie elementai reiškiasi ir mažų vaikų elgsenoje. Freudas taip pat aprašo tas mazochizmo**

formas, kuriose tiesiogiai nesama seksualinio malonumo. Pvz., tas pasakytina apie moralinį mazochizmą, kai asmuo, išgyvendamas nesąmoningą *kaltės jausmą, pats sau pasiskiria bausmę.

Richardas von Krafft-Ebingas (1840–1903), garsus seksologas, nuo 1886 m. – psichiatrijos profesorius Vienoje, įvedė šį terminą, suteikdamas jam specifinę klinikinę reikšmę. Pati sąvoka radosi iš pavardės austrų romanisto Leopoldo von Sacher-Masocho (1835–1895), kuris šią perversiją aprašo literatūrine forma. Aiškindamas šią sąvoką, Krafft-Ebingas šliejosi prie tuo metu psichiatrijoje viešpataujančio požiūrio ir teigė, kad mazochizmo priežastis yra įgimta nervų sistemos yda. Freudas priėmė Krafft-Ebingo pateiktą klinikinį mazochizmo paveikslą, tačiau atmetė jo etiologinę hipotezę. Freudas mazochizme arba, bendriau kalbant, sadomazochizme išskyrė tris *varos tikslus: sunaikinimą, užvaldymą ir skausmą. Veikaluose, pasirodžiusiuose prieš *Jenseits des Lustprinzips* (1920g), Freudas teigia, kad *sadizmas, kaip troškimas sunaikinti *objektą bei užvaldyti aplinką ir suteikti skausmą, yra pirminis reiškinys. O mazochizmas esąs antrinis reiškinys, kuris randasi dėl objekto netekties arba dėl *nerimo jo netekti. Sadistiniai impulsai nukreipiami prieš patį subjektą (Freud, 1915c). Įvedęs *mirties varų sąvoką, Freudas revidavo mazochizmo teoriją. Jis tvirtina, kad nuo pat pradžios egzistuoja pirminis mazochizmas kaip tiesioginė mirties varų išraiška. O sadizmas reiškiasi, kai mirties varų energija *agresijos pavidalu nukreipiama į išorės pasaulį. Vėliau mirties vara gali atsigręžti į paties individo pusę kaip antrinis mazochizmas. Antrinio mazochizmo pamatas yra tas, kad individas, baimindamasis realios žalos, negali išlieti agresijos išorės pasaulyje (Freud, 1920g). Išsamiausią diskusiją mazochizmo tema aptinkame veikale *Das ökonomische Problem des Masochismus* (1924c), kur Freudas aprašo tris jo pavidalus: erotinį, moteriškąjį ir moralinį. Erotinis mazochizmas reiškiasi seksualinio malonumo jungtimi su skausmu. Moteriškasis mazochizmas yra nulemtas konstitucijos ir sustiprintas visuomeninių santykių. Jis reiškiasi nuolankumu, agresijos tramdymu ir pasyvumu. Šiuo požiūriu mazochistas prisiima moters pavidalą. Tai atsispindi mazochistų *fantazijose, kuriose išnyra smurto, kastracijos ir vaiko gimdymo

vaizdiniai. Moralinis mazochizmas nuo dviejų ankstesnių atmainų skiriasi tuo, kad neturi seksualinio dėmens. Jo šaltinis yra kaltės jausmas ir poreikis bausti save. Struktūriniu požiūriu tai išraiška įtampos tarp reikalavimus keliančio *Superego ir tų reikalavimų netenkinančio *Ego. Varų požiūriu moralinis mazochizmas reiškia, kad Superego valdo sadistines varas, kurios kilusios iš mirties varų ir krypsta Ego pusėn.

Medžiaga

Angl. *material*; pranc. *matière*; vok. *Material*

Pamatiniai duomenys, gauti iš paciento žodinių pasisakymų ir laikysenų, kurie analitikui yra *interpretacijos ir *konstrukcijos išeities taškas.

Savo darbuose psichoanalizės technikos klausimais Freudas vartoja šią sąvoką būtent tokia prasme. Įdomus paciento pateiktos medžiagos turinys yra tai, ką jis pats jaučia kaip svetimus ar mįslingus dalykus. Mat daroma prielaida, jog tokios medžiagos pamatas yra nesąmoningas. Analitiko užduotis yra išaiškinti medžiagą ir perteikti ją nesąmoningų motyvų ir *psichikos konfliktų kategorijomis. Freudas kartais pabrėžia griežtą ribą tarp analitiko ir paciento užduočių terapiniame procese. Paciento užduotis yra patiekti analizei medžiagos, pvz., savų laisvųjų asociacijų, o analitiko darbas iš esmės suvedamas į interpretaciją (Freud, 1937d). Tačiau praktikoje visa tai klostosi pagal dialektinio bendradarbiavimo principą. Pavyzdžiui, tam tikra psichoanalitiko interpretacija tampa užuomazga, sudaranti sąlygas naujai paciento medžiagai rastis. Be to, pacientas neretai atlieka aktyvų vaidmenį interpretacijos procese. Paciento atliekamas *perdirbimas yra taip pat svarbus šio proceso elementas. Kartais vartojamas terminas „nesąmoningoji medžiaga“ nesąmoningajam turiniui nusakyti.

Menkavertiškumo jausmas

Angl. *sense of inferiority*; pranc. *sentiment d'infériorité*; vok. *Minderwertigkeitsgefühl*

Jausmas, kurio pamatas, pasak Alfredo Adlerio (1870–1937), yra tikras fizinis menkumas. Tai reiškiasi menkavertiškumo jausmo kompleksu, kurio atveju individo *vaizdinius, nuostatas ir veiksmus reguliuoja siekis kompensuoti šiuos trūkumus.

Pasak vadinamosios Adlerio inidividualiosios psichologijos, menkavertiškumo jausmas yra pamatinis asmenybės formavimosi veiksnys. Menko vertingumo jausmas paprastai randasi vaikystėje, o jo šaltinis yra koks nors pastebėtas fizinis nukrypimas. Objektyviai žvelgiant, ši fizinė yda gali būti menkutė, tačiau vaiko vaizdiniuose ji įgyja milžinišką mastą. Nevisavertiškumo jausmas, virtęs menkavertiškumo kompleksu, įgyja įtakingumo arba valdžios troškimo pavidalą (Ansbacker, 1956). Freudas buvo nenuilstamas Adlerio teorijos kritikas. Apie tai liudija kad ir ši citata: „Nesvarbu, ar kas yra homoseksualas, ar nekrofilas, įsibaiminęs isterikas, įkyrumų neuroze sergąs izoliuotas asmuo, ar šėlsmo apimtas pamišėlis, – Adlerio individualiosios psichologijos mokyklos atstovas kiekvienu tų atvejų nustato, kad varomoji jo būsenos jėga yra troškimas parodyti savo vertingumą, kompensuoti savo menkumą [...]“ (Freud, 1933a, p. 141). Kasdienos gyvenime dažnai sutinkami asmenys, apnikti didesnio ar mažesnio menkavertiškumo jausmo. Šie jausmai psichopatologijoje pirmiausia reiškiasi dėl depresijos. Freudas tai suvokė, tačiau atmetė Adlerio hipotezę, skelbiančią, kad menkavertiškumo jausmo genezė susijusi su organiniu defektu. Jo nuomone, šis jausmas gali rastis kaip meilės netekimo arba kastracinių *fantazijų padarinys. Tačiau apskritai menkavertiškumo jausmas yra *Ego ir *Superego reikalavimų konflikto išraiška. Kitu atveju čia susiduriame su ypatinga *kaltės jausmo apraiška. „Vaikas jaučia savo menkesnę vertę tada, kai pastebi, kad nėra mylimas; panašiai esti ir suaugusio asmens atveju“ (Freud, 1933a, p. 65). Pasak Freudo, vienintelis organas, kuris laikomas iš tikrųjų menkos vertės, yra silpnai išsivystęs vyro lyties organas ar mergaitės makštis. Tačiau pagrindinė menkavertiškumo komplekso priežastis yra Ego ir Superego santykis. Šis kompleksas, panašiai kaip ir *kaltės jausmas, yra tarp šių dviejų instancijų tveriančios įtampos išraiška.

Metapsichologija

Angl. *metapsychology*; pranc. *métapsichologie*; vok. *Metapsychologie*

Bendrinis terminas abstraktiems *psichikos aparato modeliams nusakyti. Metapsichologijos sąvokos apskritai yra aukšto abstrakcijos lygio, nes labai nutolusios nuo empiriškai suvokiamų reiškinių. Metapsichologinių modelių pavyzdžiai yra psichikos aparato *instancijų, *varų ir *psichikos energijos teorijos. Savo metapsichologijoje Freudas nagrinėja psichikos aparatą trimis požiūriais: *dinaminiu, *ekonominiu ir *topografiniu.

Pirmą kartą metapsichologijos sąvoka pasirodo Freudo laiške Wilhelmui Fliessui (1858–1928). Šis terminas buvo nukaltas pagal analogiją su „metafizika“, ir Freudas buvo užsimojęs sukurti psichologiją, siekiančią toli už sąmonės sferos ribų. Taip jis stengėsi atsitolinti nuo XIX a. pabaigos eksperimentinės psichologijos, kurios įžymiausias atstovas buvo Wilhelmas Wundtas (1832–1920). Metapsichologija yra teorinis *psichoanalizės pamatas. Freudas suprato, kad principai, sąvokos ir teoriniai modeliai, kuriuos jis vartojo metapsichologijoje, yra hipotetiniai ir spekuliatyvūs. Keliskart savo metapsichologiją jis ir revidavo. Iš veikalų, kuriuose labiausiai įžvelgiamas metapsichologijos paveikslas ir jos raida, minėtini po Freudo mirties paskelbtas darbas *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950a), paskutinis veikalo *Die Traumdeutung* (1900a) skyrius, *Formulierungen über zwei Prinzipien des psychischen Geschehens* (1911b), *Jenseits des Lustprinzips, Das Ich und das Es* bei paskutinis psichoanalizės teorijos susumavimas *Abriss der Psychoanalyse.*

Mirties varos

Angl. *death instincts*; pranc. *pulsions de mort*; vok. *Todestriebe*

Organizmo siekis visas įtampas sumažinti iki nulinio taško. Mirties varų tikslas yra nuvesti gyvybę iki neorganinės būsenos – tuo jos skiriasi nuo *gyvybės varų, kurių tikslas yra išsaugoti individo

ir žmonių giminės gyvybę. Mirties varos iš pradžių esti autodestruktyvios, tačiau laipsniškai gręžiasi į aplinkinio pasaulio pusę *agresijos varos pavidalu.

Šią sąvoką Freudas įvedė savo vėlyvame ir sunkiai skaitomame veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g). Ji atlieka lemiamą vaidmenį jo tolesniuose teoriniuose veikaluose ir užima centrinę vietą galutiniame psichoanalizės apibendrinime – darbe *Abriss der Psychoanalyse* (1940a). 1933 m. skaitytame paskaitų cikle Freudas šitaip vartoja sąvoką „mirties varos“: „Jeigu teisybė, kad gyvybė – neatmenamais laikais ir neįmanomu suvokti keliu – radosi iš negyvosios materijos, tai, laikantis mūsų prielaidų, anuomet turėjo rastis ir vara, kuri siekia sunaikinti gyvybę ir sugrąžinti neorganinį būvį [...]. Visos varos, kurių egzistavimu mes tikime, dalijamos į dvi grupes: į erotines varas, kurios geidžia jungti gyvą substanciją į vis didesnius vienetus, ir į mirties varas, kurios priešinasi šiai tendencijai ir tai, kas gyva, veda į neorganinį būvį. Iš šių dviejų grupių sąveikos ir grumtynių randasi gyvenimo apraiškos, kurias užbaigia mirtis“ (Freud, 1933a, p. 107). Įvesdamas sąvoką mirties varų, kartais dar vadinamų ir Tanatu, kaip priešingąjį gyvybės varų, vadinamų Erotu, polių, Freudas šliejasi prie turtingos Europos mąstymo tradicijos, egzistenciją suvokiančios kaip dviejų galybių grumtynes. Jau V a. pr. Kr. graikų filosofo Empedoklio Akragiečio (apie 483–423 m. pr. Kr.) raštuose, kurie Freudui buvo gerai žinomi, aptinkame idėją, kad pasaulis randasi, veikiant dviems didžioms galybėms: meilei ir neapykantai. Meilė – tai gėris, o neapykanta – blogis. Tarp šių galių vyksta amžina kova, kurioje laimi tai viena, tai antra jų. Meilė yra statančioji, kuriančioji galybė, o neapykanta naikina ir griauna. Taigi mirties varų tikslas yra griovimas. Mirties varų *psichinė energija vadinama agresyviąja energija. Freudas nesuteikė jai lotyniško vardo, analogiško *libido energijai. Agresyvioji energija, kaip ir libido, gali būti nukreipta į objektus. Objektais dažnai esti kiti asmenys, tačiau agresija gali gręžtis ir prieš patį subjektą ar kitus pasaulio reiškinius. Jeigu agresyvus *kateksis prasismelkia į sąmonę, jį jaučiame kaip neapykantą, įtūžį, pasibjaurėjimą ir t. t. Kateksiai reiškiasi veikla, kuria mėginama padary-

ti žalą tam tikriems objektams. Šios dvi varų atmainos retai reiškiasi grynuoju pavidalu. Agresyvūs ir libidiniai impulsai įvairiomis proporcijomis esti susimaišę. Klasikinis pavyzdys čia yra seksualinė *perversija, *sadizmas, kurio atveju stiprus seksualinis dėmuo jungiasi su smurtavimu prieš kitą asmenį. *Mazochizmo atveju agresyvioji energija su libidinių elementų priemaiša gręžiasi prieš patį individą. Kasdienos gyvenime dažniausiai nusistovi tam tikra šių dviejų grupių pusiausvyra, arba, pasak Freudo: „Laimė, agresijos varos niekados nesireiškia vienos pačios, jos visada jungiasi su erotinėmis varomis. Pastarųjų užduotis yra, atsižvelgiant į žmogaus sukurtos viešpataujančios kultūros sąlygas, nešti sutaikymą ir užkirsti kelią visai virtinei reiškinių“ (Freud, 1933a, p. 104). Iki 1920 m. tvėrusioje savo varų teorijos versijoje Freudas postulavo dvi varų grupes – *seksualines varas, pirmiausia atliekančias žmonių giminės palaikymo funkciją, ir *savisaugos varas. Galima pasakyti, kad abi grupės turi pozityvų skambesį, nors tarp jų ir dažnai kyla konfliktai. Formuluodamas galutinę varų teoriją, Freudas sujungė jas į vieną kategoriją – į *gyvybės varas. Mirties varos šioje teorijoje atsiranda kaip visai nauja kategorija, apie kurią ankstesniuose Freudo darbuose nebuvo kalbama. Postulatas apie mirties varų (arba mirties varos – Freudas pakaitomis vartoja abi formas) egzistavimą tikrai buvo kontroversiškiausias jo sukurtos teorijos elementas. Nėra žinoma, kokiais teoriniais principais Freudas čia vadovavosi. Kaip paprastai, empirinis išeities taškas yra tam tikri klinikiniai stebėjimai, nesuderinami su ankstesne varų teorija ir pamatiniu *malonumo principu. Lemiama įžvalga buvo daugelio pacientų atveju pastebimas nuolatinis skaudžių gyvenimo situacijų grįžimas. Šią *būtinybę kartoti sunku buvo interpretuoti kaip libidinio pasitenkinimo paieškas. Toje būtinybėje Freudas, kaip pats sakė, įžvelgė demonišką galybę, nepriklausomą nuo malonumo principo ir dažnai jai net priešingą. Ši demoniškoji galybė, pasak Freudo, yra mirties vara. Tokios sąvokos, kaip *ambivalencija, *agresija, sadizmas ir mazochizmas, įgijo didelę reikšmę klinikiniame darbe. Šiuos reiškinius buvo sunku teoriškai paaiškinti, remiantis ankstesniąja varų teorija. Freudas taip pat susidūrė su sunkumais, mėgindamas kildinti neapykantą iš seksualinių varų, patekusių į konfliktą su savisaugos va-

romis. Filosofiškesniu požiūriu vėlesnioji varų teorija taip pat atspindi ir principinį Freudo polinkį teorinius samprotavimus grįsti dualistinėmis arba, kaip drįstame teigti, dialektinėmis kategorijomis. Nedera pamiršti ir ano meto filosofijos tėkmių įtakos Freudo mąstysenai. Jis skaitė Nietzsche'ę (1844–1900) ir Arthurą Schopenhauerį (1788–1860), o vėlesnėje jo teorijos raidoje išryškėja sąlyčio taškai su šių mąstytojų filosofija. Freudas puikiausiai suvokė, kad empirinis mirties varų pamatas yra labai menkas, ir šią tezę traktavo kaip savotišką spekuliaciją arba mitą. Mitą jis suprato kaip giliai slypinčią tiesą apie žmogaus prigimtį, neprieinamą negrabiai mokslinei psichologijai. Mokymas apie mirties varas niekada nebuvo patenkinamai integruotas į kitą teorijos dalį. Veikale *Hemmung, Symptom und Angst* (1926d), nagrinėjančiame neurozinį konfliktą ir paskelbtame po šešerių metų nuo *Jenseits des Lustprinzips* pasirodymo, minėtos dvi antagonistinės varų grupės atlieka ankstesnį vaidmenį. Praktiniame terapiniame darbe mirties varų sąvoka irgi teturi menką reikšmę ir nebuvo taip pripažinta kaip dauguma kitų Freudo koncepcijų. Tai tebėra vienas pačių prieštaringiausių teorijos elementų. Daugelis Freudo įpėdinių pripažino agresijos varos idėją, tačiau atmetė hipotezę apie jos kilmę iš autodestrukcinio polinkio. Kiti kvestionavo net pačią agresijos varos sąvoką ir agresyvumą laikė objekto sukeltos frustracijos padariniu (Montague, 1976). Teoretikė, kuri visiškai priėmė, o paskui dar ir radikalizavo Freudo hipotezę apie mirties varas, yra Melanie Klein (1882–1960). Ji šioms varoms priskiria lemiamą vaidmenį ankstyvosios vaikystės raidoje (Klein, 1948).

Mišrioji neurozė

Angl. *mixed neurosis*; pranc. *névrose mixte*; vok. *gemischte Neurose*

***Neurozė, kurios simptomai būdingi dvejoms ar kelioms paskiroms etiologinėms atmainoms.**

Freudas anksti atrado, kad esama mišrių neurozių. Tačiau tai nepaskatino jo atsisakyti savosios, etiologija pagrįstos neurozių klasifikacijos. Mišriosios neurozės randasi, kelioms savitoms etiologinėms

kategorijoms susijungus į vieną sudėtinį neurozės paveikslą (Freud, 1895d). Dažniausias mišriosios neurozės pavyzdys yra isterijos elementai, kurie bemaž visados reiškiasi *įkyrumų neurozės atvejais. Kita mišrios patologijos atmaina, atkreipusi į save didelį dėmesį, yra *ribinė būsena, kurioje pastebimi ir neuroziniai, ir psichoziniai simptomai (Kernberg, 1983).

Mokomoji psichoanalizė

Angl. *training analysis*; pranc. *analyse didactique*; vok. *Lehranalyse*

Psichoanalitinių studijų dalis. Būsimasis psichoanalitikas duodasi analizuojamas specialius įgaliojimus turinčio psichoanalitiko. Mokomoji psichoanalizė apskritai trunka mažiausiai ketverius metus. Didelė dalis asmenų, pradedančių psichoanalizės studijas, jau anksčiau esti patyrusi kelerių metų įprastinę psichoanalizę.

1897 m. Freudas pradėjo *savianalizę, kurios metu, naudodamasis introspekcija ir pasitelkdamas *laisvąsias asociacijas bei *sapnų *interpretaciją, stengėsi įsismelkti į savo paties *nesąmoningąją sferą. Dalį šios medžiagos jis pateikė veikale *Die Traumdeutung* (1900a). Jis jau anksčiau teigė, kad tam tikra savianalizės atmaina būtina tam, kad galėtum sėkmingai imtis psichoanalitinės terapijos. Būsimasis psichoanalitikas privalo disponuoti žiniomis apie savo paties nesąmoningąją sferą, o ypač išmokti „[...] atpažinti ir įveikti savo kontraperkėlimą [...]“ (Freud, 1910d, p. 144–145). Freudo savianalizės variantas, kur jis pats buvo ir pacientas, ir analitikas, laikui bėgant buvo pakeistas reikalavimu atlikti savo psichoanalizę pas patyrusį ir šį darbą dirbti įgaliojimus turintį psichoanalitiką. Čia kalbama apie tai, kad būsimasis analitikas išmoktų naudotis savo paties nesąmoningąja sfera, kaip tam tikru didelio jautrumo įrankiu, padedančiu suprasti paciento nesąmoningąją sferą (Freud, 1912e). Esama skirtingų požiūrių, kokio masto ir gylio privalo būti mokomoji psichoanalizė. Freudas manė, kad ji neprivalo būti tokia pat nuodugni kaip įprastinė terapinė analizė (Freud, 1937c). Sandoras Ferenczis (1873–1933) laikėsi nuomonės, kad „ana-

litikas privalo pažinti ir išmokti kontroliuoti net slapčiausias savo charakterio silpnybes; tai neįmanoma, neatlikus absoliučiai visos analizės“ (Ferenczi, 1955, p. 83–84). Dauguma šiandienių analitikų, regis, palaiko Ferenczio pusę. Kita su mokymu susijusi ir karštai diskutuota problema buvo teorinis kandidatų į psichoanalitikus pasirengimas. Dauguma XX a. pradžios psichoanalitikų buvo psichiatrijos ir neurologijos srityje specializavęsi gydytojai. Psichoanalizės sąjūdžiui išaugus ir parengus konkrečią mokymo programą, radosi pageidavimas, kad ateities analitikai turėtų medicininį išsilavinimą. Freudas buvo tokio požiūrio priešininkas ir straipsnyje *Die Frage der Laienanalyse* (1926e) dalykiškai ir įžvalgiai išdėstė savo argumentus. Tačiau anglų ir amerikiečių psichoanalitikams pavyko prastumti šį reikalavimą Tarptautinėje psichoanalizės asociacijoje. Psichoanalizės sąjūdžiui suskilus į kelias frakcijas, kai kurios jų paliko šį reikalavimą galioti, o kitos jo atsisakė. Šiandien daugumoje šalių reikalaujama, kad kandidatai į psichoanalitikus būtų baigę medicinos arba psichologijos studijas.

Motiniška globa

Angl. *mothering*; pranc. *maternage*; vok. *mütterliches Betreuen*

Terapinė laikysena psichoterapijos darbe, pirmiausia – su schizofrenija sergančiais pacientais. Jos tikslas – sukurti tarp terapeuto ir paciento ryšį, analogišką tam, kuris būdingas geros motinos ir vaiko santykiui.

Kai kurių psichozių pamatas yra nepakankamas motinos gebėjimas apgaubti vaiką būtina globa pirmaisiais gyvenimo metais. Terapeutas stengiasi atitaisyti padarytą žalą aktyviai ir veikliai globodamas pacientą. Technika, kuri yra *tiesioginės analizės pavyzdys, nuo klasikinės analizės skiriasi ta prasme, kad *interpretacijos reikšmė pasitraukia į antrąjį planą (Scheflen, 1961).

n

Narcistinė neurozė

Angl. *narcissistic neurosis*; pranc. *névrose narcissique*; vok. *narzissistische Neurose*

Terminas nusakyti sutrikimui, kurio atveju, pasak Freudo, *libido aiškiai atsitraukia iš aplinkinio pasaulio ir gręžiasi į savąjį *Ego. Šiandien šis terminas retai tevartojamas, o juo nusakoma būsena perteikiama veiklos psichozės arba *ribinės būsenos kategorijomis.

Freudas skiria narcistines neurozes nuo *perkėlimo neurozių. Skirtumas yra tas, kad klininėje situacijoje antruoju atveju galima užmegzti perkėlimo santykį, o pirmuoju atveju tai sunku ar išvis neįmanoma. Tai sunkina narcistinių neurozių gydymą tradicinės *psichoterapijos metodais (Freud, 1914c). Vėlesniuose darbuose Freudas „narcistinės neurozės" terminą vartojo tik kalbėdamas apie depresines būsenas ir skirdamas jas nuo perkėlimo neurozių bei psichozių (Freud, 1924b).

Narcistinis objekto rinkimasis

Angl. *narcissistic object-choise*; pranc. *choix d'objet narcissique*; vok. *narzistische Objektwahl*

***Objekto rinkimasis pagal tam tikrą panašumą į patį subjektą.**

Klasikinis narcistinio objekto rinkimosi pavyzdys yra tada, kai homoseksualas renkasi tos pačios lyties objektą. Freudas manė, kad homoseksualų ryšiai yra labiausiai įtikinamas narcizmo hipotezės įrodymas (Freud, 1914c). Pirmiausiai jis įvedė *šliejamojo objekto rinkimosi tipo sąvoką, kuris, raidai teisingai klostantis, reiškia, kad vaikui modelis yra priešingos lyties tėvų poros narys (Freud, 1905d). Veikale *Zur Einführung des Narzissmus* (1914c) atsiranda narcistinis objekto

rinkimasis, pasak kurio individas vadovaujasi troškimu atrasti savąjį *Ego kitame asmenyje. Freudo nuomone, narcistinis objekto rinkimasis vyksta pagal įvairius principus, pvz., pagal esamą, ankstesnį ar pageidaujamą duotojo asmens paveikslą (Freud, 1914c). Freudas teigia, kad narcistinį objekto rinkimąsi arba šliejamąjį objekto rinkimosi tipą lemia lyčių skirtumas. Kadangi motina yra pirmasis ir berniuko, ir mergaitės objektas, berniukas veikiau ima rinktis pagal šliejamąjį objekto rinkimosi tipą, o mergaitė labiau linkusi į narcistinį rinkimąsi. Tačiau šis skirtumas nėra itin svarbus, nes „kiekvienam žmogui abu rinkimosi keliai yra atviri" (Freud, 1914c, p. 88). Šiuos du rinkimosi variantus privalu laikyti teorine galimybe, kuri grynuoju pavidalu retai pasitaiko. Kasdienėse situacijose, konkrečiais atvejais paprastai esama kartu ir narcistinio objekto rinkimosi, ir rinkimosi pagal šliejamąjį objekto rinkimosi tipą elementų.

NARCIZMAS

Angl. *narcissism*; pranc. *narcissisme*; vok. *Narzissmus*

Meilė, nukreipta į patį save.

Terminas kilęs iš mito apie Narcizą, kuris įsimylėjo savo paties atspindį vandenyje. XIX a. pabaigos psichiatrijoje narcizmas radosi kaip nusakymas seksualinės *perversijos, kuri reiškiasi tuo, kad kas nors savo paties kūną renkasi kaip seksualinį *objektą. Į psichoanalizę narcizmo sąvoką įvedė Karlas Abrahamas (1877–1925) 1908 m., aprašinėdamas schizofrenijos būsenas. Schizofrenijai, pasak Abrahamo, būdinga tai, kad *libido, normaliais atvejais krypstąs į konkrečius objektus, atitraukiamas nuo jų ir atgręžiamas į savąjį *Ego. Ši aplinkybė paaiškina visagalybės jausmą, kuriuo paženklintos tam tikros schizofrenijos atmainos (Abraham, 1927). XX a. pradžioje Freudas daugelyje veikalų rašė apie narcizmą. Jis teigė, kad objekto meilės raidoje esama įžanginės vaikiško arba *pirminio narcizmo stadijos, kuri ima reikštis, pasibaigus ankstyvajam autoerotizmo periodui (Freud, 1911c). Pirminis narcizmas laiko atžvilgiu susiliečia su vėlesniąja

*oraline faze. Klasikiniame straipsnyje *Zur Einführung des Narzissmus* (1914c) Freudas plėtoja Abrahamo požiūrį narcizmo tema. Jis traktuoja *Ego kaip tam tikrą libido rezervuarą. Libido iš Ego persikelia į kitus objektus, tačiau Ego yra visados pasirengęs su objektais susijusį libido įtraukti į Ego. Tarp *libido, susijusio su Ego, ir libido, susijusio su objektu, susiklosto tarpusavio priklausomybės santykis: „Juo daugiau sunaudojama vieno, juo skurdesnis darosi antrasis“ (Freud, 1914c, p. 75–76). Patartina, kad libido pasiskirstyme viešpatautų tam tikra pusiausvyra. Freudui galutinėje *psichikos aparato teorijoje įvedus *Id sąvoką, prireikė prie jos priderinti ir narcizmo teoriją. Id čia traktuojamas kaip pirminis energijos rezervuaras, o kitos *psichikos instancijos – kaip Id diferenciacijos padarinys. Ankstyvojoje oralinėje fazėje objektai tampa libido kateksio dalyku, o libido šaltinis yra Id. Ego geba gauti šią energiją narcistinio libido pavidalu per *tapatinimąsi su kateksio apimtu objektu arba per *introjekciją. Taip Ego įgyja objektui būdingų bruožų ir įsiperša Id kaip meilės objektas. Per šį procesą Ego pradeda kontroliuoti Id. Freudas rašo: „Pačioje pradžioje visas libido yra sutelktas Id sferoje, o Ego tik formuojasi ir dar yra silpnas. Id perkelia dalį šio libido į erotinį objektų kateksį, o tada sustiprėjęs Ego stengiasi perimti objekto libido ir įsipiršti Id kaip meilės objektas. Taigi Ego narcizmas yra antrinis, perimtas iš objektų“ (Freud, 1923b, p. 46). Freudo pateiktą narcizmo sampratą jo sekėjai ėmė kritikuoti. Itin kritiškai vertintas teiginys, kad vaikas ankstyviausiose raidos fazėse yra tartum užsisklendęs savyje. Kai kas mano, kad nuo pat pradžių kūdikis turi rudimentinį Ego, kuris ieško objekto. Vaiko raida vyksta sąveikaujant su objektais. Kad ši raida galėtų vykti be sutrikimų, objektas privalo patenkinti ir narcistinius vaiko poreikius. Freudo mintis apie varų valdomą libido energijos tekėjimą buvo pakeista hipoteze, kurios esmė ta, kad normalus narcizmas ir stiprus Ego randasi kaip pozityvių ryšių su objektais internalizacijos padarinys (Kohut, 1971; Kernberg, 1983). Paskutiniaisiais dešimtmečiais klinikinėje psichologijoje ir psichiatrijoje pastebėta, kad gausėja charakterio sutrikimų, kuriuos galima klasifikuoti kaip narcistinius. Simptomai dažnai esti neryškūs ir pacientas skundžiasi tiksliau neapibrėžiamu nepasitenkinimu

gyvenimu, tuštumos ir beprasmybės jausmu. Atrodo, kad tų sutrikimų pamatas yra ankstyva objektų netektis. Šiuo metu išsivysčiusiuose kraštuose viešpataujantys socialiniai santykiai sukuria palankią dirvą narcistiniams sutrikimams rastis (Lasch, 1981).

NEIGIAMA TERAPINĖ REAKCIJA

Angl. *negative therapeutic reaction*; pranc. *reaction thérapeutique negative*; vok. *negative therapeutische Reaktion*

Reiškinys, kartais pasitaikąs psichoanalitinėje terapijoje. Ši reakcija – tai savotiškas *priešinimasis, kuris reiškiasi tuo, kad pacientas tam tikroje gydymo fazėje, nepaisant pasiektos pažangos, jaučiasi prasčiau. Susidaro įspūdis, kad pacientas ligą brangina labiau už pasveikimą.

Šį reiškinį Freudas nuodugniai aptaria darbe *Das Ich und das Es* (1923b): „Esama asmenų, kurie analitiniame darbe elgiasi labai keistai. [...] Kiekvienas dalinis sprendimas, turįs atnešti ir kitiems atnešąs gerėjimą ar laikiną simptomų dingimą, jiems išsyk sukelia tik jų negalios smarkėjimą, gydami jie eina blogyn, o ne taisosi. Tai vadinamoji neigiama terapinė reakcija" (Freud, 1923b, p. 49). Veikale *Das Ich und das Es* Freudas aiškina šią reakciją, pasitelkdamas hipotezę, pasak kurios pacientas išgyvena nesąmoningą *kaltės jausmą ir *bausmės poreikį. Freudas rašo, kad tai yra „[...] kaltės jausmas, kuriam liga teikia pasitenkinimą ir kuris nenori atsisakyti negalios pavidalu tveriančios bausmės" (Freud, 1923b, p. 49). Sunku įtikinti pacientą, kad jis šią hipotezę priimtų. Jis linkęs manyti, kad jo problemų psichoanalitinis gydymas negali įveikti. Freudas laikosi požiūrio, kad priešinimasis gydymui, kuris reiškiasi neigiama terapine reakcija, susijęs su Superego. Ši reakcija yra pavyzdys reiškinio, kurį vadiname moraliniu mazochizmu ir kuris nuo įprasto mazochizmo skiriasi tuo, kad seksualinis dėmuo čia smarkiai nublankęs (Freud, 1924c). Savo darbuose Freudas kaip galutinį negatyvios terapinės reakcijos paaiškinimą nurodo *mirties varas ir *būtinybę kartoti. Jo nuomone, *mirties vara daro mįslingą ir

sudėtingą įtaką terapijos procesui, dėl kurios kartais priverstinio kartojimo darosi neįmanoma nugalėti (Freud, 1937c). Be abejo, esama galimybės, kad analitikas, dangstydamasis neigiama terapine reakcija, ims teisinti savo paties klaidas ir kitus suklupimus. Tvirtindamas, kad pacientas linkęs ne gyti, o sirgti, analitikas šitaip suverčia jam atsakomybę už susiklosčiusią situaciją. Prancūzų psichoanalitikas Jeanas-Bertrandas Pontalis, atlikęs kritinę neigiamos terapinės reakcijos analizę, pasiūlė atsisakyti šios sąvokos (Pontalis, 1981).

Neigimas

Angl. *negation*; pranc. *(dé)negation*; vok. *Verneinung*

Procesas, kai išstumti *geismai, mintys arba jausmai pasiekia *sąmonę prieštaravimo pavidalu. Neigimas arba teigimas „Tai netiesa" reiškia, kad išstumtojo turinio atžvilgiu ir toliau laikomasi *gynybos.

Neigimo procesą Freudas aptaria trumpame, tačiau turiningame straipsnyje *Die Verneinung* (1925h). Klinikiniame darbe neigimas gali reikštis tuo, kad pacientas griežtai atmeta analitiko jam pateiktą *interpretaciją. Jeigu, pavyzdžiui, pacientas puoselėja išstumtus priešiškus geismus tėvo atžvilgiu, ką nors panašaus peršanti interpretacija gali būti atmesta neigimu. Pasak Freudo, tvirtinimas „Ne, taip nėra", nesikirsdamas su sąmoninga paciento jausena, yra nenuneigiamas kontakto su *nesąmoningąja sfera ženklas. Freudas suvokė, kad neigimo sąvoka gali kiekvienai psichoanalitinei interpretacijai suteikti imunitetą, apsaugantį ją nuo klaidos: „[...] jeigu [pacientas] su mumis sutinka, vadinasi, esame teisūs; o jei jis mums prieštarauja, tai čia tik jo priešinimosi ženklas, irgi patvirtinąs, kad mūsų teisybė" (Freud, 1937d, p. 257). Bet kuri interpretacija – nepriklausomai nuo to, ar pacientas ją priima, ar ne – turi, pasak Freudo, būti patvirtinama kitų terapinio proceso elementų. Neigimo nedera painioti su *atmetimu. Šis terminas reiškia atmetimą, kad būta kokio nors skaudaus išgyvenimo.

NERIMAS

Angl. *anxiety*; pranc. *angoisse*; vok. *Angst*

Nemalonus įvairaus smarkumo *afektas, kyląs *Ego sferoje dėl situacijos, kuri jaučiama kaip pavojinga. Nerimą sužadina varų impulsų arba išorės sąlygų dirgikliai. *Automatinio nerimo atveju randasi slogus nemalonumo potyris, eliminuojąs Ego funkcijas. Silpnesnės atmainos dirgiklis sukelia *signalinį nerimą, kurio tikslas yra *gynybos ir adaptacinių mechanizmų aktyvizacija, užkertanti kelią tolesniam nerimo augimui.

Nuo pat ankstyviausių *psichoanalizės pradmenų nerimo sąvoka užima joje centrinę vietą. Metams bėgant, Freudas pateikė įvairių teorinių modelių, aiškinančių nerimo funkciją ir jį sukeliančius mechanizmus. XIX a. paskutinio dešimtmečio viduryje Freudas suformulavo pirmąją nerimo teoriją, pasak kurios nerimas yra padarinys *libido susitvenkimo, kurį sukelia nepatenkinamas seksualinis gyvenimas (Freud, 1895b). Tačiau gana greit jis atsisakė šios vadinamosios toksinio nerimo teorijos. 1916–1917 m. XXV paskaitoje Freudas aptaria nerimo afektą nauju požiūriu. Įžangoje jis teigia, kad gniuždantis, automatinis nerimas, kalbant apie išgyvenimą, nėra tikslingas, nes dėl jo žmogus dažnai visiškai nebegali veikti. Funkcionalus nerimas yra tik tada, kai reiškiasi saikingais mastais. „Juo labiau nerimo apraiškos apsiriboja išimtinai vien pradine stadija, vienu signalu, juo labiau nekliudomai nerimastinga parengtis pakeičiama į veiklą, juo tikslingiau vyksta visas procesas“ (Freud, 1916–1917). Visiškai atsiskleidęs nerimas reiškiasi tada, kai Ego mėginimai apsisaugoti nuo gresiančio pavojaus esti nesėkmingi. Aiškindamas automatinio nerimo genezę, Freudas naudojasi hipoteze Otto Ranko (1884–1939), tvirtinusio, kad visų vėlesnių nerimo išgyvenimų priežastis yra *gimimo trauma (Rank, 1924). „Mums regisi, kad žinome, kokie ankstesni įspūdžiai kartojami nerimo afekte. Mūsų nuomone, būtent per gimimo aktą įvyksta nemalonių potyrių, iškrovos impulsų ir fizinių sukrėtimų susijungimas daiktan, šis aktas yra pavojaus gyvybei modelis ir mes jį nuo to momento kartojame nerimo būsenos

pavidalu“ (Freud, 1916–1917, p. 396). Veikale *Hemmung, Symptom und Angst* (1926d) Freudas atlieka savo nerimo teorijos reviziją, suteikdamas jai tą pavidalą, kuris bendraisiais bruožais ir šiandien tebegalioja. Nerimo signalo reiškiniui Freudas teikia itin svarbią reikšmę. Signalinis nerimas mobilizuoja Ego atitolinti – pasitelkiant gynybos mechanizmus ir tikslingą veiklą – gresiantį pavojų. Ši signalinė funkcija remiasi ankstesniais panašių atvejų potyriais. Freudas aprašo keletą būdingų nerimo situacijų, su kuriomis vaikas susiduria taisyklingos raidos eigoje. Nors grėsmingos situacijos prototipas ir yra atėjimo į pasaulį akimirka, vis dėlto ji, pasak Freudo, yra vienas iš daugelio esminių traumuojamųjų nutikimų. Taigi Freudas atmeta radikalią Ranko pažiūrą. Ką tik gimęs kūdikis tveria bejėgystės būsenoje. Iš pradžių jis visiškai priklausomas nuo globėjo, galinčio susilpninti varų keliamą įtampą. Globėjo pasitraukimas – nors ir trumpalaikis – jaučiamas kaip grėsmė, žadinanti vadinamąjį separacijos nerimą. Šiek tiek vėliau atsiranda naujas pavojus – grėsmė netekti globėjo meilės. Dėl *Edipo komplekso vaikas patiria kastracijos nerimą. Edipo kompleksui išsisprendus ir susiformavus Superego, jis ima jausti Superego bausmės nerimą arba nerimą, kad savasis Superego jį gali palikti (Freud, 1926d). Šių pavojų sužadintų *vaizdinių ir *fantazijų liekanos įvairiu mastu reiškiasi suaugusio žmogaus *nesąmoningojoje sferoje. Šiuos procesus lydi paslėptas nerimas. Suaugusio žmogaus gyvenime pasitaikančios situacijos, kaip nors – dažnai gana tolimai – susijusios su ankstyvojoje kūdikystėje patirtu pavojaus jausmu, gali pažadinti šiuos pirminius išgyvenimus. Normaliais atvejais pirmiausia reiškiasi signalinis nerimas, kuris mobilizuoja Ego gynybinę parengtį, ir šitaip nerimo raida sustabdoma. Tačiau jei Ego yra silpnas, o vidiniai ir išoriniai dirgikliai labai smarkūs, įvyksta paniško nerimo proveržis, eliminuojąs normalų Ego funkcionavimą. Nors dėl paskutiniosios Freudo nerimo teorijos vėlesnieji psichoanalitikai ginčijosi, nors ją kritikavo, vis dėlto ji ligi šiol tebėra nerimo teorijos atskaitos taškas (Sjöbäck, 1984).

Nerimo isterija

Angl. *anxiety hysteria*; pranc. *hystérie d'angoisse*; vok. *Angsthysterie*

***Neurozė, kurios dominuojantis simptomas yra fobija, kitaip tariant, *nerimas, susijęs su tam tikrais daiktais ar situacijomis.**

Nerimo isterija etiologijos požiūriu yra gimininga *konversinei isterijai, tačiau skiriasi savo apraiškomis. Konversinės isterijos atveju išstumtieji impulsai išvirsta į fizinius simptomus. O nerimo isterijos atveju išstumtieji turiniai siejasi su pakaitiniais *vaizdiniais – su fobijos *objektais, kurių privalu bet kokia kaina vengti, kad nerimas neprasiveržtų visa apimtimi. Freudas fobinį nerimą laikė perkeltu kastracijos nerimu. Mintis išskirti nerimo isteriją kaip savitą neurozės atmainą jam kilo analizuojant arklio fobiją, kamavusią Mažylį Hansą (Freud, 1909b). Fobijos elementai dažnai reiškiasi kitų neurotinių ir psichotinių būsenų, pvz., *įkyrumų neurozės, *nerimo neurozės ir schizofrenijos, atvejais.

Nerimo neurozė

Angl. *anxiety neurosis*; pranc. *névrose d'angoisse*; vok. *Angstneurose*

***Aktualioji neurozė, kurios pagrindinis simptomas yra bendras nerimas. Nerimo neurozė nėra susijusi su ankstesniais tikrais ar fantazuotais trauminiais išgyvenimais.**

Etiologijos požiūriu Freudas teigė, kad nerimo neurozė randasi dėl seksualinės įtampos, kuri, susidėjus įvairioms aplinkybėms, negali rasti tinkamos išeities. Dėl to seksualinė energija esti blokuojama, o pasiekusi tam tikrą slenkstį tiesiogiai virsta nerimu. Šį jausmą lydi somatiniai simptomai, pvz., širdies plakimas ir kvėpavimo sunkumai (Freud, 1895b). Šiandieniai psichoanalitikai atmetė Freudo hipotezę, tačiau ir toliau taiko nerimo neurozės sąvoką kaip klinikinę diagnozę, kurios genezė paprastai esti labai sudėtinga (Tähkä, 1987).

Nerimo raida

Angl. *generation of anxiety*; pranc. *dévelopement d'angoisse*; vok. *Angstentwicklung*

Į nerimą ir nerimo raidą Freudo požiūris įvairiais periodais buvo skirtingas. Paskutinėje nerimo teorijoje jis atskyrė *automatinį nerimą nuo *signalinio nerimo. Situacijoje, kai žmogus jau anksčiau yra patyręs grėsmę, pirmiausia prabyla signalinis nerimas, kurio tikslas yra sutelkti Ego gynybines priemones ir šitaip, užkirtus kelią pavojui, neleisti nerimui toliau plėtotis. Nepasisekus šis procesas pasistūmėja toliau ir nerimo raida išsiplėtoja per visą skalę (Freud, 1926d). Nerimo raida, pasak Freudo, susijusi su simptomų radimusi *neurozių atvejais: „nerimo raida pradeda simptomo formavimąsi; maža to, ji yra būtina simptomo radimosi sąlyga“ (Freud, 1926d, p. 144). Simptomo formavimasis užkerta kelią visiškai nerimo ekspansijai pavojaus situacijoje.

Nesąmoningoji sfera

Angl. *unconscious*; pranc. *inconscient*; vok. *Unbewußte*

Bendrąja reikšme šis terminas nusako bet kokį psichikos turinį, kuris laikinai nėra pasiekęs *sąmonės. Šia reikšme ikisąmoningoji *medžiaga taip pat priklauso nesąmoningajai sferai. Freudas įvedė nesąmoningosios sferos sistemą pirmojoje *psichikos aparato *topografijos teorijoje. Ši sistema yra dinamiškai nesąmoninga, o jos turinys – tai išstumtoji medžiaga. Procesus, kurie vyksta nesąmoningojoje sferoje, reguliuoja *pirminis procesas. Nesąmoningasis turinys turi didelį varų energijos krūvį ir stengiasi prasiveržti į ikisąmoningąją sferą ir į sąmonę. Tačiau šis veržimasis realizuojamas tik per *kompromisinius darinius, nesikertančius su *cenzūros reikalavimais. Antrojoje Freudo topografinėje teorijoje, postuluojančioje, kad esama trijų psichikos *instancijų – *Id, *Ego ir *Superego – Id visiškai priklauso nesąmoningajai sferai, o

Ego ir Superego turi nesąmoningą, ikisąmoningą ir sąmoningą sluoksnius.

Nesąmoningosios sferos sąvoka psichoanalizės teorijoje užima centrinę vietą. Kai kurie analitikai apibrėžia savo veiklą kaip nesąmoningosios sferos ir jos poveikio žmogaus išgyvenimams ir elgsenai tyrinėjimus. Šios sąvokos istorija ilga, XIX a. ji dar prieš Freudą buvo plačiai taikoma įvairiuose teoriniuose samprotavimuose (Whyte, 1960). Nesąmoningoji sfera buvo jau žinoma koncepcija Freudui, kai jis apie 1890 m. klojo psichoanalizės teorijos pamatus. Tačiau Freudas nuo pirmtakų skyrėsi tuo, kad nesąmoningąją sferą perkėlė į naują teorinį kontekstą, iškeldamas mintį, kad nesąmoningi procesai daro lemiamą įtaką psichiniam žmogaus gyvenimui. Topografinis ir *dinaminis požiūriai į nesąmoningąją sferą išsikristalizavo terapinių eksperimentų pagrindu. Freudas atrado, kad psichiniame pacientų gyvenime esama aktyvių, tačiau nesąmoningų vaizdinių ir kad pacientų simptomai iš tų vaizdinių randasi. Taigi tuos vaizdinius Freudas priskyrė specialiai psichikos sistemai – nesąmoningajai sferai, kuri užpildyta savu turiniu ir valdoma specialių veiklos mechanizmų. Nesąmoningosios sferos turinys gali pasiekti sąmonę tik susilpnėjus *gynybai (Freud, 1912g). Nesąmoningosios sferos turinį sudaro *varų reprezentacijos turinys, o ši reprezentacija yra psichinė *varų išraiška vaizdinių pavidalu. Su vaizdiniais per *fiksaciją susijusi varų energija. Nesąmoningi vaizdiniai dažnai esti sujungti į *fantazijas, panašias į scenarijus su daugybe sąsajų (Freud, 1915e). *Psichoanalizės požiūriu svarbiausia nesąmoningosios sferos dalis yra turinys, kuris anksčiau buvo sąmonėje, tačiau dėl tam tikrų sumetimų yra išstumtas į nesąmoningąją sferą. Ši nesąmoningosios sferos dalis paprastai esti kilusi iš vaikystės periodo išgyvenimų. Išstumti ankstyvosios vaikystės vaizdiniai turi skirtingo laipsnio psichinės energijos kateksį ir tampa – kaip sako Freudas – išsikrauti besiveržiančių geismų impulsų nešėjais. Tačiau tiesioginei iškrovai kelią užkerta cenzūra, veikianti tarp nesąmoningosios ir ikisąmoningosios sferų. Dėl tam tikros deformacijos geismų impulsai gali prasismelkti pro cenzūrą ir pasiekti ikisąmoningąją sferą arba sąmonę (Freud, 1915e).

Nesąmoningojoje sferoje vykstą psichiniai procesai yra visai kitokio pobūdžio nei *antrinis procesas, susijęs su *realybės principu, reguliuojančiu ikisąmoningąją sferą ir sąmonę. Mat nesąmoningosios sferos procesai priklauso *malonumo principo valdomam pirminiam procesui ir rūpinasi eliminuoti nemalonias įtampos būsenas. Svarbiausiems pirminio proceso mechanizmams priklauso *sutirštinimas ir *perstūmimas (Freud, 1900a). Pažinimo teorijos požiūriu nesąmoningoji sfera yra sunkiai suprantama ir mįslinga sistema. Tiesiogiai ji retai atsiskleidžia žmogaus elgsenoje ir nėra pasiekiama sąmoningai introspekcijai. Vienas Freudo nesąmoningosios sferos teorijos bruožų yra tas, kad nesąmoningoji sfera, kad ir būdama slėpiningo pobūdžio, nuolatos reiškiasi žmogaus psichiniame gyvenime. Psichopatologijoje daroma prielaida, kad neurozių simptomai yra gynybinių veiksmų ir nesąmoningų geismų impulsų kompromiso padarinys. Tokios pat struktūros yra ir *sapnai bei *riktai. Apskritai Freudo pateiktą nesąmoningosios sferos ir jos funkcijų sampratą, metams bėgant, empiriškai pagrindė ne vien psichoanalitikai, bet ir atitinkamų metodologinių reikalavimų griežtai besilaikantys eksperimentinės psichologijos atstovai (Sjöbäck, 1985). Kita vertus, metapsichologinės ir ypač *ekonominės Freudo prielaidos nesąmoningosios sferos klausimais kelia didelių kontroversijų. Freudo pateikta nesąmoningos *psichinės energijos samprata yra neaiški, net pilna vidinių prieštaravimų. Pasak išstūmimo teorijos, ši energija pasižymi traukos jėga, išlaikančia išstumtuosius vaizdinius nesąmoningojoje sferoje ir šitaip veikiančia išvien su išstumiančiosiomis instancijomis (Freud, 1915d). Kitoje vietoje ši energija duoda pradžią galiai, kuri stengiasi, kad išstumtas turinys patektų į sąmonę, tačiau jos veiklą trukdo cenzūra (Freud, 1915e). Pulkui teoretikų, kurie po Freudo mirties nesąmoningajai sferai skyrė ypatingą dėmesį, dera priskirti Jacques'ą Lacaną (1901–1981). Jis iškėlė mintį, kad nesąmoningosios sferos struktūra yra kaip specifinę gramatiką turinčios kalbos (Lacan, 1977).

NESĄMONINGOSIOS SFEROS IŠVEDINYS

Angl. *derivative of the unconscious*; pranc. *rejeton de l'inconscient*; vok. *Abkömmling des Unbewußten*

***Nesąmoningajai sferai būdinga nuolatinė tendencija smelktis per *ikisąmoningąją sferą iki *sąmonės, o paskui daryti įtaką išgyvenimams ir veiksmams. Tai vyksta per išstumtosios *medžiagos deformaciją, kuri šitaip gali prasismelkti pro cenzūrą, skiriančią nesąmoningąją sferą nuo ikisąmoningosios sferos. Deformuoti ir išstumti impulsai, veikią sąmoningą funkcionavimą, vadinami nesąmoningosios sferos išvediniais. Nors tie išvediniai yra labai deformuoti, jų kilmė dažnai esti pakankamai vienareikšmė, kad prieš jas būtų sutelktos naujos gynybos priemonės.**

Nesąmoningosios sferos išvedinių sąvoka aptarta svarbiuose metapsichologijos straipsniuose *Die Verdrängung* (1915d) ir *Das Unbewußte* (1915e). Šis terminas artimai siejasi su *išstūmimo teorija, kurioje nesąmoningosios sferos išvedinio pavyzdys yra *išstumtosios medžiagos grįžimas *fantazijų ir simptomų pavidalu. Nesąmoningosios sferos išvedinys išryškina tam tikrą nesąmoningajai sferai būdingą savybę. Ji nuolatos veikia ir be paliovos veržiasi sąmonės pusėn. Tačiau galimybes patekti į sąmonę riboja cenzūra. Kad galėtų prasismelkti iki sąmonės, nesąmoningieji impulsai turi reikštis tarytumei persirengę svetimu drabužiu.

NEURASTENIJA

Angl. *neurasthenia*; pranc. *neurasthénie*; vok. *Neurasthenie*

Viena *aktualiųjų neurozių Freudo diagnostinėje sistemoje. Jos būdingi simptomai yra nuovargis ir įvairios psichosomatinės reakcijos.

Šį terminą į psichiatriją įvedė amerikiečių gydytojas George'as Beardas 1869 m. Freudas gana anksti susidomėjo neurastenija. Kalbama,

kad dingstis buvo tas faktas, jog jis pats save laikė neurasteniku. Kurį laiką (apie 1885 m.) simptomams švelninti jis net vartojo kokainą. Neurastenija Freudas domėjosi daugiausiai ankstyvuosiuose savo veikaluose, tačiau ir vėlesnėse monografijose grįžo prie šios diagnostinės kategorijos. Jis teigė, kad šią liguistą būseną sukelia fiziologinės seksualinės energijos trūkumas. Šio trūkumo šaltinis galinti būti pernelyg dažna masturbacija (Freud, 1988a). Kaip diagnostinė kategorija šiuolaikinėje psichiatrijoje neurastenija sutinkama retai. Simptomų paveikslas iš tikrųjų panašus į Freudo aprašytąjį, tačiau daroma prielaida, kad neurastenijos priežastis yra organiniai sutrikimai (Cullberg, 1984).

NEUTRALIZACIJA

Angl. *neutralization*; pranc. *neutralisation*; vok. *Neutralisierung*

Procesas, reiškiąs, kad pirminė seksualinė ir agresyvi energija kokybiškai pakinta ir nebetenka seksualinės ar agresyvios orientacijos. Neutralizuota energija gali būti perduota *Ego ir jo adaptacinės veiklos dispozijai.

Ši sąvoka priklauso amerikiečių Ego psichologijai, kuri yra *psichoanalizės atmaina. Ego psichologijai būdinga tai, kad ji priskiria Ego stiprias pozicijas. Iš dalies Ego funkcionuoja nepriklausomai nuo *varų, o jo funkcija yra valdyti individo adaptaciją prie aplinkos reikalavimų (Hartman, 1958). Neutralizacijos proceso ir kitas Ego psichologijos sąvokas dažnai kritikavo Europos psichoanalitikai (Guntrip, 1968; Fromm, 1973).

NEUROZĖ

Angl. *neurosis*; pranc. *névrose*; vok. *Neurose*

Bendrinis terminas nusakyti psichikos sutrikimams, kurių pamatas yra psichologinis, t. y. kuriuos sukelia psichologiniai, o ne organiniai veiksniai. Pasak Freudo, neurozes galima skirstyti į *aktualiąsias

ir *perkėlimo neurozes. Pirmosios grupės šaltinis esti aktualioji paciento situacija. Perkėlimo neurozių atveju simptomas esti simbolinė išraiška *psichikos konflikto, kurio šaknys siekia individo vaikystę. Simptomai yra *geismo ir *gynybos kompromisas.

„Neurozės“ terminą jau 1777 m. vartojo škotų medicinos profesorius Williamas Cullenas (1710–1790). XIX a. ši sąvoka dažnai vartota psichiatrijoje. Neurozės laikytos apibrėžtos lokalizacijos nervų sistemos veiklos ligomis. XIX a. pabaigoje Freudas įvedė neurozių skirstymą į *aktualiąsias ir *psichoneurozes (Freud, 1894a; 1896b). Psichoneurozės savo ruožtu skirstytos į *perkėlimo neurozes ir *narcistines neurozes. Pastaroji kategorija vėliau buvo priskirta psichozėms. Galutinę Freudo aptartų psichikos sutrikimų klasifikaciją galima perteikti, pasitelkiant tokią lentelę (Freud, 1916–1917):

Perversijos	Aktualiosios neurozės	Perkėlimo neurozės	Psichozės
Sadizmas ir mazochizmas	Neurastenija	Įkyrumų neurozė	Paranoja
Vojerizmas ir ekshibicionizmas	Nerimo neurozė	Konversinė isterija	Schizofrenija
Fetišizmas	Hipochondrija	Nerimo isterija	Maniakinė depresinė psichozė
Homoseksualizmas			

Šiandienė *psichoanalizės ir psichiatrijos klasifikacinė sistema – su tam tikromis modifikacijomis – sutampa su Freudo sistema. Riba, skirianti aktualiąsias ir perkėlimo neurozes dabar pasidariusi ne tokia griežta. Be to, prisidėjo daug kategorijų, pavyzdžiui, psichosomatiniai sutrikimai, narcistiniai sutrikimai ir *ribinės būsenos. Šiuolaikinėje psichiatrijoje skiriamos simptomų neurozės ir charakterio neurozės. Pirmosios reiškia apibrėžtus individo elgsenos, jausmų gyvenimo arba

mąstymo sutrikimus, kurie, kilus frustracijai, pasižymi dideliu *nerimu. Charakterio neurozių sutrikimai sudaro organizuotą asmenybės dalį ir pacientas nelaiko savęs ligoniu ar žmogum, nukrypstančiu nuo normos. Sunkiose gyvenimo situacijose charakterio neurozė gali pavirsti simptomų neuroze (Cullberg, 1984).

NEUROZĖS RINKIMASIS

Angl. *choice of neurosis*; pranc. *choix de lan névrose*; vok. *Neurosenwahl*

Procesas, kuriam vykstant randasi apibrėžta *neurozės atmaina.

Tam tikros neurozės atmainos pasirinkimas yra pamatinė psichoanalitinės psichopatologijos problema. Ši tema persmelkusi visą mokymą apie neurozes. Freudas įvairiais periodais domėjosi vis kitomis neurozių apraiškomis. Apskritai kalbant, jis laikėsi nuomonės, kad pasirinkimas priklauso nuo paveldėtos predispozicijos, tam tikrų vaikystės išgyvenimų ir tam tikros *fiksacijos tam tikroje psichoseksualinės raidos fazėje (Freud, 1913i). Tai nereiškia, kad tam tikram asmeniui esama kelių galimybių, iš kurių jis gali racionaliai pasirinkti kurią nors vieną. Pasak psichinio determinizmo prielaidų, neurozės pasirinkimą lemia sąmoningai kontrolei nepasiduodančios konstitucinės ir istorinės aplinkybės.

NEUTRALUMAS

Angl. *neutrality*; pranc. *neutralité*; vok. *Neutralität*

Laikysena, kurią gydymo metu privalo priimti psichoanalitikas. Tai reiškia, kad analitikui nevalia vertinti paciento išsisakymų moralės, politikos ar socialinių normų požiūriu. Jam taip pat nedera teikti pacientui patarimų, susijusių su apibrėžtos veiklos arba/ir gyvenimo būdo rinkimusi. *Perkėlimo atžvilgiu analitikas irgi privalo laikytis neutraliai ir nedalyvauti paciento žaidime. Vienodai paskirstytas analitiko *dėmesys yra vienas jo neutralumo aspektų.

Neutrali laikysena į *psichoanalizę buvo įvesta laipsniškai. Tai įvyko, atsisakius ankstesnių įtaigos technikų, kai analitikas tikslingai stengėsi paveikti pacientą, ir pakeitus šias technikas *laisvosiomis asociacijomis. Jau veikale *Studien über Hysterie* (1895d) Freudas primena, kad neutralumas yra pageidautina analitiko laikysena. Daugelyje darbų psichoanalizės technikos klausimais, parašytų XX a. pirmame dešimtmetyje, jis pabrėžia neutralumo būtinybę. Analitiko laikyseną jis lygina su situacija chirurgo, kuris stengiasi atlikti operaciją kuo deramiau, nepriklausomai nuo savo jausmų ir vertinimų (Freud, 1912e). Viename vėlesnių veikalų Freudas rašo: „Griežtai atsisakėme žiūrėti į pacientą, kuris, ieškodamas pagalbos, atsidavė į mūsų rankas, kaip į mūsų nuosavybę, atsisakėme mėginimų lemti jo likimą, primetinėti jam savo idealus [...]“ (Freud, 1919a, p. 164). Dauguma šiuolaikinių psichoanalitikų pritaria neutralumo reikalavimui, jei kalbama apie suaugusių neurotikų gydymą. Tačiau daugelis jų atsisako šio principo, dirbdami su kitomis pacientų kategorijomis, pvz., su vaikais, *ribinės būsenos pacientais arba psichotikais (Tähkä, 1987).

Nirvanos principas

Angl. *Nirvana principle*; pranc. *principe de Nirvana*; vok. *Nirvanaprinzip*

***Psichikos aparato tendencija redukuoti visas įtampas iki nulinio taško ar iki mažiausio įmanomo lygio.**

Nirvana yra viena pamatinių budizmo filosofijos sąvokų. Ji reiškia tokią proto būseną, kurioje pradingę visi geismai. Drauge tai ramybės ir palaimos būsena. Vakaruose šią sąvoką išpopuliarino Arthuro Schopenhauerio (1788–1860) filosofija. Pasak Schopenhauerio, nirvana yra tokia būsena, kurioje nėra nei valios, nei kančios, kur lieka tik vienas pažinimas. Freudas nirvanos sąvoką perėmė iš anglų psichoanalitikės Barbaros Law ir pavartojo ją veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g). Štai ką jis šia tema rašo: „[...] viešpataujančia psichikos, galbūt net apskritai nervų gyvenimo tendencija pripažinome vidinės dirgiklių

įtampos mažinimą, jos pastovumo palaikymą, jos šalinimą [...]“ (Freud, 1920g, p. 55–56). Nirvanos principas, kuris, Freudo supratimu, yra viešpataujanti *mirties varų išraiška, tveria anapus *malonumo principo. Be to, jis giminingas ir *pastovumo principui, nors yra už jį šiek tiek radikalesnis. Taip pat regisi, kad nirvanos principas yra artimesnis biologinėms spekuliacijoms, išdėstytoms darbe *Jenseits des Lustprinzips*, nei pastovumo principui. Neatmestina tikimybė, kad Freudas šį terminą pasirinko dėl su juo susijusių įtaigių filosofinių asociacijų.

O

OBJEKTAS

Angl. *object*; pranc. *objet*; vok. *Objekt*

***Psichoanalizėje šis terminas iš principo turi dvi reikšmes. *Varų teorijoje jis nusako asmenį, asmens dalį ar daiktą, galinčius numaldyti varas. Toks objektas gali būti tikras arba sufantazuotas. Objektas antrąja reikšme nusako *vaizdinius, psichikoje reprezentuojančius asmenis ar daiktus, kuriems tenka duotojo individo psichinės energijos krūvis. Psichinės energijos distribucijos stipriausios apraiškos yra meilės ir neapykantos jausmai. Kartais šis terminas dar vartojamas ir tradicine filosofine prasme, vartojant jį nusakyti aplinkinio pasaulio daiktui, kai neatsižvelgiama į subjektyvius duotojo asmens išgyvenimus.**

Sąvoka „objektas" varos objekto reikšme pasirodo veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d). Objektą galima traktuoti kaip priemonę, leidžiančią varai pasiekti savo tikslą. Turint galvoje tai, kad tikslą, kitaip tariant, – varos patenkinimą, galima pasiekti įvairiais būdais, objektas, pasak Freudo, tam tikrose ribose yra pakeičiamas. Tikslas nulemtas konstitucijos, o objektą daugiausia apibrėžia ankstesnė patirtis. Freudas teigė, kad pasitenkinimas yra fundamentalesnis dalykas nei *ryšys su objektu. Objektų ryšių mokyklos atstovai šiuo požiūriu laikosi kitos nuomonės. Nuo Freudo jie skiriasi tuo, kad mano, jog vaikas pirmiausiai ieško objekto, o ne pasitenkinimo (Fairbairn, 1953; Guntrip, 1971). Objektas antrąja reikšme paprastai nusako reprezentaciją asmens, į kurį nukreipti *Ego afektai. Šis terminas pasirodo tokiuose junginiuose kaip „meilės objektas" arba „neapykantos objektas". Tokiais atvejais kalbama ne apie tam tikros varos santykį su patenkinimą atnešančiu objektu, bet apie visą Ego ryšį su objektu (Freud, 1915c).

Objekto rinkimasis

Angl. *object-choice*; pranc. *choix d'objet*; vok. *Objektwahl*

Asmens, kaip meilės *objekto, rinkimasis.

Freudas šį terminą įvedė veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d), ir jis tebėra vartojamas pirmine prasme. Žodis „rinkimasis" yra truputį klaidinantis, nes čia nėra kalbama apie laisvą rinkimąsi iš kelių galimybių. Laikantis psichinio determinizmo prielaidos, rinkimasis visados yra griežtai apibrėžtas individo istorijos. Darbe apie *narcizmą Freudas išskiria dvi pamatines objekto rinkimosi atmainas: *anaklitinį ir *narcistinį (Freud, 1914c).

Objekto skėlimas

Angl. *splitting of the object*; pranc. *clivage de l'objet*; vok. *Objektspaltung*

Melanie Klein (1882–1960) aprašytas mechanizmas, kuris yra ankstyva, primityvi *gynyba nuo *nerimo. *Objektas, į kurį nukreipti erotiniai ir griaunamieji *varų impulsai, suskaidomas į „gerą" ir „blogą" objektus. Šios dvi dalys atlieka skirtingą vaidmenį *introjekcijoje ir *projekcijoje.

Šis mechanizmas, aprašytas Melanie Klein dar XX a. trečio dešimtmečio pradžioje, tapo centrine jos teorijos sąvoka (Klein, 1932). Pasak Klein, objekto skėlimas yra itin ryškus ankstyvojoje schizoidinėje-paranoidinėje *nuostatoje. Šioje nuostatoje įvyksta ir *dalinio objekto skėlimas. Klasikinis pavyzdys yra motinos krūties skėlimas į „gerą", kurios pusėn krypsta erotinės varos, ir „blogą", kuri tampa griaunamųjų varų objektu. Objekto skėlimas vyksta ir depresinėje nuostatoje bei vėlesniais gyvenimo periodais, tačiau tuomet tai aprėpia visą objektą. Objekto skėlimą į mylimą ir nekenčiamą dalį regime, pvz., vyrų mušamų moterų atvejais. Pasak Klein teorijos, *Ego formavimasis vyksta objekto introjekcijos keliu. Tad objekto skėlimą lydi Ego pasidalijimas į „gerą"

ir „blogą“ dalis. Privalu atkreipti dėmesį, kad Klein terminą „Ego skilimas“ supranta kitaip negu Freudas (Segal, 1973). Termino „skilimas“ klausimu žr. *„Ego skilimas“.

ORALINĖ FAZĖ

Angl. *oral stage (phase)*; pranc. *stade oral*; vok. *orale Stufe (Phase)*

Pirmoji *libido raidos fazė, trunkanti nuo gimimo iki antrųjų gyvenimo metų. Šioje fazėje seksualinis malonumas siejasi su burnos ertmės ir skruostų dirginimu. Ankstyvojoje oralinėje fazėje malonumo potyris siejasi su valgymu.

Oralinį *seksualumą Freudas aptaria pirmojoje veikalo *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) laidoje. Įrodymas, patvirtinantis, kad ši tezė teisinga, Freudui buvo oraliniai suaugusių asmenų iškrypimai, lūpų srities reikšmė meilės žaidimo pradžioje bei vaikų stebėjimai, iš kurių jis darė išvadą, kad nykščio čiulpimas atlieka masturbacijos vaidmenį. Oralinę fazę kaip pradinę seksualinės organizacijos stadiją Freudas pateikė tik minėtojo darbo 1915 m. laidoje. Šios *dalinės varos versmė yra lūpos. *Objektas paprastai esti motinos krūtis ir pienas, patenkinantys maisto poreikį ir dalinę oralinę varą. Pirmaisiais gyvenimo mėnesiais *seksualinė vara per maisto poreikį remiasi *savisaugos vara. Laikui bėgant, oralinė seksualinė vara atsiskiria nuo savisaugos varos ir gali būti patenkinama autoerotiškai, pavyzdžiui, čiulpiant nykštį. *Varos tikslas oralinėje fazėje, kurią Freudas dar vadino ir *kanibalistine, yra *inkorporacija. Karlas Abrahamas (1877–1925) oralinę fazę padalijo į du periodus, kuriems būdingi skirtingi santykiai su objektu. Ankstyvojoje fazėje vaiko santykis su objektu esti pasyvus, įsiurbiamasis, ir jo požymis yra čiulpimo veiksmas. Vėlesnioji fazė, sutampanti su dantų dygimo metu, pasižymi aktyvia inkorporacija, kuri reiškiasi graužimu ir troškimu sunaikinti objektą. Ši vėlesnioji fazė paprastai vadinama *oraline sadistine (Abraham, 1927). Melanie Klein (1882–1960) ir *objektų ryšių mokykla abipusei motinos ir vaiko sąveikai oralinėje fazėje teikia kur kas daugiau reikšmės, nei jos teikė

Freudas (Klein, 1952; Fairbairn, 1952; Winnicott, 1965). Tiesa, Freudas pripažįsta, kad motina yra „pirmasis vaiko meilės objektas“ (Freud, 1916–1917, p. 329), tačiau, lyginant su vėlesniu *Edipo kompleksu, šį ryšį formuojanti galia yra menka.

ORALINĖ SADISTINĖ FAZĖ

Angl. *oral-sadistic stage (phase)*; pranc. *stade sadique-oral*; vok. *oral-sadistische Stufe (Phase)*

Terminas vėlesniajai *oralinei fazei nusakyti, įvestas Karlo Abrahamo (1877–1925). Ši fazė sutampa su dantų dygimo metu, kai vaiko veikla nuo čiulpimo pereina prie aktyvios *inkorporacijos graužimo pavidalu. Graužimo tikslas yra *geismas sunaikinti *objektą. Oralinėje sadistinėje fazėje vaikas kreipia ir *libido, ir *agresiją į tą patį objektą, paprastai – į motinos krūtį. Santykiui su objektu būdinga *ambivalencija.

Iš vėlesnių teoretikų oralinio sadizmo reikšmę itin pabrėžė Melanie Klein. Nuo Abrahamo jos požiūris skiriasi tuo, kad ji mano, jog visoje oralinėje fazėje esama ryškių sadizmo ir agresijos elementų, nukreiptų į motinos krūtį.

ORGANINIS MALONUMAS

Angl. *organ-pleasure*; pranc. *plaisir d'organe*; vok. *Organlust*

Malonumo potyris, lydįs autoerotinį *dalinės varos tenkinimą, dirginant *erogeninę sritį. Freudas laikėsi nuomonės, kad organinis malonumas iš prigimties yra seksualinis, net jei kalbame apie malonumą, paremtą *savisaugos varos tenkinimu, pvz., apie valgymą.

Šią sąvoką Freudas detaliai nagrinėja 1916–1917 m. paskaitoje (Freud, 1916–1917, XXI paskaita), pabrėždamas seksualinį organinio malonumo pobūdį net pačiomis ankstyviausiomis vaiko raidos fazėmis.

Šiai tezei patvirtinti jis pasitelkia seksualinių *perversijų tyrinėjimus, pacientų *psichoanalizės *medžiagą, vaikų stebėjimą ir raidos biologiją. Vienoje vėlyvųjų paskaitų Freudas šitaip apibendrina seksualinę teoriją: „Nėra taip, kad matytume seksualinę varą, nuo pat pradžių krypstančią į seksualinės funkcijos tikslo siekimą [...]. Užtat regime didelį kiekį dalinių varų, kylančių įvairiose kūno dalyse ir srityse, gana nepriklausomai siekiančių patenkinimo ir atrandančių šį patenkinimą tame, ką galime pavadinti organiniu malonumu. Genitalijos yra paskutinė šių erogeninių sričių, o jų organiniam malonumui nusakyti jau nebegalime išvengti termino „seksualinis malonumas““ (Freud, 1933a, p. 98). Šia baigiamąja formuluote Freudas siekia pabrėžti, kad jis – kitaip negu jo kritikai – pregenitalinį organinį malonumą laiko seksualiniu.

P

PAGRINDINĖ TAISYKLĖ

Angl. *fundamental rule*; pranc. *régle fondamentale*; vok. *Grundregel*

Taisyklė, raginanti pacientą leistis į *laisvąsias asociacijas. Pacientas privalo kalbėti viską, kas jam ateina į galvą, dėstyti mintis, jausmus, valios aktus, nepriklausomai nuo to, ar tai būtų skaudu, nepatogu, nemalonu ar pažiūrėti neįdomu arba neesminga.

Laisvosios asociacijos, apie kurias kalba pagrindinė taisyklė, yra svarbiausias ir gydymo, ir psichoanalitinių tyrinėjimų metodas. Jei pacientas šios taisyklės laikysis, analitikas gaus informacijos apie *nesąmoningojoje sferoje vykstančius procesus. Laisvųjų asociacijų išeities taškas paprastai esti *sapnai arba *riktai (Freud, 1910a). Pagrindinė taisyklė suteikia struktūrą paciento ir analitiko interakcijai. Visišką paciento nuoširdumą, kasdieniame bendravime įprastų logikos, konteksto ir diskretumo atsisakymą atitinka priimti linkusi analitiko nuostata, kuriai būdingas *neutralumas. Tokia struktūra sumenkina paciento *priešinimąsi ir *gynybą, leisdama dar geriau prabilti nesąmoningajai sferai. Po kurio laiko pasirodo, kad asociacijos kertasi tam tikruose esminiuose taškuose, suteikdamos pamatą analitiko *interpretacijai. Kitas esminis psichoanalitinės terapijos bruožas yra grynai verbalinis komunikacijos pavidalas. Visi psichikos procesai – skaudūs prisiminimai, chaotiški jausmai ir ypatingi *geismai – privalo atsiskleisti ir įgyti kalbinę išraišką. Pagrindinį kalbos vaidmenį *psichoanalizėje pabrėžė Jacques'as Lacanas (1901–1981). Jo aforistinė formuluotė yra tokia: „Nesąmoningosios sferos struktūra yra tokia, kaip kalbos“ (Lacan, 1977).

PAKAITINIS DARINYS

Angl. *substitute-formation*; pranc. *formation substitutive*; vok. *Ersatzbildung*

Simbolinė nesąmoningosios *medžiagos išraiška, pvz., *simptomų, *riktų ar *sapnų pavidalu.

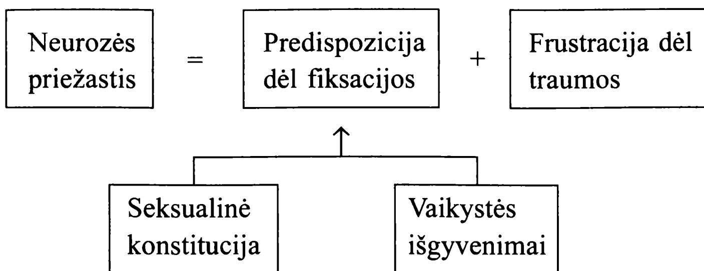
Ši sąvoka radosi iš termino „surogatas“, kuris pasirodo labai ankstyvuose Freudo veikaluose (Freud, 1894a). Per *cenzūros toleruojamą pakaitinį darinį išstumtasis *varos impulsas gali pasiekti tam tikrą patenkinimą. Pakaitinis darinys esti *perstūmimo arba *sutirštinimo padarinys, turįs – kad ir tolimą – sąsają su impulsu (Freud, 1926d). Kiekviena simbolinė nesąmoningųjų procesų apraiška yra kompromisas, atsiradęs kilus konfliktui tarp nesąmoningų *geismų ir gynybos priemonių. Galima pasakyti, kad tuo atveju, jei pakaitinis darinys nusisekęs, nesąmoningieji impulsai iš kompromiso turi naudos.

PAPILDOMOJI GRANDINĖ

Angl. *complemental series*; pranc. *série complémentaire*; vok. *Ergänzungsreihe*

Šį terminą Freudas įvedė, norėdamas pateikti *neurozės etiologiją tokioje perspektyvoje, kuri neverstų rinktis tarp egzogeninių (kylančių iš išorės) ir endogeninių (kylančių iš vidaus) veiksnių. Šias dvi veiksnių atmainas jis traktavo kaip papildančias viena kitą ta prasme, kad, formuojantis neurozei, jos paprastai prisideda abi.

Endogeninė neurozės predispozicija reiškiasi *fiksacija, kurią lemia seksualinė konstitucija ir ankstyvosios vaikystės išgyvenimai. Egzogeninis veiksnys, sukeliąs neurozę, yra *trauma, įvykstanti vėlesniame gyvenimo periode ir sukelianti *frustraciją. Endogeninių ir egzogeninių veiksnių jėgų santykis gali svyruoti. Jeigu fiksacija esti stipri, neurozė kartais gali kilti ir dėl iš pažiūros menkos traumos, – ir atvirkščiai. Kraštutiniai atvejai, kai vienas minėtų veiksnių nedalyvauja, yra, pasak Freudo, retenybė (Freud, 1916–1917, XXI ir XXIII paskaitos). Papildomąją grandinę Freudas pavaizdavo šitaip:

Taigi papildomoji grandinė arba neurozę sukelianti aplinkybių visuma susideda iš seksualinės konstitucijos, vaikystės išgyvenimų ir neurozę sužadinančios traumos.

Paranoidinė nuostata

Angl. *paranoid position*; pranc. *position paranoide*; vok. *paranoide Einstellung*

Melanie Klein (1882–1960) teorijos sąvoka. Vaikas tveria šioje nuostatoje pirmuosius keturis gyvenimo mėnesius. *Mirties varos ir *gyvybės varos yra nukreiptos į *dalinį objektą – paprastai šis objektas yra motinos krūtis. Objektas suskaidomas į „gerą" ir „blogą". Gyvybės varos krypsta į „gerojo" objekto pusę ir patiria *introjekciją, o mirties varos kreipiamos į „blogąjį" objektą. „Blogasis" objektas dėl to suvokiamas kaip persekiojanti ir griaunamoji galia, kelianti didelį *nerimą. Normaliais atvejais paranoidinė nuostata baigiasi po keturių mėnesių, ir vaikas įžengia į *depresinę nuostatą. Tačiau abi nuostatos gali vėl pasireikšti vėlesniu gyvenimo periodu.

Paranoidinėje nuostatoje pasirodo pirmieji vaiko ryšiai su objektu. Dominuojantis šios nuostatos motyvas yra nerimą keliančios *fantazijos blogo, persekiojančio ir griaunamojo objekto tema; nuo šio objekto vaikas stengiasi gintis, pasitelkdamas primityvius *gynybos mechanizmus. Įrodymų medžiagą savo tezėms Klein ima iš vaikų, ypač psichotinių, psichoanalizės. Veikale *Some theoretical conclusions regarding*

the emotional life of the infant ji pateikia būdingų paranoidinės nuostatos bruožų apžvalgą (Klein, 1952). Pasak Klein, gyvybės ir mirties varos prabyla jau nuo pat vaiko gyvenimo pradžios. Varų generuojama energija – *libido ir agresyvioji energija – vaiko vaizduotėje reiškiasi stipriais jausmais. Pirmasis objektas jam paprastai esti motinos krūtis. Šis dalinis objektas patiria *skėlimą į „gerą" ir „blogą". Libido krypsta į geros, maitinančios ir maldančios krūties pusę, o blogoji, pasišalinusi ir frustraciją kelianti krūtis gauna agresyvios energijos krūvį. Dėl skėlimo geroji krūtis darosi palyginti nepriklausoma nuo blogosios. Geroji krūtis idealizuojama, o jos *introjekcija saugo vaiką nuo – *projekcija pagrįstų – blogojo objekto persekiojimų ir naikinamųjų tendencijų. Silpnas *Ego apsigina nuo nerimo, griebdamasis net blogojo objekto egzistencijos *atmetimo. Pasak Klein, paranoidines ir schizofrenines ar schizoidines būsenas lemia aplinkybės, dėl kurių vaikas negali palikti paranoidinės nuostatos. Čia slypi ir *įkyrumų neurozių ištakos. Šių neurozių atveju anksti įvyko blogojo, persekiojančio objekto introjekcija, ir šis objektas įsikūrė *Superego sferoje (Segal, 1976). Klein tvirtina, kad visi žmonės savo raidoje pereina į psichozę panašias būsenas, būdingas paranoidinei ir depresinei nuostatoms. Nuo gyvybės ir mirties varų jėgos santykio priklauso, ar vaikui pavyks išeiti iš paranoidinės būsenos. Vėlesniuose raštuose Klein paranoidinę nuostatą vadina schizoidine-paranoidine.

PARANOJA

Angl. *paranoia*; pranc. *pranaoïa*; vok. *Paranoia*

Psichozinė būsena, kuriai būdingas didybės ir persekiojimo kliedesys, nors mąstymo sutrikimai drauge nesireiškia.

Šis terminas kilęs iš graikų kalbos ir reiškia „greta proto". XIX a. jis vartotas nusakyti įvairioms ligos būsenoms, kurių dominuojantis simptomas buvo kliedėjimas. XIX ir XX a. sandūroje šiai sąvokai tikslesnę reikšmę suteikė Emilis Kraepelinas (1856–1926) ir Eugene'as Bleuleris (1857–1939), centrinės ano meto Europos psichiatrijos asmenybės (Lewis, 1970). Freudas apie paranoją kalba keliuose

veikaluose – pradedant 1911 m. (Freud, 1911c; 1915f; 1922b). Greta megalomanijos ir manijos jis paranojai priskiria ir erotomaniją bei maniakinį pavydą. Freudo raštuose sunku įžvelgti aiškią ribą tarp paranojos ir schizofrenijos, nors jis dažnai šliejasi prie Kraepelino pažiūrų, o šis teigė, kad tas ligų grupes privalu skirti. Tai matyti iš Freudo mėginimų skirti paranoją nuo schizofrenijos, atsižvelgiant į *fiksaciją ir radimosi mechanizmus. Kartais Freudas pabrėžia šių būsenų gimininguma: „Jos [*paranoia*] ryšys su *dementia praecox* [schizofrenija] nekelia abejonių. Kitados leidau sau siūlyti, kad paranoją ir *dementia praecox* derėtų vadinti bendru parafrenijos vardu“ (Freud, 1916–1917, p. 424). Paranoidiniai ir schizofreniniai reiškiniai parafrenijoje pastebimi skirtingomis proporcijomis. Freudas teigia, kad tais atvejais, kai paranojoje dominuoja persekiojimo manija – *paranoia persecutoria*, – kliedesiai yra gynyba nuo homoseksualizmo: „Iš [...] nuolat gausėjančių išnagrinėtų atvejų padarėme išvadą, kad *paranoia persecutoria* yra toji forma, kuria individas ginasi nuo pernelyg stipriu tapusio homoseksualinio impulso“ (Freud, 1916–1917, p. 424). Teoretikams, išplėtojusiems psichoanalitinę paranojos teoriją, priklauso Melanie Klein (1882–1960) (Klein, 1948).

PASĄMONĖ

Angl. *subconscious*; pranc. *subconscient*; vok. *Unterbewußte*

Bendrojoje psichologijoje šis terminas paprastai nusako *vaizdinius, mintis, jausmus ir valios aktus, kurie tveria žemiau jautrumo slenksčio, taigi nėra prieinami sąmonei. Anksčiau šis terminas *psichoanalizėje vartotas kaip *nesąmoningosios sferos sinonimas, tačiau dabar jis išėjęs iš apyvartos.

Freudas retsykiais vartoja šį terminą savo ankstyvuosiuose XIX a. paskutinio dešimtmečio darbuose „nesąmoningosios sferos“ prasme. Tačiau, pradedant nuo veikalo *Die Traumdeutung* (1900a) jis šio termino nebevartoja, kritikuodamas jo taikymą psichoanalizėje. Kritikos dingstis yra ta, kad tasai terminas perša mintį, tarytum pasąmonė būtų lyg ir

kokia antroji sąmonė, funkcionuojanti pagal tuos pačius principus, kaip ir aiškioji sąmonė. Freudas išdėsto argumentus už sąvoką „nesąmoningoji sfera“, aiškiau nusakančią tai, kad čia susiduriame su dviem skirtingomis sferų rūšimis, kurios aprėpia skirtingus psichikos procesus ir vadovaujasi skirtingais principais (Freud, 1915e). Bent jau psichoanalitiniame kontekste derėtų klausyti Freudo patarimo ir vietoj „pasąmonės“ vartoti tik terminą „nesąmoningoji sfera“.

PASITENKINIMO IŠGYVENIMAS

Angl. *experience of satisfaction*; pranc. *expérience de satisfaction*; vok. *Befriedigungserlebnis*

Ankstyvas kūdikio išgyvenimas, kuris pagrįstas tuo, kad, globėjui įsikišus, atslūgsta tam tikro poreikio sukelta įtampa. Pasitenkinimą suteikiančio *objekto vaizdinys išlieka atmintyje. Poreikiui vėlei prabilus, atminties vaizdinys – nesant tikrojo objekto – tampa trumpalaikį haliucinacinį pasitenkinimą suteikiančios psichinės energijos *kateksio objektu. Freudas teigia, kad šis išgyvenimas yra pirmasis žingsnis, mokantis *specifinių veiksmų ir įsisavinant *realybės principą.

Šį terminą Freudas vartoja veikaluose *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950a) ir *Die Traumdeutung* (1900a). Šio pasitenkinimo išgyvenimo išeities taškas yra pirminė kūdikio *bejėgystė. Be pašalinės pagalbos kūdikis negali specifiniais veiksmais išsivaduoti nuo tam tikrų vidinių dirgiklių, pvz., nuo alkio. Asmuo (paprastai motina), patenkinanti tuos poreikius, ir nevalingi paties vaiko judesiai sužadina jungtį su malonumo potyriu, ir tai reiškiasi *atminties pėdsaku. Alkio atveju motinos – ar veikiau motinos krūties – paveikslas ir nevalingi čiulpimo judesiai vėliau siesis su pasitenkinimo jausmu. Vėl atsiradus poreikiui, atminties paveikslas aktyvizuojamas ir taip atgaminama pasitenkinimą teikianti situacija. Pasak Freudo, kūdikis negeba atskirti atminties paveikslo nuo tikrovės situacijos. Atminties paveikslas parodo tą tikrovę, kurią Freudas vadina *suvokimo tapatumu. Taip atsiveria galimybė

haliucinaciškai išgyventi pasitenkinimą. Normaliomis sąlygomis haliucinacinis išgyvenimas yra trumpalaikis. O poreikis ir toliau lieka nepatenkintas. Šis suvokimas, pasak Freudo, yra pirmasis *psichikos aparato žingsnis taikymosi prie tikrovės kryptimi. Šis ankstyvas potyris stabdo ir silpnina atminties paveikslo *kateksį. Tai leidžia vaikui skirti atmintyje tveriantį objekto paveikslą nuo faktiškai suvokiamo objekto. Ankstyvas *tikrovės tikrinimas yra ilgo mokymosi proceso pradžia, ir per šį procesą pamažu susiklosto darniai funkcionuojąs *Ego, gebąs vadovautis tikrovės principu. Pamatinė Freudo tezė yra teiginys, kad kūdikio ir aplinkos sąveiką išreiškia troškimas patenkinti biologinius poreikius ir *varas. Šis požiūris kertasi su šiandien plačiai skelbiamu įsitikinimu, jog vaikas jau nuo pat pradžios ieško objekto, t. y. gyvo, žmogiško objekto, su kuriuo galima užmegzti simbiotinį santykį. Pakankamai geras ankstyvas artimo santykio su žmogumi patyrimas turi lemiamą reikšmę teisingai vaiko raidai (Fairbairn, 1954; Winnicott, 1967).

PASMERKIMAS

Angl. *condemnation*; pranc. *jugement de condamnation*; vok. *Verurteilung, Urteilsverwerfung*

Gynybos operacija, kuria individas įsisąmonina *gesimą, tačiau neleidžia sau jo patenkinti etiniais sumetimais arba dėl to, kad jis yra nederamas.

Freudas gana anksti sąmoningą pasmerkimą traktavo kaip adekvačią ir brandžią gynybos nuo varų impulsų operaciją. Ji yra sėkminga *išstūmimo modifikacija. Apibendrindamas Mažylio Hanso analizę, Freudas rašo: „[Analizė] pakeičia automatišką ir perdėtą išstūmimo procesą pasverta ir tikslinga kontrole, kuriai pasitelkiamos aukščiausios psichikos instancijos. Trumpai tariant, pakeičia išstūmimą pasmerkimu“ (Freud, 1909b, p. 145). Gynybos operacijas Freudas išdėstė hierarchinėje skalėje pagal jų primityvumą. Išorinės grėsmės akivaizdoje nevalingas bėgimas yra primityvi gynybos reakcija. Kalbant apie grėsmę draudžiamo varų impulso pavidalu išstūmimas yra aukštesnė gynybos

atmaina. O sąmoningas varos impulso pasmerkimas ir jo kontroliavimas yra gerai išplėtotos ir sėkmingos gynybos pavyzdys. Pasmerkimas atlieka tą pačią funkciją kaip ir išstūmimas, o kartais yra ir jo intelektualinis substitutas (Freud, 1915d; 1925h).

Pastovumo principas

Angl. *priciple of constancy*; pranc. *principe de constance*; vok. *Konstanzprinzip*

***Psichikos aparato tendencija palaikyti pastovų, palyginti žemą arba, kitaip tariant, optimalų įtampos lygį.**

Pastovumo principo sąvoka pasirodo dar Freudui 1892–1895 m. bendradarbiaujant su Breueriu (1842–1925) kaip savotiškas *ekonominės teorijos kertinis akmuo. Šis principas kontroliuoja psichikos aparato funkcionavimą, stengdamasis palaikyti pastovų žemą psichinės įtampos lygį. Individas vengia išorinių dirgiklių, kurių poveikis didina įtampos lygį. Vidinės kilmės įtampa redukuojama, pasitelkiant *gynybos mechanizmus ir *išreagavimą. Galutinis psichikos aparato tikslas yra suvaldyti ir pašalinti ir iš išorės, ir iš vidaus kylančius ir įtampą didinančius dirgiklius (Freud, 1916–1917). Pastovumo principą Freudas traktavo kaip biologinį ir fizinį. Pamatinės šio principo sąvokos rėmėsi XIX a. fizikos energetinėmis teorijomis. Freudas jas pritaikė savajai psichikos aparato teorijai. *Nesąmoningojoje sferoje, pagal *pirminį procesą valdomoje *malonumo principo, reiškiasi mažiausio priešinimosi taisyklę atitinkanti nedelsiamos iškrovos tendencija. Kalbama apie įmanomai žemo įtampos lygio palaikymą. Ikisąmoningosios sferos ir sąmonės sistemose, turinčiose atsižvelgti į aplinkos reikalavimus, procesai vyksta, laikantis *tikrovės principo ir pagal *antrinį procesą. Šios sistemos turi pakęsti laikiną įtampos padidėjimą. Tačiau šis padidėjimas turi būti saikingas ir optimaliai pritaikytas tikslingai veiklai (Freud, 1900a). Išgyvenimų sferoje įtampos padidėjimas reiškiasi nemalonumo pojūčiu, o įtampos sumažėjimas patiriamas kaip malonumas. Tačiau šis principas turi išimčių. Pavyzdžiui, įtampos padidėjimas per pradinį meilės žaidimą

esti aiškiai malonus – tai vadinamasis *pradžios malonumas. Šioje fazėje nesireiškia troškimas palaikyti pastovų, žemą įtampos lygį. Šiame ir dar kituose kontekstuose pastovumo principo turinys nėra aiškus, ir vietomis Freudas stringa prieštaringumuose. Tie prieštaringumai pasidarė itin ryškūs, jam įvedus priešingas *gyvybės varų ir *mirties varų sąvokas (Freud, 1920g). Freudas kaip ir anksčiau teigia, kad troškimas redukuoti įtampą, palaikyti jos lygį pastovų ar ją pašalinti, yra pamatinė psichikos funkcija, išreiškianti vieną principą – pastovumo principą. Atrodo, kad toks požiūris gali būti taikomas mirties varų atveju, nes jų tikslas yra grįžimas į neorganinį būvį. Kraštutinis pastovumo principo variantas yra *nirvanos principas. Tačiau gyvybės varos anaiptol nesivadovauja pastovumo principu. Net priešingai, jų tikslas yra pratęsti žmonių giminę, o tai dažnai esti susiję su ilgalaikiu aukštos įtampos palaikymu. Didelė žmonių veiklos dalis nukreipta įtampą veikiau ne mažinti, bet didinti. Mėgindamas išgelbėti pastovumo principą, Freudas teigia, kad jis visados dominuoja likusių, labiau atsitiktinių funkcionavimo būdų atvejais. Tačiau empiriniai šios tezės pamatai nėra pakankami. Freudas pats pripažino, kad jo suformuluotam pastovumo principui daug ko stinga, tačiau niekados jo neatsisakė (Freud, 1940a).

PAŠALINIMAS

Angl. *foreclosure (repudiation)*; pranc. *forclusion*; vok. *Verwerfung*

Jacques'o Lacano (1901–1981) terminas, nusakąs primityvų mechanizmą, reiškiantį, kad ankstesni *vaizdiniai visiškai pašalinami iš simbolinio registro arba kalbos. Šis mechanizmas yra psichozės radimosi pamatas. Nuo dominuojamojo neurozės mechanizmo – *išstūmimo – pašalinimas skiriasi tuo, kad pašalintasis turinys niekados negali tapti integralia individo *nesąmoningosios sferos dalimi. Jis pasirodo išimtinai vien haliucinaciniu pavidalu.

Lacano sąvokų aparatas yra tęsinys minties, kurią aptinkame Freudo veikaluose. Freudas dar 1894 m. rašė: „Tačiau esama stipresnės ir veiksmingesnės gynybos atmainos, kurios esmė ta, kad Ego atmeta ne-

tinkamą vaizdinį drauge su jo afektu ir elgiasi taip, tarytum šis vaizdinys niekados nebūtų Ego pasiekęs" (Freud, 1894a, p. 58). Pašalinimo mechanizmą Freudas nagrinėja ir vėlesniuose raštuose. Tiesioginis Lacano įkvėpimo šaltinis buvo kazuistinė „Vilkažmogio" analizė. Pasak Freudo, „Vilkažmogio" pašalino labai ankstyvą kastracijos vaizdinį. Vėliau pašalintasis turinys grįžo haliucinacijos pavidalu (Freud, 1918b). Lacanas pašalinimo sąvoką įpina į lingvistinę *psichoanalizės interpretaciją. Tačiau jo vartojamų sąvokų reikšmę galima užčiuopti tik pasitelkus terminologinius apibrėžimus. Jų prasmę tiksliau įmanu suvokti tik pačiame teoriniame kontekste. Pašalinimą ir jo vaidmenį, mėginant suprasti psichozę, suprantamai ir aiškiai aptaria Lemaire'as (1977).

PENIO PAVYDAS

Angl. *penis envy*; pranc. *envie du pénis*; vok. *Penisneid*

Mergaitės pavydas berniukui dėl to, kad ji neturi penio. Penio pavydas ima reikštis, kai mergaitė atranda anatominį lyčių skirtingumą. Tuomet ji jaučiasi likimo nuskriausta ir geidžia taip pat būti apdovanota vyrišku lyties organu. Ši potyrių konsteliacija tampa mergaitės *kastracijos kompleksu. Dėl mergaitės *Edipo komplekso penio geismas išvirsta į troškimą turėti kūdikį, o vėlesnėje raidoje atsiranda vyro lyties organo geismas per lytinį santykį. Pasak Freudo, penio pavydas lemiamai veikia moters *seksualumą ir jos asmenybės struktūrą.

Pirmą kartą šį terminą Freudas pavartojo darbe *Über infantile Sexualtheorien* (1908c), kuriame atkreipia dėmesį į tai, kaip maža mergaitė domisi berniuko lyties organu. Šis domesys veikiai virsta į pavydą: „[...] kai ji [mergaitė] reiškia pageidavimą: „Norėčiau būti berniukas", mes žinome, kokį stygių ji taip trokšta pašalinti" (Freud, 1908c, p. 218). Penio pavydo sąvoka įgijo reikšmę Freudo pateiktoje moters seksualumo raidos teorijoje. Mergaitės Edipo komplekse penio pavydas atlieka centrinį vaidmenį. Mergaitė, panašiai kaip ir berniukas, jaučia ikiedipinį ryšį su motina. *Falinėje fazėje penio pavydas

itin susmarkėja. Tada mergaitė jaučia kartėlį dėl to, kad neturi penio, o kaltę už tai verčia motinai, kurią suvokia kaip iškastruotą. Dėl šių potyrių motina nuvertinama. Emocinis mergaitės ryšys su tėvu darosi artimesnis dėl vilties, kad tėvas gebės jai duoti penį. Šis troškimas pakeičiamas geismu gauti iš tėvo kūdikį kaip simbolinę penio stygiaus kompensaciją (Freud, 1931b). Freudo hipotezė, susijusi su penio pavydu, nuosekliai plaukia iš pamatinio teiginio, kad penis yra geidžiamas ir berniuko, ir mergaitės organas. Pasak Freudo, moteris niekados neįstengs visiškai įveikti penio pavydo. Šio jausmo likučių visados esama jos elgsenoje (Freud, 1937c). Normalios raidos tėkmėje penio pavydas gali reikštis sublimuotu pavidalu kaip perdėtas vyriškumas arba valdžios troškimas. Jau XX a. trečiame dešimtmetyje daug moterų psichoanalitikių ėmė kvestionuoti tą centrinį vaidmenį, kurį moters raidoje Freudas skyrė penio pavydui. Tarp šių diskusijų dalyvių paminėtinos Karen Horney (1882–1952) (1924) ir Helene Deutsch (1884–1982) (1925).

Perdirbimas

Angl. *working-through*; pranc. *perlaboration*; vok. *Durcharbeitung*

Psichoanalitinės terapijos etapas, kai pacientas „perdirba“ interpretaciją ir įveikia dalį jos sukelto *priešinimosi. Perdirbimas leidžia pacientui pamažu akceptuoti išstumtąją *medžiagą ir išsivaduoti nuo kartojimo mechanizmų. Perdirbimas turi vykti ir intelektualiuoju, ir jausmų keliu. Sėkmingas perdirbimas baigiasi tuo, kad pacientas priima ir susitaiko su dalimi savo istorijos ir sąmoningai susieja analizės aiškinimus su savo asmenybe.

Terminą „perdirbimas“ aptinkame jau veikale *Studien über Hysterie* (1895d), tačiau sistemingai šis reiškinys buvo aptartas tik po dviejų dešimtmečių (Freud, 1914g). Sėkminga interpretacija paprastai sukelia paciento priešinimąsi, ir pacientas ją arba atmeta, arba akceptuoja vien intelektualiai, nedalyvaujant jausmams. Vis dėlto interpretacija gali išjudinti psichikos procesą, kurio veikiamas pacientas pradeda laipsniškai ją pripažinti. Neretai perdirbimas vyksta paslėptu pavidalu, patyliukais,

kai iš pažiūros regisi, kad terapinis darbas įstrigęs mirties taške. Perdirbimas aprėpia ir ankstesnių išgyvenimų prisiminimą, ir jų pakartojimą. Dėl to sėkmingais atvejais įvyksta išstumtojo *Ego turinio integracija, ir pacientas išgelbstimas nuo patologinio tam tikrų elgsenų kartojimo. Perdirbimas atlieka daugmaž tą pačią funkciją kaip ir *išreagavimas pirmojoje versijoje, taikytoje psichoanalitinės technikos ribose. Tai yra psichikos darbas, kurį atlieka pirmiausiai pats pacientas. Tačiau analitikas privalo palaikyti jo pastangas, aktualizuodamas anksčiau įgytas žinias ir įžvalgas (Klein, 1961). „Perdirbimo" terminas vartojamas ir kalbant apie normalius psichinius procesus, kurių pamatas yra laipsniškas naujo gyvenimo stiliaus priėmimas. Būdingas pavyzdys yra „gedulo darbas, kurio padedamas žmogus, išvengdamas *atmetimo, įstengia susitaikyti su jam artimo asmens netektimi.

Pereinamasis objektas

Angl. *transitional object*; pranc. *objet transitionnel*; vok. *Übergangsobjekt*

Donaldo Woodso Winnicotto (1896–1971) terminas, reiškiąs kokį nors kūdikio daiktą, turintį jam ypatingą reikšmę. Tai gali būti, pvz., skudurėlis ar pliušinis meškiukas. Vaiko santykis su tuo daiktu yra oralinis; paprastai jis daikto dalį kišasi į burnytę ir čiulpia. Pasak Winnicotto, pereinamasis objektas yra ant vidinės, subjektyvios, ir išorinės, objektyvios, tikrovės ribos. Pereinamojo objekto turėjimas yra normalus reiškinys, palengvinantis švelnų perėjimą nuo pirminio, oralinio ryšio su motinos krūtimi prie vėlesnių *ryšių su objektais.

Kasdienis vaikų stebėjimas mums rodo, kad 4–12 mėnesių vaikas ypatingai prisiriša prie kokio nors daikto. Dažniausiai tas daiktas esti minkštas – skudurėlis ar talismanas. Stiprus prisirišimas prie daikto išoriškai reiškiamas įvairiais būdais. Dažnai vaikas nori, kad tas daiktas, jam einant miegoti, būtų ranka pasiekiamas. Iš to daikto vaikas ieško paguodos, kai esti frustruotas ar nusiminęs. Šie stebėjimai tapo anglų

psichoanalitiko Winnicotto veikale *Transitional objects and transitional phenomena* (1953) pateiktos pereinamojo objekto teorijos išeities tašku. Ankstyviausiame, oraliniame vaiko ryšyje su motina nėra griežtos ribos, skiriančios vidinį pasaulį nuo išorinio. Laikui bėgant dėl *tikrovės tikrinimo išryškėja palyginti aiški riba tarp išgyvenančiojo subjekto ir objektyviosios tikrovės. Winnicottas dėmesį kreipia į tą vaiko raidos periodą, kuris tveria tarp ankstyvosios vaiko bejėgystės ir jo augančio gebėjimo pažinti ir akceptuoti objektyviąją tikrovę. Pereinamasis objektas šioje teorijoje užima centrinę vietą. Vaikas jo nejaučia kaip savo paties dalies, bet sykiu ir nelaiko jo objektyviosios tikrovės fragmentu. Taigi pereinamasis objektas tveria subjektyvybės ir objektyvybės paribyje. Winnicottas vaiko ryšį su pereinamuoju objektu pateikia kaip atmainą iliuzijos, palaikomos ir vidinio, ir išorės pasaulio. Vaiko ryšys su pereinamuoju objektu gali tverti ilgai, tačiau apskritai pamažu netenka savo reikšmės. Prislėgtumo, gedulo ar depresijos situacijose ir suaugę asmenys grįžta prie seniai pamiršto pereinamojo objekto. Kai kuriais atvejais šis objektas gali ir transformuotis į fetišą, tapdamas svarbiu suaugusio asmens seksualinio gyvenimo elementu. Winnicottas pabrėžia tarpinės iliuzijos erdvės reikšmę suaugusiam žmogui. „Toji tarpinė išgyvenimų erdvė, kurios ryšys su išorine (bendra su kitais) arba vidine realybe nėra kvestionuojamas, tampa pagrindine vaiko potyrių dalimi. Ši erdvė funkcionuoja per visą gyvenimą ir prabyla intensyviuose meno ir religijos išgyvenimuose, vaizduote pasižyminčioje gyvensenoje ir kūrybiniame mokslo darbe (Winnicott, 1953, p. 97). Winnicottas dėl savo teisingų įžvalgų, sėkmingos vaikų psichoanalizės ir vertingo teorinio indėlio padarė didelę įtaką britiškajai objektų ryšių mokyklos raidai.

PERKĖLIMAS

Angl. *transference*; pranc. *transfert*; vok. *Übertragung*

Nesąmoningas procesas, reiškiąs, kad jausmai, nuostatos, lūkesčiai, *geismai ir t. t., anksčiau krypę į vaikystėje svarbius asmenis,

perkeliami į kitus *objektus. Nors pats reiškinys yra visuotinai paplitęs, šis terminas paprastai vartojamas, siejant jį su psichoanalitiniu gydymu, kai pacientas su analitiku elgiasi taip, lyg šis pirma būtų buvęs jo gyvenimo objektas. Klasikinėje psichoanalizėje perkėlimas ir jo *interpretacija, o paskui – išrišimas yra pati gydymo šerdis.

Perkėlimo reiškinys ryškiai atsiskleidė XIX a. devinto dešimtmečio pradžioje Josefui Breueriui (1842–1925) gydant Anną O., kuri įsimylėjo Breuerį. Anuo metu dar nebūta sąvokų aparato, kuris būtų leidęs išsiaiškinti šį procesą arba pasinaudoti juo terapiniais tikslais. Romantiško atspalvio ryšys, į kurį pateko Breueris, buvo palaikytas terapiniam darbui kliudančiu elementu (Jones, 1953). Freudas perkėlimo teoriją pateikia veikale *Studien über Hysterie* (1895d). Pacientas savo nesąmoningus geismus, kurių šaltinis yra anksčiau buvę ryšiai su objektais, perkelia į čia ir dabar esantį analitiką. Pacientas dažnai jaučia stiprų emocinį ryšį su analitiku, tačiau istorinis tokio išgyvenimo pamatas jam lieka nesąmoningas. Freudas perkėlimą aprašo kaip „klaidingą jungtį", kurioje su ankstesniu objektu susijęs paciento *afektas esti perkeliamas į analitiko asmenį. Iki 1912 m. Freudas neteikė perkėlimui ypatingos reikšmės terapiniame procese. Perkėlimas laikomas savita *priešinimosi atmaina. Šiame ankstyvame gydymo periode jis yra ne vertingas terapinio darbo įrankis, o veikiau kliuvinys (Freud, 1905e). Freudo požiūris į perkėlimą pakito, jam atradus *Edipo kompleksą. Freudas pastebėjo, kad perkėlimas paprastai esti išraiška ankstyvoje vaikystėje tvėrusio santykio su mylimu arba nerimą keliančiu asmeniu, neretai – su tėvu, bet gali būti ir su motina ar kitu reikšmingu žmogum. Sykiu Freudas ėmė skirti teigiamą ir neigiamą perkėlimą. Pirmuoju atveju terapeutas tampa meilės, o antruoju – priešiškumo objektu. Abi formos siejasi su emocijomis, kurios reiškiasi Edipo komplekse (Freud, 1912b). Su laiku perkėlimui imta teikti vis daugiau reikšmės klinikiniame darbe. Jis tapo lemiamu terapijos procesu. Perkėlimas terapijai suteikia būdingą struktūrą ir dinamiką. Teorinė šios sąvokos evoliucija ir jos taikymas klinikoje apogėjų pasiekė, įvedus *perkėlimo neurozės

sąvoką. Perkėlimo neurozė yra dirbtinė neurozė, kuri randasi analitinėje situacijoje. Tai klinikinis neurozės modelis, terapijos metu atspindįs ankstyvosios vaikystės konfliktus: „[...] mums reguliariai pavyksta visiems ligos simptomams suteikti naują perkėlimo reikšmę, paprastą neurozę pakeisti „perkėlimo neuroze", nuo kurios pacientą galima išgydyti terapiniu darbu" (Freud, 1914g, p. 154). „Šios naujos, dirbtinės neurozės įveikimas praktiškai prilygsta atsikratymui ligos, kuri buvo pateikta gydymui, mūsų terapinio uždavinio išsprendimui" (Freud, 1916–1917, p. 444). Perkėlimas yra vienas tų reiškinių, kuriais Freudas rėmėsi veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g), suteikdamas centrinę vietą *būtinybės kartoti sąvokai. „[..] analizuojant darosi aišku, kad būtinybė perkėlimo metu kartoti savo infantilinio gyvenimo periodo nutikimus visais atžvilgiais išeina už *malonumo principo ribų" (Freud, 1920g, p. 36). Sykiu Freudas pabrėžia, kad perkėlimo kartojimas pats savaime nėra terapinis. Pradedant maždaug nuo 1915 m. savo raštuose Freudas dažnai akcentuoja, kad perkėlimo santykis yra būtina psichoanalitinės terapijos sėkmės sąlyga. Ši sąlyga paprastai susiklosto *nerimo isterijos, *konversinės isterijos ir *įkyrumų neurozės atvejais. Šios neurozių atmainos visos drauge vadinamos „perkėlimo neurozėmis". Kitų patologinių būsenų atvejais sukurti perkėlimo santykį esti sunku. Pasak Freudo, klasikine psichoanalize tokiais atvejais pasiekiamas tik nedidelis efektas ar apskritai nepasiekiama jokio efekto. Šiai pacientų grupei Freudas priskiria paranojikus, melancholikus ir schizofrenikus (Freud, 1916–1917, XVII paskaita). Perkėlimo reikšmės terapiniam darbui atskleidimas paskatino suabejoti *savianalizės vertingumu, nes čia perkėlimas *per definitione* yra neįmanomas. Psichoanalitinis gydymas ir jį saistančios taisyklės sukuria itin geras prielaidas perkėlimui rastis. Šis reiškinys yra universalus ir reiškiasi daugybėje kasdienių žmonių tarpusavio santykių. Perkeliame nesąmoningus jausmus ir nuostatas į savo aplinkos asmenis, tarytum jie būtų nauja mūsų vaikystės reikšmingų asmenų versija (Tähkä, 1978). Perkėlimo reiškinys terapiniame procese sulaukė nuodugnių aptarimų garsiuose psichoanalizės žinynuose (Fenichel, 1945; Glover, 1955; Greenson, 1967).

Angl. *transference neurosis*; pranc. *névrose de transfer*; vok. *Übertragungsneurose*

Terminas, vartojamas dviem reikšmėmis. Pirma, jis reiškia dirbtinę neurozę, kuri atsiranda psichoanalitinėje situacijoje ir yra pirminės klinikinės neurozės modelis. *Interpretacija ir perkėlimo neurozės turinio įsisąmoninimas leidžia išsiaiškinti bei išspręsti ir klinikinę paciento neurozę. Antra, tai diagnostinė kategorija, aprėpianti *nerimo isteriją, *konversinę isteriją ir *nerimo neurozę. Šioms neurozėms būdinga tai, kad visada vyksta *libido *poslinkis nuo objekto prie objekto, ir tuo jos skiriasi nuo narcistinių neurozių, kurių atveju libido atsitraukia nuo objektų ir gręžiasi į savąjį *Ego. Taigi perkėlimo neurozės lengviau pasiduoda psichoanalitiniam gydymui.

Perkėlimo neurozės sąvoką Freudas įvedė veikale *Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten* (1914g). Psichoanalitinės terapijos pradžioje perkėlimas dažnai esti gana neryškus, nestabilus ir nesuprantamas. Psichoanalitinės technikos tikslas yra tų pasklidų perkėlimo apraiškų organizacija ir sutelkimas į perkėlimo neurozę, kurioje pacientas veikiant analitikui pakartoja savo ankstyvosios vaikystės konfliktus. Jei tas pasiseks, visas simptomų kompleksas susisies su analitine situacija, ir taip rasis gera dirva terapiniam darbui. „Nauja būsena pasižymi visais ligos bruožais; tačiau tai dirbtinė liga, kuri visais atžvilgiais pasiduoda mūsų įsikišimui“ (Freud, 1914g, p. 154). „Šios naujos, dirbtinės neurozės sutramdymas praktiškai prilygsta gydymui, pateiktos ligos atsikratymui, mūsų terapinės užduoties išsprendimui“ (Freud, 1916–1917, p. 444). Carlas Gustavas Jungas (1875–1961) perkėlimo neurozę kaip diagnostinę kategoriją įvedė jau 1907 m., atskirdamas ją nuo psichozės. Psichozės atveju *libido krypsta į vidų arba, laikantis Jungo terminologijos, patiria *introversiją. O perkėlimo neurozės atveju libido patiria ekstraversiją ir gręžiasi objektų pusėn (Hall & Nordly, 1973). Veikale *Zur Einführung des Narzissmus* (1914c) Freudas perėmė diagnostinį Jungo skyrimą, sykiu kritikuodamas jį už libido sąvokos

deseksualizaciją. Psichozių arba – kaip jas vadino Freudas – narcistinių neurozių atvejais paciento gebėjimas perkelti libido yra ribotas. Tai reiškia, kad klasikinė analizė nėra itin sėkminga psichozių atvejais. Kitaip tariant, klasikinė psichoanalizė labiausiai tinkama perkėlimo neurozei gydyti (Tähkä, 1987).

PERSTŪMIMAS

Angl. *displacement*; pranc. *déplacement*; vok. *Verschiebung*

***Psichinės energijos perkėlimas nuo vieno *vaizdinio prie kito, asociacijų grandine susijusio su pirmuoju. Manoma, kad perstūmimai *nesąmoningojoje sferoje vyksta be paliovos ir sudaro vieną pačių ryškiausių *pirminio proceso bruožų. Vaizdiniai, anksčiau netraukę dėmesio ir buvę emociniu požiūriu neutralūs, dėl perstūmimo įgyja reikšmę ir jausminį krūvį.**

Perstūmimo sąvoka pasirodo ankstyviausiuose psichoanalitiniuose raštuose. Freudas šį terminą vartojo jau 1892 m. laiške Josefui Breueriui (Freud, 1982). Šios sąvokos pamatas yra klinikinis stebėjimas, leidžiąs daryti išvadą, kad tarp vaizdinių ir *afektų nusistovi santykinės nepriklausomybės santykis. Dėl to tam tikras afektas gana laisvai gali sukiotis tarp kaip nors giminingų vaizdinių. Teorinis šio reiškinio aiškinimas yra tas, kad psichinė energija, susijusi su tam tikru vaizdiniu, atitraukiama ir pereina prie kito vaizdinio, kuris savo ruožtu tampa *kateksio objektu, kitaip tariant, į kurį nukrypsta energijos krūvis (Freud, 1894a). Ryškiausius perstūmimo pavyzdžius regime sapnų atvejais. Greta *sutirštinimo, tai pats svarbiausias teorinis sapnų *interpretacijos instrumentas. Veikale *Die Traumdeutung* Freudas šitaip pristato šią sąvoką: „Galėjome pastebėti, kad elementai, kurie yra svarbūs [regimojo] sapno turinio dėmenys, sapno idėjose visiškai neatlieka panašaus vaidmens. Taip pat galėjome parodyti ir šio teiginio priešybę. Tai, kas akivaizdžiai sudaro tikrąjį sapno idėjos turinį, nebūtinai turi sapne pasirodyti“ (Freud, 1900a, p. 305). Dėl savo vaizdinių lankstumo perstūmimas padeda vykti ir kitiems *sapno darbo procesams. Jis taip pat atlieka esminį vaidmenį

randantis *neurozėms. Klasikinis pavyzdys yra gyvūnų fobijos, kurių šaltinis gali būti tėvo *nerimas. Dėl kateksio perstūmimo nuo tėvo prie gyvūnų pacientui lengviau sekasi nerimą kontroliuoti. Šis pavyzdys, be to, atskleidžia gynybinę tokio reiškinio funkciją. Perstūmimai, be abejo, nuolatos lydi mus kasdieniame gyvenime. Ir agresyvūs, ir seksualiniai *varų impulsai lengvai gali pasislinkti nuo vieno *objekto prie kito. *Varos tikslas taip dažnai esti paslenkamas. Daroma prielaida, kad asociacijos su įvairiais vaizdiniais sąmonėje ir nesąmoningojoje sferoje randasi arba pagal panašumo principą, arba dėl artimumo laike ir erdvėje. Pavyzdžiui, banano asociacija su *falu remiasi išoriniu panašumu. Klausimą „Ar išgersi dar puodelį?" iškart asocijuojame su tam tikru gėrimu dėl to, kad erdvėje esama gėrimo ir puodelio. Simbolinė arba vaizdinė falo ir banano reprezentacija stilistikoje vadinama metafora, o žodis „puodelis", atstojąs gėrimą, yra metonimijos pavyzdys. Prancūzų psichoanalitikas Jaques'as Lacanas (1901–1981) lingvistikos tezių inspiruotuose savo darbuose perstūmimus aiškina kaip tam tikras metonimijas, o sutirštinimus – kaip metaforas (Lamaire, 1977).

PERVERSIJA

Angl. *perversion*; pranc. *perversion*; vok. *Perversion*

Suaugusių asmenų seksualinė elgsena, kuri nuo normalaus seksualinio akto skiriasi kitu tikslu arba *objektu. Pagal apibrėžimą, normalus lytinis aktas yra genitalinis vyro ir moters santykis, kurio tikslas yra pasiekti orgazmą per lyties organų susijungimą.

Lytiniai nukrypimai, kitaip vadinami perversijomis, nuo seno yra gerai žinomas reiškinys, tačiau tik XIX a. pabaigoje jais susidomėjo ir mokslas. Įtakingi ano meto seksologai buvo austras Richardas von Krafft-Ebingas (1840–1903) ir anglas Havelockas Ellisas (1859–1939). Jie pateikė gausų ir detalų perversijų aprašymą, tačiau jų hipotezės apie perversijos kilmę buvo gana netikslios. Klasikiniame darbe *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) Freudas perversijoms skyrė visą pirmą skyrių. Nuodugnus perversijų aptarimas jam pirmiausia buvo

išeities taškas kasdienio gyvenimo *seksualumo teorijai išplėtoti. Štai kokį apibendrinimą Freudas pateikia: „Taigi, regėdami nepaprastai didelį perversijų visuotinumą, privalome daryti prielaidą, kad predispozicija perversijai nėra reta išimtis, kad ji turi būti normalia laikomos struktūros dalis“ (Freud, 1905d, p. 171). Predispozicija vėlesnėms perversijoms reiškiasi jau vaikų seksualume, drauge su *dalinėmis varomis ir *erogeninėmis sritimis. Perversija yra *regresija, grįžimas į ankstesnę psichoseksualinės raidos fazę, kurioje įvyko *libido *fiksacija. Perversijos patogenezė slypi konstitucinių prielaidų ir išorinių ankstyvesnio raidos etapo aplinkybių sąveikoje: „[...] iš tikrųjų perversijos pamatuose esama tam tikrų įgimtų dalykų, tačiau tai, kas *įgimta visiems žmonėms*, kaip predispozicija gali būti įvairaus intensyvumo ir laukti, kol bus išryškinta gyvenimo įtakų“ (Freud, 1905, p. 171). Normalios raidos eigoje dalinės varos drauge su predispozicijomis, pradedant brandos periodu, darosi pavaldūs genitalinei organizacijai. Suaugusių asmenų genitaliniame sambūvyje paprastai reiškiasi ankstesnių perversinių tendencijų liekanos. Jos pasimato per įžanginį žaidimą, kurioje ypač burnos ir analinė sritys pasižymi smarkiu libido kateksiu. Pasak Freudo, normali seksualinė raida reiškia, kad suaugęs asmuo geba patenkinti seksualinę varą per genitalinį santykį su priešingos lyties asmeniu. Taigi ši galutinė raidos fazė tampa norma, o nukrypimai nuo jos yra laikomi perversijomis. Ši norma nėra priklausoma nuo duotojoje visuomenėje viešpataujančios vertybių sistemos. Pavyzdžiui, homoseksualizmas, pasak Freudo, lieka perversija net ir tais atvejais, kai tam tikrose visuomenėse jis yra visuotinai išplitęs ir priimtinas. Beje, Freudas nebuvo linkęs žiūrėti į perversijas kaip į psichikos ligas. Nuo pat pradžių jis laikėsi nuomonės, kad perversijos yra nuoširdi įvairių ankstyvosios vaikystės seksualumo aspektų išraiška. Ankstyvosios vaikystės seksualiniai geismai gana aiškiai regimi seksualinėje perversiškos asmenybės laikysenoje. Perversijų priešybe Freudas laiko *neurozes, kurių atveju ankstyvųjų seksualinių geismų *išstūmimas sukelia simptomus, netiesiogiai susijusius su savo ištakomis. Garsi Freudo formulė teigia: „[...] neurozė, sakytume, yra perversijos negatyvas“ (Freud, 1905d, p. 165). Paskutiniuosiuose darbuose Freudas ir toliau teigia, kad perversijų atvejais

išstūmimas nesireiškia, užtat atsiranda kiti *gynybos mechanizmai, pvz., fetišizmo atveju regime *atmetimo ir *skėlimo elementus kaip gynybą nuo kastracijos nerimo (Freud, 1940a, 1940e). Tarp lytinių perversijų, kurias Freudas aptaria įvairiomis progomis, reikia paminėti *mazochizmą, *vojerizmą, *ekshibicionizmą ir homoseksualizmą.

Pirminė identifikacija – žr. Pirminis tapatinimasis

Pirminė scena

Angl. *primal scene*; pranc. *scéne originaire*; vok. *Urszene*

Vaiko *vaizdinys apie tėvų lytinius santykius. Šis vaizdinys gali susidaryti dėl to, kad vaikas iš tikrųjų tuos santykius matė arba kad padarė tokią išvadą, remdamasis įvairiais ženklais. Freudas taip pat daro prielaidą, kad pirminė scena yra įgimta pirminė *fantazija, susidaranti visiems vaikams, nepriklausomai nuo to, ar jie buvo tiesioginiai ar netiesioginiai tėvų lytinių santykių stebėtojai. Paprastai vaikas pirminę sceną interpretuoja kaip tėvo smurtą prieš motiną.

XIX a. paskutinio dešimtmečio pabaigoje Freudas vartoja pirminės scenos terminą faktiniams ankstyvojo vaiko gyvenimo periodo traumuojamiems įvykiams nusakyti. Atsiminimas apie tuos įvykius, veikiant fantazijai, gali būti sustiprintas, deformuotas arba nuslopintas. Freudo išeities taškas vis dėlto yra prielaida, kad atsiminimai turi realų pamatą, tačiau ankstyvojoje teorijos raidos fazėje neteikia šiems vaiko potyriams didesnės reikšmės; pasak Freudo, tik kai kurie tų įvykių padaro traumuojamą efektą (Freud, 1950a). Dirbdamas klinikinį darbą, Freudas pamažu ėmė teikti didesnį svorį vaiko vaizdiniams apie tėvų lytinius santyius – ir normalios, ir patologinės raidos atvejais. „Fantazija apie tėvų meilės akto stebėjimą yra toks nesąmoningų fantazijų lobyno elementas, kurio retai kada neaptiksime kiekvieno neurotiko, o panašu, kad ir kiekvieno žmogaus atveju [...]“ (Freud, 1915f, p. 269). Terminą

„pirminė scena“ Freudas pavartoja „Vilkažmogio“ analizėje. Pirminė scena yra viena pirminių fantazijų. Vaikas ją aiškinasi kaip tėvo agresijos išraišką, o ryšys tarp tėvų jam regisi kaip sadomazochistinis. Daroma prielaida, kad ši scena sukelia vaikui seksualinį susijaudinimą, todėl ji yra kastracijos nerimo pamatas (Freud, 1918b). Freudo požiūris į tikroviškąjį pirminės scenos pamatą yra šiek tiek neapibrėžtas. Kai kuriuose raštuose jis šią sceną traktuoja kaip pirminę fantaziją, įgytą per filogenezę (Freud, 1916–1917, XXIII paskaita). Pirmojoje „Vilkažmogio“ analizės versijoje Freudas remiasi prielaida, kad vaikas tikrai matė tėvų lytinį santykį. Šis išgyvenimas vaiko fantazijoje performuojamas, o paskui – dėl *atgalinio įreikšminimo – sukelia patologiją. Papildymuose prie paskutiniojo „Vilkažmogio“ pristatymo Freudas sumenkina reikšmę klausimo, ar vaikas iš tikrųjų matė tėvų sueitį. Šiai fantazijai sužadinti pakanka ir stebėjimų, kuriuos vaikas atlieka ir normaliu atveju, pvz., matydamas gyvūnų kopuliaciją ar apžiūrinėdamas lytinį santykiavimą vaizduojančius paveikslus (Freud, 1918b). Freudas teigia, kad vaikas turi įgimtą polinkį kreipti fantaziją tam tikromis vėžėmis. Ankstyvojo gyvenimo periodo aplinka pateikia jam daug medžiagos pirminės scenos ir kitų pirminių fantazijų kūrimui.

Pirminės fantazijos

Angl. *primal phantasies*; pranc. *fantasmes originaires*; vok. *Urphantasien*

Nesąmoningos fantazijos, kurių – pasak Freudo – turi visi žmonės, nepriklausomai nuo jų gyvenimiškos patirties. Būdingas pavyzdys yra fantazija apie tėvų lytinius santykius, vadinamąją *pirminę sceną, bei kastracijos ir suviliojimo fantazijos. Pirminės fantazijos lemiamai veikia pasaulio organizaciją ir individo raidą.

XIX a. paskutiniame dešimtmetyje ieškodamas *neurozių priežasties, Freudas iš pradžių vadovavosi hipoteze, pasak kurios neurozės versmė yra tikri ankstyvi individo išgyvenimai. Dešimto dešimtmečio viduryje Freudas kelerius metus buvo atsidėjęs *suviliojimo teorijai, pa-

sak kurios visų svarbiausioji neurozės priežastis yra tikras seksualinis suviliojimas (Freud, 1896c). Po 1897 m. tokia neurozių etiologijos koncepcija jo darbuose pasitraukė į antrą planą. Freudas tuo metu laikėsi požiūrio, kad neurozes sukelia ne trauminiai išgyvenimai, bet fantazijos, kurios tampa *psichine tikrove. Pirminės fantazijos hipotezė yra vienas šios evoliucijos etapų. „Pirminės fantazijos" terminą Freudas įvedė 1915 m.: „Tokias fantazijas – susijusias su tėvų lytinio santykio observacija, suviliojimu, kastracija ir t. t. – vadinu „pirminėmis fantazijomis"" (Freud, 1915f, p. 269). Drauge jis teigė, kad pirminės fantazijos yra universalios ta prasme, jog jų turi visi žmonės, nepriklausomai nuo gyvenimo sąlygų. Stengdamasis paaiškinti pirminių fantazijų universalumą, Freudas iškėlė hipotezę, kad jos esančios įgimtos ir priklauso biologiniams žmogaus rekvizitams. Be to, jis teigia, kad įvykiai, kurie yra pirminių fantazijų objektas, iš tikrųjų nutiko priešistoriniais laikais. „Manau, kad šios pirminės fantazijos [...] yra filogenetinis paveldas [...]. Be to, man regisi labai įtikima, kad visa tai, apie ką šiandien analizėje kalbama kaip apie fantaziją [...], kitados, žmonių giminės istorijos pradžioje, buvo tikrovė" (Freud, 1916–1917, p. 371). Pasak Freudo, pirminės fantazijos yra žmogaus seksualinės konstitucijos dalis. Taigi jos visada daro įtaką individo raidai. Tačiau pirminės fantazijos padariniai nepriklauso nuo individo faktinių vaikystės išgyvenimų. Pirminės fantazijos ir ankstyvoji vaiko patirtis tampa žmogaus raidos tėkmę nusakančios *papildomosios grandinės dalimi. Garsi kazuistinė „vilkažmogio" analizė leidžia pamatyti, kokia sudėtinga yra seksualinės konstitucijos su jos pirminėmis fantazijomis ir tikrųjų vaiko išgyvenimų žaismė. „Vilkažmogio" atveju nelaimingų aplinkybių padarinys buvo sunki *mišri neurozė, apimanti *nerimo isteriją ir *įkyrumų neurozę (Freud, 1918b). Verta paminėti, kad visos pirminės fantazijos susijusios su kilmės ir pradžios klausimais. Pirminės scenos fantazija siejasi su individo kilmės klausimu, kastracijos fantazija – su lyčių skirtingumo mįsle, o suviliojimo fantazija – su *seksualumo geneze. Pirminės fantazijos pateikia lyg ir kokius mitologinius atsakymus į kilmės klausimus, su kuriais grumiasi vaikas. Freudo hipotezė, kad pirminės fantazijos turi genetinį pamatą, be abejo, sulaukia prieštaringų vertinimų. Dauguma

psichoanalitikų laikosi nuomonės, kad jos yra esminės individo *nesąmoningosios sferos gijos ir todėl turi didžiulę teorinę ir praktinę reikšmę (Laplanche & Pontalis, 1968).

PIRMINIS IŠSTŪMIMAS

Angl. *primal repression*; pranc. *refoulement originaire*; vok. *Urverdrängung*

Procesas, kuris, pasak Freudo, yra pirmasis *išstūmimo etapas. Dėl pirminio išstūmimo susiformuoja nesąmoningų *vaizdinių branduolys, lyg traukos jėga veikiantis vėlesnę *sąmoningą medžiagą. Dėl savo pobūdžio ši medžiaga pašalinama iš *sąmonės per tikrąjį arba antrinį išstūmimą. Vykstant antriniam išstūmimui, pirminio išstūmimo vaizdiniai sąveikauja su aukštesniosiomis *psichikos instancijomis.

Metapsichologiniuose raštuose, sukurtuose apie 1915 m., Freudas šiai sąvokai priskiria pamatinį vaidmenį išstūmimo proceso teorijoje. Pirminį išstūmimą sudaro *varos reprezentacijos, negavusios galimybės patekti į *sąmonę. Dėl to randasi *fiksacija, o varos reprezentacija ir toliau nepakitusi lieka *nesąmoningojoje sferoje drauge su nuo jos neatskiriamu varos impulsu (Freud, 1915d). Freudas niekada patenkinamai nėra išdėstęs, kokios jėgos dalyvauja pirminiame išstūmime. Pasak jo, tai esąs *antikateksis, tačiau šis reiškinys taip ir nesulaukė aiškaus aprašymo. Pats Freudas pabrėžia: „Išstūmimo pagrindų ir pradinių etapų klausimu dar žinoma aiškiai per mažai“ (Freud, 1926d, p. 94). Nors pirminio išstūmimo genezė gana neaiški, Freudas yra įsitikinęs, kad jis turi lemiamą reikšmę tikrajam išstūmimui. Sąmoningas vaizdinys gali būti išstumiamas tik tada, kai jį veikia dvi jėgos: viena, kylanti iš vaizdinį atmesti trokštančių aukštesniųjų psichikos instancijų, iš *Ego arba *Superego, o kita – anksčiau išstumtojo turinio traukos jėga. „Panašu, kad išstūmimo tendencija nepasiektų savo tikslo, jeigu tos dvi jėgos nesąveikautų, jeigu tai, kas anksčiau išstumta, nebūtų pasirengę priimti to, kas atmetama iš sąmonės“ (Freud, 1915d, p. 148).

Angl. *primary narcissism / secondary narcissism*; pranc. *narcissisme primaire / narcissisme secondaire*; vok. *primärer Narzissismus / sekundärer Narzissismus*

Pirminis narcizmas reiškia tą ankstyvą vaiko raidos etapą, kai jis yra pats sau meilės *objektas. Antrinis narcizmas reiškia vėlyvesnį raidos etapą, kuriame iš tikrųjų reiškiasi objekto meilė, tačiau kuriame *libido atsitraukia nuo objekto ir šliejasi prie savo paties asmens.

Freudo požiūris į pirminį narcizmą patyrė tam tikrų pokyčių. Veikale *Zur Einführung des Narzissmus* (1914c) jis teigia, kad pirminis narcizmas yra raidos fazė, einanti po pirminės *autoerotizmo fazės. Pirminis narcizmas reiškiasi vienu metu su ankstyvąja *Ego raida ir yra pirmesnis už objekto meilės radimąsi. Šį požiūrį Freudas revidavo, paskelbdamas antrąją *topografiją. Pirminis narcizmas reiškiasi gyvenimo pradžioje, iki išsikristalizuojant Ego struktūrai (Freud, 1923b). Tolesnis ankstyvosios autoerotizmo fazės ir pirminio narcizmo skyrimas šitaip nebeteko reikšmės. Vėlesniuose Freudo veikaluose sunku susigaudyti, kas pirminiame narcizme yra libido *kateksio objektas, nes vaikas gyvena tokioje būsenoje, kai objektų jam dar nėra, o Ego raida tuo metu dar neprasidėjusi. Daugelis vėlesnių teoretikų atmetė Freudo pirminio narcizmo teoriją. Jų nuomone, vaikas jau nuo pat pradžių yra apdovanotas pirminiu Ego, kuris ieško objekto (Balint, 1952; Fairbairn, 1952; Jacobson, 1964). Antrinio narcizmo atveju meilės objektas netenka libido krūvio, o atsilaisvinęs libido grįžta prie Ego. Normali būsena, pasak Freudo, esti tada, kai egzistuoja tam tikra libido, susijusio su objektu, ir *libido, susijusio su Ego, *ekonominė pusiausvyra. Patologinėse būsenose ši pusiausvyra gali sutrikti, nes į savąjį Ego perkeliamas toks didelis libido kiekis, kad pacientas netenka kontakto su tikrove. Dėl šio mechanizmo schizofrenija sergąs žmogus gręžiasi nuo pasaulio: „Atrodo, kad jis iš tikrųjų atitraukė savo libido nuo išorės pasaulio žmonių ir daiktų“ (Freud, 1914c, p. 74).

Pirminis procesas / Antrinis procesas

Angl. *primary process / secondary process*; pranc. *processus primaire / processus secondaire*; vok. *Primärvorgang / Sekundärvorgang*

Dvi atskiros *psichikos aparato funkcijos. Pirminiame procese *psichinė energija laisvai ir be kliūčių teka nuo vieno *vaizdinio prie kito, pasitelkiant *sutirštinimo ir *perstūmimo mechanizmus. Pirminį procesą reguliuoja *malonumo principas. Jo tikslas yra *kateksis, krūvio nukreipimas į ankstyvuosius, *geismus patenkinusius išgyvenimus. Pirminis procesas vyksta *nesąmoningojoje sferoje. O antriniame procese psichinė energija yra griežčiau susijusi su vaizdiniais, ir jos tekėjimas yra kontroliuojamas. Geismų patenkinimas gali būti atidedamas, o individas, pasitelkdamas mąstymą ir atsižvelgdamas į išorės pasaulio reikalavimus, geba ieškoti atitinkamų patenkinimo būdų. Antrinį procesą valdo *tikrovės principas, ir jis vyksta *ikisąmoningojoje ir *sąmonės sferose.

Pirminio ir antrinio procesų skyrimą Freudas įvedė jau 1895 m. po mirties paskelbtame neurofiziologinio pobūdžio darbe *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950a). Veikale *Die Traumdeutung* (1900a) minėtasis skyrimas vėl atsiranda, tik šįkart jis vartojamas jau psichologinių sąvokų rėmuose. Nors, laikui bėgant, teorija patyrė daug pokyčių, šias sąvokas Freudas išsaugojo, nekeisdamas jų reikšmės. Tradicinė XIX a. pabaigos psichologija dėmesį buvo sutelkusi pirmiausia į sąmoninguosius išgyvenimus. Tokie sąmonės procesai kaip suvokimas ir mąstymas yra tvirtai suleidę šaknis į tikrovę ir logiką. Simptomų ir sapnų tyrinėjimai įtikino Freudą, kad nesąmoningojoje sferoje vyksta procesai, kurių pobūdis yra visiškai kitoks. Surinkęs visus daiktan, Freudas juos pavadino pirminio proceso vardu. Nusakymas „pirminis“ reiškia, kad čia kalbama apie primityvų psichikos aparato funkcionavimą, vykstantį pirmiau už antrinį procesą. Pirminiam procesui būdingi du mechanizmai: *perstūmimas ir *sutirštinimas. Perstūmimas reiškia, kad psichinė energija duodasi lengvai perkeliama nuo vieno vaizdinio prie kito, su pirmuoju susijusio tolimomis sąsajomis. O sutirštinimas reiškia, kad daug

vaizdinių susijungia į vieną sudėtinį vaizdinį. Šie mechanizmai laiko, erdvės ir logikos požiūriu neatsižvelgia į kasdienos gyvenimo reikalavimus, jų padariniai ypač matomi sapnuose. Laisvą psichinės energijos tekėjimą nesąmoningojoje sferoje valdo *malonumo principas (Freud, 1915c). Funkcionavimas pagal antrinį procesą prabyla vėliau, kaip padarinys atradimo, kad individas, geisdamas realizuoti savo lūkesčius, privalo atsižvelgti į jį supančio pasaulio aplinkybes. Antrinis procesas paženklina savo antspaudu procesus, vykstančius ikisąmoningojoje sferoje ir sąmonėje. Grynu pavidalu jis reiškia racionalų ir į tikrovę orientuotą suaugusio asmens suvokimą, jo mąstymą ir veiklą pagal logikos ir kalbos principus, o šio antrinio proceso radimasis susijęs su *Ego raida, – mat Ego, tarp kitų funkcijų, atlieka ir tą, kad stabdo pirminį procesą, susiedamas psichinę energiją su vaizdiniais. Antrinis procesas valdomas tikrovės principo, dėl kurio nemalonūs potyriai redukuojami, drauge laikantis ir aplinkinio pasaulio reikalavimų (Freud, 1920g).

PIRMINIS TAPATINIMASIS

Angl. *primary identification*; pranc. *identification primaire*; vok. *primäre Identifizierung*

Ankstyva *tapatinimosi atmaina, pasirodanti *oralinės fazės pradžioje – kol dar nėra *objektų, – iki vaikas įgyja gebėjimą atskirti save nuo kitų. Pirminis tapatinimasis yra tiesiogiai susijęs su *fantazijomis oralinės, *kanibalistinės *inkorporacijos tema.

Ši sąvoka pasirodo XX a. trečio dešimtmečio Freudo veikaluose. Ji yra ankstesnė už vėlesnįjį, tikrąjį arba antrinį tapatinimąsi su objektu, kuris jau turi nepriklausomą statusą. Pirminį tapatinimąsi Freudas aprašo kaip pradinę emocinio ryšio su objektu atmainą. Ji ima reikštis prieš susiklostant santykiui su objektu tikrąja šio žodžio prasme: „Darome prielaidą, kad iš pradžių, primityviojoje, oralinėje individo raidos fazėje objekto kateksio neįmanoma atskirti nuo tapatinimosi“ (Freud, 1923b, p. 29). Nėra abejonės, kad pirminio tapatinimosi radimasis artimai susijęs su motina. Šį ryšį pažymi motinos krūties inkorporacija. Tačiau

Freudas kalba apie pirminį tapatinimąsi ir tuo atveju, kai berniukas išsirenka tėvą kaip savo *ikiedipinės priešistorės pavyzdį. Pirminis tapatinimasis „nėra objekto kateksio padarinys ar paveldas. Šis tapatinimasis yra tiesioginis, neatidėliojamas ir ankstesnis už bet kurį kitą objekto kateksį“ (Freud, 1923b, p. 31). Pirminis tapatinimasis – tai procesas, vykstąs tame vaiko raidos tarpsnyje, kuris nėra lengvai prieinamas empiriniams tyrinėjimams. Paskutiniaisiais metais tam ankstyvam gyvenimo tarpsniui skirta daug dėmesio. Šiuolaikinės literatūros šia tema apžvalga – plg. Mahler, Pine &Bergman (1984).

Pradžios malonumas / Pabaigos malonumas

Angl. *fore-pleasure / end-pleasure*; pranc. *préplaisir / plaisir de fin*; vok. *Vorlust / Endlust*

Malonumas, susijęs su *erogeninių sričių dirginimu per įžanginį meilės žaidimą, arba palaimos jausmas, patiriant orgazmą.

Šis skyrimas įvestas darbe *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d). Pradžios malonumo šaltinis yra *pregenitalinių, ypač *oralinių ir *analinių, potyrių kartojimas sušvelnintu laipsniu. Dėl to radosi tam tikra problema; yra žinoma, kad pradžios žaidimas padidina seksualinės įtampos lygį. Taigi įtampą lydįs *afektas turi būti nemalonus, tačiau žinoma, kad taip nėra. Freudas teigia, kad erogeninių sričių paskirtis – iki pat brandos periodo imtinai – yra suteikti tam tikrą malonumą, dėl kurio didėja įtampa. Ši įtampa savo ruožtu turi mobilizuoti motorinę energiją, būtiną lytiniam aktui atlikti. Nors toks aiškinimas regisi prasmingas, nėra abejonės, kad šis atvejis yra išimtis iš taisyklės, pasak kurios, dirginimo procesai žadina nemalonius jausmus. Pabaigos malonumas yra visiškai akivaizdus reiškinys. Jis yra pavyzdys malonaus afekto, kylančio dėl įvykusios iškrovos.

Pregenitalinis

Angl. *pregenital*; pranc. *prégénital*; vok. *prägenital*

Terminas, paprastai pasirodąs tokiuose junginiuose kaip „pregenitalinė fazė“ ir nusakąs kurią nors vieną raidos fazę, einančią prieš galutinę seksualinę organizaciją, kurioje pagrindinė sritis yra genitalinė. Šį būdvardį vartojame ir kalbėdami apie procesus ir reiškinius, pastebimus prieš *genitalinę fazę, pavyzdžiui, tokiuose junginiuose kaip „pregenitalinė vara“, „pregenitalinė fiksacija“ ir „pregenitalinė regresija“.

Veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* Freudas aptaria negenitalines *dalines varas. Terminą „negenitalinis“ laikui bėgant pakeitė „pregenitalinis“ (Freud, 1913i). Šis nusakymas vartojamas įvairiuose junginiuose. Neurozės, kurių versmė yra *fiksacija kurioje nors pregenitalinėje fazėje, vadinamos pregenitalinėmis neurozėmis. Taip pat kalbama apie pregenitalines asmenybes, pvz., apie *analinį charakterį.

PRIEŠYBIŲ PORA

Angl. *pair of opposites*; pranc. *couple d'opposés*; vok. *Gegensatzpaar*

Freudas vartoja šį terminą pamatiniam tam tikrų psichologinių reiškinių poliarumui nusakyti. Būdingi pavyzdžiai yra tokios poros: *aktyvumas / pasyvumas; *sadizmas / mazochizmas ir *gyvybės varos / mirties varos.

Sisteminis priešybių porų aptarimas pasirodo veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d), kalbant apie seksualines aberacijas: „Pastebime, kad tam tikros perversijų tendencijos nuolatos reiškiasi kaip priešybių poros“ (Freud, 1905d, p. 160). *Perversijoms dažnai būdinga tai, kad jos turi aktyvųjį ir pasyvųjį polius. Pavyzdžiui, sadizmas arba vojerizmas yra aktyvieji poliai, o mazochizmas ir ekshibicionizmas – tų *dalinių varų pasyvieji poliai. Priešybių porų tema nuolatos aptinkama Freudo raštuose. Mąstymas priešybių, antagonizmų, poliarumo ir konfliktų kategorijomis yra ryškus bruožas to pažinimo

stiliaus, kurį Freudas priėmė, nagrinėdamas psichologinius reiškinius. Tokios mąstysenos išraiška yra paskutinioji varų teorija, kurioje gyvybės ir mirties varų priešybė ir jų dialektinė žaismė nusako patį gyvenimo fenomeną (Freud, 1920g).

PRIEŠINGA REAKCIJA

Angl. *reaction-formation*; pranc. *formation réactionelle*; vok. *Reaktionsbildung*

Priešinga reakcija yra *gynybos mechanizmas, kuris reiškia, kad išstumtas *varos impulsas sąmoningame *Ego funkcionavime pakeičiamas priešingos krypties troškimu. Priešinga reakcija gali būti internalizuojama tik išimtinėse situacijose. Kartais šis mechanizmas esti toks visuotinis, kad dėl jo randasi tam tikri charakterio bruožai, vėliau tampą integralia asmenybės dalimi. Psichopatologijoje priešinga reakcija yra būdinga gynyba *įkyrumų neurozių atvejais.

Freudas šį mechanizmą dar XIX a. paskutinio dešimtmečio viduryje aprašė kaip būdingą įkyrumų neurozių atvejais. Pirminis skaudus ir atmestas impulsas pakeičiamas – kaip sako Freudas – „priešingu simptomu". Įkyrus švaros ir tvarkos pomėgis arba liguistas taupumas gali būti gynyba nuo impulsų, atsiliepiančių iš *analinės fazės, kuriai būdingas troškimas viską jaukti, teršti ir naikinti (Freud, 1896b). Priešinga reakcija ne vien reiškiasi paskirais pavyzdžiais, kai prabyla *varų impulsai, bet gali ir apskritai pakeisti asmenybę. Kalbant *ekonomikos kategorijomis, tai reiškia, kad radosi nuolatinis varų impulsų *antikateksis. Priešinga reakcija dažnai reiškiasi vadinamojo *analinio charakterio atvejais. Ji pastebima ir isterijos atvejais, tačiau čia ji reiškiasi vien tam tikrose situacijose ir sąryšiuose. Isterikas, pavyzdžiui, gali rodyti perdėtą meilę savo iš tikrųjų nekenčiamoms atžaloms, tačiau ši reakcija netampa visuotine ir neapima kitų vaikų (Freud, 1926d). Analitikas, geidžiąs nustatyti, ar paciento charakterio bruožai arba elgsenos modeliai yra priešingos reakcijos apraiškos, paprastai remiasi tam tikrais

stebėjimais. Jeigu žmogaus elgesiui būdingas koks nors perdėtumas ir stebėtojas intuityviai jaučia natūralumo stoką, vadinasi, turime prieš akis priešingą reakciją. Tam tikras asmuo paprastai negeba veikti spontaniškai ir improvizuoti, tai jį trikdo ir kelia jam *nerimą. Anksčiau ar vėliau priešinga reakcija apvilia, slopintasis impulsas pasiekia sąmonę ir paskatina imtis veiksmų. Toks lūžis dažnai įgyja dramatišką mastą, pvz., ramus, padorus vyras, kenčiąs nuo agresijos tramdymo, ūmai atima gyvybę visai savo šeimai (Sjöbäck, 1984). Veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) pabrėžiama šio mechanizmo reikšmė normalioje charakterio raidoje. Priešinga reakcija drauge su *sublimacija yra tasai mechanizmas, kuris pirminiams varų impulsams suteikia konstruktyvią ir socialiai naudingą kryptį. Freudas teigė, kad priešinga reakcija dažniausiai formuoja *Superego moralinius principus (Freud, 1923b).

Priešinimasis

Angl. *resistance*; pranc. *résistance*; vok. *Wiederstand*

Visi paciento veiksmai, apsunkinantys skverbimąsi į *nesąmoningąją sferą

Paciento priešinimąsi Freudas pastebėjo anksti. Priešinimasis dažnai reiškiasi tuo, kad pacientas vienaip ar kitaip laužo psichoanalizės *pagrindinę taisyklę. Psichoanalizės procesui būtina nuolatinė priešinimosi *interpretacija. Priešinimosi galių šaltinis yra toks pat, kaip ir išstūmimo (Breuer & Freud, 1895d). Veikaluose, parašytuose po 1920 m., Freudas pabrėžia gynybinį priešinimosi aspektą. *Psichikos instancija, organizuojanti priešinimąsi, yra *Ego. Viename savo paskutinių darbų Freudas rašo: „Gynybos mechanizmai, nukreipti ankstesnių grėsmių pusėn, gydymo metu grįžta priešinimosi gijimui pavidalu. Taigi išeina, kad Ego gydymą laiko nauja grėsme“ (Freud, 1937c, p. 238). Veikale *Hemmung, Symptom und Angst* (1926d) Freudas aptaria įvairias priešinimosi atmainas. Tris jų priskiria Ego – priešinimąsi išstumtajai *medžiagai, priešinimąsi *perkėlimo pavidalu ir priešinimąsi, nenorint

netekti pirminės *ligos teikiamos naudos. Paskui Freudas išskiria priešinimąsi, susijusį su *Id, kuris reiškiasi *būtinybe kartoti. Superego irgi priešinasi, o tai kyla iš nesąmoningo *kaltės jausmo ir *bausmės poreikio. Freudo pateiktas tų priešinimosi atmainų aprašymas yra labai schematiškas. Apie diskusijas šia tema ir nuodugnesnį šios sąvokos aiškinimą žr. Gloverio veikalą (1955). Praktiniame klinikiniame darbe priešinimasis reiškiasi įvairiais būdais. Pavyzdžiui, pacientas ryžtingai atsisako priimti analitiko interpretacijas arba „pamiršta" ateiti į sesiją ar tiesiog nutraukia gydymą. Svarbus terapijos elementas yra pastebėti visas priešinimosi atmainas ir išaiškinti jas nesąmoningų motyvų ir *psichikos konfliktų kategorijomis (Fenichel, 1941; Greenson, 1967; Tähkä, 1987).

Prižiūrimoji psichoanalizė

Angl. *control analysis*; pranc. *psychoanalyse contrôlée*; vok. *Kontrollanalyse*

***Psichoanalizė, atliekama asmens, kuris rengiasi tapti psichoanalitiku. Atlikdamas prižiūrimąją psichoanalizę, kandidatas reguliariai informuoja savo supervizorių apie jos eigą. Supervizorius yra atitinkamus įgaliojimus turįs patyręs psichoanalitikas. Priežiūros tikslas yra pagilinti psichoanalitinio gydymo specifikos supratimą.**

Tarptautinė psichoanalizės draugija (*International Psychoanalytic Association*) privalomą prižiūrimąją psichoanalizę įvedė 1920 m. Įvairių šalių draugijos reikalauja, kad būtų pravestos bent dvi prižiūrimosios analizės. Apskritai kandidatas pradeda imtis prižiūrimosios psichoanalizės antraisiais studijų metais, kai jo paties *mokomoji psichoanalizė jau pasiekusi baigiamąją fazę. Prižiūrimosios analizės turi trukti tam tikrą apibrėžtą laiką, paprastai – bent dvejus metus.

Angl. *projection*; pranc. *projection*; vok. *Projektion*

***Gynybos mechanizmas, kurio esmė yra ta, kad kitiems asmenims ar daiktams priskiriamos savybės, mintys, jausmai, nuostatos ir *geismai, kurių individas nepripažįsta turįs pats.**

Projekcijos mechanizmą Freudas aptaria įvairiuose teoriniuose kontekstuose. Projekcija yra pagrindinis *gynybos mechanizmas, minimas jau XIX a. paskutinio dešimtmečio vidurio veikaluose, nagrinėjančiuose *paranoją. Pasak Freudo, paranojikas naudojasi normaliu mechanizmu – ieško išorinės nemalonaus išgyvenimo versmės, tačiau tai daro labai viską perdėdamas. Jis sistemingai svaido jį kamuojančius *vaizdinius į aplinką. Paskui šie vaizdiniai grįžta minties apie piktą ir persekiojančią aplinką pavidalu (Freud, 1896b). Kazuistinėje Schreberio analizėje Freudas grįžta prie projekcijos reikšmės paranojos atveju. Jis teigia, kad šiuo atveju paranoja yra išraiška homoseksualinės meilės, kuri, išstumta ir pakeista į neapykantą, primetama savos aplinkos žmonėms. Pasak šios hipotezės, paranoja yra gynyba nuo slepiamo homoseksualizmo (Freud, 1911c). Kitas patologinis reiškinys, kuriame reiškiasi projekcija, yra *nerimo isterija su fobijų simptomais. Freudas rašo: „Ego elgiasi taip, tarytum jaustų, kad grėsmė, susijusi su *nerimo raida, kiltų ne iš varų impulsų, bet iš percepcijos pusės. Taigi jis gali reaguoti į šią išorinę grėsmę mėgindamas pabėgti – o tai ir yra fobiniai išsisukinėjimai“ (Freud, 1915e, p. 184). Kitas gana visuotinis reiškinys yra projektuojamasis pavydas, tveriąs ties normalumo ir patologijos riba. Tokiu atveju individas ginasi nuo geidžiamos santuokinės neištikimybės, pats reikšdamas perdėtą pavydą sutuoktinio atžvilgiu (Freud, 1922b). Normalioje elgsenoje galima pastebėti daug *gynybos priemonių, kurių pamatas yra projekcija. Jeigu, pavyzdžiui, ką nors kamuoja nesąmoningas *kaltės jausmas dėl kokios nors nesėkmės, jis gali gintis, versdamas kaltę aplinkai arba lemčiai. Projekcija taip pat svarbi randantis prietarams, susijusiems su kai kuriomis grupėmis. Prietarus ir mitologiją Freudas laiko projekcijos padariniais

(Freud, 1901b). Projekcijos mechanizmas Freudo teorijoje siejamas su dviem organizmo dirginimo atmainomis – vidine ir išorine. Nuo išorinės stimuliacijos organizmas gali pabėgti ar kaip nors gintis. Tačiau jis to negali vidinio dirginimo atveju. Projekcija iš pradžių randasi kaip primityvi gynybos atmaina, skaudžią vidinę stimuliaciją nustumianti į išorės objektų pusę: „Esama tendencijos juos [iš vidaus kylančius dirgiklius] traktuoti taip, lyg jie veiktų ne iš vidaus, bet iš išorės, – jeigu tik tai galima panaudoti kaip priemonę, padedančią nuo jų apsiginti. Tokia yra projekcijos kilmė [...]“ (Freud, 1920g, p. 29). Pasak Freudo, projekcija drauge su *introjekcija atlieka esminį vaidmenį, randantis skirtumui tarp subjekto (savęs suvokimo) ir objekto (išorinio pasaulio vaizdinio): „Visus prieinamus objektus, kurie yra malonumo šaltinis, [Ego] perkelia į kūną, atlieka (pasitelkiant Ferenczio terminą) jų „introjekciją“, drauge, antra vertus, atmesdamas viską, kas jam viduje yra nemalonumo priežastis (žr. žemiau – projekcijos mechanizmas)“ (Freud, 1915c, p. 136). Melanie Klein (1882–1960) išplėtojo šią mintį. Dinaminę „gerų“ ir „blogų“ objektų introjekcijos ir projekcijos žaismę ji traktuoja kaip vidinio ir išorinio pasaulio skyrimo pamatą (Segal, 1976). Kartais projekcija yra *perkėlimo dėmuo. Pvz., sakydamas: „Dabar Tamsta manai, kad noriu papasakoti..., tačiau aš to neketinu“, pacientas primeta savo mintis terapeutui (Freud, 1925h). Kitas projekcijos perkėlimo atveju pavyzdys yra tada, kai pacientas dalį *Superego įkurdina terapeuto asmenyje (Freud, 1925h). Tačiau tada, kai terapeutas reprezentuoja pacientui svarbų jo gyvenimo asmenį, turime kalbėti ne apie projekciją, bet apie tikrą perkėlimą. Ypatingas projekcijos mechanizmo taikymo atvejis yra Rorschacho ar TAT pobūdžio projekciniai testai. Šie testai susideda iš gana neaiškaus ir daugiaprasmio turinio paveikslų. Testuojamasis asmuo pasakoja, ką tuose paveiksluose regi. „Iliustracijos daugiaprasmiškumas leidžia ją įvairiai interpretuoti. Manoma, kad testuojamasis asmuo nesąmoningai renkasi paveikslą ir aiškina jį taip, kad šiame aiškinime atsispindi jo asmenybė. Kitaip tariant, testuojamojo asmens atsakymas yra jo projekcija“ (Anderson & Anderson, 1961).

PROJEKCINIS TAPATINIMASIS

Angl. *projective identification*; pranc. *identification projective*; vok. *Projektionsidentifizierung*

Melanie Klein (1882–1960) šiuo terminu pavadino mechanizmą, besireiškiantį *fantazijomis, kuriose individas projektuoja save ar savęs dalį į *objektą, geisdamas padaryti jam žalos, kontroliuoti jį arba jį užvaldyti. Rezultatas esti tas, kad objektas tampa paties subjekto atstovu.

Melanie Klein projekcinio tapatinimosi aprašymą pateikė veikale *Notes on some schizoid mechanisms* (1952). Šis tapatinimasis reiškia paranoidinę-schizoidinę *nuostatą vaiko raidoje ir reiškiasi blogųjų Ego dalių projekcija į *objektą, paprastai į motiną. Vaikas priima motiną ne kaip atskirą individą, bet kaip blogą „Ego“. Taigi jo neapykanta blogajam „Ego“ krypsta į motiną, ir dėl to santykis su objektu įgyja agresyvumo atspalvį. Gerosios „Ego“ dalys irgi projektuojamos į motiną. Taip randasi projekcinis tapatinimasis, būtinas vėlesniems empatijos jausmams formuotis. Projekcinis tapatinimasis yra ypatingas *projekcijos atvejis. Žodis „tapatinimasis“ reiškia, kad objektas tampa lyg ir kokiu Ego tęsiniu. Projekcinio tapatinimosi sąvoka atlieka daug (neretai sunkiai suprantamų) funkcijų Klein teorijoje. Projekcinis tapatinimasis yra primityvi gynyba, tačiau taip pat ir kūdikio bei motinos bendravimo atmaina. Išlukštenti skirtingas šios sąvokos reikšmes mėgino Ogdenas (1979).

PSICHIKOS APARATAS

Angl. *psychical apparatus*; pranc. *appareil psychique*; vok. *psychischer Apparat*

Freudo terminas psichikos struktūrai ir veikimo būdui nusakyti. Psichika skirstoma į įvairias sistemas arba *instancijas. Jų viduje arba

tarp jų vyksta visą virtinę savitų transformacijų patiriančios *psichinės energijos apykaita.

Psichikos aparatas yra viena pačių pagrindinių Freudo *metapsichologijos sąvokų. Šis terminas aptinkamas įvairiuose psichikos modeliuose, kuriuos Freudas kūrė per daugelį metų, pradėdamas neurologinės inspiracijos modeliu, pateiktu veikale *Entwurf einer Psychologie* (Freud, 1895/1950a) ir baigdamas struktūriniu modeliu, kuris yra galutinis psichoanalizės teorijos apibendrinimas (Freud, 1940a). Psichikos aparatą Freudas dažnai aptaria trimis požiūriais: *topografiniu (*nesąmoningoji sfera, *ikisąmoningoji sfera, *sąmoningoji sfera), *struktūriniu (*Id, *Ego, *Superego) ir *ekonominiu, kuris susijęs su *psichinės energijos apykaita (Freud, 1915c, 1923b; 1917c). Psichikos aparato aprašymas atsižvelgia į tris skirtingus teorinius lygmenis: fizinį biologinį, nesąmoningosios sferos kiekybinį ir sąmoningosios sferos kiekybinį. Pirmasis lygmuo, pavyzdžiui, aprėpia fiziologinius *varų šaltinius. Antrąjį sudaro psichinės energijos ir nesąmoningų geismų sąvokos. O trečiasis susijęs su sąvokomis, nusakančiomis sąmoningus veiksmus, pvz., suvokimą, mąstymą ir jausmus. Antrasis lygmuo, pats svarbiausias *psichoanalizėje, yra nelyg platforma, jungianti kitus du lygmenis. Skaitant Freudą, privalu kreipti dėmesį į tai, kuris lygmuo yra aptarimo objektas. Psichoanalizės raidoje Freudo suformuluotas metapsichologines hipotezes, susijusias su psichikos aparatu, ištiko nevienoda lemtis. Amerikiečių Ego psichologija išsaugojo ir patikslino Freudo mintis (Rapaport, 1959). Britanijos objektų ryšių mokyklos (Guntrip, 1961) ir švedų psichoanalitinės mokyklos (Matthis, 1986) atstovai į šią sąvoką žvelgia gana kritiškai. Privalu paminėti, kad Freudas nuolat pabrėžė, jog psichikos aparatas yra „fikcija“, savotiška metafora, galinti praversti, siekiant tam tikrų tikslų (Freud, 1900a).

Psichikos konfliktas

Angl. *psychical conflict*; pranc. *conflit psychique*; vok. *psychischer Konflikt*

Skirtingų *geismų arba troškimų priešingumas psichikoje. Konfliktas gali būti akivaizdus, kitaip sakant, prieinamas sąmoningai refleksijai. Pavyzdys čia yra sąmoningo geismo ir moralinio draudimo arba dviejų priešingų jausmų konfliktas. *Psichoanalizės požiūriu įdomesni esti slapti konfliktai, kurių bent vienas polius yra nesąmoningas. Šie konfliktai yra pamatinė žmogaus egzistencijos sąlyga. Slapti konfliktai gali kilti tarp geismų ir *gynybos, tarp paskirų psichikos sistemų, tarp *instancijų ir *varų. Itin esminė konfliktų konsteliacija psichoanalizėje yra *Edipo kompleksas. Manoma, kad tokios psichinės raiškos formos kaip *riktai, *sapnai ir simptomai, dažnai esti psichikos konfliktų kompromiso padarinys.

Psichikos konfliktas gana anksti tapo esmine Freudo neurozių teorijos sąvoka ir iki šiol atlieka reikšmingą vaidmenį. Plėtodamas teoriją, Freudas keitė ir plėtė šios sąvokos erdvę, kurios reikšmė teisingo psichologijos srities reiškinių supratimo procese vis didėjo. Metapsichologinę psichikos konflikto sampratą Freudas pateikia dviejuose lygmenyse: *topografiniame ir *ekonominiame bei *dinaminiame. Pirmasis lygmuo kalba apie konfliktus, vykstančius tarp psichikos sistemų, vadinamų dar ir instancijomis, o antrajame lygmenyje konfliktai randasi tarp varų. Manoma, kad varų konfliktai yra fundamentalesni nei topografiniai, tačiau ryšiai, užsimezgą tarp tų dviejų lygmenų, kartais yra sunkiai apčiuopiami. Pirmajame topografiniame modelyje Freudas psichikos konfliktą traktuoja kaip *nesąmoningosios ir ikisąmoningosios sferų sistemos ir sąmonės sistemos priešingybę. Šias dvi sistemas skiria *cenzūra. Konflikto poliai yra *seksualumas ir išstumiančioji instancija, atsižvelgianti į tikrovės reikalavimus ir etikos principus (Freud, 1900a). Freudui įvedus *Ego varų ir *seksualinių varų dualizmą, nesąmoningojoje sferoje tveriančių vaizdinių ir ikisąmoningosios bei sąmoningosios sferos vaizdinių konfliktas išreiškia šių dviejų varų antagonizmą: „Atkreipėme dėmesį į varų reikšmę vaizdinių pasaulyje. Teigėme, kad kiekviena vara stengiasi prabilti, mėgindama atgaivinti jos tikslus atitinkančius vaizdinius. Šios varos ne visada gyvuoja santarvėje; tarp jų dažnai kyla interesų konfliktai. Vaizdinių prieštaringumas

yra tik paskirų varų grumtynių išraiška“ (Freud, 1910i, p. 213). Veikale *Das Ich und das Es* Freudas pateikia struktūrinį psichikos aparato modelį kartu su *Id, *Ego ir *Superego instancijomis, prie šių naujų sąvokų priderindamas topografinę konfliktų sampratą. Pvz., psichikos konfliktas gali rastis tarp Ego ir Id arba tarp Ego ir Superego. Pasitaiko ir konfliktų kurios nors psichikos instancijos viduje. Pvz., gali atsitikti, kad dėl *Edipo komplekso išsisprendimo kyla konfliktas tarp tapatinimosi su motina ir tapatinimosi su tėvu. Naujas topografinis modelis susijęs su varų dualizmu, pateiktu veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g), kuriame Freudas skirsto varas į dvi grupes: į *gyvybės (Erosas) ir *mirties varas (Tanatas). Erotas apima ir *savisaugos varas, ir varas, kurios saugo nuo išnykimo žmonių padermę. Be to, tai yra ir varų galia, palaikanti Ego ir objekto meilę. Topografinių konfliktų pamatas yra varų konfliktai, tačiau ryšiai tarp tų dviejų lygmenų dažnai esti sudėtingi. Freudas užsimena, kad seksualumas visados vienaip ar kitaip įsipainiojęs į slaptus psichikos konfliktus (Freud, 1940a). Tarp daugybės galinčių kilti konfliktų ypatingą vietą užima Edipo kompleksas. Jo trišalis pavidalas ir jame slypinti *geismų ir draudimų opozicija yra, pasak Freudo, žmogaus – pirmiausia biologinės – prigimties dalis. Normaliais atvejais, vykstant išstūmimo ir transformacijos procesams, kompleksas išnyksta, vaikui sulaukus šešerių-septynerių metų, tačiau mūsų nesąmoningojoje sferoje visados lieka jo pėdsakų. Tos liekanos gana ryškiai pastebimos, ir vėliau jos suteikia tam tikrą struktūrą mūsų socialinio žaidimo modeliams.

Psichinė energija

Angl. *psychical energy*; pranc. *énergie psychique*; vok. *psychische Energie*
Žr. Ekonominis

Psichinė reprezentacija

Angl. *psychical representative*; pranc. *représentant psychique*; vok. *psychischer Repräsentant*

Terminas, Freudo varų teorijoje nusakąs psichinę somatinių įtampų išraišką.

Freudo vartojama *varos sąvoka paprastai tveria fiziologinių biologinių ir psichinių reiškinių paribyje. Varų šaltinis slypi organinėse struktūrose, iš kurių randasi įtampos būsenos. Šios būsenos turi savo psichines reprezentacijas *varos tikslų ir *objektų pavidalu. Psichinė reprezentacija yra tam tikra fiziologinių įtampų raiška psichikoje. Taip suprantama vara yra tiltas tarp kūno ir sielos. Tačiau Freudo požiūris į varos sąvoką nėra vienareikšmis. Kartais jam pati vara yra „[...] psichinė iš organizmo vidaus ateinančių ir protą pasiekiančių dirgiklių reprezentacija [...]“ (Freud, 1915c, p. 122). Kitoje vietoje vara pateikiama kaip fiziologinio proceso dalis, psichikoje turinti savo išraišką *varos reprezentacijos pavidalu, o ši reprezentacija savo ruožtu susideda iš *vaizdinių reprezentacijos ir tam tikro kiekio afekto (Freud, 1915d). Gana nenuoseklus varos sąvokos taikymas Freudo raštuose labiausiai susijęs su šio termino reikšmių sfera. Tačiau pamatinė samprata yra aiški: varos – tai fiziologiniai procesai, tam tikru būdu įgyjantys psichinę reprezentaciją iš pradžių *nesąmoningojoje sferoje, o paskui galbūt ir *ikisąmoningojoje sferoje bei *sąmonėje.

Psichinė tikrovė

Angl. *psychical reality*; pranc. *réalité psychique*; vok. *psychische Realität*

Tikroviškumas tam tikrų *fantazijų, kurios yra nesąmoningų *geismų išraiška.

Šią sąvoką Freudas įvedė atsisakęs *suviliojimo teorijos, pasak kurios neurotiko gyvenime iš tikrųjų buvusi kokia nors suviliojimo forma. Freudas atskiria materialiąją tikrovę nuo psichinės. Traumuojamo pobūdžio vaikystės išgyvenimai, apie kuriuos pacientas kalba per analizę, materialiosios tikrovės dažnai neturi, kitaip sakant, jie niekados nėra nutikę. Tai yra fantazijos, tačiau pacientas jas jaučia kaip tikrus išgyvenimus. Patologijos požiūriu šie išgyvenimai daro tokį pat poveikį

kaip ir tikrieji nutikimai. „Šios fantazijos neturi materialiosios tikrovės, bet turi psichinę tikrovę, ir pamažu pradedame suprasti, kad neurozių pasaulyje psichinė tikrovė turi lemiamą reikšmę“ (Freud, 1916–1917, p. 368). Apskritai šios fantazijos turi tam tikrą konkretų pamatą. Tai gali būti, pavyzdžiui, netyčinis seksualinis sudirginimas, sukeltas fakto, kad vaikas miega vienoje lovoje su tėvais. Tikri tokio pobūdžio nutikimai gali daryti įtaką vaiko nesąmoningoms varoms ir sužadinti suviliojimo fantaziją, kurios tikroviškumas – išgyvenimo prasme – pacientui nekelia abejonių. Laplanche'as & Pontalis (1968) įžvalgiai analizuoja fantazijos pasaulį ir psichinę tikrovę *seksualumo požiūriu. Pagrindinė Freudo psichopatologijos gija yra lemiama fantazijų ir psichinės tikrovės reikšmė ir neurozių, ir psichozių radimuisi.

Psichinis apdorojimas

Angl. *psychical working out (over);* pranc. *élaboration psychique*; vok. *psychische Bearbeitung*

***Psichikos aparato darbas, kurio tikslas yra koordinuoti ir kontroliuoti vidinį ir išorinį dirginimą.**

„Psichinio apdorojimo“ terminas pasirodo jau veikale *Studien über Hysterie* (1895d). Freudas ir Breueris (1842–1925) šią sąvoką perėmė iš Jeano Martino Charcot (1825–1893). Pasak Freudo ir Breuerio, tam tikro įvykio traumuojamasis efektas normaliais atvejais gali išnykti dėl *išreagavimo arba būti įsiurbtas esamos asociacijų struktūros. Tokios psichinio apdorojimo galimybės blokuojamos isterijos atveju, – isterikams traumuojamojo įvykio prisiminimas išlieka kaip izoliuotas psichikos kompleksas. Iš pradžių Freudas ir Breueris terapijoje stengėsi sugrąžinti asociatyvinius traumos ryšius ir, pasitelkdami *katarsio metodą, pasiekti išreagavimą. Ankstyvuosiuose darbuose Freudas teigia, kad psichinio apdorojimo blokavimas yra taip pat lemiamas veiksnys *aktualiosioms neurozėms rastis. Šiuo atveju fiziologiškai sąlygotų seksualinių įtampų apdorojimo stygius sukelia neurotinius simptomus *nerimo pavidalu (Freud, 1895d). Vėlesniuose veikaluose Freudas daro

prielaidą, kad nepakankamas psichinis apdorojimas yra ir neurozių, ir psichozių radimosi priežastis (Freud, 1914c). Ypatingas apdorojimo atvejis yra *perdirbimas, kuris yra būtinas psichoanalitinės terapijos proceso elementas.

PSICHOANALIZĖ

Angl. *psychoanalysis*; pranc. *psychoanalyse*; vok. *Psychoanalyse*

Mokslo disciplina, aprėpianti tris tarpusavyje susijusias dalis – bendrosios psichologijos ir psichopatologijos teoriją, terapijos atmainą ir tyrinėjimų metodą.

Psichonalizės sąvoką Freudas pavartojo 1896 m. veikale, pirmiausia pasirodžiusiame prancūzų kalba (Freud, 1896a). Be to, daugelyje raštų jis nudugniai dėsto psichoanalizės teoriją, metodologiją ir empirinius tyrinėjimus (Freud, 1919a; 1923a; 1940a). Iš pradžių psichoanalizės svorio centras buvo psichopatologinių reiškinių, ypač neurozių, tyrinėjimas ir jų gydymas. Tačiau netrukus ji ėmė plėstis ir į normalių reiškinių – *sapnų (Freud, 1900a), *riktų (Freud, 1901b) ir *vaikų seksualumo (Freud, 1905a) – sferą. Metams bėgant, Freudas ėmė visas iki vienos žmonių veiklos formas traktuoti psichoanalitiniu požiūriu. Įvedęs psichoanalizės terminą, jis net atsisakė hipnozės ir *katarsio metodo kaip gydymo priemonių, visą dėmesį sutelkdamas į *laisvąsias asociacijas ir *perkėlimą. Išsivysčiusi asociacijų technika virto bendruoju tyrinėjimų metodu, kai psichoanalitikas, pasitelkdamas *interpretaciją, aiškina nesąmoningąją paciento veiksmų ir simbolinių apraiškų reikšmę.

PSICHONEUROZĖ

Angl. *psychoneurosis (neuro-psychosis)*; pranc. *psychonévrose*; vok. *Neuropsychose*

Freudo vartotas bendrinis terminas *perkėlimo neurozėms ir *narcistinėms neurozėms nusakyti. Nuo *aktualiųjų neurozių psicho-

neurozių simptomai skiriasi tuo, kad jie yra simbolinė ankstyvosios vaikystės konfliktų išraiška.

Psichoneurozės sąvoka pasirodo dar XIX a. paskutinio dešimtmečio Freudo raštuose. Vartodamas šį terminą, jis siekė pabrėžti psichogeninį šio pobūdžio neurozių pamatą (Freud, 1896a; 1898a). Tasai terminas nėra *neurozės sinonimas, mat ši aprėpia ir aktualiąją neurozę. Kita vertus, psichoneurozėms priklauso narcistinės neurozės, kuriomis Freudas vadino psichozes.

r

RACIONALIZACIJA

Angl. *rationalization*; pranc. *rationalisation*; vok. *Rationalisierung*

Mechanizmas, reiškiąs paciento apeliavimą į loginius ar socialiai įprastus aiškinimus veiksmų, nuostatų, *vaizdinių ar jausmų, kurių tikrieji motyvai jam nėra žinomi.

Galima drąsiai teigti, kad racionalizacijos mechanizmas yra seniai žinomas. *Psichoanalizėje šis terminas pasirodė XX a. pradžioje, jį įvedė Ernestas Jonesas (1897–1958), vėliau tapęs garsios Freudo biografijos autoriumi (1953–1957). Ši sąvoka sparčiai išplito, šiandien ji aptinkama ir populiariojoje psichologijoje. Racionalizacija yra labai dažnai besireiškiąs mechanizmas. Ja naudojamasi ne vien įprastinėse situacijose, kasdienėse socialinėse interakcijose, bet ir esant tokioms patologinėms būsenoms kaip, pvz., *paranoja. Daugeliu atvejų sunku nustatyti, kada esama racionalizacijos, o kada pateikiama motyvacija iš tiesų atitinka tikrovę. Suaugęs sūnus, kuris po tėvo mirties grįžta gyventi pas motiną, aiškindamas tai, pvz., prisirišimu ir atsakomybės jausmu, galbūt yra tik auka racionalizacijos, po kuria slepiasi neišspręstos edipinės problemos. Tačiau be papildomos informacijos negalime išsiaiškinti jo tikrųjų paskatų. Kitais atvejais bėgimas į racionalizaciją esti visiškai aiškus. Pvz., įkyrumų, absurdiškai smulkmeniškų švaros ritualų atveju lengva pastebėti, kad pasitelkiami argumentai yra slaptų, nesąmoningų motyvų racionalizacija. Kartais racionalizacija laikoma *gynybos mechanizmu. Tačiau nuo įprastinių gynybos mechanizmų ji skiriasi tuo, kad yra ne tiesiogiai nukreipta prieš *varų impulsus, bet veikia, sakytumei, kaip antrinis mechanizmas, slapstąs įvairius gynybos konflikto aspektus (Sjöbäck, 1984). Paciento *gynyba ir *priešinimasis per terapijos procesą esti racionalizuojami ta prasme, kad pacientas nurodo įvairias savo elgesio dingstis. Mechanizmas, giminingas racionalizacijai, yra *intelektualizacija.

Realios grėsmės nerimas

Angl. *realistic anxiety*; pranc. *angoisse devant un danger réel*; vok. *Realangst*

Nerimas, sužadintas išorinės grėsmės, keliančios tikrą pavojų individui.

Šį terminą Freudas įvedė, pateikdamas savo antrąją nerimo teoriją veikale *Hemmung, Symptom und Angst* (1926d). Ten jis realios grėsmės nerimą apibrėžia kaip „tikrai gresiančio arba kaip tikrai jaučiamo pavojaus nerimą" (Freud, 1926d, p. 108).

Regimasis turinys

Angl. *manifest content*; pranc. *contenue manifeste*; vok. *manifester Inhalt*

***Sapno turinys, kurį įstengiame atkurti pabudę. Perkeltine prasme ši sąvoka taip pat vartojama, kalbant apie kitas psichikos gyvenimo apraiškas, pavyzdžiui, apie simptomus, literatūros ar meno kūrinius.**

Šį terminą Freudas įvedė veikale *Die Traumdeutung* (1900a). Regimasis turinys yra dėl *sapno darbo vykstančio *slaptojo turinio pasikeitimo ar transformacijos padarinys. Analitikas paprastai pradeda sapno *interpretaciją nuo regimojo turinio. Naudodamasis *laisvosiomis asociacijomis, siejamomis su įvairiais regimojo turinio elementais, jis rekonstruoja jo slaptąjį turinį. Bendrąja prasme visoje žmonių veikloje ir jos padariniuose matome regimąjį turinį, kurio slaptąją ir nesąmoningąją prasmę galima atskleisti, pasitelkiant interpretaciją (Ricoeur, 1970).

Regresija

Angl. *regression*; pranc. *régression*; vok. *Regression*

Psichinis procesas, kurio esmė ta, kad žmogus grįžta į ankstesnį raidos etapą ar funkcionavimo būdą. Regresija dažnai esti *gynyba nuo *nerimo.

Šį terminą Freudas pavartojo veikale *Die Traumdeutung* (1900a). Ten šios sąvokos turinys yra ypatingas. *Sapnų teorijoje Freudas daro prielaidą, kad *psichikos aparatas yra tvarkinga sistemų grandinė, prasidedanti nuo percepcijos sistemos, o pasibaigianti motorika. Žmogui esant budrioje būsenoje, dirgikliai iš percepcijos sistemos per sąmonę ir veikiami nesąmoningosios sferos laipsniškai pasiekia motoriką. Miegant motorikos prieigos yra blokuojamos, ir nesąmoningi impulsai pasuka priešinga kryptimi ir grįžta į suvokimo sistemą, šitaip sukeldami *sapnus. Šią regresijos atmainą Freudas vadina *topografine (Freud, 1900a). Paprastai šis terminas vartojamas laiko prasme, jis reiškia, kad individas savo mintimis, *geismais, jausmais ir *ryšiais su objektu arba elgsenos modeliais grįžta į ankstesnę *libido ir *Ego raidos fazę. Apie regresiją šia prasme Freudas užsimena pirmajame veikalo *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* leidime (1905d). Laiko prasme šis terminas atsiranda tik 1915 m. minėto veikalo leidime, kuriame pateikiama jau visa psichoseksualinės raidos teorija. Regresiją laiko prasme Freudas nuodugniai aptaria 1916–1917 m. periodo XXII paskaitoje, kurioje rašo: „[...] tokios laipsniškai vykstančios raidos pavojus yra tas, kad ir dalys, jau toliau pasistūmėjusios, nesunkiai gali atsitraukti iki ankstesnių etapų – ir tai vadiname regresijos vardu. Troškimas bėga į tokią regresiją, jeigu jo funkcijos atlikimas arba pasitenkinimo pasiekimas vėlesne ar labiau išplėtota forma susiduria su smarkiomis išorės kliūtimis“ (Freud, 1916–1917, p. 340–341). Regresija gali reikštis daugeliu lygmenų. Ji gali rastis santykiuose su *objektais, pvz., suaugęs vyras „tampa vaiku“, priskirdamas moteriai, su kuria gyvena, motinos vaidmenį. Regresija gali sugrąžinti ir į ankstesnę libido raidos fazę, pvz., vaikas patiria įvairių stresų, atsiradus broliukui ar sesutei. Tokiu atveju pastebimas ryškus regresijos procesas. Vaikas, jau išmokęs kontroliuoti išmatų šalinimo funkciją, vėl šį gebėjimą praranda arba grįžta prie jau atsisakyto čiulptuko. Čia regime regresiją į *analinę fazę ar net ir į *oralinę fazę. Regresija gali reikštis perėjimu nuo brandaus *Ego funkcionavimo, atitinkančio *antrinį procesą ir *tikrovės principą, į funkcionavimą pagal *pirminį procesą. Alkoholio ar kitų kvaišalų vartojimas palengvina regresijos radimąsi. Regresijos procesas priklauso nuo libido *fiksacijos

ankstyvesnėse raidos fazėse. Atsidūręs streso situacijoje, žmogus yra linkęs į regresiją iki to funkcionavimo lygmens, kuriam būdingas vienas ar keli fiksacijos taškai (Freud, 1916–1917, XXII paskaita). Psichopatologinėse būsenose regresijos atvejai aptinkami dažnai. Klasikinis pavyzdys yra įkyrumų neuroze sergančio žmogaus elgsena, kuri dažnai yra regresijos į *analinę-sadistinę fazę išraiška. „Įkyrumų neurozės atvejais [...] libido regresija iki pradinio sadistinės-analinės organizacijos lygmens yra labiausiai pastebimas faktas, nulemiąs tai, kas išryškėja simptomų pavidalu" (Freud, 1916–1917, p. 343). Normaliais atvejais dažnai regime tikslingą regresiją, neturinčią patologinio gynybos pobūdžio, tik gerinančią individo savijautą. Sveikos regresijos pavyzdys yra žaidimas arba artistinė veikla. Tokiu atveju kalbame apie regresiją Ego tarnyboje (Winnicott, 1981). Regresija yra dažnas psichoanalitinės terapijos reiškinys. *Perkėlimui, turinčiam didelę reikšmę terapijos rezultatams, visados būdingi tam tikri regresijos elementai. Kai kurie psichoanalitikai teigia, kad, gydant sunkesnius sutrikimus, pvz., *ribinės būsenos atvejus, terapijos procesas privalo krypti regresijos pusėn (Balint, 1952; Winnicott, 1958). Šios gydymo atmainos kritikai tvirtina, kad dėl to randasi priklausomybė nuo analitiko, kurią paskui esti neapsakomai sunku įveikti. Reikšmė, kurią Freudas ir jo meto analitikai priskiria regresijai, yra išraiška pamatinio įsitikinimo, kad mes visi esame savo individualios ir biologinės istorijos savininkai. Veikale *Zeitgemässes über Krieg und Tod* (1915b) Freudas rašo: „[...] visados įmanoma iš naujo atgaivinti primityvias būsenas; primityvusis dvasingumas tikrąja šio žodžio prasme yra nesunaikinamas" (Freud, 1915b, p. 286). Vėliau šis požiūris atgijo Freudo suformuluotoje *būtinybės kartoti hipotezėje (Freud, 1920g).

Ribinė būsena

Angl. *borderline case*; pranc. *cas-limitate*; vok. *Grenzfall*

Psichopatologinė būsena tarp *neurozės ir psichozės. Paprastai tai esti latentinė schizofrenija su neurotinių simptomų paveikslu (Kernberg, 1983; Blanck & Blanck, 1976).

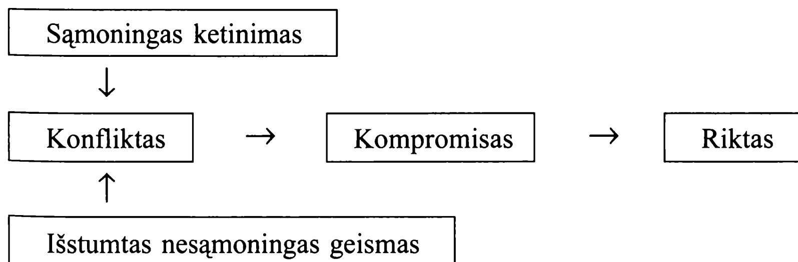
Pasak psichoanalizės teorijos, neurotiniai simptomai yra apsauga nuo psichozės protrūkio. Termino „ribinis“ taikymas nėra griežtai nusistovėjęs. Kartais jis vartojamas nusakyti asmenybei, kuriai būdingi nepastovūs ryšiai, impulsyvumas, tapatumo sutrikimai ir ūmios nuotaikos permainos.

RIKTAS

Ang. *parapraxis*; pranc. *acte manqué*; vok. *Fehlleistung*

Veiksmas, kuriame įžiūrimas sąmoningas ketinimas pasiekti tam tikrą tikslą, tačiau kuris nesibaigia sėkmingai ta prasme, kad tikslas nėra pasiekiamas. Riktams priskirtini tik tie veiksmai, kuriuos individas pajėgus atlikti normaliomis sąlygomis. Riktais nėra vadinamos nesėkmės, kurios randasi dėl neįgudimo, žinių stygiaus ir t. t.

Riktų teoriją – iliustruotą gausybe pavyzdžių – Freudas pateikė mokslo populiarinimo knygoje *Zur Psychologie des Alltagslebens* (1901b). Išeities taškas joje yra teiginys, kad mes kasdieniame bendravime su tikrove kartkartėmis apsirinkame ir klystame. Dažnai čia susiduriame su tokiais nereikšmingais dalykais kaip kalbos riktas, su ortografinėmis klaidomis ar kokio dalyko užmiršimu. Tačiau retsykiais padarome klaidų, kurių padariniai gali mums būti pragaištingi. Pasak *psichoanalizės, riktus lemia tai, kad sąmoningus ketinimus sutrikdo nesąmoningas ketinimas arba nesąmoningas *geismas. Štai kaip atrodo riktą sukeliąs psichologinis procesas:

Tam tikrose situacijose įvyksta sąmoningo ketinimo ir išstumto nesąmoningo geismo konfliktas. *Psichikos aparatas sukuria tam tikrą kompromiso formą, ir šio kompromiso padarinys esti riktas. Privalu paminėti, kad toks veiksmas yra klaidingas tik Ego požiūriu. O nesąmoningajai sferai riktas reiškia sėkmę, nes nesąmoningoji sfera bent taip įstengia prabilti. Freudas riktų teorijai teikė didelę pedagoginę reikšmę, nes ji paaiškina kasdienos gyvenime nuolat pasitaikančių nutikimų psichologinį foną. Anglų kalbos posakis *Freudian slip* tapo šnekamosios kalbos dalyku ir reiškia tiesiog kalbos riktą. Šiuolaikinė pažinimo psichologija pateikė savą riktų interpretaciją, laikydama juos informacijos apdorojimo yda (Fromkin, 1979). Tačiau šiai teorijai nepavyko tinkamai išryškinti vadinamojo „aha" išgyvenimo, tokio pastebimo Freudo analizėse. Be to, panašu, kad įmantrus (graikiškos kilmės) terminas *parapraxis*, aptinkamas Freudo veikalų vertime į anglų kalbą, yra britų akademinio snobizmo apraiška.

Ryšys su objektu

Angl. *object-relation(ship);* pranc. *relation d'objet*; vok. *Objektbeziehung*

Individo ryšys su *objektu. Objektai paprastai esti tikrų arba fantazijos susikurtų asmenų reprezentacijos. Objektų ryšys yra asmenybės organizacijos išraiška.

Iš tikrųjų Freudas retsykiais vartoja šį terminą, tačiau nepriskiria jam jokios teorinės reikšmės. Pamatinė Freudo tezė yra ta, kad objektai yra varų patenkinimo modeliai, kurie gana dideliu mastu gali būti sukeičiami. Paskutiniaisiais dešimtmečiais objektų ryšiai įgijo nepaprastą teorinę reikšmę. Ši evoliucija pirmiausia įvyko vadinamojoje britų objektų ryšių mokykloje (Fairbairn, 1952; Guntrip, 1968). Šios mokyklos teoretikų išeities taškas yra kritika Freudo tezės, kad vaikas pirmiausia geidžia patenkinti savo varas. O britų mokyklos atstovai teigia, kad vaikas pirmiausia ieško objekto. Freudo teorija visą dėmesį sutelkia į psichinę individo struktūrą, o objektų ryšio mokykla jį nu-

kreipė į šio individo ryšius su objektais. Nepaprastai svarbus ryšys yra motinos ar motinos substituto tarpusavio sąveika su vaiku. Šis santykis turi lemiamą reikšmę individo savęs vertinimui ir jo nuostatai pasaulio atžvilgiu arba, bendrai kalbant, asmenybės formavimuisi (Mahler, Pine & Bergman, 1975). Motinos santykis su vaiku ankstyvajame jo gyvenimo periode užima centrinę vietą ir prancūzų psichoanalizės mokykloje (Matthis, 1986). Teoriniai į varas orientuotos Freudo teorijos ir objektų ryšių teorijos skirtumai šiandien yra *psichoanalizės pasaulio diskusijų objektas (Killingmo, 1985). Pagrindinis klausimas yra pamatinis žmogaus motyvacijos pobūdis. Pasak klasikinės teorijos, esminis motyvacijos šaltinis yra *seksualinės varos ir *griovimo varos bei jų biologinis pamatas. Atmetus šį postulatą ir priėmus hipotezę, kad pagrindinė motyvacijos galia yra ryšių su žmogiškaisiais objektais kūrimo poreikis, šios dvi perspektyvos teorijos požiūriu ima viena kitai prieštarauti. Trečias, jas vienyti mėginąs požiūris siūlo išsaugoti klasikinę varų teoriją, papildant ją hipoteze apie ryšius su žmogiškaisiais objektais. Šia kryptimi psichoanalizės teoriją stengėsi plėtoti Kernbergas (1976). Klasikine teorija pagrįstoje psichopatologijoje laikomasi nuomonės, kad psichikos sutrikimus sukelia vidiniai psichiniai konfliktai. Konflikto esmė išryškėja objektų ryšių teorijoje. Čia laikomasi nuomonės, kad daugelio psichikos sutrikimų genezė slypi raidos sulėtėjime, kurį sukelia ankstyvų objektų ryšių trūkumai. Vaikas negavo meilės ir empatijos, būtinų geram savęs vertinimui ir gerai funkcionuojantiems objektų ryšiams rastis. Požiūrių į psichopatologiją skirtingumo padariniai lemia ir analitiko nuostatą paciento atžvilgiu. Klasikinio analitiko nuostata yra dalykinė, neutrali ir orientuota į interpretaciją, taikant tokias sąvokas kaip *fiksacija, *psichikos konfliktas ir *regresija. Objektų ryšių mokyklos šalininkas platesniu mastu stengiasi užmegzti gerus santykius su pacientu, šiems santykiams būdingi šiluma, empatija ir prielankus domesys. Tokia nuostata pacientui siūlo tai, ko jam stigo ankstesniuose ryšiuose su objektais. Dera prisiminti, kad psichoanalizės objektas yra psichinė reprezentacija. Ji daugmaž atitinka konkretaus asmens paveikslą. Reprezentacija bemaž visados yra deformuota *fantazijų.

S

Sadizmas

Angl. *sadism*; pranc. *sadisme*; vok. *Sadismus*

Siaurąja prasme – tai seksualinė *perversija, kurios atveju pasitenkinimas susijęs su skausmo kėlimu kitam žmogui ar kito žmogaus žeminimu. *Psichoanalizėje šis terminas turi platesnę reikšmę, nes buvo atrastos pradinės sadizmo stadijos normalioje vaiko raidoje ir nustatyta, kad sadistiniai elementai reiškiasi varų raidoje.

„Sadizmo“ terminas kilęs iš prancūzų rašytojo markizo de Sade'o (1740–1814) pavardės. Šis autorius apysakoje *Justina* (1791) aprašė seksualinį malonumą, susijusį su skausmo kėlimu kitam asmeniui. Klasikinius šios perversijos aprašymus pateikė garsieji seksologai, austras Richardas von Krafft-Ebingas (1840–1903) ir anglas Havelockas Ellisas (1859–1939). Veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) Freudas praplečia sadizmo reikšmę, atkreipdamas dėmesį ir į sadistines tendencijas ankstyvojoje vaiko raidoje. Vėliau jis daugelyje raštų vis grįžta prie sadizmo ir *mazochizmo *priešybių poros, kitaip tariant – prie *sadomazochizmo, kuriam priskiria pamatinę reikšmę gyvenime ir varų raidoje. Psichoanalitinėje literatūroje sadizmo sąvoka nėra visiškai aiški. Freudas dažnai kalba apie „tikrąjį sadizmą“, kai seksualinio malonumo pasiekimas esti susijęs su skausmo kėlimu kitam asmeniui (Freud, 1924c). Daugeliu atvejų jis šį terminą vartoja ir kalbėdamas apie tikrus ar fantazijoje susikurtus smurto aktus, neturinčius seksualinio dėmens. Tokia pat reikšme savojoje ankstyvosios vaiko raidos teorijoje šį terminą taiko ir Melanie Klein (1882–1960) (Klein, 1975). Tokiu atveju riba tarp sadizmo ir *agresijos darosi nebe tokia ryški.

SADOMAZOCHIZMAS

Angl. *sado-masochism*; pranc. *sado-masochisme*; vok. *Sado-masochismus*

Terminas, vartojamas dialektiniam priešybių poros *sadizmas / *mazochizmas ryšiui pabrėžti. Žmonių tarpusavio santykiuose dažnai pasitaiko vienas kitą papildą vieno partnerio sadistinės tendencijos ir kito partnerio mazochistiniai troškimai. Tokia padėtis didina nepaprastą ryšio stabilumą ir kelia pašalinių asmenų nuostabą. Ir kiekviename žmoguje vyksta žaismė tarp sadizmo ir mazochizmo polių, turinti lemiamą reikšmę varų gyvenimo raidai ir jo apraiškoms.

Veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) Freudas teigia, kad sadomazochizmas yra aktyvioji ir pasyvioji tos pačios *perversijos atmaina. Be to, jis pabrėžia, kad sadistinis ir mazochistinis dėmenys reiškiasi vienu metu, nors jų proporcijos ir esti įvairios. Freudas tvirtina, kad ši priešybių pora daro didelę įtaką elgsenai normaliose situacijose, taigi ir už perversijos sferos: „Sadizmas ir mazochizmas užima ypatingą vietą tarp perversijų, nes jų pamatą sudaranti aktyvumo arba pasyvumo priešingybė yra viena iš bendrųjų seksualinio gyvenimo savybių“ (Freud, 1905d, p. 159). Prie sadomazochizmo reiškinio Freudas grįžta daugelyje veikalų ir įvairiais periodais kelia skirtingas hipotezes apie jo kilmę ir raidą. Darbe *Triebe und Triebschicksale* (1915c) jis laiko sadizmą pirminiu, o mazochizmą – antriniu. Mazochizmas yra sadizmas, kurį subjektas nukreipia prieš save patį. Sadizmas, kurį galima pastebėti vaikų elgsenoje, kai jie, pvz., gyvena analinėje sadistinėje fazėje, nėra susijęs su seksualinio malonumo potyriu, jis yra *dominavimo varos išraiška. Tik vėlesniais raidos periodais agresyvūs veiksmai jungiasi su seksualumu. Šis susiejimas vyksta per seksualines *fantazijas. Vadinamajam tikrajam sadizmui būdinga tai, kad „[...] gali išryškėti sadistinis tikslas kelti kitam skausmą. Tada, kai šis skausmas keliamas kitiems, patiriamas mazochistinis malonumas, identifikuojantis su kenčiančiu objektu“ (Freud, 1915c, p. 129). Freudo

požiūris į sadomazochizmą pakito, jam iš naujo peržiūrėjus *varų teoriją ir įvedus *mirties varų koncepciją. Galutinę sadomazochizmo teoriją Freudas pateikė veikale *Das ökonomische Problem des Masochismus* (1924c), kuriame teigia, kad iš pradžių visos mirties varos yra nukreiptos prieš patį subjektą. Veikiant *gyvybės varoms, dalis mirties varų atsigręžia į pasaulio pusę. Ši dalis grynojo sadizmo pavidalu atlieka svarbų vaidmenį ir seksualinėje funkcijoje – kaip *agresija, nepaveikta seksualizacijos. Tačiau tam tikra mirties varų dalis lieka nukreipta prieš subjektą ir esti seksualizuojama, o dėl to randasi pirminis, erotinis mazochizmas. Išorėn nukreiptos mirties varos vėliau gali vėl atsigręžti prieš individą ir tapti pirminį mazochizmą sustiprinančio antrinio mazochizmo šaltiniu. Dialektinė sadizmo ir mazochizmo žaismė puikiai siejasi su kitais priešingų polių santykiais Freudo teorijoje – pvz., su aktyvumo / pasyvumo, vyriškumo / moteriškumo ar fališkumo / kastracijos priešybėmis. Sadomazochizmas, pasak Freudo, yra puikus pavyzdys „abiejų varų atmainų, Eroto ir agresijos maišymosi [...]; visus varų impulsus, kuriuos galime tyrinėti, sudaro tokie abiejų varų atmainų junginiai ar lydiniai, susiklostantys, be abejo, pačiomis įvairiausiomis proporcijomis“ (Freud, 1933a, XXXII paskaita, p. 104–105). Paskutiniame *topografiniame psichikos modelyje Freudas teigia, kad *Superego sferoje dominuoja prieš *mazochistinį *Ego nukreiptos sadistinės tendencijos (Freud, 1923b).

SĄMONĖ

Angl. *consciousness*; pranc. *conscience*; vok. *Bewußtheit*

Sąmonė bendrąja, aprašomąja prasme – tai subjektyvūs jutimai, kylą iš išorinių ir vidinių dirgiklių. Pasak pirmojo *topografinio modelio, sąmonė yra psichikos sistemos funkcija, kurią Freudas vadina Percepcijos-Sąmonės sistema. Ši sistema priima informaciją iš aplinkos ir vidinių šaltinių. Joje randasi subjektyvūs potyriai įžvalgų, *vaizdinių, minčių, valios aktų ir malonių ar nemalonių jausmų pavidalu.

XIX a. pabaigoje akademiniuose sluoksniuose psichologijos tyrinėjimų objektas buvo apibrėžiamas sąmoningų, subjektyvių išgyvenimų kategorijomis. Kontroliuojamais laboratoriniais eksperimentais stengtasi išsiaiškinti sąmonės struktūrą. Duomenys buvo gaunami iš asmenų, kurie, vadovaudamiesi introspekcija, kalbėjo apie savo potyrius per atliekamus eksperimentus. Freudas atmetė šią susiaurintą psichologijos sampratą, nurodydamas lemiamą nesąmoningų *psichikos aparato procesų reikšmę. Jis taip pat teikė sąmonei centrinę vietą dvasios gyvenime ir kritikavo biheviorizmą už jos nepakankamą vertinimą: „Tokios kraštutinės mąstymo kryptys kaip Amerikoje atsiradęs biheviorizmas skelbia, kad įmanu sukonstruoti psichologiją, neatsižvelgiančią į šį fundamentalų faktą“ (Freud, 1940a, p. 157). Po mirties išleistame 1895 m. veikale *Entwurf einer Psychologie* Freudas pabrėžia iškilų sąmonės vaidmenį, sykiu postuluodamas, kad esama percepcijos-sąmonės sistemos (Freud, 1895/1950a). Tačiau apibrėžti sąmonės jis nemėgina. Jis pasako, kad tai kiekvieno žmogaus gyvenimo faktas: „faktas [...], nesiduodąs nei išaiškinamas, nei aprašomas [...]. Ir vis dėlto, kam nors kalbant apie sąmonę, iš savo paties be galo asmeninės patirties yra iškart žinoma, ką tasai kas nors turi galvoje“ (Freud, 1940a, p. 157). Percepcijos-sąmonės sistemą Freudas traktavo kaip tam tikrą juslinį instrumentą, priimantį iš aplinkinio pasaulio informaciją ir šifruojantį vidines įtampas, patiriamas, pavyzdžiui, varų impulsų pavidalu. Be to, sąmonės sistema atlieka integruojamąją funkciją, jungdama paskirus, dažnai net vienas kitam priešingus reikalavimus, kurie yra tikslingos ir adekvačios veiklos pasaulyje pamatas (Freud, 1900a). Taigi sąmonė atlieka esminį vaidmenį, kontroliuodama gaivališką veiklą pagal *malonumo principą. Antrajame topografiniame modelyje, dar vadinamame ir struktūriniu, Freudas psichiką padalija į tris *instancijas: *Id, *Ego ir *Superego. Sąmonės sistema šiame modelyje sudaro Ego branduolį, tačiau šios sąvokos nėra lygiavertės, nes Ego atlieka ir tokias funkcijas, kurios sąmonei nėra prieinamos (Freud, 1923b). Psichoanalitinio gydymo teorijoje sąmonės sistema užima iškilią vietą. Esminis gydymo elementas yra tas, kad pacientas turi įsisąmoninti išstumtąją *medžiagą. Šis įsisąmoninimas yra būtinas tam, kad būtų visiškai pasinaudota są-

mone ir integruojamuoju, vienijamuoju Ego potencialu. Tačiau paties įsisąmoninimo asmenybės restruktūrizacijai dar nepakanka. Sąmonei prieinama medžiaga dar turi pereiti sunkų *perdirbimo procesą, tik tada ji bus integruota į vientisą, darnią ir gerai funkcionuojančią asmenybės struktūrą (Freud, 1915e).

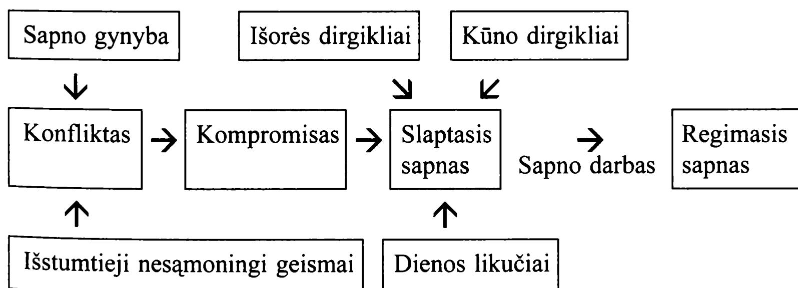
SAPNAS

Angl. *dream*; pranc. *rêve*; vok. *Traum*

Proto veikla, kuri reiškiasi haliucinaciniais išgyvenimais miegant. Pasak psichoanalizės teorijos, sapnas yra *geismo išsipildymas.

Domėjimasis sapnais ir su jų reikšme susijusios spekuliacijos lydi žmogų nuo neatmenamų laikų. Senovėje sapnai laikyti dievų siunčiamomis žiniomis, o vykęs jų simbolikos aiškinimas leido numatyti ateities įvykius. XVI–XVII a. grožinėje literatūroje viešpatavo įsitikinimas, kad sapnai yra vidinio žmogaus gyvenimo atspindys. Klasikinis pavyzdys čia yra Williamo Shakespeare'o (1564–1616) *Makbetas*. Mintį apie tai, kad sapnas yra tam tikra kalba, perteikianti troškimus arba *geismus, suformulavo jau prancūzų filosofas Descartes'as (1596–1650). XIX a. pabaigoje tiksliuosiuose moksluose klestėjo mechanistinis materializmas. Tų laikų požiūriu sapnai laikyti atsitiktiniais ir beprasmiais dariniais, šalutiniais psichiniais fiziologinių procesų produktais. 1895 m. vasarą Freudas susidomėjo jam prisisapnavusiu paskiru sapnu. Tą sapną – profesinėje literatūroje žinomą „sapno apie Irmos injekciją" vardu – Freudas išsiaiškino, naudodamasis tuo metu prieinamu *psichoanalizės sąvokų aparatu. Sapno interpretacija tapo tuo išeities tašku, nuo kurio prasidėjo Freudo sapnų teorija, išdėstyta monumentaliame veikale *Die Traumdeutung* (1900a), daugelio dar ir šiandien tebelaikomame neprilygstamu šedevru. Freudo teorija tebesikirto su privalomais gamtos mokslų požiūriais į sapną. Tačiau Freudas, remdamasis įspūdinga gausybe savo paties ir pacientų sapnų, tvirtino, kad šie sapnai yra prasminga išraiška nutikimų, vykstančių miegančio žmogaus nesąmoningojoje sferoje. „Nuslopinta psichikos *medžiaga, kuriai sunku pasirodyti budrioje būsenoje

[...], naktį randa būdą ir kelią patekti į sąmonę. Vis dėlto sapnų interpretacija yra karališkasis kelias gauti žinių apie nesąmoningąją psichikos gyvenimo dalį“ (Freud, 1900a, p. 608). Sąmoningo sapno turinys, kurį gebame prisiminti atsibudę, vadinamas *regimuoju turiniu. Jis yra išraiška sapno *slaptojo turinio, kurio versmė tveria nesąmoningojoje sferoje. Procesas, kuris veda nuo slaptojo iki regimojo sapno turinio, vadinamas *sapno darbu. Norėdami aprašyti, kaip randasi sapnas, pasinaudosime žemiau pateikiama schema. Miegant informacija, ateinanti iš išorės pasaulio, yra labai apribota. Nevyksta jokia sąmoninga veikla. Svarbiausioji ikisąmoningosios sferos funkcija – pasak teorijos – yra saugoti arba sergėti miegą. Tokiomis sąlygomis susilpnėja *cenzūra. Nesąmoningieji geismai turi daugiau galimybių prabilti, nei žmogui būdraujant. Kitaip sakant, gynyba nuo nesąmoningųjų impulsų esti redukuota. Taigi dabar gali kilti miego poreikio ir nesąmoningųjų geismų konfliktas. Šis konfliktas išsprendžiamas, pasitelkiant kompromisą, per kurį randasi slaptasis sapno turinys arba slaptoji sapno mintis. Paslėptąjį sapno turinį sudaro numaldymo siekią geismai, praeitos dienos atsiminimai, vadinamieji *dienos likučiai ir paskatos, kylančios iš organizmo ar aplinkos. Vykstant tikrajam sapno darbui, šie šaltiniai virsta regimuoju turiniu, – sykiu atsižvelgiant į miego poreikį. Kad sapnas sapnuojančiajam taptų visiškai suprantamas ir galėtų atsiskleisti sąmonei, būtinas vadinamasis *antrinis apdorojimas.

Vykstant sapno darbui, slaptasis turinys persimaino į *regimąjį turinį pagal tam tikrus principus, kurių svarbiausi yra *sutirštinimas ir *perstūmimas. Slaptasis sapnas, kyląs iš daugelio šaltinių ir įsipainiojęs

į sudėtingą sąveiką, dažnai pasižymi nepaprastai turtingu turiniu. Dėl sutirštinimo proceso regimasis sapnas darosi neįtikėtinai kondensuotas. Pavyzdžiui, koks nors asmuo regimajame sapne gali turėti kelių asmenų bruožų. Perstūmimas gali reikšti, kad tam tikrą svarbią slaptojo sapno figūrą ar tam tikrą svarbų slaptojo sapno įvykį regimajame sapne simbolizuoja kita – kartais pažiūrėti visai bereikšmė – figūra ar kitas įvykis. Sutirštinimas ir perstūmimas drauge su antriniu apdorojimu padaro taip, kad regimasis turinys tampa deformuota versija slaptojo sapno, kurį tačiau įmanu rekonstruoti, pasitelkiant laisvąsias asociacijas, siejamas su regimuoju turiniu. Sapno funkcija, pasak Freudo, yra nesąmoningų *geismų įgyvendinimas, atsižvelgiant į Ego miego poreikį. Taip pat galima sakyti, kad sapnas yra geismą įgyvendinanti *fantazija, pakeičianti budraus gyvenimo veiklą. Ši hipotezė susiduria su tam tikrais sunkumais, nes kai kurie sapnai ne tik nenumaldo geismų, bet sukelia smarkų *nerimą, galintį pažadinti miegantį žmogų. Freudas įžvelgė šį su nerimo sapnais ir košmarais susijusį sunkumą ir aiškino jį šitaip: sapnas visada randasi kaip miego troškimo, kurį jaučia Ego, ir iš Id kylančių nesąmoningų geisminių impulsų kompromisas. Sapnas gali numaldyti Id ir sykiu būti grėsmingas bei žadinti Ego nerimą. Jei grėsmė pasirodys pernelyg didelė, miegantis asmuo pabus. Tokiu atveju sapno darbas, kurio tikslas yra miego palaikymas, pasirodo nenusisekęs. Freudas čia pasitelkė būdingą alegoriją: „Lygiai taip uoliam panaktiniui, privalančiam saugoti mažo miestelio miegą, tam tikromis aplinkybėmis nelieka nieko kita, kaip tik skelbti pavojų ir žadinti miegančius miestiečius" (Freud, 1940a, p. 171). Freudo veikalas *Die Traumdeutung* psichoanalitinio sąjūdžio viduje sužadino didžiulį domėjimąsi sapnais. Daugybė šio sąjūdžio narių formulavo savas teorijas šiuo klausimu. Pačioms garsiausioms priklauso Carlo Gustavo Jungo (1975–1961) teorija. Pasak Jungo, sapnai atspindi bendrinės nesąmoningosios sferos turinį. Bendrinės nesąmoningosios sferos elementus Jungas vadino archetipais. Archetipai – tai įgimti, visiems žmonėms bendri universalūs simboliai, nepriklausomi nuo epochos ir kultūros. Jungas – kitaip negu Freudas – teigė, kad sapnai gali būti kūrybiški, skatinti asmenybės raidą ir net duoti žinių apie būsimus įvykius (Jung, 1953). Septintame

dešimtmetyje, padarius atradimą, kad sapnai rodosi daugiausia per tą miego fazę, kuri vadinama REM (*rapid-eye-movement*), suintensyvėjo neurofiziologiniai sapnų tyrinėjimai. Mėginta suderinti ir Freudo psichoanalitinę sapnų teoriją su neurofiziologine teorija (Jones, 1970). Šiuolaikinė kognityvinė psichologija, traktuojanti žmogų kaip duomenų sistemą, supaprastina sapnų funkciją, nuleisdama ją ligi budrumo būsenoje sukauptos sensorinės informacijos perdirbimo lygmens (Cartwrigt, 1978).

SAPNO DARBAS

Angl. *dream work*; pranc. *travail du rêve*; vok. *Traumarbeit*

Visos operacijos, performuojančios žalią *sapno *medžiagą – vadinamąsias slaptas mintis, *dienos likučius ir kūno bei išorės dir gik lius – į regimąjį sapną. Dėl sapno darbo žalioji medžiaga patiria *deformaciją.

Pasak Freudo, sapno darbas išjudina keturis mechanizmus: *sutirštinimą, *perstūmimą, atodairą į *atvaizduojamumą ir *antrinį apdorojimą. Šių mechanizmų funkcija yra sukurti regimąjį sapną, atitinkantį cenzūros reikalavimus. Sapno darbas gali trukti ilgai, kol randasi vizualiniai, regimi sapnai. Freudas prilygina šį procesą fejerverkui, kuriam rengiamasi ištisas valandas ir kurio efektas dingsta po kelių sekundžių (Freud, 1900a). Veikale *Die Traumdeutung* (1900a) Freudas pabrėžia, kad sapnas nėra kūrybingo ar kreatyvinio pobūdžio. Jį visiškai determinuoja prieinama žalioji medžiaga. Sapno darbo funkcija yra, pasitelkiant prieinamus mechanizmus, paversti šią medžiagą visuma, iš kurios galėtų susiformuoti regimasis sapnas. Sapno darbą iš dalies galima rekonstruoti, taikant su tam tikru sapnu siejamų *laisvųjų asociacijų *interpretaciją. Greta neurozinių simptomų analizės, sapno darbas yra svarbiausias šaltinis, leidžiąs pažinti psichikos gyvenimo dinamiką (Freud, 1940a).

Sapno ekranas

Angl. *dream screen*; pranc. *écran du rêve*; vok. *Traumhintergrund*

Ekranas, kuriame kartais rodosi vizualinis *sapno paveikslas.

Šią sąvoką įvedė B. D. Lewinas (1946). Pasak jo hipotezės, haliucinaciniuose po maitinimo miegančio kūdikio potyriuose fonas simbolizuoja motinos krūtį. Daroma prielaida, kad šis fonas saugo vaiko miegą. Suaugusio asmens miegą fonas irgi saugo, o jame besirodantys vaizdai miegą trikdo. Per vadinamuosius baltuosius, turinio neturinčius sapnus fone vaizdai nesirodo ir tai, pasak Lewino, reiškia *regresiją iki *pirminio narcizmo, (Lewin, 1954).

Savianalizė

Ang. *self-analysis*; pranc. *auto-analyse*; vok. *Selbstanalyse*

Tam tikrų psichoanalizės technikų – pvz., *laisvųjų asociacijų, *sapnų arba *riktų aiškinimo – taikymas pačiam sau, stengiantis gauti žinių apie save.

1897 m. vasarą Freudas pradėjo sistemingą savianalizę. Tam turėjo kelias dingstis: tėvo mirtis prieš metus pažadino tam tikrų su praeitimi susijusių miglotų jausmų, ir Freudas troško išsiaiškinti jų genezę. Be to, jis manė esąs kamuojamas tam tikrų neurozės apraiškų (pvz., baimės važiuoti traukiniu), nuo kurių norėjo išsivaduoti. Atrodo, kad vadovavosi ir labiau moksliniais sumetimais. Atsižvelgiant į *suviliojimo teoriją bei abejones jos pagrindimu iškilo prisiminimų deformacijos ir *fantazijų santykio su tikrais įvykiais problema. Savianalizė leidžia verifikuoti tas spėliones, lyginant jas su tikrais vaikystės periodo įvykiais. Freudas rinko informaciją apie tuos įvykius, pvz., kalbėdamasis su motina (Kollind, 1986). Tačiau savianalizėje pirmiausia ėmėsi savo sapnų aiškinimo. Taip susidarė gausi sapnų kolekcija, kurių aiškinimais Freudas uoliai naudojosi, rašydamas veikalą *Die Traumdeutung* (1900a). Pirmaisiais XX a. metais Freudas savianalizei skyrė svarbiausią vaid-

menį *psichoanalizėje. Iškalbingas čia yra toks teiginys: „Kieno nors paklaustas, kaip galima tapti psichoanalitiku, atsakau: „Tyrinėjant savo sapnus““ (Freud, 1910a, p. 33). Laikui bėgant, Freudo požiūris į savianalizę darėsi atsargesnis, galiausiai jis net gana skeptiškai kalbėjo apie jos terapinius efektus (Freud, 1916–1917). Karlas Abrahamas (1877–1925), kaip ir daugelis jo meto analitikų, savianalizę laiko *gynybos atmaina, kliudančia rastis *perkėlimui (Abraham, 1927). Dėl šios priežasties psichoanalitikai gana dažnai atkalbinėja savo pacientus imtis savianalizės, kol vyksta gydymas. Analitikams, kurie savianalizę laiko svarbiu tradicinės analizės papildu, priklauso Karen Horney (1885–1954) (Horney, 1945).

SAVISAUGOS VAROS

Angl. *instincts of self-preservation*; pranc. *pulsion d'auto-conservation*; vok. *Sebsterhaltungstriebe*

Jungtinis terminas nusakyti kūno poreikiams, kurių patenkinimas yra būtinas individui išgyventi.

Freudo raštuose iki 1905 m. *seksualinėms varoms priskiriamas dominuojantis vaidmuo žmogaus varų gyvenime. Veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) Freudas įveda į teoriją savisaugos varas, kaip būdingą pavyzdį pateikdamas maitinimosi varą ir ją lydintį alkio jausmą. Seksualinė vara, pasak Freudo, iš pradžių buvo tenkinama, šliejant ją prie *savisaugos varos. „Iš pradžių erogeninės sferos patenkinimas buvo susijęs su būtinybės valgyti patenkinimu. Seksualinė veikla pirmiausia remiasi viena funkcijų, reikalingų gyvybei palaikyti, ir tik vėliau darosi nuo jo nepriklausoma“ (Freud, 1905d, p. 181–182). Savisaugos varų sąvoką Freudas įvedė 1910 m., suformuluodamas pirmą dualistinę *seksualinių varų ir *Ego varų teoriją: „[...] Mūsų mėginimams aiškinti ypatingą reikšmę turi nenuneigiama priešingybė varų, tarnaujančių seksualumui, seksualinio malonumo siekimui, ir likusių varų, kurių tikslas yra individo savisauga, arba Ego varų. Visas mūsų psichikoje veikiančias organines varas galime, pasitelkdami poeto žo-

džius, suklasifikuoti kaip „alkį“ arba kaip „meilę“ (Freud, 1910i, p. 214). Kaip matyti iš ką tik pateiktos citatos, „savisaugos varos“ ir „Ego varos“ čia vartojamos kaip sinonimai. Savisaugos varoms atsiskyrus nuo seksualinių varų, tarp jų randasi prieštaravimai ir *psichikos konfliktai. Savisaugos varų patenkinimui būtina prielaida yra tikro *objekto buvimas. Vaikas labai anksti atranda, kad, pavyzdžiui, alkio negalima numaldyti haliucinacinėmis *fantazijomis apie valgį. Kitaip tariant, savisaugos varos labai anksti tampa pavaldžios *tikrovės principui. O seksualines varas įmanu numaldyti fantazijomis ir *autoerotizmu. Joms būdingas didesnis polinkis toliau funkcionuoti pagal *malonumo principą arba – vartojant Freudo posakį, – jas esti sunkiau ugdyti (Freud, 1911b). Freudo požiūrį kvestionuoja kiti analitikai, tvirtiną, kad Ego varas ir savisaugos varas jau nuo pat pradžios reguliuoja tikrovės principas. Šios pozicijos laikosi, pvz., amerikietiškoji Ego psichologija, pabrėžianti santykinę Ego nepriklausomybę, individui taikantis prie aplinkos (Hartman, 1964). Veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g) Freudas pateikė radikalią varų teorijos reviziją ir įvedė *gyvybės varų ir *mirties varų poliariškumą. Drauge jis savisaugos varas sujungė su seksualinėmis varomis, pavadindamas jas „gyvybės varomis“ arba „Erotu“. Erotas – plačiąja šio žodžio prasme – stovi gyvybės sargyboje. Jis atsakingas už individo savisaugos siekį ir už žmonių giminės palaikymą.

Seksualinė vara

Angl. *sexual instinct*; pranc. *pulsion sexuelle*; vok. *Sexualtrieb*

***Vara, kuri biologiniu požiūriu tarnauja rūšies išlaikymui, tačiau, pasak psichoanalitinės teorijos, žmogaus gyvenime atlieka vaidmenį, išeinantį toli už reprodukcijos funkcijos ribų.**

Seksualinė vara pereina visą virtinę raidos fazių – *oralinę, *analinę ir *falinę, o brendimo laikotarpiu įgyja galutinį *genitalinės fazės pavidalą. Įvairiomis tomis fazėmis ji reiškiasi kaip *dalinė vara, kurio numaldymas susijęs su ypatingomis kūno vietomis arba *erogeninėmis sritimis. Dalinės seksualinės varos iš pradžių remiasi savisaugos vara,

tačiau vėliau nuo jo išsilaisvina. Pavyzdžiui, dalinė oralinė vara iš pradžių yra susijusi su maitinimosi būtinybe, tačiau vėliau pasiekia pasitenkinimą per čiulpimą. Genitalinėje fazėje – jeigu raida normali – pasiekiama dalinių varų koordinacija, kurią valdo genitalinis seksualumas. Tačiau ši raida yra sudėtingas ir sunkus procesas, be to, jis susijęs su rimta sutrikimų rizika. *Varos objektų ir *varos tikslų požiūriu seksualinė vara yra labai elastinga. Dėl tokio mechanizmo, kaip, pvz., *sublimacija, ji gali reikštis pačiais įvairiausiais pavidalais.

1905 m. pasirodė epochinis Freudo veikalas *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d). Jame Freudas (per šimtą su kaupu puslapių) aptaria *perversijas, ankstyvosios vaikystės seksualumą ir galutinį genitalinį seksualumą. Ši publikacija ne vien padarė didžiulę įtaką psichologijai, bet ir iš principo padėjo pakeisti žmogaus sampratą, o tai savo ruožtu susilaukė atgarsio literatūroje, teatre, kine ir vaizduojamuosiuose menuose. Iki Freudo visuotinai manyta, kad seksualumas neturi jokios istorijos ir ima reikštis tik brendimo periodu. Toks požiūris kirtosi su biologine Freudo intuicija, pasak kurios kiekviena biologinė funkcija patiria savosios raidos procesą. Be to, klinikinėje praktikoje Freudas susidurdavo su psichikos sutrikimais, kurie regėjosi sąlygoti seksualinį atspalvį turinčių ankstyvosios vaikystės įvykių. Pasak viešpatavusių pažiūrų, vaikystės periodu nebuvo seksualinių varų. Kitas žinių apie seksualinę varą šaltinis buvo neformalus įvairaus amžiaus vaikų elgsenos stebėjimas. 1910–1915 m. periodo varų teorijoje Freudas teigia egzistuojant dvi varų rūšis: *Ego varas ir seksualines varas, dažnai patenkančias į tarpusavio konfliktą. *Ekonominiu požiūriu seksualinė vara turi *psichinės energijos, vadinamos *libido, pavidalą. Libido yra palyginti laisvas ir paslankus. Jis pavaldus *malonumo principui ir *pirminiam procesui (Freud, 1915c). 1920 m. Freudas peržiūrėjo varų teoriją ir įvedė *gyvybės varų ir *mirties varų antagonizmą. Seksualinės ir Ego varos buvo sujungtos į gyvybės varas, o jų energija buvo pavadinta terminu „libido“. Gyvybės varos – tai jėga, siekianti jungti, kurti ir palaikyti gyvybę. O seksualinės varos pirmiausia padeda išsaugoti žmonių giminę (Freud, 1920g). Nepaisant šių varų teorijos pokyčių, Freudas neatsisakė savo ankstesnio požiūrio, kad seksualinė

vara visada esti vienas iš *psichikos konflikto polių. Ypač *išstūmimas, dėl kurio randasi neurozės, visada gręžiasi seksualinių impulsų pusėn. Štai ką Freudas rašo paskutiniame savo teorijos apibendrinime: „Teoriniu požiūriu niekas nekliudo daryti prielaidos, kad bet kuri varos geismo atmaina galėtų prisidėti prie to paties išstūmimo su visais jo padariniais; tačiau iš mūsų stebėjimų matyti, kad šį patogeninį vaidmenį atlieką impulsai kildintini iš dalinių seksualinių gyvenimo varų“ (Freud, 1940a, p. 186).

SEKSUALUMAS

Angl. *sexuality*; pranc. *sexualité*; vok. *Sexualität*

Seksualumas psichoanalizėje suprantamas plačiau nei veiksmai ir malonumas, paprastai siejami su genitalijomis. Jis aprėpia visą aibę veiksmų, šaltinių ir *objektų, kuriuos galima stebėti jau vaikystėje. Palankiomis sąlygomis brandos periodu įvairūs ankstyvosios vaikystės seksualumo variantai pasiekia koordinaciją ir integraciją vadinamajame normaliame genitaliniame sugyvenime su priešingos lyties asmeniu.

Per du paskutinius XIX a. dešimtmečius mokslo domėjimasis lytiniu gyvenimu pasiekė savo apogėjų. Paprastai tyrinėjimai vyko biologiniu medicininiu aspektu. Tarp svarbiausių figūrų privalu paminėti Richardą von Krafft-Ebingą (1840–1903), psichiatrijos profesorių iš Vienos, ir anglų gydytoją Havelocką Ellisą (1859–1939). Freudas pats buvo susitikęs su Krafft-Ebingu, o XIX a. pabaigoje susirašinėjo su Ellisu. Juos siejo domėjimasis *perversijos reiškiniu. Krafft-Ebingas teigė, kad perversijos priežastis yra paveldima patologinė konstitucija. Ellisas taip pat laikėsi nuomonės, kad konstitucinė deviacija yra būtina, nors, pasak jo, nepakankama perversijų radimosi sąlyga, nes perversijų reiškimasis priklauso ir nuo specifinių individo išgyvenimų. Freudas perversijas aptaria pirmojoje veikalo *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) dalyje. Jis tvirtina, – tuo skirdamasis ir nuo Elliso, ir ypač nuo Krafft-Ebingo, – kad perversijos paliesti asmenys neišsiskiria deviacine kons-

titucija. Perversinės tendencijos reiškiasi visų žmonių atveju: „[...] tiesa, kad perversijos pamatas yra kažkas įgimta, tačiau tai, kas *įgimta visų žmonių*, kaip predispozicija gali būti nevienodo intensyvumo ir laukti išryškėjimo dėl gyvenimo įtakų. Čia kalbame apie įgimtas, kūno konstitucijoje tveriančias seksualinės varos šaknis [...]“ (Freud, 1905d, p. 171). Toks yra išeities taškas minėtos publikacijos antrosios dalies, kurioje Freudas aptaria ankstyvosios vaikystės seksualumą. Stebint vaikus, galima pamatyti, kad, pvz., burnos ar išeinamosios angos sritys bei šios angos produktai kartais tampa su biologinėmis funkcijomis nesusijusių malonių potyrių šaltiniu. Tačiau nėra lengva įrodyti, kad vaiko potyriai, lieką susiję su šiomis kūno sritimis, yra seksualinio pobūdžio. Įrodinėdamas tezę, kad tų potyrių prigimtis yra seksualinė, Freudas pasitelkia įvairius šaltinius. Vienas tokių šaltinių yra vaikų stebėjimas: „Kas mato, kaip sotus vaikas atsitraukia nuo krūties įraudusiais skruostais ir užmiega su palaiminga šypsena, turės pripažinti, kad šis paveikslas lieka ir seksualinio pasitenkinimo vėlesniame gyvenime pavyzdžiu“ (Freud, 1905d, p. 182). Kitas šaltinis yra suaugusių žmonių perversijos, teikiančios pasitenkinimą ir dažnai gana akivaizdžiai atitinkančios vaikų veiksmus *oralinėje ir *analinėje fazėse. Normaliame lytiniame gyvenime taip pat esama daug oralinio ir analinio seksualumo elementų, itin būdingų įžanginiam meilės žaidimui prieš genitalinį santykį. Freudas tai aiškina kaip vaikystės seksualumo liekanų aktyvaciją. Dar viena Freudo žinių versmė yra klinikinis darbas su neurotikais. Simptomai dažnai esti išraiška ankstyvosios vaikystės seksualinių *geismų, kurie dėl *išstūmimo ir kitų *gynybos atmainų persislinko ir pavirto neurozių simptomams būdingais kompromisais. Išstumtieji seksualiniai geismai, išryškėją terapijos metu, dažnai turi perversinį akcentą. Freudas laikosi nuomonės, kad ir perversijų, ir neurozių pamatas susijęs su vaikystės seksualumu. Perversijų atveju ankstyvosios vaikystės seksualinis polinkis nėra išstumiamas. Šis polinkis, pasibaigus brandos periodui, ir toliau tveria nepakitusiu pavidalu ir yra seksualumo nešėjas. O neurozių atveju perversinė tendencija esti išstumiama ir vėliau grįžta neurotinių simptomų pavidalu. Taigi neurozė, pasak Freudo, yra išstumta perversija arba lyg ir koks seksualinių perversijų negatyvas. Be to,

panašu, kad *savianalizė praplėtė Freudo žinias, kuriomis jis pasinaudojo, formuluodamas ankstyvosios vaikystės seksualumo teoriją. Savyje Freudas drauge su perversijų elementais atrado ankstyvųjų seksualinių geismų pėdsakus, labai panašius į tuos, kuriuos konstatavo savo pacientų atvejais. Šie stebėjimai paskatino padaryti išvadą, kad vaikų seksualumas yra taisyklingas ir universalus reiškinys ir kad normalumo ir nenormalumo riba yra negirdėtai paslanki (Kollind, 1986). Freudas ankstyvosios vaikystės seksualumo teorijos laikėsi iki savo dienų galo. Tačiau jis gerai suprato, jog argumentai, kuriais grindžiamas teiginys, kad vaiko veikla yra iš prigimties seksualinė, nieku gyvu negali būti iki galo įtikinami. 1916–1917 m. paskaitoje Freudas kalba: „Prašom nepamiršti, kad kol kas neturime visuotinai pripažinto kriterijaus, patvirtinančio seksualinę šio proceso prigimtį [...]" (Freud, 1916–1917, XXI paskaita, p. 320). Jis taip pat pabrėžia, kad vienareikšmio kriterijaus reikia ieškoti biochemijoje. Paskutinioji veikalo *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* studija skirta permainoms, vykstančioms brandos periodo pradžioje, ir normaliam genitaliniam lytiniam gyvenimui. Jeigu ankstesnioji raida vyko be reikšmingesnių kliuvinių, vaikino varos tikslas bus makšties penetracija savo lyties organu ir sėklos išvirkštimas. Merginos varos tikslu tampa vyro lyties organo įsileidimas į makštį ir raumenų spazmai orgazmo pavidalu. Taigi seksualinis objektas yra priešingos lyties asmuo. Šioje fazėje pregenitalinės *dalinės varos susilieja ir darosi pavaldžios genitalinei varai. Oraliniai ir analiniai elementai, *ekshibicionizmo ir *vojerizmo dėmenys dažnai reiškiasi įžanginiame meilės žaidime, tačiau jų vaidmuo yra padidinti seksualinę įtampą, kuri paskui sustiprina orgazmo malonumą. Metams bėgant, Freudas seksualumo teoriją plėtojo įvairiomis kryptimis. Itin svarbi raidos tėkmė buvo pradėta, atradus *Edipo kompleksą, turėjusį svarbią teorinę ir praktinę reikšmę, mėginant suprasti žmogaus lytinio gyvenimo apraiškas. Įvedus *mirties varų koncepciją (Freud, 1920g), seksualumas ir toliau išlaikė svarbias pozicijas teorijoje, ypač psichopatologijoje. Kai kurie vėlesni psichoanalitikai, pvz., Jeanas Laplanche'as, pabrėžė visiškai dominuojančią seksualumo reikšmę: „Mano pamatinė mintis yra tokia: mirties vara yra ne atradimas, o naujas fundamentalaus

psichoanalizės principo – seksualumo – įrodymas ir išryškinimas. Mirties vara yra seksualumas mažiausiai civilizuotu, mažiausiai socialiu pavidalu, veikianti pagal laisvosios energijos ir pagal pirminio proceso taisykles“ (Laplanche, 1979, p. 209).

SIGNALINIS NERIMAS

Angl. *signal of anxiety*; pranc. *signal d'angoisse*; vok. *Angstsignal*

Grėsmės nerimas, kuriame ankstesnė nerimo reakcija – sušvelnintu pavidalu – reiškiasi kaip signalas, skatinantis *Ego griebtis žingsnių, kuriais mėginama užkirsti kelią tolesnei *nerimo raidai. Pirminės nerimo reakcijos šaknys siekia ankstyvuosius trauminius išgyvenimus.

Šią sąvoką Freudas įvedė, pateikdamas savo paskutinę nerimo teoriją veikale *Hemmung, Symptom und Angst* (1926d). Jis teigia, kad vaiko raidos eigoje randasi tam tikros būdingos grėsmės, keliančios *automatinį nerimą. Šių grėsmių pobūdis daugiau ar mažiau traumuojamas. Pavyzdys čia yra *gimimo trauma, kūdikio *bejėgystė, lydima nerimo, kurį žadina motinos pasišalinimas, ir kastracijos pavojus. Situacijos, tam tikru mastu primenančios ankstyvesniąsias pavojaus būsenas, suaugusiam asmeniui sukelia pasirengimą nerimui, kuris reiškiasi signalinio nerimo pavidalu. Šio nerimo funkcija yra mobilizuoti gynybinius Ego veiksmus, galinčius pašalinti grėsmę. Jei gynybos priemonės pasirodo visiškai nesėkmingos, nerimas toliau plinta ir taip randasi intensyvus potyris – vadinamoji paniška baimė.

SIMBOLINĖ REALIZACIJA

Angl. *symbolic realization*; pranc. *réalisation symbolique*; vok. *symbloische Wunscherfüllung*

Marguerite's Sechehaye metodas, sėkmingai jos taikytas psichoanalitinėje schizofrenikų terapijoje. Šio metodo pagrindas yra anks-

tyvuosiuose motinos ir vaiko ryšiuose atsiradusių trūkumų kompensavimas, patenkinant paciento poreikius simboliniame lygmenyje ir taip sudarant jam galimybę rasti kontaktą su tikrove.

Šveicarų psichiatrė Marguerite Sechehaye išgarsėjo, psichoanalize sėkmingai išgydžiusi jauną schizofrenikę vardu Renée. Šis atvejis ir Sechehaye aprašytas (1951) simbolinės realizacijos metodas ir toliau tebėra įkvėpimo šaltinis terapeutams, kurie taiko *psichoanalizę schizofrenikams gydyti. Sechehaye, kaip ir daugelis kitų šiuolaikinių analitikų, laikosi nuomonės, kad motinos ir vaiko tarpusavio sąveika, vadinamoji simbiozė su motina pirmaisiais mėnesiais, daro lemiamą įtaką vaiko raidai. Terapija privalo bent šiokiu tokiu laipsniu atitaisyti akivaizdžius simbiotinio ryšio trūkumus iš motinos pusės, vėliau sukeliančius sunkias patologines būsenas. Nepatenkinti *geismai gali būti numaldomi taip, kad pirminiam *objektui priskiriama simbolinė reprezentacija pakaitinio objekto pavidalu. Šis pakaitinis objektas, sakytumei maginiu būdu rekompensuoja ankstesnį patenkinimo stygių. Renée atveju dosnią motinos krūtį simbolizavo obuoliai. Pasak Sechehaye, simbolinė geismo realizacija turi vykti gilios *regresijos būsenoje. Gydant schizofrenikus kalbama ne apie gana gerai funkcionuojančio *Ego sustiprinimą, kaip esti neurozių atvejais, bet apie Ego atkūrimą nuo pačių pamatų ir sudarymą pacientui galimybės surasti kontaktą su tikrove. Terapinei laikysenai, kurią rekomenduoja Sechehaye, būdingi stiprūs *motiniškos globos elementai, – terapeutas atlieka geros, supratingos ir – ypač oralinį – patenkinimą teikiančios motinos vaidmenį (Sechehaye, 1956).

Simbolinis registras

Angl. *symbolic*; pranc. *symbolique*; vok. *das Symbolische*

Jaques'as Lacanas (1901–1981) psichikoje išskiria tris sąrangas arba registrus: tikrovės, *vaizduotės ir simbolinį. Simbolinį registrą sudaro į kalbą panaši struktūra, nustatanti individo santykius su socialiniu ir medžiaginiu pasauliu. Šis registras yra palaikomas

teisės, nustatytos simbolinio tėvo, kuriam Lacanas duoda Tėvo Vardo vardą.

Sąvoką simbolinio registro, suteikiančio struktūrą žmogaus ir aplinkos abipusei sąveikai, išplėtojo prancūzų antropologas Claude'as Lévi-Straussas (g. 1908). Lévi-Straussas taikė struktūrinės lingvistikos modelius ir anapus grynai filologinės erdvės ribų (Leach, 1970). Lacanas perėmė ir modifikavo šias pažiūras savo pateiktoje naujoje Freudo interpretacijoje, kurioje išdėstė kritišką požiūrį į daugelį šios teorijos egzegetų. Žodyniškai apibrėžti paskiras jo sąvokas veikiau neįmanoma, nes jos yra painaus sąvokų aparato dalis. Skaitytoją nukreipiame gilintis į Lacano *Écrits* (1977) arba į Lamaire'o pateiktą (1977) prieinamesnį variantą.

SIMBOLIZMAS

Angl. *symbolism*; pranc. *symbolisme*; vok. *Symbolik*

Psichoanalizė šią sąvoką vartoja dviem pamatinėmis reikšmėmis. Plačiąja prasme šis terminas reiškia netiesiogines ir perkeltines nesąmoningų *vaizdinių, *psichikos konfliktų ir *geismų išraiškas. Šia prasme kiekvienas *pakaitinis darinys, pvz., *sapnas ar simptomas, yra simbolis. Siauresniąja prasme ši sąvoka nusako palyginti tvarią ir universalią nesąmoningo reiškinio reprezentaciją. Šia prasme simbolizmas reiškiasi pasakose, mituose, folklore, religijoje, priežodžiuose ir kalboje. Simbolizmas pirmąja prasme reiškiasi gana skirtingai, priklausomai nuo asmens, o antrąja yra labiau vienalytis.

Simbolizmas *nesąmoningosios sferos apraiškų prasme domino daugelį Freudo mokinių, ypač Sanodrą Ferenczi (1873–1933) ir Ernestą Jonesą (1879–1958). Laikantis jų požiūrio, tyrinėti simbolizmą psichoanalizėje, vadinasi, išsiaiškinti ryšį tarp *regimojo turinio ir *slaptojo turinio. Kitaip tariant, simbolizmas apribojamas iki tų atvejų, kai simbolizuojamasis turinys yra nesąmoningas: „Ne visi palyginimai yra

simboliai, o tik tie, kurių pirmasis narys buvo išstumtas į nesąmoningąją sferą“ (Ferenczi, 1952, p. 277–278). Taigi psichoanalitinė „simbolio“ reikšmė skiriasi nuo visuotinai priimtos šio žodžio reikšmės, pasak kurios simbolis yra kito reiškinio – sąmoningo ar nesąmoningo – išraiška (Rycroft, 1968). Psichologiniai mechanizmai, padedą rastis simboliams šia prasme, pirmiausia yra *perstūmimas ir *sutirštinimas. Simbolinė raiška reprezentuoja nesąmoningą *vaizdinį, konfliktą ar pageidavimą, sykiu maskuodama jų deformaciją. Simbolizmas antrąja prasme susideda iš bendresnių, kolektyvinių ir universalių sąmoningų reiškinių apraiškų. Paskutiniajame veikalo *Die Traumdeutung* (1900a) leidime Freudas detaliai aptaria šią simbolizmo atmainą. Pradžioje jis teigia, jog seni vaizdiniai sapnų aiškinimo tema remiasi prielaida, kad regimojo sapno ir jo reikšmės ryšys yra pastovus ir visuotinai privalomas. Ši mintis išreikšta sapnininkuose, kuriuose nurodytame puslapyje galima be vargo atrasti atitinkamo regimojo sapno aiškinimą. Freudas pripažįsta, kad tam tikri sapno simboliai yra pastovūs ir nekintami. Sapno susidaryme dalyvauja ir individualios sapnuojančiojo savybės, į kurias reikia atsižvelgti, norint teisingai sapną išaiškinti. Visuotinių simbolių, apie kuriuos kalba Freudas, šaltinis paprastai yra tam tikras simbolio ir simbolizuojamojo turinio panašumas. Pvz., plūgas, revolveris, peilis, bokštas ir t. t. dažnai reprezentuoja vyrišką lyties organą. Be to, simbolių skaičius padidėjo dėl technikos ir kultūros raidos. Penio simbolių spektrą pastaraisiais metais papildė robotai ir bankomato kortelės. Nors tam tikro reiškinio simbolių kiekis apskritai yra įspūdingas, simbolizuojamųjų reiškinių kiekis lieka nedidelis. Šie reiškiniai daugiausia susiję su kūnu, giminystės ryšiais, gimimu ir mirtimi, nuogybe, o pirmiausia – su įvairiais *seksualumo aspektais. Freudas simboliką dažniausiai aptaria, siedamas ją su sapnu, nors „[...] ši simbolika yra būdinga ne sapnui, bet nesąmoningiems vaizdiniams [...] ir ją vientisesniu pavidalu galima aptikti ne sapnuose, bet tam tikros tautos folklore, mituose, pasakose, priežodžiuose, patarlių išmintyje“ (Freud, 1900a, p. 351). Nepriklausomai nuo kalbinių ir kultūrinių skirtingumų, žmogus disponuoja pamatine, visiems bendra simbolių kalba, atsiskleidžiančia didžiulėje daugybėje situacijų (Freud, 1916–1917, X paskaita). Simbolių

kalba yra filogenetiškai įgimta. Tačiau Freudas nuodugniau šios hipotezės neplėtoja (Freud, 1939a). Vienas pirmųjų jo mokinių, Carlas Gustavas Jungas (1875–1961), sapnų simbolikai suteikė gilesnę prasmę. Jungas teigia, kad esama bendrinės nesąmoningosios sferos, kurioje tveria tai, ką jis vadina archetipais. Tai yra visiems žmonėms bendri pirminiai *vaizdiniai ar paveikslai, kurie reiškiasi įvairiausiomis žmonių veiklos atmainomis (Jung, 1969). Mokslinė hermeneutinė tradicija paskutiniaisiais dešimtmečiais simbolizmui psichoanalizėje skyrė daug dėmesio (Lorenzer, 1970; Ricoeur, 1970).

SIMPTOMO FORMAVIMASIS

Angl. *symptom-formation*; pranc. *formation de symptôme*; vok. *Symptombildung*

Procesas, kurio metu atsiranda neurozės simptomas. Simptomo formavimasis yra padarinys kompromiso, kuris *psichikos konflikte susiklosto tarp *išstūmimo ir išstumiančiosios *instancijos.

Simptomo formavimosi reiškinys dažnai aptinkamas Freudo darbuose. Paskaitoje „Simptomo formavimasis“ (Freud, 1916–1917, XXIII paskaita) pateikiamas sisteminis šio reiškinio aptarimas. Pradžioje Freudas kalba: „[...] neurozės simptomai [...] yra išraiška konflikto, kuris randasi dėl naujos libidinio patenkinimo atmainos. Abi išsiskyrusios galios [išstumtieji turiniai ir išstumiamoji instancija] simptome, lyg iš naujo susieina ir tarytum susitaiko per kompromisą, kuris yra simptomo formavimasis“ (Freud, 1916–1917, p. 358–359). Neurozės simptomai yra substitutas, ir šio substituto radimasis yra *išstumtosios medžiagos pavyzdys. Pasak Freudo, simptomo formavimasis yra procesas, vykstąs po išstūmimo ir skirtingas nuo jo (Freud, 1915d). Freudas dažnai atkreipia dėmesį į tai, kad tarp *sapnų ir simptomo formavimosi esama principinės analogijos: „Kadangi sapno darbas ir psichinė veikla, besibaigianti psichoneurozių simptomais, pasižymi labai panašiomis savybėmis, turime teisę taikyti sapnui tas išvadas, kurias priėjome, tyrinėdami isteriją“ (Freud, 1900a, p. 597–598).

Slaptasis turinys

Angl. *latent content*; pranc. *contenue latent*; vok. *latenter Inhalt*

Nesąmoningasis turinys arba nesąmoningoji sąmoningų psichikos manifestacijų reikšmė. Paprastai šis terminas vartojamas kalbant apie *sapnus. Interpretacijos metu dažniausiai paaiškėja, kad sapno *regimasis turinys yra vieno ar kelių *geismų išraiška.

Šią sąvoką Freudas įvedė veikale *Die Traumdeutung* (1900a). Greta geisminių impulsų, slaptasis sapno turinys gali apimti *dienos likučius, vaikystės prisiminimus, išorės įspūdžius, patiriamus miegant, ir fiziologinius dirgiklius. Šio turinio imasi *sapno darbas, kuris jį transformuoja į regimąjį sapną. Freudas laikėsi nuomonės, kad slaptasis sapno turinys yra lyg ir koks teksto originalas, kuris dėl *cenzūros negali būti publikuojamas esamu pavidalu. Tačiau po redagavimo, kurį atitinka sapno darbas, tekstas vis dėlto gali pasirodyti šiek tiek pakeistu pavidalu kaip regimasis sapnas. Paskelbtojo teksto interpretatorius, nusimanąs apie redagavimo principus, geba bendriausiais bruožais rekonstruoti originalą. Interpretatoriaus vaidmenį atlieka psichoanalitikas, kuris, naudodamasis su regimuoju sapnu susietomis paciento *laisvosiomis asociacijomis ir turėdamas žinių apie sapno darbą, įstengia rekonstruoti paslėptąjį turinį. *Regimasis sapno turinys yra gana raiški slaptojo turinio deformacija. Vaikai sapnuoja labiau „tiesmukai“ – ta prasme, kad regimasis sapno turinys, apskritai kalbant, sutampa su slaptuoju turiniu (Freud, 1916–1917, VIII paskaita). Suaugusio asmens slaptasis turinys normaliais atvejais esti neįtikėtinai turtingas ir daugiaplanis. Praktikoje tai reiškia, kad niekados neįmanoma iki galo išsiaiškinti sapno reikšmės (Freud, 1900a). Kalbėdamas apie slaptąjį turinį, Freudas kartais vartoja tokius sinonimus kaip „sapno mintis“ arba „slaptoji sapno mintis“. Terminas „slaptasis turinys“ vartojamas ir bendresne prasme. Pavyzdžiui, kalbėdami apie *riktų arba simptomų slaptąjį turinį, paprastai turime galvoje jų nesąmoningąją reikšmę.

SLOPINIMAS

Angl. *suppression*; pranc. *répression*; vok. *Unterdrückung*

Terminas, paprastai vartojamas nusakyti procesui, kuris reiškia, kad nepageidaujamas psichinis turinys sąmoningai perkeliamas į *ikisąmoningąją sferą.

Veikale *Die Traumdeutung* (1900a) Freudas atskiria slopinimą nuo *išstūmimo. Vykstant išstūmimui, ir išstumiančioji *instancija, ir pats procesas yra nesąmoningi. Be to, išstumtasis turinys irgi atsiduria *nesąmoningojoje sferoje. Slopinimo atveju daromos sąmoningos pastangos, kuriomis nemalonų turinį taikomasi išstumti iš sąmonės dėmesio lauko. Jei tie mėginimai bus sėkmingi, minėtasis turinys pereis į ikisąmoningąją sferą. Kasdienos gyvenime taikome įvairias slopinimo technikas. Nukreipiame dėmesį nuo skaudaus *vaizdinio, stengiamės mąstyti apie ką kita arba atsidedame kitai veiklai. Jei šios technikos pasirodo veiksmingos ir minėtasis nemalonus vaizdinys patenka į ikisąmoningąją sferą, jis – bent tam tikrą laiką – negalės prasismelkti į sąmonę dėl antrosios *cenzūros, veikiančios ties ikisąmoningosios sferos ir sąmonės riba. Dinaminiu požiūriu slopinime dominuojantį vaidmenį atlieka moraliniai motyvai. Kartais slopinimu vadinamas bet koks psichinis procesas, kuriuo nepageidaujama medžiaga mėginama pašalinti iš sąmonės. Plačiąja šios sąvokos prasme išstūmimas yra ypatingas slopinimo atvejis. Vis dėlto anksčiau pateiktas apibrėžimas perteikia dabartinę termino reikšmę.

SOMATINIS PRISIDERINIMAS

Angl. *somatic compliance*; pranc. *complaisance somatique*; vok. *somatisches Entgegenkommen*

Kūno organo polinkis simboliškai perteikti nesąmoningus konfliktus *konversinės isterijos atveju. Somatinis prisiderinimas yra polinkis į tam tikrus fizinius simptomus, vėliau padedančius išreikšti *psichikos konfliktus.

Šią sąvoką Freudas įvedė pateikdamas Doros atvejį (Freud, 1905e). Tai pirmoji kazuistinė analizė iš paskelbtųjų 1905–1918 m. Doros diagnozė buvo „konversinė isterija“. Viena jos apraiškų buvo gerklės dirglumas, sukeliąs periodišką kosulį ir užkimimą bei trukdąs kalbėti. Iš pradžių Freudas manė, kad Doros simptomai yra nesąmoningų *fantazijų *konversija. Paskui padarė išvadą, kad fantazijos nėra pakankamas gerklės sutrikimų pagrindas ir kad Dora turi turėti kažinkokį organinį polinkį. Taigi isterijos kilmė yra ir psichinė, ir somatinė: „[...] kiekvienai isterijos apraiškai reikalingas abiejų pusių indėlis. Ji negali rastis be tam tikro somatinio prisiderinimo, kuris vyksta dėl tam tikro normalaus ar patologinio proceso kūno organe arba yra su šiuo organu susijęs“ (Freud, 1905e, p. 40). Doros atveju fiziologinių veiksnių nelemtas polinkis į gerklės dirglumą įgijo psichinį turinį, skatinusį ir sunkinusį jos negalią. Fiziologinis reiškinys tapo nesąmoningų *geismų manifestavimosi priemone. Turint galvoje, kad somatinis tam tikrų organų prisiderinimas yra paskirų asmenų atveju skirtingas, ta pati isterinę konversiją sukelianti psichinė problematika gali įgyti įvairius somatinius pavidalus. Freudas iš tikrųjų aptardamas šią sąvoką kalba vien apie isterinę konversiją, tačiau atrodo, kad ją taikyti tikslingiau šiandieniniuose psichosomatikos tyrinėjimuose. Freudo apmestoji kūno ir sielos sąveika iškelia šiandien dažnai reiškiamą mintį, kad psichosomatikos teorijoje ir praktikoje būtinas visuminis požiūris (Cullberg, 1984; Pelletier, 1980).

Specifinis veiksmas

Angl. *specific action*; pranc. *action spécifique*; vok. *spezifische Aktion*

Elgsenos modelis, susijęs su vidinėmis įtampos būklėmis, kurias sukelia nepatenkinti poreikiai. Jiems patenkinti būtini specifiniai veiksmai.

Šią sąvoką Freudas vartoja veikale *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950a). Organizmas, registruojąs vidinį dirgiklį, nepajėgus nuo jo pa-

bėgti arba kaip nors jo išvengti. Tokioje situacijoje organizmas elgiasi dvejopai: arba jis griebiasi nekoordinuotos veiklos – pavyzdys čia gali būti įsirėkęs ir kojomis besispardąs vaikas, – ir tokia elgsena nepadeda sušvelninti nemalonios įtampos būsenos, arba elgiasi pagal specifinio veiksmo taisykles, ir toks veiksmas veda į poreikio patenkinimą. Kartais specifinis veiksmas yra grynas refleksas, tačiau žmogaus atveju jis iš principo yra sudėtinio pobūdžio. Alkanas, bejėgis kūdikis pirma verksmu turi atkreipti į save motinos dėmesį. Tada motina, ruošdama žindymo ritualą, sukuria atitinkamas aplinkos prielaidas. Po to sužadinamas žindimo veiksmas, kuriuo poreikis patenkinamas. Apskritai galima pasakyti, kad *savisaugos varos patenkinamos specifiniais veiksmais. Jei tik pats objektas ir *varos tikslas esti diferencijuoti, elgsenos modelis lieka specifinis. Specifinio veiksmo sąvoką Freudas vartojo dar prieš atrasdamas *vaikų seksualumą. Veikale *Entwurf einer Psychologie* jis suaugusiųjų genitalinį seksualumą traktuoja kaip specifinį veiksmą. Publikacija *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) seksualumo sferą pakeitė ir praplėtė. Suaugusiųjų, o ypač vaikų *seksualinė vara reiškiasi labai neapibrėžtu elgsenos, objektų ir ir tikslų modeliu. Ypač tai galima pamatyti, stebint žmonių tarpusavio elgseną. Tačiau, stebėdami pasirinktą individą, pamatysime, kad jo seksualiniam gyvenimui būdingas aiškus savitumas, gal net nelankstumas. Pavyzdys čia gali būti įžanginis meilės žaidimas, dažnai esąs ritualo pobūdžio, kurį privalu atlikti pagal tiksliai nustatytą modelį, jei norima, kad baigiamasis genitalinis susijungimas suteiktų pasitenkinimą ar apskritai įvyktų.

Struktūrinis modelis – žr. Topografija

Sublimacija

Angl. *sublimation*; pranc. *sublimation*; vok. *Sublimierung*

Procesas, kuris, pasak Freudo, sukelia *seksualinių varų pirminių tikslų ir *objektų *perstūmimą ir transformaciją. Jis reiškiasi žmonių veikloje, iš pažiūros visai nesusijusioje su *seksualumu.

„Sublimacijos“ terminą Freudas perėmė iš Berlyno gydytojo Wilhelmo Fliesso (1858–1928), su kuriuo jis intensyviai susirašinėjo XIX a. paskutiniame dešimtmetyje (Jones, 1957), o sublimacijos reiškinį aptarė veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d). Šis procesas itin aktyviai reiškiasi *latencijos periodu. Freudas teigia, kad šiame periode, greta kita ko, formuojasi intelektualiniai ir meniniai interesai; tai vyksta „sąskaita ankstyvosios vaikystės seksualinių impulsų, kurių proveržiai nesiliauja net ir latencijos periodu, tik kurių energija – visa ar bent didžiąja dalimi – atitraukiama nuo seksualinio taikymo ir nukreipiama į kitus tikslus [...], šis procesas vertas sublimacijos vardo“ (Freud, 1905d, p. 178). Veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* Freudas teigia, kad sublimacija vyksta vien *varos tikslo atžvilgiu. Šio požiūrio jis laikėsi ilgą laiką, nors savo vėlyvuosiuose darbuose teigė, kad sublimacija paveikia ir varos objektą. 1933 m. XXXII paskaitoje Freudas tvirtina: „Tam tikrą tikslo modifikacijos ir objekto pasikeitimo būdą, kuriame atsižvelgiama į mūsų socialinį vertinimą, vadiname *sublimacija*“ (Freud, 1933a, XXXII paskaita, p. 97). Kaip matyti iš ką tik pateiktos citatos, Freudas dažnai teigė, kad sublimacijos padarinys turi būti veikla, turinti kultūrinę ar visuomeninę vertę. Vėlesni psichoanalitikai apskritai atsisakė šio vertybinio kriterijaus, mat jis kėlė sunkumų tiksliai apibrėžti psichologinį procesą. Pavyzdžiui, ir masinio naikinimo ginklų kūrimas ir gamyba, ir darbas taikos labui, nepriklausomai nuo išpažįstamų vertybių, yra traktuojami kaip sublimacijos apraiška (Fenichel, 1945). Freudas ir dauguma jo sekėjų laikosi požiūrio, kad sublimacija paliečia pirmiausia *pregenitalines *dalines varas. Veikla, esanti sublimacijos padarinys, paprastai esti liekana pregenitalinio seksualumo, kuris nebuvo integruotas į galutinį genitalinį seksualumą. Intuityviai galima daryti prielaidą, kad ir genitalinės seksualinės varos gali tapti sublimacijos objektu. Tatai labai tikėtina ypač tais atvejais, kai ilgą laiką stokojama atitinkamo genitalinio seksualinio objekto. Freudas pripažįsta, kad jam nepavyko patenkinamai išaiškinti *metapsichologinių mechanizmų, kurie yra sublimacijos pamatas (Freud, 1930a). Ši sąvoka dažnai vartojama šiuolaikinėje psichoanalitinėje literatūroje, tačiau ir toliau tebestokojama deramo teorinio pagrindimo. Pats Freudas

skirtingais periodais pateikė du skirtingus veikalus sublimacijos mechanizmų tema. Pirmasis jų yra *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d). Pasak Freudo, dalinės seksualinės varos iš pradžių remiasi *savisaugos varomis, o po tam tikro laiko nuo jų atsipalaiduoja. Freudas daro prielaidą, kad šis procesas gali būti ir atvirkštinis, kitaip tariant, kad seksualinės varos vėlesniu gyvenimo periodu vėl geba jungtis su varų tikslais, neliekančiais seksualumo tarnyboje. Šią hipotezę Freudas iškelia garsioje studijoje apie Leonardo da Vinci (Freud, 1910c; Farell, 1963). Kitame veikale – *Das Ich und das Es* (1923b) – jis grįžta prie sublimacijos mįslės ir sieja ją su *narcizmu, siūlydamas tokius hipotetinius samprotavimus: „Kyla nuodugnesnio aptarimo vertas klausimas, ar tai nėra apskritai visuotinis sublimacijos kelias, ar ne bet kuri sublimacija vyksta tarpininkaujant Ego, kuris iš pradžių seksualinę libido energiją pakeičia narcistine, o paskui pateikia jai naują tikslą“ (Freud, 1923b, p. 30). Varų klausimu Freudas teigia, kad sublimacija pirmiausia paliečia seksualinę varą arba – vėlesnėje varų teorijoje – seksualinę Eroto srovę. „Jeigu ši perkeliamoji energija yra deseksualizuota libido galia, ją valia vadinti ir sublimuota, mat, padėdama kurti tą vienovę, kuri – ar kurios siekis – yra Ego sistemos požymis, ši energija vis dar nebūtų paleidusi iš akių pagrindinio Eroto tikslo visa jungti ir sieti daiktan“ (Freud, 1923b, p. 45). Freudas perša mintį, kad *mirties varos irgi gali būti sublimuojamos, tačiau į šią mįslę labiau nesigilina (Jones, 1957). Freudo sekėjai dažnai vartoja sublimacijos sąvoką, tačiau nėra pridėję nieko esmingai nauja. Melanie Klein (1882–1960) sublimaciją traktuoja kaip reparacinę funkciją, kurios tikslas yra mirties varų sunaikinto „gero“ objekto atkūrimas (Klein, 1948). Amerikietiškasis *psichoanalizės variantas, vadinamas Ego psichologija, seksualinės ar agresyvios krypties netekusiai seksualinei ir agresyviai energijai nusakyti vartoja terminą „neutralizacija“. Ši energija yra Ego dispozicijoje, o naudojama ji prisitaikymui prie aplinkinio pasaulio (Hartman, 1958). Kartais sublimacija traktuojama kaip veiksmingas ir pageidautinas *gynybos mechanizmas. Tokio požiūrio šalininkai teigia, kad esminė sėkmingo gydymo sąlyga yra paciento gebėjimas pasiekti sublimaciją (Fenichel, 1945).

Angl. *superego*; pranc. *sur-moi*; vok. *Überich*

Viena antrosios *psichikos aparato *topografinės teorijos, vadinamojo struktūrinio modelio, *instancijų. Greta*Ego, Superego yra stebinčioji, vertinančioji, cenzūrą vykdančioji ir kritiškoji instancija. Ši sąvoka taip pat aprėpia ir *Ego idealą, kurį individas stengiasi pasiekti. Kai kurios Superego funkcijos yra sąmoningos ar ikisąmoningos, jos atitinka tai, ką kasdienos kalboje esame pratę vadinti sąžine. Tačiau Superego turi nesąmoningus sluoksnius. Pavyzdžiui, manoma, kad kai kurie tų nesąmoningųjų sluoksnių atsakingi už *išstūmimą. Pasak klasikinės psichoanalizės teorijos, Superego yra *Edipo komplekso įpėdinis. Mat jis randasi, išsisprendžiant Edipo kompleksui ir internalizuojant tėvų draudimus, reikalavimus ir idealus. Kai kurie teoretikai Superego formavimąsi nukelia į ikiedipines vaiko raidos fazes.

1914–1917 m. periodo raštuose Freudas apibrėžia atskirą Ego struktūrą, kurios užduotis yra stebėti ir kritikuoti kitas Ego funkcijas (Freud, 1914c; 1917c). Šią struktūrą jis vadino Ego idealu, tačiau sąvokos turiniu ji atitinka instanciją, kurią vėliau veikale *Das Ich und das Es* (1923b) jis pavadins Superego. Superego funkcijos yra panašios į teisėtvarkos funkcijas, apimančias įstatymų leidybą, jų vykdymo priežiūrą ir bausmę už nusižengimus. Kartais Freudas Superego ir Ego idealo terminus vartoja kaip sinonimus. Tačiau šis antrasis terminas taikytinas tik tai Superego daliai, kuri aprėpia individo idealus ir elgsenos modelius. Superego randasi, išsisprendžiant Edipo kompleksui. Edipiniai *geismai, kuriems būdinga meilė ir priešiškumas tėvams, veda į *tapatinimąsi su jais. Superego raida berniuko ir mergaitės atveju vyksta skirtingai. Daug kontroversijų keliančioje paskaitoje moteriškumo tema Freudas atskleidžia šį skirtumą: „Berniuko atveju Edipo kompleksas, dėl kurio jis geidžia savo motinos ir trokšta atsikratyti tėvo, kaip varžovo, be abejo, randasi iš jo falinio seksualumo. Tačiau kastracijos nerimas priverčia jį atsisakyti tokios nuostatos. Akivaizdoje pavojaus, susijusio su penio netektimi, Edipo kompleksas atmetamas, išstumiamas,

o pačiu normaliausiu atveju – visiškai sunaikinamas. Kaip šio komplekso įpėdinis lieka griežtas Superego. Tai, kas klostosi mergaitės atveju, yra bemaž priešingybė. Kastracijos kompleksas, užuot sunaikinęs Edipo kompleksą, jam mergaitę tiesiog rengia; veikiama penio pavydo, mergaitė išgujama iš ryšio su motina ir įžengia į edipinę situaciją nelyg į uostą [...]. Mergaitė neapibrėžtą laiką lieka gyventi su juo [Edipo kompleksu] ir sugriauna jį tik vėlai – ir tai dar ne visiškai. Tokiomis aplinkybėmis Superego raida turi nukentėti, jis negali pasiekti tos galybės ir nepriklausomybės, kurią jam teikia kultūrinė reikšmė [...]" (Freud, 1933a, p. 129). Freudo išvados apie moters Superego buvo sutiktos kaip žeminanti provokacija ir sukėlė ligi šiol tebetrunkančią diskusiją dėl *psichoanalizės požiūrio į moterį (Mitchell, 1974). Freudas tvirtino, kad Superego susiformuoja tarp ketvirtųjų ir šeštųjų gyvenimo metų. *Latencijos periodu, brendimo laiku ir net vėlesniame gyvenime Superego toliau formuojasi, veikiamas tokių svarbių asmenų, kaip mokytojai, stabukai ir t. t. Daugelis kitų teoretikų laikosi nuomonės, kad Superego pradeda formuotis prieš Edipo kompleksui išsisprendžiant. Sanodras Ferenczis (1873–1933) dar 1925 m. tvirtino, kad Superego veikiausiai pradeda kurtis analinėje fazėje, vaikui pratinantis prie švaros (Ferenczi, 1950). Melanie Klein (1882–1960) Superego radimąsi nukelia į *oralinę fazę. Pasak jos teorijos, Superego formuojasi per „gerųjų" ir „blogųjų" objektų introjekciją (Klein, 1948). Šiandieniai psichoanalitikai laikosi nuomonės, kad Superego formavimasis yra nuolatinis procesas, prasidedąs labai ankstyvu vaiko gyvenimo periodu ir imąs reikštis kaip psichikos struktūra tik tada, kai Edipo kompleksas išstumiamas arba kai įvyksta šio komplekso išsisprendimas (Spitz, 1958). Freudas pabrėžia, kad vaiko Superego orientuojasi ne į savo tėvų Ego funkcijas, bet į jų Superego. „Taigi vaiko Superego kuriamas ne tėvų, bet tėvų Superego pamatu" (Freud, 1933a, p. 67). Dėl šio principo gali rastis apgaulingų paradoksų, pavyzdžiui, meilaus ir pamaldaus ugdymo rezultatas gali būti nepaprastai griežtas Superego. Superego energija dažniausiai yra *libido arba agresyvioji energija, kuri anksčiau buvo susijusi su tėvų reprezentacijomis. Vaiko santykis su tėvų instancija ir toliau gyvuoja Ego santykyje su Superego. Superego energija naudojama Ego bau-

ginimui ir baudimui, tačiau tuo atveju, jei reikalavimai esti įvykdomi, Superego geba suteikti paramą ir padidinti savo vertės jausmą. Brandaus Superego funkcijos ir jo apraiškos atsiskleidžia mums intuicijos ir introspekcijos šviesoje kaip prasmingos ir gerai žinomos iš kasdienos gyvenimo. Tyčinis Superego įžeidimas žadina *kaltės, o nusižengimas Ego idealui – gėdos jausmą. Prižiūrimoji ir reguliuojamoji Superego funkcijos gana lengvai gali būti laikinai eliminuojamos ar patirti tam tikrų pokyčių. Pavyzdžiui, žinoma, kad, apsvaigus nuo alkoholio, Superego funkcijos liaujasi veikusios, atverdamos kelią seksualiniams ir agresyviems impulsams. Superego pokyčius galima pastebėti masiniuose politiniuose ar religiniuose sąjūdžiuose. Įžvalgioje studijoje *Massenpsychologie und Ich-Analyse* (1921c) Freudas aptaria šiuos reiškinius psichoanalizės požiūriu: „Priėjau tokią formulę: psichologinė grupė yra junginys individų, kurie į savąjį Superego įtraukė tą patį [vadovo] asmenį ir šio bendrumo pagrindu tapatinasi tarpusavyje savo Ego ribose“ (Freud, 1933a, p. 67). Psichopatologijoje Freudas atkreipė dėmesį į reikšmę asmenybės instancijos, kritikuojančios ir skelbiančios nuosprendžius kur kas anksčiau, nei Superego susiformuoja kaip savarankiška psichikos struktūra. Dar 1907 m. Freudas aprašė įkyrumų kamuojamą neurotiką kaip asmenį, kuris kenčia dėl to, kad jaučia prievartą ir draudimus: „[...] elgiasi taip, tarytum jį būtų apėmęs suvokimas kaltės, apie kurią jis vis dėlto ničnieko nenutuokia [...]“ (Freud, 1907b, p. 123). Kalbėdamas apie patologinį gedėjimą ir melancholiją, Freudas rašo: „Regime, kaip viena Ego dalis kyla kitai priešpriešiais, kritiškai ją vertina, lyg, paverčia ją savuoju objektu“ (Freud, 1917e, p. 247).

Surišimas

Angl. *binding*; pranc. *liaison*; vok. *Bindung*

Terminas, Freudo vartotas įvairiuose kontekstuose. Apskritai jis reiškia *Ego gebėjimą veikti ir stabdyti laisvą energijos tekėjimą, būdingą *pirminiam procesui. Dėl to Ego disponuoja santykinai pastoviu energijos kiekiu, leidžiančiu jam funkcionuoti pagal *antrinį procesą ir *tikrovės principą (Freud, 1923b).

Galutinėje Freudo varų teorijos versijoje surišimas yra *gyvybės varoms būdingas bruožas, kuriuo jos skiriasi nuo *mirties varų. Pasak Freudo, „Pirmosios jų [gyvybės varos] tikslas yra kurti ir palaikyti vis didesnius vienetus, taigi – surišti; o antrosios [mirties varos] tikslas yra, priešingai, ardyti sąsajas ir taip sunaikinti daiktą“ (Freud, 1940a, p. 148).

SUSIJUNGUSI TĖVŲ PORA

Angl. *combined parents*; pranc. *parents combinés*; vok. *vereinigte Eltern*

Pasak Melanie Klein (1882–1960), vaikai turi savą seksualinę teoriją, kuri reiškiasi įvairiomis *fantazijomis apie tėvus, susijungusius nepertraukiamu seksualiniu ryšiu. Esminis šios fantazijos dėmuo yra tas, kad motina per lytinį santykį gauna tėvo penį.

Fantazijos apie susijungusius tėvus ir apie motiną su tėvo peniu randasi, pasak Klein, iš kur kas ankstesnės, fantazijoje tveriančios, *sadizmo paženklintos *pirminės scenos ir iš *vaizdinio, kad motinos kūnas yra tam tikra talpykla, kurioje laikomi ir geri, ir blogi *objektai. Fantazija apie susijungusią tėvų porą drauge su pirminiu ankstyvosios vaikystės sadizmu žadina stiprų *nerimą (Klein, 1932). Viename vėlesnių darbų, kalbėdama apie susijungusią tėvų porą, Klein sieja šią temą su principine vaikų nuostata: „Būdingas kūdikio intensyvių jausmų ir *geismų bruožas yra tas, kad kūdikis vaizduojasi tėvus nepertraukiamoje abipusio oralinio, analinio ir genitalinio patenkinimo būsenoje“ (Klein ir kt., 1952, p. 219).

SUSILAIKYMO PRINCIPAS

Angl. *rule of abstinence*; pranc. *règle d'abstinence*; vok. *Grundsatz der Abstinenz*

Susilaikymo principas draudžia maldyti paciento simptomus, pasitelkiant substitutą. Tai reiškia, kad analitikas atsisako patenkinti paciento lūkesčius ir prisiimti vaidmenis, kuriuos pacientas jam geidžia priskirti. Platesniu požiūriu susilaikymo principas reika-

lauja, kad pacientas gydymo eigoje vengtų didesnių gyvenimo permainų, pavyzdžiui, nepatariama pacientui nutraukti senų ryšių ir megzti naujų.

Viename savo darbų psichoanalitinės technikos temomis Freudas rašo: „Užtat noriu nustatyti pamatinį principą, kad privalu palikti pacientei jos poreikius ir liūdesius, kaip raidai priešingas jėgas, ir saugotis mėginimų tas galias slopinti surogatais“ (Freud, 1915a, p. 165). Teorinis šios taisyklės pagrindimas susiveda į tai, kad *psichinės energijos kiekis, išlaisvintas gydymo metu, nebūtų išsyk investuotas į naujus *objektus, kad jis būtų naudojamas analitinėje situacijoje, nes tai savo ruožtu gali pagreitinti gydymo procesą. Itin svarbu, kad terapeutas netenkintų paciento lūkesčių, susijusių su *perkėlimu. Dėl susilaikymo principo pacientas dažniau jaučia frustraciją ir skausmą, tačiau tai yra būtina gydymo pažangos sąlyga (Tähkä, 1987). Susilaikymo principas reiškiasi dalykiniu *neutralumu, kurį pacientui rodo analitikas. Be to, jis tiesiogiai siejasi su bendruoju analitinio metodo principu, kurios pamatinis tikslas yra ne paciento geismų patenkinimas, bet *interpretacija. Paskutiniaisiais metais susilaikymo principą kai kurie psichoanalitikai ėmė kvestionuoti. Jų nuomone, kai kuriais atvejais terapinis procesas pagreitinamas, jei analitikas, neperžengdamas leistinų ribų, patenkina frustruotus paciento poreikius, susijusius su tam tikru meilės objektu (Kohut, 1977).

Sutirštinimas

Angl., pranc. *condensation*; vok. *Verdichtung*

***Nesąmoningojoje sferoje vykstąs procesas, kurio padarinys yra tas, kad *vienas* *vaizdinys reprezentuoja kelias *asociacijų grandines. *Ekonominiu požiūriu sutirštinimas reiškia, kad vienas vaizdinys tampa iš kelių asociacijų grandinių kylančio *kateksio objektu, kitaip tariant, įgyja iš skirtingų asociacijų grandinių kylantį energijos krūvį.**

Šį terminą Freudas įvedė veikale *Die Traumdeutung* (1900a), pateikdamas jį kaip vieną pamatinių *sapno darbo mechanizmų. Slap-

tosios sapno mintys paprastai esti gausaus ir įvairaus turinio, o regimieji, sąmoningieji sapnai yra glausti ir lakoniški. Sutirštinimo tikslas yra suteikti toms slaptosioms mintims regimą, priimtiną pavidalą. Tai atlieka sapno darbas. Pavyzdys čia gali būti situacija, kai tam tikras asmuo, pasirodąs regimajame sapne, perteikia kelių kitų asmenų bruožus. Sutirštinimas vyksta ne vien sapnuose, bet lydi ir simptomų formavimąsi, *riktus bei pokštus (Freud, 1901b; 1905c). Itin juokingų sutirštinimo pavyzdžių teikia kalbos riktai neologizmų pavidalu. Pavyzdžiui, kai kokia nors moteris apie savo kolegą vyrą sako, kad jis yra „nekompotentiškas“, vadinasi, čia įvyko žodžių „nekompetentiškas“ ir „impotentas“ sutirštinimas. Rašytojai sąmoningai ir nesąmoningai naudojasi sutirštinimo reiškiniu, kurdami savo romanų veikėjus, kurių bruožai paimti iš jų pačių arba iš kitų jiems reikšmingų asmenų. Sutirštinimo procesas nesąmoningojoje sferoje vyksta nepaliaujamai. Ar dėl to rasis regima, sąmoninga išraiška, priklauso nuo *cenzūros. Tai gali įvykti per draudžiamų *geismų deformaciją, kurią sukelia pats sutirštinimas (Freud, 1915–1916, XI paskaita). Sutirštinimas sudaro rimtų sunkumų interpretuoti, pavyzdžiui, regimąjį sapną, mėginant atskleisti jame paslėptų minčių reikšmę. Iš pažiūros paprastame regimajame sapne gali slypėti nesuskaitoma daugybė nesąmoningų elementų.

Suviliojimo teorija

Angl. *theory of seduction*; pranc. *théorie de la séduction*; vok. *Verführungstheorie*

Teorija, seksualiniam vaikų išnaudojimui priskirianti lemiamą vaidmenį neurozių formavimesi.

Šią teoriją Freudas išplėtojo 1895–1897 m. Ji dokumentuota daugiausia susirašinėjime su Wilhelmu Fliessu (1858–1928) (Freud, 1950a). Freudas daro prielaidą, kad ankstyva seksualinė *trauma, kai suaugęs asmuo iš tikrųjų suvilioja vaiką, yra pati svarbiausia *neurozių priežastis. Traumos poveikis klostosi dviem etapais. Pirmasis etapas – tai tikroji suviliojimo scena, per kurią vaikas vienokia ar kitokia forma tam-

pa seksualinio išnaudojimo auka. Šis išgyvenimas nėra išstumiamas, nes sąmoninga vaiko elgsena tveria tokiame etape, kad jis nėra pajėgus tinkamai išsiaiškinti situacijos. Antrasis etapas reiškia suviliojimo aktualizavimą dėl tam tikro vėliau nutikusio įvykio. Šis nutikimas kaip nors susijęs su pirminiu įvykiu, tačiau nebūtinai esti seksualinio pobūdžio. Jis veikia kaip katalizatorius, išjudinąs su suviliojimo scena susijusį nerimo išgyvenimą. Tik tada įvyksta tikrasis išstūmimas ir randasi neurozės simptomas. Pasak turimų duomenų, Freudas suviliojimo teorijos atsisakė 1897 m., tačiau derėtų pasakyti, kad anuomet jis tik ėmė kur kas kritiškiau žvelgti į klausimą, ar šis reiškinys taip visuotinai paplitęs. Priežastis buvo tokia: pirma, skaičius asmenų, ypač isterijos kamuojamų moterų, prisimenančių seksualinį išnaudojimą, buvo toks didelis, jog Freudui regėjosi neįtikėtina, kad tie prisiminimai galėtų atitikti tikrovę. Antra, tam tikrais atvejais Freudas pats galėjo objektyviai nustatyti, kad suviliojimo scenos yra ne istorinė tiesa, o *fantazija. Po 1897 m. Freudo raštuose dominuoja hipotezė apie suviliojimą kaip fantaziją. Svarbi įžvalga yra tas faktas, kad fantazija, nors ir būdama fiktyvaus pobūdžio, gali daryti tokią pat patogeninę įtaką kaip ir tikras suviliojimas. Freudas aprašo fantaziją kaip *psichinę tikrovę (Freud, 1900a). Tačiau jis niekados galutinai neatsisveikino su suviliojimo teorija. Paskutiniajame *psichoanalizės susumavime jis rašo, kad faktinis seksualinis išnaudojimas paskirais atvejais yra tikrasis traumos pamatas. Gana dažnai nutinka taip, kad vaikas įsileidžia į kokį nors seksualinio atspalvio žaidimą su vyresniu draugu, broliu ar seserim. Šis tikras išgyvenimas paskui deformuojamas ir perkeliamas į ankstesnį periodą, kur suviliotojo vaidmenį atlieka vienas tėvų (Freud, 1940a). Freudas taip pat pabrėžia, kad kasdieniai veiksmai, susiję su kūdikio kūno priežiūra, dirginamai veikia jo *seksualumą, šitaip sudarydami realų pamatą kurti fantazijas suviliojimo tema (Freud, 1916–1917). Pasak kitos koncepcijos, suviliojimas yra *pirminė fantazija, kilusi iš priešistorinių laikų. Taigi ši fantazija tada būtų kažkokiu laipsniu paveldima. Tačiau Freudas, formuluodamas šią hipotezę, prisipažįsta palikęs empirinės psichologijos plotus ir pasileidęs į mitų pasaulį (Freud, 1933a). Garsioje 1932 m. paskaitoje Sandoras Ferenczis (1873–1933) teigė, kad pirminė

Freudo teorija yra teisinga daugybe atvejų (Ferenczi, 1955). Paskutiniaisiais metais daugelis autorių mėgino grįžti prie šio požiūrio. Garsiausia asmenybė šiame kontekste yra Šveicarijos psichoanalitikė Alice Miller (g. 1923), daugelyje knygų tvirtinanti, kad seksualinio atspalvio fizinis ir psichinis smurtas yra dažnas vaikų ugdymo elementas (Miller, 1980).

SUVOKIMO TAPATUMAS

Angl. *perceptual identity*; pranc. *identité de perception*; vok. *Wahrnehmungsidentität*

Freudo vartotas terminas *pirminio proceso tikslui nusakyti. Pirminis procesas stengiasi atrasti percepciją, kuri būtų tapati ankstesniam *pasitenkinimo potyriui.

Šią sąvoką Freudas vartoja teorinėms problemoms skirtoje baigiamojoje veikalo *Die Traumdeutung* dalyje. Suvokimo tapatumo siekį galima pastebėti pagal pirminį procesą vykstančioje kūdikio elgsenoje. Alkanas vaikas atgaivina ankstesnio alkio patenkinimo atminties paveikslą. Jis ieško suvokimo, kuris būtų tapatus sotumo jausmui. Trumpiausias kelias patenkinti šį geismą yra, pasak Freudo, ankstesnio išgyvenimo pakartojimas haliucinacijos pavidalu. „Taigi šios pirmosios psichinės veiklos tikslas yra suvokimo tapatumas, ir būtent – pakartojimas to paties suvokimo, kuris siejasi su poreikio patenkinimu“ (Freud, 1900a, p. 566). Tačiau vaikas greit suvokia, kad šis būdas yra fiktyvus, o poreikis ir toliau lieka nepatenkintas. Pasak Freudo, tai pirmas žingsnis tikslingesnės vaiko veiklos link. Pastovaus patenkinimo radimas susijęs su būtinybe daryti poveikį aplinkiniam pasauliui. Tam reikalingi mąstymas pagal antrinį procesą ir atitinkami motoriniai veiksmai, kuriais pasiekiama, kad poreikis būtų patenkintas. Su laiku įvykdęs šias sąlygas, vaikas pradeda veikti pagal tikrovės principą. Tačiau galutinis tikslas yra geismo realizavimas ir poreikio patenkinimas: „[...] visa ši [...] mąstymo veikla [...] yra aplinkinis kelias patenkinti geismą, kuris, kaip parodo patirtis, tapo būtinas“ (Freud, 1900a, p. 567).

Šeimos neurozė

Angl. *family neurosis*; pranc. *névrose familiale*; vok. *Familienneurose*

Terminas, atsiradęs, klinikiniais stebėjimais nustačius, kad tam tikroje šeimoje individualios *neurozės viena kitą papildo ir sąlygoja. Ypač vaikai gali pasiduoti patogeniškai tėvų neurozių įtakai.

Šeimos neurozės sąvoka yra prancūzų psichoanalitikų kūrinys ir buvo įvesta XX a. ketvirtame dešimtmetyje (Laforgue, 1936). Pradedant XX a. septintu dešimtmečiu, galima pastebėti didelį domėjimąsi „nesveika šeima“, o dalykinė literatūra šia tema yra labai gausi (Richter, 1976; Kihilbom, 1981). Šeimos neurozė nėra ypatinga neurozės atmaina. Šia sąvoka daroma prielaida, kad šeimos nariai sudaro nesąmoningų ryšių visumą, kurioje, pavyzdžiui, neurozinę vieno šeimos nario elgseną kiti šeimos asmenys gali sustiprinti. Dažnas šios neurozės variantas yra situacija, kai tėvus kamuoja neišsisprendusi edipinė problematika, patogeniškai veikianti vaikus. Terapiniu požiūriu ši sąvoka naudinga ta prasme, kad terapeuto dėmesį kreipia ne vien išimtinai į simptomų turėtoją – dažniausiai vaiką, – bet ir į kitus šeimos narius bei jų konsteliaciją. Apeliavimas į šeimos perspektyvą neurozių atvejais susijęs su rizika, kad bus nepakankamai vertinama paskirų asmenų *fantazija ir kad neurozės bus aiškinamos vien pasitelkiant šeimos struktūrą. XX a. septinto dešimtmečio pabaigoje viešpatavo dar radikalesnio požiūrio mada, teigusi, kad neurozių šaltinis yra visa visuomenės struktūra (Fhanér, 1985).

Šeimos romanas

Angl. *family romance*; pranc. *roman familial*; vok. *Familienroman*

***Edipo kompleksu pagrįsta *fantazija, kurioje duotasis asmuo vaizduojasi esąs ne savo tėvų vaikas, bet, pvz., pamestinukas.**

Freudas apie šį reiškinį retkarčiais užsimena savo raštuose, o 1909 m. paskyrė jam atskirą straipsnį (Freud, 1909c). Tokia fantazija reiškia, kad vaikas perkeičia faktus, susijusius su jo kilme. Pavyzdžiui, jis vaizduojasi, kad jo gyslomis teka mėlynas karališkas kraujas. Pasak kito varianto, vaikas yra motinos santuokinės neištikimybės vaisius. Panašių fantazijų fragmentų aptinkame ir suaugusių neurotikų atvejais. Paranoikų atvejais kartais galima aptikti „šeimos romaną" konkrečia ir išplėtota forma. Šios fantazijos šaltinis yra Edipo kompleksas, ji atlieka visą virtinę funkcijų – padeda susitvarkyti santykius su tėvu, tenkina vaiko didybės poreikį arba yra brolių ir seserų konkurencijos išraiška.

ŠLIEJIMASIS

Angl. *anaclisis;* pranc. *étayage*; vok. *Anlehnung*

Freudas įvedė šią sąvoką, norėdamas nusakyti pirminį *seksualinių varų ir *savisaugos varų ryšį. Iš pradžių seksualinės varos šliejasi prie gyvastį teikiančių veiksmų, aprūpinančių juos organišku šaltiniu, kryptimi ir *objektu. Laikui bėgant, jie atsipalaiduoja nuo savisaugos varų ir įgyja autonomiją seksualinių *dalinių varų pavidalu. Šis procesas itin ryškiai klostosi *oralinėje fazėje. Ankstesni oraliniai veiksmai, pavyzdžiui, krūties žindimas, teikia kūdikiui malonumą. Taigi seksualinis pasitenkinimas, patiriamas dėl čiulpimo, pradžioje šliejasi prie maitinimosi būtinybės. *Geismas patirti naują seksualinį malonumą vėliau atsipalaiduoja nuo maitinimosi poreikio ir darosi savarankiškas. Individas tuo metu gali atsitraukti nuo išorinio objekto ir patenkinti seksualinę varą autoerotiškai (Freud, 1905d).

Šiai sąvokai Freudas teikia didelę reikšmę, mėgindamas suprasti artimą *seksualumo ir savisaugos varų ryšį ir jų vėlesnį antagonizmą. Savisaugos varų funkcija yra visiškai užprogramuota. Seksualinis pasitenkinimas iš pradžių pasiekiamas tik lyg kokia papildoma nauda. Dažnai *psichoanalizėje diskutuota problema yra klausimas, ar vaikas jau nuo pat pradžios jaučia objektui meilę, ar taip pat yra nugrimzdęs į

autoerotinę, kitaip sakant – narcistinę būseną. Freudas teigia, kad tariant, jog seksualinės varos iš pradžių šliejasi prie savisaugos varų, turinčių ryšį su objektu, galima logiškai tvirtinti, jog tas pat pasakytina ir apie seksualines varas. Seksualumas darosi autonomiškas tik vėlesniame periode, atsipalaidavęs nuo gyvasties palaikymo funkcijų. Pasak Freudo, „Tada, kai pradžios seksualinis pasitenkinimas tebebuvo susijęs su maitinimusi, seksualinė vara turėjo savo objektą anapus [vaiko] kūno ribų; tas objektas buvo motinos krūtis. [Vara] jį [objektą] prarado tik vėliau [...]. Lytinė vara tuo metu paprastai tampa autoerotinė [...]. Objekto suradimas tampa jo atradimu iš naujo“ (Freud, 1905d, p. 222).

Švelnumas

Angl. *affection (tenderness)*; pranc. *tendresse*; vok. *Zärtlichkeit*

Santykis su kitu asmeniu, kuriuo atkartojamas ankstyviausias vaiko ir jo globėjo meilės ryšys. Švelnumo kupinuose suaugusiųjų žmonių santykiuose genitalinis seksualumas pasitraukia į antrąjį planą.

*Latentiniu periodu dėl Edipo kompleksui būdingų seksualinių tėkmių *išstūmimo ir transformacijos, stiprėja švelnumo polinkis. Sulaukus brandos amžiaus, su visa galybe ima reikštis *seksualumas. Varos tikslas yra lytinis santykis, per kurį įšvirkščiama sėkla ir patiriamas orgazmas. Esant normaliam ryšiui turi rastis ir švelnumas. Idealiomis sąlygomis tarp seksualinės varos ir švelnumo tveria tam tikra pusiausvyra ir abu jausmai krypsta į tą patį *objektą (Freud, 1905d).

t

TANATAS

Angl., pranc., vok. *Thanatos*

Graikiškas terminas *mirties varoms nusakyti.

Šio termino neaptinkame Freudo raštuose. Į psichoanalitinę raštiją jį įvedė Paulis Federnas (1872–1950), vienas pirmųjų ir vienas lojaliausių Freudo sekėjų. Pasak Freudo biografo Ernesto Joneso (1879–1598), Freudas šį terminą kartais vartojo pašnekesiuose (Jones, 1957). Veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g) atlikęs varų teorijos reviziją, Freudas *gyvybės vara pavadino „Erotu", meile. Kitai varų grupei davė *„mirties varų", „griaunamųjų varų" arba „agresijos varų" vardą. Federno Tanatas yra Eroto antitezė. Šis terminas pabrėžia mitologinį paskutiniosios Freudo varų teorijos matmenį. Freudas varų teoriją sieja su Antikos filosofo Empedoklio Agrigantiečio (apie 483–423 m. pr. Kr.) mokymu apie meilę ir neapykantą, dvi didžiąsias Visatos galybes. Meilė – tai gėris, o neapykanta – blogis. Tarp jųdviejų vyksta amžina kova, kurioje laimi čia viena jų, čia kita (Freud, 1937c). Graikų mitologijoje Tanatas buvo mirties dievas, Niksės, Nakties, sūnus ir Hipno, Miego, brolis dvynys.

TAPATINIMASIS

Angl., pranc. *identification*; vok. *Identifizierung*

Laikui bėgant, tapatinimosi sąvoka Freudo teorijoje įgijo didelę reikšmę. Tikslingas ir sąmoningas stengimasis būti panašiam į kitus žmones, be abejo, buvo gerai žinomas reiškinys dar prieš atsirandant *psichoanalizei. Tačiau Freudas suteikė šiai sąvokai gilesnę prasmę, teigdamas, kad tapatinimosi ištakos glūdi nesąmoningojoje sferoje: „[...] tapatinimasis yra ne vien mėgdžiojimas, bet ir pasisavinimas [...]; jis

yra panašumo išraiška ir siejasi su bendru elementu, kuris lieka nesąmoningojoje sferoje“ (Freud, 1900a, p. 150). Tapatinimosi mechanizmas atlieka itin svarbų vaidmenį sprendžiantis *Edipo kompleksui. Tos pačios lyties tėvų poros asmuo, kuris anksčiau buvo suvokiamas kaip varžovas grumtynėse dėl kito tėvų poros asmens meilės, dabar tampa tapatinimosi *objektu. Vykstant šiam tapatinimosi procesui, susiformuoja idealusis *Ego, kuris vėliau, pasirodžius naujiems tapatinimosi objektams, ima kisti ir vystytis (Freud, 1924d). Freudas dažnai pabrėžia, kad tapatinimasis ir *objekto rinkimasis yra skirtingi dalykai. Objekto rinkimasis, bendrais bruožais kalbant, reiškia, kad individas geidžia turėti tą ar kitą asmenį, o tapatinantis geidžiama tuo asmeniu būti. Taigi čia kalbame apie du skirtingus psichologinius procesus, kurie dažnai ir įvairiopai kits kitą veikia. *Narcistinio rinkimosi atveju duotasis individas renkasi objektą, kokiu nors požiūriu į jį patį panašų, ir dėl to randasi tam tikras tapatinimasis. Nenarcistinių rinkimųsi atveju neretai taip pat galime pastebėti partnerių tarpusavio tapatinimąsi. Dėl to jų psichologinis funkcionavimas darosi darnesnis. Meilės objekto netekties situacijoje tapatinimasis atlieka gynybos mechanizmo vaidmenį. Tapatindamasis su prarastuoju objektu, duotasis individas grąžina jį į gyvenimą savajame Ego, ir todėl jam lengviau pakelti patirtą netektį (Freud, 1933a). Grupės psichologijos analizėje Freudas išskiria tris tapatinimosi atmainas. Pirma, susiduriame su ankstyvuoju pirminiu tapatinimusi, iki vaikas įstengia atskirti „aš“ nuo „tu“. Šis tapatinimasis remiasi jausminiu *santykiu su objektu – dažniausiai šis objektas yra motina. Kita atmaina – kitados vadinta antriniu tapatinimusi – iš principo atlieka gynybos funkciją, kai žmogus tapatinasi su prarastu arba grėsmę keliančiu objektu. Trečiasis tapatinimosi variantas regimas tuomet, kai atsiskleidžia koks nors bendras bruožas, nors į objektą ir nėra nukreipta seksualinė ar agresijos energija (Freud, 1921c). Tapatinimasis gali asmenybę ir praturtinti, ir nuskurdinti, – žiūrint, kokie yra pavyzdžio bruožai ir kaip smarkiai jie veikia. Klasikinius nuskurdinimo pavyzdžius regime grupės arba masių psichologijoje, kai stiprus vadovas įstengia taip veiksmingai perkelti į grupę savąjį Ego idealą, kad jos nariai nebetenka individualumo jausmo. Freudas ir jo įpėdiniai vartoja visą virtinę

sąvokų, giminingų tapatinimuisi – *inkorporaciją, *introjekciją ir *internalizaciją. Inkorporacija reiškia, kad duotasis individas – fantazijose arba tikrovėje – įsiurbia į savo kūną kokį nors objektą. Tokio oralinio geismo pamatas yra išgyvenimai, patirti su motinos krūtimi. O introjekcija, prasmės požiūriu gimininga su tapatinimusi, siejasi su *vaizdinių, požiūrių ir nuostatų perėmimu iš aplinkos ir jų pasisavinimu. Tapatinimosi ir internalizacijos ryšys yra sudėtingesnis. Glaustai galima pasakyti, kad tapatinamės su objektu, o internalizuojame žmonių tarpusavio santykius. Pasak ryšių su objektu mokyklos atstovų, internalizacijos procesas yra kur kas fundamentalesnis už tapatinimosi procesą (Meissner, 1980).

TAPATINIMASIS SU AGRESORIUMI

Angl. *identification with the aggressor*; pranc. *identification à l'aggresseur*; vok. *Identifizierung mit dem Angreifer*

***Gynybos mechanizmas, susijęs su reiškiniu, kai duotasis individas, susidūręs su išorės grėsme ar smurtu, tapatinasi su užpuoliku. *Agresija gali būti labai įvairaus pobūdžio – nuo grynai fizinio smurto iki žodinės kritikos. Tapatinimasis vyksta taip, kad užpultasis individas persiima agresyvia laikysena arba – bendresne prasme – perima užpuoliko savybes.**

Šį terminą pirmą kartą pavartojo Ferenczis (1873–1933) 1932 m. per diskusiją *suviliojimo teorijos temomis. Jis šį terminą vartojo siauresne prasme, aprašinėdamas mechanizmą, kurio esmė ta, kad vaikas, būdamas suaugusio individo seksualinio piktnaudžiavimo auka, prisiima šio individo *kaltės jausmą (Ferenczi, 1955). Anna Freud išplėtė aptariamosios sąvokos taikymo sritį, atkreipdama dėmesį į tas mechanizmo funkcijas, kurios reiškiasi ir už grynai seksualinės sferos ribų. Tapatinimasis su agresoriumi gali reikštis ir tais atvejais, kai individas susiduria su agresyviais grasinimais ar tikru užpuolimu. Jis internalizuojamas elgsenoje pagal principą: užpultasis tampa užpuoliku. Anna Freud tapatinimuisi su agresoriumi teikė reikšmingą vaidmenį *Superego for-

mavimosi procese. Ankstyvojoje Superego formavimosi fazėje vyksta agresijos projekcija, kuri yra tapatinimosi padarinys. Vėlesniojoje fazėje agresija gali būti internalizuojama Superego sferoje ir atsigręžti prieš savąjį *Ego savikritikos pavidalu (A. Freud, 1937). René Spitzas vienoje savo įžvalgių kūdikio psichologijos analizių teigia, kad tapatinimasis su agresoriumi prabyla tada, kai vaikas mokosi pasakyti „ne". Tą gebėjimą galima pastebėti, vaikui sulaukus maždaug penkiolikos mėnesių. Iš pradžių jis reiškiasi atsisakomojo gesto pavidalu, o paskui – žodžiu (Spitz, 1965).

Tėvo kompleksas

Angl. *father complex*; pranc. *complexe paternel*; vok. *Vaterkomplex*

Terminas pagrindiniam *Edipo komplekso aspektui – *ambivalentiškai sūnaus nuostatai tėvo atžvilgiu – nusakyti.

Tiesioginė analizė

Angl. *direct analysis*; pranc. *analyse directe*; vok. *direkte Analyse*

Analitinės psichoterapijos atmaina, pritaikyta psichozėms gydyti. Kai kurie teoretikai mano, kad psichozių – ypač schizofrenijos – atveju *nesąmoningoji sfera prabyla *gynybos mechanizmų neiškraipytais paciento žodžiais ir veiksmais. Tokiomis sąlygomis nereikalinga *priešinimosi ir *perkėlimo analizė. Terapeuto užduotis yra užmegzti artimus emocinius santykius su pacientu ir būti jam saugumo jausmą užtikrinančia motina.

Tiesioginę analizę XX a. penkto dešimtmečio pabaigoje išplėtojo J. N. Rosenas. Pasak jo, gydant schizofreniją, nėra reikalo interpretuoti verbalinę ir neverbalinę paciento laikyseną, nes jo elgesys yra tiesioginė nesąmoningosios sferos išraiška. Pacientui pirmiausia reikia, kad terapeutas jį suprastų ir gerbtų. Be to, terapeutas privalo atsisakyti tradicinio psichoanalizės *neutralumo ir aktyviai atlikti paciento vaikystėje

neturėtos mylinčios motinos vaidmenį (Rosen, 1953). Roseno tiesioginė analizė ir jai giminingos technikos nepaprastai sėkmingai taikytos gydant sunkius schizofrenijos atvejus. Tačiau tos technikos kelia didžiulius reikalavimus terapeuto emocinio pajėgumo ir jo Ego stiprumo požiūriu (Götlind, 1971; Tähkä, 1987).

TIKROVĖS PRINCIPAS

Angl. *reality principle*; pranc. *principe de réalité*; vok. *Realitätsprinzip*

Freudas postuluoja du psichikos funkcijų principus – *malonumo ir tikrovės. Tikrovės principas susiformuoja, individui susidūrus su aplinkiniu pasauliu. Nežabotą malonumo principo siekį patirti pasitenkinimą slopina tikrovės principas, valdąs ir kontroliuojąs individo veiksmus, kad jie, siekdami varos tikslo, paisytų tikrovės reikalavimų. Tikrovės principui grynuoju pavidalu būdingi racionalus mąstymas ir suaugusio žmogaus veikla, kurioje, greta kitų dalykų, naudojamasi logikos principais, kalba ir problemų sprendimu.

Pirmą kartą tikrovės principą Freudas sistemiškai aptaria darbe *Formulierungen über die zwei Principien des psychischen Geschehens* (1911b), tačiau šis principas bendrais bruožais buvo jau anksčiau apmestas, pavyzdžiui, kad ir baigiamajame veikalo *Die Traumdeutung* (1900a) skyriuje. Kūdikis iš pradžių mėgina patenkinti savo poreikius, susikurdamas haliucinacinį suvokimo *tapatumą anksčiau patirto patenkinimo pagrindu. Tačiau tikro ir tvaraus pasitenkinimo tai nesuteikia. Todėl tam, kad ateityje būtų galima pasiekti permainų jau realiomis aplinkybėmis, *psichikos aparate randasi tikrovės vaizdinys. „Šitaip buvo įvestas naujas psichikos funkcionavimo principas; psichikai buvo pateikiama jau nebe tai, kas malonu, o tai, kas realu, net jeigu ir būtų nemalonu. Toks *tikrovės principo* priėmimas pasirodė esąs žingsnis, turėjęs itin reikšmingų padarinių“ (Freud, 1911b, p. 219). Dėl tikrovės principo laikymosi individo psichikos veikloje įvyksta visa virtinė pokyčių. Suvokimo ir *sąmonės sistema darosi reikšmingesnė ir didesne

apimtimi orientuota į pasaulį. Primityvus išgyvenimų skirstymas į malonius ir nemalonius užleidžia vietą subtilesniam potyrių nusakymui. Vystosi dėmesio, kalbos ir atminties funkcijos, ir taip individas įgyja veiksmingus instrumentus, reikalingus sąveikaujant su aplinka. Mąstymas, Freudo traktuojamas kaip savotiška eksperimentinė veikla, kuriai suvartojama nedidelis energijos kiekis, pradeda atlikti vis svarbesnį vaidmenį. Tačiau jis ne visados racionalus ir nukreiptas į tikrovę. Individas išsaugo ir malonumo principo valdomą mąstymo atmainą, kuri reiškiasi *fantazijomis ir *sapnais nemiegant. Kinta ir motorika. Ankstesnės, daugiau ar mažiau refleksinės motorinės reakcijos užleidžia vietą tikslingai veiklai, kuria siekiama pageidaujamų aplinkinio pasaulio permainų (Freud, 1911b). *Topografiniu požiūriu tikrovės principas reguliuoja *ikisąmoningosios sferos ir *sąmonės sistemų funkcijas. *Ekonominiu požiūriu šis principas reiškia, kad laisvas *nesąmoningosios sferos energijos tekėjimas virsta susieta energija. Kitaip tariant, *pirminis procesas, valdomas malonumo principo, gali pasiduoti *antrinio proceso valdomo tikrovės principo kontrolei. Freudui įvedus antrąjį topografinį modelį drauge su *Id, *Ego ir *Superego struktūromis, tikrovės principą plėtoja ir palaiko Ego. „Ego ir stengiasi, kad išorės pasaulio įtaka veiktų Id bei jo ketinimus, siekia tikrovės principu pakeisti malonumo principą, kuris nevaržomai viešpatauja Id sferoje. Suvokimas Ego sferoje atlieka tą vaidmenį, kuris Id sferoje tenka varai. Ego reprezentuoja tai, ką galima pavadinti protu ir blaivumu, o Id sritis yra jo priešingybė, ten susitvenkusios aistros“ (Freud, 1923b, p. 25). 1911 m. skelbdamas darbą *Formulierungen über die zwei Principien des psychischen Geschehens*, Freudas postulavo, kad egzistuoja dvi varų grupės – *seksualinės varos ir *Ego varos. Ankstyviausios vaiko raidos metu pirmieji remiasi antraisiais, tačiau, laikui bėgant, seksualinės varos išsivaduoja nuo Ego varų ir pasuka kita kryptimi. Ego varos, kurios yra atsakingos už savisaugos varą, suformuoja malonumo Ego. Vėliau malonumo Ego virsta *tikrovės Ego, kuriame viešpatauja tikrovės principas. Taisyklingai seksualinių varų raidai reikalingas ankstyvasis *autoerotizmas, kuris, perėjęs tam tikras fazes, pavirsta į objekto meilę. Objekto meilė visų pirma lieka tarnauti žmonių giminės daugi-

nimuisi. Tikrovės principas smarkiai veikia ir seksualinį subrendusio žmogaus elgsenos modelį. Tačiau Freudas atkreipia dėmesį į tai, kad Ego varos gana lengvai pasiduoda tikrovės principo valdžiai, o seksualines varas „išugdyti“ yra kur kas sunkiau, tad jos net suaugusių žmonių atveju dažnai leidžiasi valdomos malonumo principo. Šių dviejų varų grupių skirtumas yra pagrindas *psichikos konfliktų, galinčių kilti tarp Ego ir *seksualumo. Veikale *Jenseits des Lustprinzips* Freudas pateikia tokį apibendrinimą: „Veikiant Ego savisaugos varai, jį [malonumo principą] pakeičia tikrovės principas, kuris, neatsisakydamas ketinimo galų gale pasiekti malonumą, vis dėlto skatina ir įtvirtina patenkinimo atidėjimą, atsisakant ne vienos patenkinimo galimybės ir laikinai pakenčiant nemalonumą ilgame kelyje į malonumą. Malonumo principas tada dar ilgai lieka sunkiau „auklėjamų“ seksualinių varų veiklos būdu, ir vis pasitaiko, kad jis – ar šioms varoms veikiant, ar paties Ego sferoje – nugali tikrovės principą, padarydamas žalą visam organizmui“ (Freud, 1920g, p. 10). Freudo pateiktoji raidos hipotezė, reiškianti, kad malonumo principas, vaikui susidūrus su pasauliu, patiria įvairias permainas, buvo sutikta kritiškai. Daugelis teoretikų mano, kad tikrovės principo egzistavimas jau pačioje gyvenimo pradžioje yra prisitaikymo prie tikrovės sąlyga (Laplanche & Pontalis, 1967; Aulagnier, 1981).

TIKROVĖS TIKRINIMAS

Ang. *reality-testing*; pranc. *épreuve de réalité*; vok. *Realitätsprüfung*

Procesas, leidžiąs žmogui atskirti vidinius impulsus nuo išorinių. Tikrovės tikrinimas neleidžia supainioti pasaulio suvokimo su *vaizdiniais, neturinčiais pagrindo tikrovėje. *Sapnuose ir haliucinacijos būsenose tikrovės tikrinimas neveikia.

Šį terminą pirmą kartą Freudas pavartojo veikale *Formulierungen über die zwei Principien des psychischen Geschehens* (Freud, 1911b), tačiau pats procesas buvo aprašytas jau anksčiau, vartojant kitą terminologiją, veikaluose *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950a) bei

Die Traumdeutung (1900a). Atskirai tikrovės tikrinimo funkcija aptarta darbe *Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre* (1917d). Tikrovės tikrinimas vyksta pasitelkiant sistemą, leidžiančią *sąmonei pasiekti motoriką. Impulsus, ateinančius iš aplinkinio pasaulio, galima paveikti veiksmais, kurių efektas matomas suvokimo sistemoje. Tokios galimybės nelieka, jei impulsai kyla iš individo vidaus. Nemalonius išorės dirgiklius galima pašalinti adekvačia veikla, tačiau tais atvejais, kai dirgiklis esti viduje, tai darosi neįmanoma. Pasak Freudo, tikrovės tikrinimas yra viena pagrindinių *Ego funkcijų (Freud, 1917d). Jis paremtas percepcijos ir sąmonės sistemos kateksiu. Dėl to *psichikos aparatas yra atviras aplinkinio pasaulio dirgikliams ir pasirengęs tikslingai motorinei veiklai. Sapnuojant ar esant haliucinaciniams sutrikimams, šios sistemos neturi tvirtesnės sąsajos su pasauliu, o tai reiškia, kad gali tapti iš vidinių versmių kylančio ir nuo išorės įtakos nepriklausomo kateksio objektu. Tokiose būsenose tikrovės tikrinimas neveikia. Vidiniai dirgikliai gali įtraukti sąmonės sistemą ir sukelti išgyvenimus, kurie individui turi aiškų tikrovės pobūdį (Freud, 1917d). Tikrovės tikrinimas yra *antrinis procesas, reguliuojamas *tikrovės principo.

Tikslo slopinimas

Angl. *aim-inhibition*; pranc. *inhibition quant au but*; vok. *Zielhemmung*

***Vara prislopinama, jeigu dėl išorinių ar vidinių kliūčių negali pasiekti savo tikslo tiesioginio patenkinimo pavidalu. Ji patiria silpnesnį patenkinimą per veiksmus ar ryšius, kurie reiškia geidžiamojo tikslo priartinimą.**

Šį terminą Freudas vartoja pirmiausia kalbėdamas apie *švelnumo jausmų genezę. Štai ką jis šia tema rašo: „Turime taip pat pagrindą kalbėti apie nuslopintas varas, varų impulsus, kylančius iš žinomų šaltinių ir turinčius vienareikšmį tikslą, kurie tačiau sustoja kelyje į patenkinimą, o tai leidžia rastis tvariam objekto kateksiui ir ilgai išlaiko troškimą pristabdytą. Kalbame, pvz., apie švelnumą, kuris neabejotinai kyla

iš seksualinių poreikių, tačiau nuolatos atsižada jų patenkinimo" (Freud, 1933a, p. 97). Tikslo slopinimo pavyzdys yra jausmingi tėvų ir vaikų ryšiai, gilios bičiulystės jausmai, emociniai saitai, užsimezgę per bendrą gyvenimą ir platoniški ryšiai. Tikslo slopinimas yra gimininga *sublimacijai, todėl Freudas jį laiko savotiška pradine sublimacijos stadija.

TIKSLO VAIZDINYS

Angl. *purpose idea*; pranc. *représentation-but*; vok. *Zielvorstellung*

Freudo terminas nusakyti minties tėkmę valdančiam pagrindiniam tikslui. Tikslo vaizdinys gali būti sąmoningas ar ikisąmoningas (pavyzdys čia yra kasdienių praktinių užduočių atlikimas) arba ir nesąmoningas. Nesąmoningą tikslo vaizdinį galima išaiškinti per *laisvųjų asociacijų *interpretaciją.

Šį terminą Freudas dažnai vartoja baigiamajame teoriniame veikalo *Die Traumdeutung* (1900a) skyriuje. Jis teigia, kad tikslo vaizdiniai valdo visą mąstymą: „Mąstymas be tikslo vaizdinio yra neįmanomas [...]; be to, nežinau, kokiose psichinės dezorganizacijos būsenose jis apskritai randasi" (Freud, 1900a, p. 528). Tai formuluotė psichinio determinizmo tezės, teigiančios, kad dvasiniame gyvenime vykstą procesai niekados nėra laisvi ar atsitiktiniai, kad jie visados klostosi pagal tam tikrus principus. Mūsų kasdienę veiklą reguliuoja nesąmoningi tikslo vaizdiniai. Mąstymas ir veikla pavaldūs sąmoningiems ketinimams arba tikslams. Jeigu sąmoningą, racionalų elgesį pakeičia laisvųjų asociacijų taisyklė, nesąmoningieji tikslo vaizdiniai pradeda valdyti minčių eigą. Šie vaizdiniai nėra tiesiogiai internalizuojami, nes asociacijas deformuoja *cenzūra. Dėl cenzūros darbo šie vaizdiniai regisi tartum beprasmiai. Tačiau per psichoanalitinę interpretaciją galima asociacijose atrasti paslėptąsias reikšmes, kurios yra nesąmoningo tikslo vaizdinio išraiška.

TOPOGRAFIJA, TOPOGRAFINIS

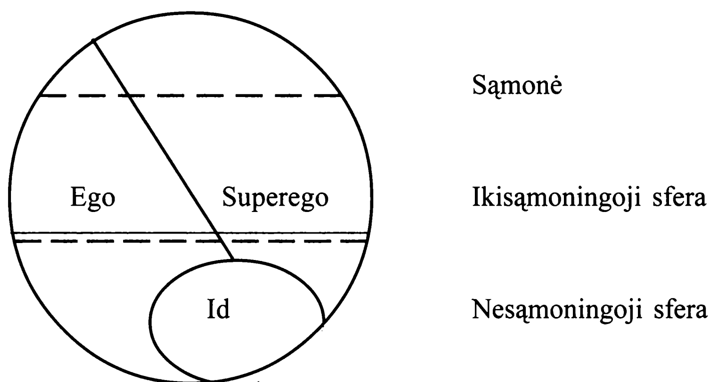
Angl. *topography*, *topographical*; pranc. *topique*; vok. *Topik*, *topisch*

Teorinė perspektyva kalbant apie *psichikos aparatą, kurioje šis aparatas padalijamas į keletą posistemių. Kiekvienai posistemei būdingos tam tikros savybės ar funkcijos. Vaizdžiai kalbant, sistemos arba *instancijos regimos psichinėje erdvėje ir turi grafinę reprezentaciją. Freudo darbuose, bendrais bruožais kalbant, galima išskirti dvi topografijas: pirmoji psichikos aparatą dalija į *nesąmoningosios sferos, *ikisąmoningosios sferos ir *sąmonės sistemas. Antroji topografija, dažnai vadinama struktūriniu modeliu, psichiką dalija į tris *instancijas: *Id, *Ego ir *Superego.

Daugelio Freudo hipotezių psichikos aparato tema ištakos slypi anksti parašytame darbe *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950a), kuriame aptinkame užuomazgas pirmosios topografijos, vėliau išsamiai pristatytos baigiamajame veikalo *Die Traumdeutung* (1900a) skyriuje. Vėlesniuose raštuose ryšys su neurologija ir anatomija buvo nustumtas į tolimąjį planą, ir Freudas dažniausiai naudojasi psichologiniu sąvokų aparatu. Pirmojoje topografijoje jis išskiria tris sistemas: nesąmoningąją sferą, ikisąmoningąją sferą ir sąmonę. Šios sistemos atlieka skirtingas funkcijas ir yra valdomos skirtingų veiklos principų. Sistemų sandūrose veikia cenzūra, stabdanti ir kontroliuojanti *medžiagos perėjimą iš vienos sistemos į kitą. Kalbėdamas apie sistemų lokalizaciją, Freudas pabrėžia, kad čia turimos galvoje psichinės instancijos ir kad „privalome kruopščiai saugotis pagundos anatomiškai apibrėžti psichinę lokalizaciją. Turime stovėti ant psichologijos pamato“ (Freud, 1900a, p. 536). Atskiras *psichikos aparato sistemas Freudas aptaria pagal žiūrono ar mikroskopo analogiją. Įvairūs pradiniai vaizdo etapai, kai šviesa eina pro optinio prietaiso lęšių sistemą, atitinka psichinę lokalizaciją. Kaip šviesa eina per instrumento dalis tam tikra tvarka, taip ir psichikos procesai, kurių šaltinis yra išoriniai ir vidiniai dirgikliai, tam tikra seka eina pro psichikos aparatą. Veikale *Die Traumdeutung* Freudas teigia, kad psichikos procesas, žmogui esant normalioje budrumo būsenoje, vyksta pagal vadinamąją progresinę tvarką – nuo dirgiklio suvokimo per tam tikrą kiekį atminties sistemų, per nesąmoningąją sferą ir ikisąmoningąją sferą iki pat sąmoningos, tikslingos veiklos. Be to, šį pro-

cesą kontroliuoja *cenzūra, kuri itin griežta ties nesąmoningosios ir ikisąmoningosios sferų riba. *Sapno metu išoriniai dirgikliai esti daugiausia riboti, o motorika veikiau blokuota. Šioje būsenoje psichikos procesas įgyja regresinį pobūdį. Impulsai, darą poveikį sapnų radimuisi, kyla iš nesąmoningosios sferos. Dėl susilpnėjusios cenzūros jiems pavyksta prasismelkti į ikisąmoningąją sferą. Tada jie aktyvuoja percepcinį aparatą, kuris pamažu formuoja regimąjį sapną. Griežta riba tarp nesąmoningosios sferos ir ikisąmoningosios sferos bei sąmonės tiksliai siejasi su *dinamine psichikos perspektyva, kuria naudojasi *psichoanalizė. Nesąmoningojoje sferoje kaupiasi išstumti *vaizdiniai, *geismai ir *fantazijos, kurių užmačias daugiau ar mažiau sėkmingai niekais verčia cenzūra. Tarp nesąmoningosios sferos ir dviejų kitų sistemų dažnai kyla pamatiniai konfliktai, kurie išsprendžiami daugiau ar mažiau vykusiais kompromisais. 1915 m. metapsichologiniuose raštuose Freudas pagilina ir nuodugniau atskleidžia pirmosios topografijos reikšmę. Ypatingo dėmesio čia vertas darbas *Das Unbewußte* (1915e). Jame Freudas modifikuoja anksčiau veikale *Die Traumdeutung* iškeltą tezę, kad psichikos procesai vyksta tam tikra tvarka. Dabar jis kalba apie komunikaciją tarp sistemų arba apie jų tarpusavio sąveiką. Ši komunikacija nepasiekia atviro dialogo formos. Tam užkerta kelią cenzūra. Konfliktai, kylą tarp nesąmoningųjų ir kitų instancijų, yra nesuskaičiuojami, nors kartais ikisąmoningoji sfera ir išstumtieji, nesąmoningi impulsai leidžiasi sąveikauti. 1923 m. Freudas paskelbia vertinamą ir reikšmingą veikalą *Das Ich und das Es* (1923b). Jame jis sprendė virtinę teorinių klausimų ir integravo medžiagą, sukauptą per tris dešimtis teorinių tyrinėjimų metų. Pagrindinė veikalo tema yra antroji topografija, dažnai dar vadinama struktūriniu modeliu. Čia centrinę vietą užima *Id, *Ego ir *Superego sąvokos. Id – tai seniausia, varų valdoma asmenybės dalis. Laikui bėgant, ši dalis tampa išstumtosios medžiagos talpykla. Ego, raidos pradžioje kyląs iš Id, daugiau ar mažiau sėkmingai atlieka integruojamąją ir koordinuojamąją funkciją tarp psichikos instancijų ir aplinkinio pasaulio. Jam būdingas gana stiprus narcistinio *libido *kateksis. Superego – tai kritikuojančioji ir nuosprendžius skelbiančioji instancija. Jis randasi per tėvų reikalavimų ir draudimų *in-

ternalizaciją. Superego apima ir *Ego idealą, kuris yra pavyzdinis individo elgsenos modelis. Jam dažnai tenka stiprus prieš Ego nukreiptos agresyvios energijos kateksis. Tarp psichikos instancijų vyksta sudėtingas žaidimas, kuriame bendradarbiavimas persipynęs su konfliktais. Antagonizmas reiškiasi ir atskirų psichikos instancijų viduje. Antrosios topografijos psichikos instancijoms būdingas ryškus antropomorfizmas, jos panašios į personažus iš teatro spektaklio, kuriame veiksmas klostosi per dinamišką žaidimą tarp įvairių aktorių. Už savo populiarumą antroji topografija daugiausiai turi būti dėkinga vaizdingam ir – bent iš pirmo žvilgsnio – suprantamam sąvokų aparatui. Tačiau, paskelbęs antrąją topografiją, Freudas neatsisakė ankstesnio topografinio skirstymo. Galima pasakyti, kad antroji topografija yra nelyg pirmosios antstatas. Jų tarpusavio ryšį Freudas aptaria daugelyje raštų. Didaktiniu požiūriu meistrišką šių minčių pateikimą randame XXXI paskaitoje (Freud, 1933a). Paskutiniajame susumavime, veikale *Abriss der Psychoanalyse* (1940a), Freudas aptaria abiejų topografijų tarpusavio santykį. Remiantis Freudo darbais, šį santykį galima būtų šitaip pavaizduoti:

Taigi Id lieka visiškai nesąmoningas. O Ego dalis, išgyvenama čia ir dabar, yra sąmoninga. Be to, nemaža Ego dalis yra ikisąmoninga ta prasme, kad joje esama medžiagos, kuri lengvai leidžiasi perkeliama į sąmonę. Sykiu Ego turi ir nesąmoningų sluoksnių, pavyzdžiui, Ego *gynyba paprastai priklauso nesąmoningajai sferai. Panašiai yra ir su Superego, kuriame kai kurie moraliniai vaizdiniai, vertybių hierarchijos

ir idealai yra sąmoningi ar ikisąmoningi, o kiti – nesąmoningi. Terminas „topografija“ yra kilęs iš graikų kalbos ir reiškia „vietovių aprašymą“. Atrodo, kad šios sąvokos vartojimas perkeltine „psichikos topografijos“ prasme yra gana vykęs.

TRAUMA

Angl. *trauma*; pranc. *trauma, traumatisme*; vok. *Trauma*

Įvykis individo gyvenime, pasižymįs tokiu dideliu išgyvenimo intensyvumu, kad žmogus nebepajėgia suvaldyti situacijos. Trauma (graikiškai šis žodis reiškia „žaizdą“) padaro psichikos organizacijai labai smarkų ir ilgalaikį poveikį. *Ekonominiu požiūriu traumos pamatas yra tas, kad dirginimo kiekis peržengia tolerancijos slenkstį. Individas patiria psichinio šoko būseną, neleidžiančią jam normaliai funkcionuoti ir apsunkinančią išsivadavimą nuo trauminio išgyvenimo.

XIX a. paskutinio dešimtmečio viduryje Freudas leidosi į klinikines paieškas kokio nors išgyvenimo, turėjusio lemiamą įtaką *neurozių atsiradimui. Remdamasis kazuistinėmis analizėmis jis padarė išvadą, kad pagrindinė neurozių priežastis yra ankstyva seksualinė trauma seksualinio suviliojimo pavidalu. 1896 m. pavasarį paskaitoje tema „Isterijos etiologija“ Freudas pateikė *suviliojimo teoriją (Freud, 1896c). Šią paskaitą jis skaitė Vienoje, Psichiatrų ir neurologų draugijoje. Freudo pasirodymas buvo labai šaltai sutiktas. Garsus ano meto psichiatrijos autoritetas Richardas von Krafft-Ebingas (1840–1903) Freudo išvadas pavadino „moksline pasaka“. Remiantis istorine analize, manoma, kad Freudas šios teorijos atsisakė jau 1897 m. Šiai tezei pagrįsti buvo pasitelktas paties Freudo pateiktas *psichoanalizės raidos aprašymas. Autobiografinėje studijoje jis rašo: „Turėjau galiausiai pripažinti, kad tų suviliojimo scenų iš tikrųjų niekados nebuvo, kad jos buvo tik mano pacientų susikurtos fantazijos [...]“ (Freud, 1925d, p. 34). Nors hipotezė, kad konkreti ankstyva seksualinė trauma yra neurozės priežastis, užleido vietą seksualinės fantazijos hipotezei, vis dėlto ji pasirodo vėlesniuose Freudo darbuose. 1916–1917 m. XXIII paskaitoje simptomo susidarymo

tema jis pateikia pasvertą neurozės genezės aprašymą. Freudas išskiria visą neurozės susidarymo priežasčių virtinę. Pirma, būtina yra tam tikra įgimta konstitucija, kuri, pasak jo, priklauso nuo individo potyrių iki jam gimstant. Konstitucija yra individualiai skirtinga. Antra, prisideda ankstyvosios vaikystės seksualiniai potyriai. Nebūtinai šie potyriai privalo būti traumuojamo pobūdžio. Tai gali būti ir iš pažiūros gana nekalti seksualiniai išgyvenimai, tačiau jie, veikiant fantazijai, daro traumuojamą įtaką. Konstitucija su ankstyvosios vaikystės potyriu drauge sukuria polinkį į neurozę per *libido fiksaciją ankstyvoje raidos fazėje. Tai yra dirvos ruošimas būsimajai neurozei. Kad neurozė kiltų, dar yra būtinas vėlesnis daugiau ar mažiau traumuojamos reikšmės potyris. Paprastai jis nutinka brendimo metu. Dėl šios traumos įvyksta *regresija, grąžinanti į fiksacijos tašką. Ankstyvieji išgyvenimai reinterpretuojami ir per *atgalinį įreikšminimą sukelia patogeninius padarinius. Per Pirmąjį pasaulinį karą pastebėtas smarkus pagausėjimas vadinamųjų karo neurozių, kurių pagrindinė priežastis buvo traumuojami karo išgyvenimai. Karo neurozės yra ypatingas *trauminių neurozių atvejis. Dažnas simptomas esti tas, kad pacientas, ypač sapnuose, nuolatos grįžta į traumuojamąją situaciją. Veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g) Freudas dėsto požiūrį, kad tai *būtinybės kartoti apraiška. Kartojimo tikslas yra traumos *apdorojimas, o vėliau – atgavimas gebėjimo ją kontroliuoti. Veikale *Hemmung, Symptom und Angst* (1926d) Freudas dar kartą imasi trauminių išgyvenimų gijos. Visą dėmesį jis sutelkia pirmiausia į *Ego gebėjimą užkirsti kelią traumai. Grėsmės situacijoje Ego atpalaiduoja *signalinį nerimą, šitaip išvengdamas *automatinio nerimo. Automatinis nerimas yra dalis traumuojamosios situacijos, kurioje Ego atsiduria *bejėgystės būsenoje.

Trauminė neurozė

Angl. *traumatic neurosis*; pranc. *névrose traumatique*; vok. *traumatische Neurose*

***Neurozės atmaina, kurios lemiamas etiologinis veiksnys yra *trauma – išorinis dirgiklis, kuris individui daro nepaprastai didelę įtaką**

ir kurio neįmanoma išvengti. Trauminė neurozė pirmiausia reiškiasi šoko būsena, kuriai būdingi paralyžiuojamas nerimo priepuolis ir proto aptemimas. Paskui išryškėja simptomų paveikslas, kurio pagrindinis bruožas yra tas, kad žmogus kaip nors darosi prisirišęs prie traumos. Būdingi simptomai esti traumuojamojo įvykio prisiminimas, košmarai, kuriuose trauma kartojasi, ir normalaus individo aktyvumo lygio nuosmukis. Šie simptomai – tai mėginimas susidoroti su trauma.

„Trauminės neurozės“ diagnozė vartota psichiatrijoje dar prieš atsirandant *psichoanalizei. Psichiatrinė diagnozė plačiai taikyta ir psichikos sutrikimams, kylantiems dėl smegenų pažeidimo, ir psichinės traumos sukeltiems sutrikimams. Antruoju atveju diskutuota, ar trauma padarė neurologinę, ar psichologinę žalą. Bendrasis Freudo požiūris į neurozių genezę atsispindi hipotezėje apie *papildomąją priežastinių veiksnių grandinę. Freudo nuomone, neurozė yra įgimtos konstitucijos, tam tikrų vaikystės išgyvenimų ir vėlesnės traumos padarinys (Freud, 1916–1917). Šių priežastinių veiksnių proporcijos individualiais atvejais esti skirtingos. Vidutiniškai neurozinė konstitucija, prisidėjus skaudiems vaikystės išgyvenimams, gali taip sustiprinti traumuojamą vėlesnio, iš pažiūros gana nekalto nutikimo efektą, kad dėl to rasis neurozė. Ta pati konstitucija ramios vaikystės atveju gali būti neurozės priežastimi, jeigu individas taps tragiško įvykio auka. Kitokios kombinacijos, be abejo, taip pat įmanomos. Tikroji trauminė neurozė yra ta, kuriai rastis pakankama dingstis yra pati trauma, o ne individo predispozicija. Terapijoje tai reiškia, kad trauminės neurozės neįmanoma interpretuoti nesąmoningų konfliktų kategorijomis, nes ji yra tiesioginis traumos padarinys. Klausimas, ar apskritai esama grynų trauminių neurozių, buvo daugelio psichoanalitikų diskusijų objektas. Vėlyva Freudo ištarmė byloja, kad jo pozicija šiuo klausimu buvo netvirta: „Vėlesnė neurozinė liga visais atvejais siejasi su preliudija iš vaikystės laikų. Galbūt tai, kas vadinama trauminėmis neurozėmis [...], yra išimtis: jų ryšiai su veiksniais iš vaikystės laikų iki šiol nebuvo tyrinėjimų objektas“ (Freud, 1940a, p. 184). Kiti psichoanalitikai nepripažįsta, kad esama tikrų trauminių neurozių. Jie tvirtina, kad vadinamosios trauminės neurozės irgi

turi savą priešistorę – panašiai kaip ir *perkėlimo neurozės. Trauma yra būtina, tačiau nepakankama neurozės atsiradimo sąlyga. Nuodugniai trauminių neurozių klausimą diskutavo Otto Fenichelis (1897–1946).

U

Uretralinis erotizmas

Angl. *urethreal erotism*; pranc. *érotisme urétral*; vok. *Urethralerotik*

Seksualinis pasitenkinimas, susijęs su šlapimo pūslės ištuštinimu.

Veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) Freudas atkreipia dėmesį į seksualinį malonumą, kuris siejasi su šlapinimusi. Malonumo pamatas, pasak Freudo, yra anatominis genitalijų ir šlapimo šalinimo funkciją atliekančių organų artumas. Vaikams pasitaikąs nevalingas šlapimo šalinimas, ypač naktinis šlapinimasis, traktuojami kaip masturbacijos atmaina. Freudas taip pat pastebi, kad esama simbolinio ryšio tarp šlapimo šalinimo ir ugnies. Jis apmąstydamas tai svarsto, ar *fiksavimasis prie uretralinio erotizmo gali kam nors pažadinti garbėtrošką (Freud, 1908b). *Psichoanalizė neišskiria jokios libido raidos fazės, kurioje dominuotų uretralinis erotizmas. Seksualiniai akcentai, susiję su šlapimo šalinimu, atsiranda maždaug ketverių metų vaikams, ankstyvojoje *falinėje fazėje. Teoretikams, teikiantiems ypatingą reikšmę uretraliniam erotizmui, priklauso Melanie Klein (1882–1960). Pasak Klein, vaiko raidoje reiškiasi uretralinis sadizmas, aprėpiąs agresyvias ir smurtingas *fantazijas. Šlapimas jose suvokiamas kaip paslaptingi, klastingi nuodai. Klein teigia, kad tos fantazijos reikšmingos, formuojantis nesąmoningam penio, kaip smurto įrankio, vaizdiniui. Uretralinio sadizmo liekanos suaugusiam vyrui sukelia potencijos sutrikimus (Klein, 1932).

Užvaldymo (dominavimo) vara

Angl. *instinct to master*; pranc. *pulsion d'emprise*; vok. *Bemächtigungstrieb*

Neseksualaus pobūdžio vara, kurios tikslas yra pasiekti *objekto valdymą, naudojant jėgą. Užvaldymo vara gali per antrinį procesą susijungti su *seksualumu.

Užvaldymo varos sąvoka Freudo darbuose aptinkama gana dažnai. Šis terminas, kaip ir daugelis kitų, per teorijos evoliuciją patyrė visą virtinę reikšmės poslinkių. Pirmą kartą jis pasirodė veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d). Aiškindamas žiaurumą, kurį neretai demonstruoja maži vaikai, Freudas telkiasi pagalbon dominavimo varą. Nuo *sadizmo, kuris ima reikštis vėliau, šios varos tikslas skiriasi tuo, kad čia nėra siekiama padaryti objektui žalos. Susidaro įspūdis, kad vaikas nejautrus objekto jausmams. Objektas paprastai esti kitas asmuo, dažnai – koks nors gyvis. Iš pradžių užvaldymo vara nėra susijusi su seksualumu, bet jau ankstyvuoju etapu šios dvi varos susijungia. Tai reiškia, kad žiaurūs veiksmai daugeliu atvejų teikia seksualinį pasitenkinimą. Vėlesniu teorijos raidos periodu Freudas užvaldymo varą sieja *aktyvumo/pasyvumo sąvoka, kuri būdinga *analinei-sadistinei fazei. Pasyvumo pamatas yra analinė erotika, o aktyvumas gimdo „užvaldymo varą, kurią tuo atveju, kai ji tarnauja seksualinei funkcijai, vadiname sadizmu“ (Freud, 1913i, p. 322). Paskutiniojoje varų teorijoje Freudas pasitelkia sąvoką *mirties varų, kurių tikslas yra savęs paties sunaikinimas. Sadizmas randasi iš mirties varos, kuri, veikiant narcistiniam *libido, buvo priversta atsitraukti nuo Ego. Taigi mirties vara čia stoja į seksualinės funkcijos tarnybą. Taip viską pateikiant, užvaldymo vara yra pavaldi mirties varai. Naują aktualumą užvaldymo vara įgijo vadinamojoje Ego psichologijoje. Šios krypties atstovai teigia, kad esama varos, kurios tikslas yra kontroliuoti aplinką, vadinamoji įgimta vara veikti ir mokytis veiklos. Ši vara numaldoma per malonumo jausmą, susijusį su realizacija veiklos, kuria siekiama apibrėžtų tikslų. Ji iš tikro aseksuali, tačiau gali būti reseksualizuojama, jei susijungia su sadizmu (Hendrick, 1943; Hartman, 1958; White, 1959).

V

Vaizdinys

Angl. *idea*; pranc. *représentation*; vok. *Vorstellung*

Laikantis tradicinės šio termino reikšmės, tai yra *sąmonės turinys, kuris remiasi anksčiau patirtais jutiminiais įspūdžiais. Freudas išplėtė šį apibrėžimą, papildydamas šią sąvoką ir nesąmoningais vaizdiniais. Be to, jis įvedė griežtą vaizdinio ir *afekto skyrimą.

Jau pačiuose ankstyviausiuose Freudo darbuose neurozių tema pasirodo tokios sąvokos kaip vaizdinys ir afektas. *Neurozes galima nusakyti kaip tam tikrą vaizdinio ir jį lydinčio pirminio afekto išsiskyrimą. *Įkyrumų neurozės atveju afektas, pavyzdžiui, persislenka nuo patogeninio vaizdinio, kuris yra traumos šaltinis, prie kokio kito vaizdinio (Freud, 1894a). Anksčiau patirti jutiminiai įspūdžiai, iš kurių randasi vaizdiniai, saugomi *atminties pėdsake. Tačiau saugomieji vaizdiniai nėra tiksli įspūdžių kopija, paprastai esama tik tam tikro jų panašumo su įspūdžiais. Be to, jie kinta, veikiami mąstymo ir *fantazijos. Freudas taip pat įvedė *daikto vaizdinio ir *žodžio vaizdinio skyrimą. Daikto vaizdiniai yra būdingi *nesąmoningosios sferos sistemai; tarp objekto ir vaizdinio randasi gana tiesioginis ryšys. O žodžio vaizdiniai būdingi sąmonės ir *ikisąmoningosios sferos sistemoms; ryšys tarp daiktų ir žodžių yra daugiausia netiesioginis (Freud, 1915e).

Vaizdinių reprezentacija

Angl. *ideational representative*; pranc. *représentant*; vok. *Vorstellungsrepräsentant*

***Vaizdinys ar vaizdinių grupė, kurie yra *varų *fiksacijos objektas individo raidos eigoje.**

Šią sąvoką aptinkame ankstyvuosiuose XIX a. dešimto dešimtme-

čio vidurio Freudo veikaluose. Sisteminį termino aptarimą Freudas pateikė 1915 m. metapsichologiniuose veikaluose, visų pirma darbe *Die Verdrängung* (1915d). Iš tikrųjų varų šaltinis yra biologiniai organizmo procesai, tačiau jie reiškiasi psichikoje, palikdami lyg ir kokį pėdsaką vaizdinių reprezentacijos pavidalu. Terminai „vaizdinių reprezentacija" ir „psichinė reprezentacija" paprastai vartojami pakaitomis. *Varos reprezentacija dažnai irgi įgyja tą pačią prasmę, tačiau kartais šio termino turinys praplečiamas, ir tada jis apima net su vaizdiniu susijusį *afektą.

VAIZDUOTĖS REGISTRAS

Angl. *imaginary*; pranc. *imaginaire*; vok. *das Imaginäre*

Terminas, kurį vartoja Jaques'as Lacanas (1901–1981), norėdamas nusakyti *fantazijas, paremtas išgyvenimų vaizdais ar reprezentacijomis.

Vaizduotės registras yra ankstesnis už *simbolinį registrą, kuriam būdinga tai, kad išgyvenimai turi savo kalbinę reprezentaciją. Esminė vaizduotės registro dalis formuojasi *veidrodžio fazėje. Vaikas, stebėdamas savo atspindį veidrodyje, kuria savo paties paveikslą, kuris vėliau gauna narcistinio libido krūvį (Lacan, 1977). Lacano raštus sunku skaityti. Prieinamesne forma jo teoriją pateikė Lemaire'as (1977).

VARA

Angl. *instinct*; pranc. *pulsion*; vok. *Trieb*

Jėga, kreipianti organizmą į tam tikrą tikslą. *Varos šaltinis yra fiziologinė įtampos būsena. Varos tikslas – tos įtampos pašalinimas. Tikslas pasiekiamas per *objektą.

Pirmą kartą varos sąvoką Freudas pavartojo veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* 1905 m. (1905d). Anksčiau jis vartojo terminą „dirgiklis" (*Reiz*), išskirdamas išorinius ir vidinius dirgiklius.

Organizmas geba išvengti išorinių dirgiklių, tačiau vidiniai daro jam spaudimą, kurio išvengti neįmanoma. Nuo 1905 m. Freudas vidinius dirgiklius vadina varomis. Veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* jis dėmesį sutelkia į seksualines varas ir jų raidą. Tyrinėdamas *perversijas ir vaikų *seksualumą, Freudas atmetė visuotinai viešpatavusį įsitikinimą, kad esama savitos seksualinės varos, kurios tikslas yra orgazmo lydimas santykis su kitos lyties asmeniu kaip objektu. Freudas įrodinėjo, kad genitalinis seksualumas, atsiskleidžiąs brendimo periodu, turi sudėtingą raidos istoriją. Ši raida vyksta etapais, kuriems būdingas veikimas įvairių *dalinių varų, susijusių su erogeninėmis sritimis. Nors 1905 m. ir dar anksčiau Freudas domėjosi seksualinėmis varomis, jo teorija nuo pat pradžios buvo dualistinė. Ankstyvojoje varų teorijoje priešingasis polius buvo *Ego varos arba *savisaugos varos, kurių patenkinimas yra būtinas, kad individas galėtų išgyventi. Būdingas pavyzdys čia yra maitinimasis. Iš pradžių seksualinės varos remiasi į Ego varas. Paskui abi varų grupės plėtojasi skirtingomis kryptimis, ir dėl to galiausiai tarp jų atsiranda konfliktas. *Psichikos energija, kurios šaltinis yra Ego varos, vadinama *Ego interesu, o seksualinių varų energija vadinama *libido. Veikale *Jenseits des Lustprinzips* (1920g) Freudas revidavo varų teoriją, sujungdamas seksualines ir Ego varas į vieną grupę, kuriai davė *gyvybės varų vardą. Jų energijos forma yra libido. Paskui išskyrė *mirties varų grupę, kuri generuoja agresyvią energiją. Tų dviejų varų atmainų energijos talpykla yra *Id. Ego semiasi energijos iš šios talpyklos – daugiausia tos, kuri pirma esti patyrusi *neutralizaciją ir *sublimaciją. Pasak paskutiniosios Freudo varų teorijos, šios varos yra nebetekusios savo pirminės, konkrečios reikšmės. Jos reprezentuoja tamsiąsias galias, reguliuojančias organizmo veiklą. Freudas rašė: „Varų teorija yra nelyg mūsų mitologija. Varos – tai mitinės būtybės, didingos savo neapibrėžtumu“ (Freud, 1933a, p. 95). Mitai šiame kontekste reiškia gilias tiesas apie žmogaus prigimtį, kurių neįstengia užgriebti negrabūs mokslinės psichologijos instrumentai. Freudas tyčia laikosi neaiškios pozicijos, kilus klausimui apie varų lokalizaciją. Varų sąvoka siejasi sykiu ir su psichika, ir su fiziologija. Ši sąvoka yra tarytum tiltas tarp kūno ir sielos. Kartais Freudas patikslina šį ryšį, pasakydamas,

kad varos, prabylančios Id sferoje, yra psichinės kūno procesų *reprezentacijos. Autorizuotame Freudo veikalų vertime į anglų kalbą vokiškas žodis *Trieb* perteiktas žodžiu *instinct*. Šis vertimas susilaukė griežtos psichoanalitikų sluoksnių kritikos (Lacan, 1979; Bettelheim, 1983). Instinktas, bendrais bruožais kalbant, yra specifinis, sąlygų nulemtas genetinis kai kurių gyvūnų elgsenos modelis. O vara Freudo prasme visiškai nėra genetiškai sąlygota elgsena, tai – varomoji jėga, įgyjanti labai įvairias formas. Vertimas į anglų kalbą juo labiau klaidinantis, kad Freudas etologine prasme vartoja ir vokišką žodį *Instinkt*.

VAROS IMPULSAS

Angl. *instinctual impulse*; pranc. *motion pulsionelle*; vok. *Triebregung*

Terminas, kurį Freudas vartojo, norėdamas pabrėžti *dinaminį *varos aspektą.

Pirmą kartą šį terminą Freudas pavartojo fundamentaliuose *metapsichologijos veikaluose, pasirodžiusiuose 1915 m., tačiau ši sąvoka aptinkama jau ir darbe *Entwurf einer Psychologie* (1895/1950a), kur ji nusakoma kaip „endogeniniai impulsai“. Veikale *Das Unbewußte* (1915e) Freudas rašo: „Nesąmoningosios sferos branduolį sudaro reprezentacija varų, ieškančių galimybės išsikrauti, vadinamųjų geismų impulsų. Šie varų impulsai yra tarpusavyje koordinuoti, tveria greta, nedarydami kits kitam įtakos, bet ir nekonfliktuodami su kits kitu. Tais atvejais, kai aktyvuojami du geismų impulsai, kurių tikslai, kaip mums regisi, turi būti prieštaringi, šie impulsai dėl to nesumenkėja ir nėra anuliuojami, jiedu tik susijungia, ir tada randasi tarpinis tikslas, randasi kompromisas“ (Freud, 1915e, p. 186). Paprastai „varos“ ir „varos impulso“ terminus Freudas vartojo kaip sinonimus. Jų skirtumas yra tas, kad varos impulsas yra šią akimirką aktyvuota vara, o varos *reprezentacija tveria dinaminiame judesyje. Kaip matyti iš citatos, „geismo impulsas“ turi tą pačią konotaciją kaip ir „varos impulsas“.

VAROS REPREZENTACIJA

Angl. *instinctual representative*; pranc. *représentant de la pulsion*; vok. *Triebrepräsentant*

Terminas, Freudo *metapsichologijoje reiškiąs psichinę *varos išraišką.

Freudas šį terminą vartoja metapsichologiniuose veikaluose *Die Verdrängung* (1915d) ir *Das Unbewußte* (1915e). Tačiau vartoja jį nenuosekliai. Paprastai šis terminas nusako vien mintinį, pažintinį turinį ir yra *vaizdinių reprezentacijos sinonimas. Tačiau kartais varos reprezentacijos sąvoka aprėpia ir su *vaizdiniu susijusį *afektą (Freud, 1915d).

VAROS SLĖGIS

Angl. *pressure of the instinct*; pranc. *poussée*; vok. *Drang*

Kiekvienoje *varoje besireiškianti kiekybinė įtampos jėga. Varos slėgis skatina veiklą, kuria pasiekiamas varos patenkinimas.

Veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) Freudas apibūdina varas, nurodydamas jų šaltinį, tikslą ir objektą. Šią triadą darbe *Triebe und Triebschicksale* jis papildo varos slėgio sąvoka. Šį slėgį Freudas traktuoja kaip organizmo veiklos motorą, kaip „[...] galios sumą arba su darbu susijusių pastangų mastą [...]. Veikimo slėgis yra bendra visų varų savybė, iš esmės ji – tikroji jų esmė“ (Freud, 1915c, p. 122). Freudas teigia, kad duotojo varos slėgio požiūriu tarp individų randasi konstituciniai skirtumai. Be to, kiekvienas žmogus kitaip reaguoja į paskirų varų poveikį. Pavyzdžiui, galima pasakyti, kad paciento dalinė *oralinė vara yra stipresnė už analinę varą ir dėl to veikia didesniu slėgiu. Be abejo, varos slėgis skirtingu laiku kinta.

VAROS ŠALTINIS

Angl. *source of the instinct*; pranc. *source de la pulsion*; vok. *Triebquelle*

Fiziologiniai procesai, besireiškią kūno organuose ir dalyse, ypač – *erogeninėse srityse. Šie procesai sukuria *psichinę energiją, jaučiamą kaip įtampos būseną.

*Varos šaltinio sąvoką Freudas sistemiškai aptaria veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d). Šį terminą jis vartoja gana plačia prasme. Greta tiesioginių šaltinių, susijusių su erogeninėse srityse vykstančiais procesais, jis mini visą virtinę tokių netiesioginių šaltinių, kaip raumenų veiksmai ar proto darbas. Tie netiesioginiai šaltiniai gali padidinti seksualinę įtampą. Darbe *Triebe und Triebschicksale* (1915c) Freudas patikslina varos sąvoką, nusakydamas ją tokiomis sąvokomis, kaip varos šaltinis, *slėgis ir *objektas. Čia varos šaltinis apima vien tuos fiziologinius procesus, kurie yra psichinių varos manifestacijų pamatas: „Sakydami „varos šaltinis“, turime galvoje tą somatinį procesą tam tikrame kūno organe ar kūno dalyje, kurio dirgiklį psichikos gyvenime reprezentuoja vara“ (Freud, 1915c, p. 123). Šiame kontekste Freudas užsimena, kad nuodugnesni varų šaltinių tyrinėjimai išeina už psichologijos ribų. Matyt, jis laikėsi nuomonės, kad varų šaltiniai yra fiziologinių tyrinėjimų objektas. Paskutiniaisiais metais kaip tik atlikta plataus masto tyrimų, skirtų fiziologiniam varų pamatui (Milner, 1970). Freudas įsivaizdavo, kad kiekviena vara turi specifinį šaltinį apibrėžtuose kūno organuose ar apibrėžtose kūno dalyse vykstančių procesų pavidalu. Pavyzdžiui, jis manė, kad greta erogeninių sričių, kurios yra apibrėžtų seksualinių varų šaltiniai, dominavimo varos šaltinis yra raumenys, o *vojerizmo šaltinis – akis (Freud, 1915c).

VAROS TIKSLAS

Angl. *instinctual aim*; pranc. *but pulsionnel*; vok. *Triebziel*

Veiksmas, kuriuo mėginama pašalinti *varos spaudimą, o galiausiai

pasiekiamas santykinis vidinės įtampos atslūgimas. Šį veiksmą palaiko ir valdo *fantazija.

Varoms būdingi tokie bruožai: *varos slėgis, *varos šaltinis, varos tikslas ir *varos objektas. Varos tikslas visada esti varos numaldymas per *psichinės energijos iškrovą. Tarp varos tikslo ir šaltinio esama artimo ryšio, kurį paprastai reprezentuoja *erogeninė sritis. Pavyzdžiui, oralinės varos versmė susijusi su burnos sritimi, o nusiraminimas ateina per čiulpimo veiksmą (Freud, 1905d). Galutinis tikslas neretai pasiekiamas per visą virtinę dalinių tikslų, kurie tam tikru laipsniu gali būti sukeičiami. Ši aplinkybė itin gerai matoma *genitalinės seksualinės varos atveju. Galutinis šios varos tikslas yra abipusis pasitenkinimas per lytinį aktą, iki kurio paprastai prieinama tik pasiekus keletą dalinių tikslų. Teorijos požiūriu svarbiame veikale *Triebe und Triebschicksale* (1915c) Freudas parodo, kokias permainas paprastai patiria tam tikros *dalinės varos tikslas. Šiame kontekste Freudas skiria *autoerotines varas, kurias individas gali patenkinti pats, ir varas, nukreiptas į kokį nors objektą. Pirmajai varų kategorijai priskirtina oralinė vara, o antrajai – *sadizmas. Antrosios kategorijos varų tikslas gali kisti ir „virsti savo paties priešingybe“. Būdingas tokio atvejo pavyzdys yra perėjimas nuo sadizmo prie *mazochizmo. Kita varos tikslo ir objekto modifikacija yra *sublimacija. Tokiu atveju seksualinės varos patenkinamos, pasitelkiant neseksualinius tikslus ir objektus. Pavyzdžiu čia gali būti laisvalaikio užsiėmimai, sportavimas ir intelektualinė bei kultūrinė veikla.

VARŲ SUSILIEJIMAS

Angl. *fusion of instincts*; pranc. *union des pulsions*; vok. *Triebmischung*

Gyvybės varų ir *mirties varų susiliejimas įvairiomis proporcijomis. Konstruktyvios gyvybės varų nuostatos įvairiu laipsniu švelnina griaunamąsias mirties varų tendencijas.

Ši sąvoka randasi iš paskutiniosios Freudo varų teorijos: „Niekada nesusiduriame su grynomis gyvybės ar mirties varomis, visada aptin-

kame tik įvairias jų kombinacijas“ (Freud, 1920g, p. 53). Vėlesniame darbe Freudas rašo: „Laimė, agresijos varos niekada nesireiškia skyrium, jos visada siejasi su erotinėmis varomis. Šių pastarųjų užduotis yra švelninti ir užkirsti kelią visai virtinei reiškinių, atsižvelgiant į žmonių sukurtosios viešpataujančios kultūros sąlygas“ (Freud, 1933a, p. 104). Pateiktoji citata perša mintį, kad, varoms susiliejant, prabyla įvairios jų funkcijos. Iš Eroto kylanti varų energija linkusi jungti ir kontroliuoti agresyvumą, o agresijos varos tiekia energiją, kuri siekia niokoti ir griauti. Šių grupių įtakos proporcija svyruoja, ir dažnai tam, kad būtų galima atlikti apibrėžtus veiksmus, reikalinga tam tikra jėgų pusiausvyra. Pavyzdys iš kasdienio gyvenimo yra normalus lytinis santykis, kurio metu agresyvusis dėmuo, bent vyro atveju, siejasi su seksualiniu dėmeniu. Formuluodamas šią pusiausvyrą šiek tiek drastiškiau, Freudas rašo: „Proporcijos pokyčiai, kalbant apie varų susiliejimą, gali turėti akivaizdžių padarinių. Agresyvumo perteklius meilužį padaro žudiku, o smarkus agresyviojo dėmens sumažėjimas paverčia jį nedrąsuoliu arba impotentu“ (Freud, 1940a, p. 149). Bene ryškiausias varų susiliejimo pavyzdys yra tokios seksualinės *perversijos kaip *sadizmas ir *mazochizmas. Tačiau šis susiliejimas reiškiasi visais žmogaus funkcionavimo aspektais – ir regimoje elgsenoje, ir *objektų ryšiuose, ir įvairiose psichikos instancijose (Id, Ego ir Superego).

Veidrodžio fazė

Ang. *mirror-phase*; pranc. *stade du miroir*; vok. *Spiegelstufe*

Pasak Jasques'o Lacano (1901–1981) – tai pirmoji vaiko *Ego raidos fazė. Vaikas pasiekia šią fazę, sulaukęs maždaug aštuonių mėnesių, dar tebetverdamas motorinės *bejėgystės būsenoje. Tačiau *vaizduotės registre vaikas puoselėja viltį, kad pradės kontroliuoti savo kūną. Šie lūkesčiai pasitvirtina, kai vaikas regi savo atvaizdą veidrodyje, atspindinčiame visą jo kūną. Vaikas tapatinasi su atspindžiu, ir šis išgyvenimas duoda pradžią Ego raidai.

Hipotezę, kad esama veidrodžio fazės, Lacanas iškėlė pranešime,

perskaitytame per 1936 m. psichoanalizės kongresą. Po trylikos metų, 1949 m., Lacanas nuodugniai aptarė šią fazę viename pačių garsiausių šiuolaikinės psichoanalizės straipsnių – *Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je* (Lacan, 1977). Lyginamojoje biologijoje vyrauja – empiriškai pagrįstas – požiūris, kad vaikai gimsta per anksti. Atėjimo į pasaulį akimirką nervų takai, vedą iš smegenų motorinių sričių į raumenis, dar nėra visiškai išsivystę. Tai reiškia, kad vaikui pirmaisiais gyvenimo mėnesiais būdinga nekoordinuota motorika. Pasak Lacano, šį biologinį trūkumą lydi ir psichologinis netobulumas, kuris reiškiasi fantazijomis apie savo kūno fragmentiškumą. Vaiko atspindys veidrodyje pateikia jam kūno vientisumo viziją. Šis išgyvenimas žadina regimą džiaugsmą, ir tai galime stebėti, matydami, kaip vaikas mėgina judesiais veikti savo atspindį veidrodyje. „Tasai triumfas, kurį, regėdama savo atspindį, patiria būtybė, nuolatos skendinti motorinėje bejėgystėje ir visiškai priklausoma nuo globos, – o tai šio mažo, *infans* stadijoje tveriančio žmogaus atveju yra faktas, – tokioje pavyzdinėje situacijoje reiškiasi kaip simbolinė matrica, kurioje prasideda primityvaus pavidalo *Ego išsiskyrimas“ (Lacan, 1977, p. 94). Norėdamas dar labiau išryškinti veidrodžio fazės reikšmę, Lacanas pasitelkia etologinius tyrinėjimus, parodžiusius, kad vizualinė kitų gyvūnų percepcija lemiamai veikia biologinės brandos raidą ir elgsenos modelių organizaciją (Tinbergen, 1951). Veidrodžio fazė trunka daugmaž iki aštuoniolikos mėnesių amžiaus. Lacanas veidrodžio atspindžio situaciją traktuoja kaip itin būdingą šiai fazei. Tačiau jos esminiai bruožai reiškiasi ir sąlytyje su žmonėmis – ypač su to paties amžiaus vaikais. Stebint šioje fazėje tveriančių vaikų susitikimus, galima pamatyti, kaip jie vienas kitą mėgdžioja ir kaip savo veiksmus painioja su kitų vaikų veiksmais. Pavyzdžiui, vienam vaikui pargriuvus ir į ką nors atsitrenkus, kitas pradeda verkti. Bendroje vaikų veikloje atsiskleidžia jų tarpusavio *tapatinimasis, kai vienas vaikas, sakytumei, atspindi kitą. Dažnai tokiuose veiksmuose esama pastebimų kitam vaikui rodomo agresyvumo elementų (Lemaire, 1977). Veidrodžio fazei išskirtinumo siekiąs, narcistinis tapatinimasis (*pirminis narcizmas) būdingas ta prasme, kad vaikas *yra* veidrodžio atspindys – arba veikiau veidrodžio atspindys, nei jis pats (Lemaire, 1977).

Veidrodžio fazė vaikui baigiasi tada, kai jis įvaldo kalbą ir įgyja gebėjimą kalbėdamas reikšti vidinius išgyvenimus. Taigi vėliau jis pereina į *simbolinę fazę. Veidrodžio fazės sąvoka yra kertinis prancūzų psichoanalitinės tradicijos akmuo, o ši tradicija darė poveikį ir britų *objektų ryšių mokyklai. Vienas įžymių šios mokyklos teoretikų, Donaldas Woodsas Winnicottas (1896–1971), vaisingai išplėtojo Lacano veidrodžio sąvoką, aprašydamas motinos veidą kaip tam tikrą atspindį vaikui (Winnicott, 1981).

Vyriškumas / Moteriškumas

Angl. *masculinity / femininity*; pranc. *maculinité / féminité*; vok. *Männlichkeit / Weiblichkeit*

Sudėtingos kilmės psichologinė priešybė. Aiškiomis vyriškumo apraiškomis yra nuostatos ir elgsenos modeliai, kuriems būdingas aktyvumas, agresyvumas ir polinkis į *sadizmą. Atitinkamos moteriškumo manifestacijos yra pasyvumas, slopinamas agresyvumas ir mazochistinės tendencijos.

Išsamiausią šios priešingybės aptarimą randame Freudo paskaitoje moteriškumo tema (Freud, 1933a, XXXIII paskaita). Freudas išskiria tris vyriškumo ir moteriškumo skirtumų aspektus. Pirma, esama biologinio skirtingumo, kuris reiškiasi pirminiais ir antriniais bruožais. Tačiau jie tiesiogiai nelemia individo funkcionavimo pagal vyriškumo/moteriškumo kategorijas. Antra, esama sociologinio skirtingumo, kai lytiniam individo tapatumui poveikį daro artimiausios aplinkos ar socialinės struktūros santykiai. Trečia, psichoseksualinis aspektas, kuriame individo raida iki pat *Edipo komplekso išsisprendimo lemiamai veikia vyriškus arba moteriškus asmenybės bruožus. Šie trys aspektai tai veikia išvien, suteikdami raidai tam tikrą kryptį, tai vėl ima konfliktuoti. Pasak Freudo, šių sąvokų poliariškumas neatsiskleidžia iš pat pradžių, jis kildintinas iš pirminės, biologinės *aktyvumo ir pasyvumo priešingybės ir yra susijęs su kastracijos problemomis *falinėje fazėje. Teigiama, kad vaikas ankstyvosiose raidos fazėse psichologiniu požiūriu yra

biseksualus. Paprastai *psichoanalizėje aprašinėjant tam tikrą asmenį kaip vyrišką ar moterišką, nedera itin didelės reikšmės teikti akivaizdžioms apraiškoms. Pavyzdžiui, ryškiai vyriška tam tikros moters elgsena gali būti deformuota stipraus, bet slepiamo moteriškumo išraiška. Esama daugybės kritinių veikalų moteriškumo ir vyriškumo dichotomijos bei Freudo požiūrio į ją raidos temomis (Mitchell, 1974).

VOJERIZMAS

Angl. *voyeurism*; pranc. *voyeurisme*; vok. *Voyeurismus*

Seksualinis nuokrypis, reiškiąs, kad kas nors pasiekia seksualinį pasitenkinimą, apžiūrinėdamas kitų asmenų lyties organus arba stebėdamas jų seksualinius veiksmus.

Veikale *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905d) Freudas pripažįsta egzistuojant *dalinę varą, kurią vadina „žiūrėjimo vara". Ji turi aktyviąją ir pasyviąją puses. Pasyvioji pusė reiškia, kad rodymas kam kitam paprastai pridengtų kūno dalių, pirmiausia – genitalijų, žadina malonius seksualinius jausmus. Aktyvusis variantas pagrįstas seksualinio malonumo potyriu, apžiūrinėjant kitų asmenų intymiąsias kūno dalis ar stebint jų intymius veiksmus. Freudas laikosi nuomonės, kad žiūrėjimo vara yra iš pradžių autoerotinė ar narcistinė, tačiau, pradedant *analine faze, ji pasisuka į objektų pusę. Vykstant normaliai vaiko raidai, galima šioje fazėje kartais pastebėti smarkų domėjimąsi intymiosiomis kūno dalimis ar jų rodymą kitiems asmenims. Pasiekus genitalinį *seksualumą, kai visos dalinės seksualinės varos esti integruojamos, žiūrėjimo vara internalizuojama per *pradžios malonumą prieš lytinį santykį. Kai aktyvioji žiūrėjimo varos atmaina dominuoja suaugusio asmens lytiniame gyvenime, kalbame apie perversinį vojerizmą. Fiksuota pasyvioji atmaina veda į *ekshibicionizmą. Tam tikromis sąlygomis, pasak Freudo, įvyksta vienos perversijos išvirtimas ar perėjimas į kitą (Freud, 1915c). Normalioje vyro ir moters sąveikoje reiškiasi gana ryškūs vojerizmo ir ekshibicionizmo akcentai.

Ž

ŽODŽIO VAIZDINYS / DAIKTO VAIZDINYS

Angl. *word-presentation/thing-presentation*; pranc. *représentation de mot/représentation de chose*; vok. *Wortvorstellung / Sachvorstellung*

Žodžio vaizdiniai yra garsiniai atminties likučiai, kurių šaltinis yra žodžiai, o daiktų vaizdiniai yra su daiktais susiję regimieji likučiai. Savo *metapsichologijoje Freudas teigia, kad *nesąmoningosios sferos sistemoje tveria tik daiktų vaizdiniai, o *ikisąmoningosios sferos ir *sąmonės sistemose daiktų vaizdiniai yra susiję su atitinkamais žodžių vaizdiniais.

Žodžio vaizdinius nuo daikto vaizdinių Freudas atskyrė dar 1891 m. monografijoje afazijos tema. Skirsnis antrašte *Worte und Sachen*, kuriame Freudas aptaria šį skirtumą, yra veikalo *Das Unbewußte* (1915e) priedas. Vėlesnėse publikacijose Freudas rašo, kad objekto vaizdinys „susideda jeigu ne iš tiesioginio objektų atminties paveikslo, tai bent iš labiau nutolusių to paveikslo atminties pėdsakų *kateksio [...]. Sąmoningas vaizdinys susideda iš objekto vaizdinio ir jam priklausančio žodžio vaizdinio, o nesąmoningas vaizdinys yra vien objekto vaizdinys" (Freud, 1915e, p. 211). Pasak Freudo, esminė sąlyga, kad nesąmoningas vaizdinys būtų įsisąmonintas, yra ta, kad šis vaizdinys pirma turi tapti ikisąmoningas. Tai reiškia, kad nesąmoningi objektų vaizdiniai pirma turi susisieti su žodžiais ir tik tada gali pasiekti ikisąmoningąją sferą ir sąmonę. Freudas sako: „Taigi klausimas „Kaip kas nors patenka į sąmonę?" nuosekliau turėtų skambėti taip: „Kaip kas nors patenka į ikisąmoningąją sferą?" O atsakymas būtų toks: „Per ryšį su atitinkamais žodiniais vaizdiniais" (Freud, 1923b, p. 20). Šiuo skyrimu Freudas naudojasi ir kalbėdamas apie schizofrenišką mąstymą. Jis teigia, kad schizofreniko žodiniai vaizdiniai netekę savo svorio kaip daikto nusakymas. Šie vaizdiniai traktuojami kaip daiktų vaizdiniai, susiklostą pagal *pirminį procesą, galiojantį *nesąmoningojoje sferoje. Pasak Freudo,

bent iš pažiūros nesuprantamą schizofrenikų kalbą lemia dėl pirminio proceso vykstą žodinių vaizdinių *perstūmimai ir *sutirštinimai (Freud, 1915e). Žodžių vaizdinių ir daiktų vaizdinių atskyrimas bei jų susiejimas su psichikos sistemomis yra mėginimas sukurti psichoanalitinę kalbos teoriją. Ši teorija bent vienu aspektu kertasi su mūsų kasdiene patirtimi. Introspektyviai žvelgiant, atrodo, kad mes dažnai mąstome daiktų vaizdinių kategorijomis, pasitelkdami vaizdus ir tiesiogiai niekaip nesinaudodami kalba. Freudas pripažįsta, kad ši sąmoningo, vizualinio mąstymo atmaina iš tiesų egzistuoja, tačiau laiko ją primityvesne už verbalinį mąstymą: [...] ryšiai, itin būdingi mintims, negali būti vizualiai išreikšti. Taigi mąstymas vaizdais tėra tik labai netobulas sąmoningas suvokimas. Jis kažkaip ir artimesnis nesąmoningiesiems procesams negu mąstymas žodžiais ir, be abejonės, ontogenetiniu ir filogenetiniu požiūriu už jį senesnis" (Freud, 1923b, p. 21).

(1892) Laiškas Josefui Breueriui, datuotas 1892 m. birželio 29 d. In: Freud (1950a)
(1893a) Drauge su Breuer, J. On the psychical mechanism of hysterical phenomena: Preliminary communication. SE II, 3.
Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene: vorläufige Mitteilung. GW I, 81.
(1894a) The neuro-psychoses of defence. SE III, 43.
Die Abwehr-Neuropsychosen. GW I, 59.
(1895) A project for a scientific psychology. In: Freud (1950).
(1895b) On the grounds for detaching a particular syndrome from neurastenia under the description of „anxiety neurosis". SE III, 87.
Über die Berechtigung von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als „Angstneurose" abzutrennen. GW I, 315.
(1895c) Obsessions and phobias. SE III, 71.
Obsessions et phobies. GW I, 345.
(1895d) Drauge su Breuer, J. Studies on hysteria. SE II
Studien über Hysterie. GW I, 77.
(1896a) Heredity and the aetiology of neuroses. SE III, 143.
L'hérédité et l'étiologie des névroses. GW I, 407.
(1896b) Further remarks on the neuro-psychoses of defence. SE III, 174.
Weitere Bemerkungen über die Abwehr-Neuropsychosen. GW I, 379.
(1896c) The aetiology of hysteria. SE III, 191.
Zur Ätiologie der Hysterie. GW I, 425.
(1898a) Sexuality in the aetiology of the neuroses. SE III, 261.
Die Sexualität in der Ätiologie der Neurosen. GW I, 491.
(1899a) Screen memories. SE III, 301.
Über Deckerinerunngen. GW I, 531.
(1900a) *The interpretation of dreams.* SE IV–V.
Die Traumdeutung, GW. II–III.
(1901b) The psychopathology of everyday life. SE VII, 257.
Zur Psychopathologie des Alltagslebens. GW V, 13.
(1905c) Jokes and their relation to the unconcsious. SE VII.
Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten. GW VI.
(1905d) Three essays on the theory of sexuality. SE VII, 125.
Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie. GW V, 29.
(1905e) Fragment of an analysis of a case of hysteria. SE VII, 3.
Bruchstück einer Hysterie-Analyse. GW V, 163.
(1907b) Obsessive actions and religious practices. SE IX, 116.
Zwangshandlungen und Religionsübung. GW VII, 129.

(1908b) Character and anal erotism. SE IX, 169.
Charakter und Analerotik. GW VII, 203.
(1909b) Analysis of a phobia in a five-year-old boy. SE IX, 207.
Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben. GW VII, 235.
(1909c) Family romances. SE IX, 237.
Der Familienroman der Neurotiker. GW VII, 227.
(1909d) Notes upon a case of obsessional neuroses. SE X, 155.
Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose. GW VII, 381.
(1910a) Five lectures on psycho-analysis. SE XI, 3.
Über Psychoanalyse. GW VIII, 3.
(1910c) Leonardo da Vinci and a memory of his childhood. SE IX, 252.
Eine Kindheitserinnerung des Leonardo Da Vinci. GW VIII, 128.
(1910d) The future prospects of psycho-analytic therapy. SE XI, 141.
Die zukünftigen Chancen der psychoanalytischen Therapie. GW VIII, 104.
(1910h) A special type of choice of object made by men. SE XI, 165.
Über einen besonderen Typus der Objektwahl beim Manne. GW VIII, 66.
(1910i) The psycho-analytic view of psychogenic disturbance of vision. SE XI, 211.
Die psychogene Sehstörung in psychoanalytischer Auffassung. GW VIII, 94.
(1911b) Formulations on the two principles of mental functioning. SE XII, 215.
Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens. GW VIII, 230.
(1911c) Psycho-analytic noteson an autobiographical account of a case of paranoia. SE XII, 3.
Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiografisch beschriebenen Fall von Paranoia. GW VIII, 240.
(1912b) The dynamics of transference. SE XII, 99.
Zur Dynamik der Übertragung. GW VIII, 364.
(1912c) Types of onset of neurosis. SE XII, 229.
Über neurotische Erkrankungstypen. GW VIII, 332.
(1912e) Recommendations to physicians practising psychoanalysis. SE XII, 111.
Ratschläge für den Arzt bei der psychonalytischen Behandlung. GW VIII, 376.
(1912g) A note on the unconscious in psycho-analysis. SE XII, 243.
Einige Bemerkungen über den Begriff des Unbewussten in der Psychoanalyse. GW VIII, 430.
(1912–1913) Totem and taboo. SE XIII, 1.
Totem und Tabu. GW IX, 1
(1913i) The disposition to obsessional neurosis. SE XII, 313.
Die Disposition zur Zwangsneurose. GW VIII, 442.
(1914c) On narcissism: An introduction. SE XIV, 69.
Zur Einführung des Narzissmus. GW X, 138.
(1914d) On the history of the psychoanalytic movement. SE XIV, 3.

Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung. GW X, 44.
(1914g) Remembering, repeating and working-through. Further recomendations on the technique of psycho-analysis. SE XII, 147.
Weitere Ratschläge zur Technik der Psychoanalyse: Erinnern, Wiederholen und Durcharbeiten. GW X, 126.
(1915a) Observations on trensference love. SE XII, 157.
Bemerkungen über die Übertragungsliebe. GW X, 126.
(1915b) Thoughts for the times on war and death. SE XIV, 275.
Zeitgemässes bei Krieg und Tod. GW X, 324.
(1915c) Insticts and their vicissitudes. SE XIV, 111.
Triebe und Triebschicksale. GW X, 324.
(1915d) Repression. SE XIV, 143.
Die Verdrängung. GW X, 248.
(1915e) The unconscious. SE XIV, 161.
Das Unbewußte. GW X, 264.
(1915f) A case of paranoia running counter to the psycho-analytic theory of the disease. SE XIV, 263.
Mitteilung eines der psychoanalytischen Theorie wiedersprechenden Falles von Paranoia. GW X, 234.
(1916–1917) Introductory lectures on psycho-analysis. SE XV–XVI.
Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. GW XI.
(1917c) On transformations of instinct, as exemplified in anal erotism. SE XVII, 127.
Über Triebumsetzungen insbesondere der Analerotik. GW X, 402.
(1917d) A metapsychological supplement to the theory of dreams. SE XIV, 127.
Metapsychologische Ergänzung zur Traumlehre. GW X, 412.
(1917e) Mourning and melancholia. SE XIV, 239.
Trauer und Melancholie. GW X, 428.
(1918b) From the history of an infantile neurosis. SE XVII, 3.
Aus der Geschichte einer infantilen Neurose. GW XII, 29.
(1919e) A child is being beaten. SE XVII, 177.
Ein Kind wird geschlagen. GW XII, 197.
(1920a) The psychogenesis of a case of female homosexuality. SE XVIII, 147.
Über die Psychogenese eines Falles von weiblicher Homosexualität. GW XII, 271.
(1920g) Beyond the pleasure principle. SE XVIII, 7.
Jenseits des Lustprinzips. GW XIII, 3.
(1921c) Group psychology and the analysis of the ego. SE XVIII, 69.
Massenpsychologie und Ich-Analyse. GW XIII, 73.
(1922a) Dreams and telepathy. SE XVIII, 197.
Traum und Telepathie. GW XIII, 165.
(1922b) Some neurotic mechanisms in jealousy, pranoia and homosexuality. SE XVIII, 223.
Über einige neurotische Mechanis-

men bei Eifersucht, Paranoia und Homosexualität. GW XIII, 195.
(1923a) Two encyclopedia articles. SE XVIII, 235.
„Psychoanalyse“ und „Libidotheorie“. GW XIII, 211.
(1923b) The ego and the id. SE XIX, 3.
Das Ich und das Es. GW XIII, 237.
(1923e) The infantile genital organization. SE XIX, 141.
Die infantile Genitalorganisation. GW XIII, 293.
(1924b) Neurosis and psychosis. SE XIX,149.
Neurose und Psychose. GW XIII, 387.
(1924c) The economic problem of masochism. SE XIX, 157.
Das ökonomische Problem des Masochismus. GW XIII, 371.
(1924d) The dissolution of the Oedipus complex. SE XIX, 173.
Der Untergang des Ödipuskomplexes. GW XIII, 395.
(1924e) The loss of reality in neurosis and psychosis. SE XIX, 183.
Der Realitätsverlust bei Neurose und Psychose. GW XIII, 363.
(1925d) An autobiographical study. SE XX,3.
Selbstdarstellung, GW XIV, 33.
(1925h) Negation. SE XIX, 235.
Die Verneinung. GW XIV, 11.
(1925j) Some psychical consequences of the anatomical distinction between the sexes. SE XIX, 243.
Einige psychische Folgen des anatomischen Geschlechtsunterschieds. GW XIV, 19.
(1926d) Inhibitions, symptoms and anxiety. SE XX, 77.
Hemmung, Symptom und Angst. GW XIV, 113.
(1926e) The question of lay analysis. SE XX, 179.
Die Frage der Laienanalyse. GW XIV, 209.
(1927e) Fetishism. SE XXI, 149.
Fetischismus. GW XIV, 311.
(1930a) Civilization and its discontents. SE XXI, 59.
Das Unbehagen in der Kultur. GW XIV, 421.
(1931b) Female sexuality. SE XXI, 223.
Über die weibliche Sexualität. GW XIV, 517.
(1933a) New introductory lectures on psycho-analysis. SE XXII, 3.
Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. GW XV, 146.
(1937c) Analysis terminable and interminable. SE XXIII, 211.
Die endliche und unendliche Analyse. GW XVI, 59.
(1937d) Constructions in analysis. SE XXIII, 257.
Konstruktionen in der Analyse. GW XVI, 43.
(1939a) Moses and monotheism. SE XXIII, 3.
Der Mann Moses und die monotheistische Religion. GW XVI, 103.
(1940a) An outline of psycho-analysis. SE XXIII, 141.
Abriss der Psychoanalyse. GW XVII, 67.

Abraham, K. (1924). Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido auf Grund der Psychoanalyse seelischer Störungen. *Psychoanalytische Studien*, I, 113.

Abraham, K. (1927). *Selected papers*. London, The Hogarth Press.

Adler, A. (1908). Der Agressionstrieb im Leben und in der Neurose. *Fortschritte der Medizin.*

Adler, A. (1927). *The practice and the theory of individual psychology.* New York: Harcourt.

Anderson, C. L. & Anderson, H. H. (1961). *An introduction to projective techniques*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall.

Anderson, O. (1962). *Studies in the prehistory of psychoanalysis*. Stockholm: Norstedts.

Andkjaer Olsen, O. & Kųppe, S. (1981) *Freuds psykoanalyse*. Köpenhamn: Gyldendal.

Andkjaer Olsen, O. & Kųppe, S. (1986) Problems in Freud's metapsychology. *Scandinavian Journal of Psychology*, 27,163.

Ansbacher H. L. & R. R., red. (1956). *The individual psychology of Alfred Adler*, New York: Basic Books.

Aulagnier, P. (1981). *Våldet i tolkningen*. In: Matthis (1986), 154.

Balint, M. (1952). Primary love and psychoanalytic technique. London: The Hogarth Press.

Berkowitz, L. (1980). *A survey of social psychology*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Bettelheim, B. (1983). *Freud and mans soul*. New York: Knopf.

Bibring, E. (1943). The conception of the repetition compulsion. *Psychoanalytic Quarterly*, XII, 502.

Blanck, G. & Blanck, R. (1976). *Borderline*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Bleuler, E. (1911/1950). *Dementia praecox: the group of schizophrenias*. New York: International Universities Press.

Boehm, F. (1926). Homosexualität und Ödipuskomplex. *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*, XII, 66.

Braad-Thomsen, C. (1985). *Sigi-erövraren. En Sigmund Freud biografi*. Stockholm: Alfabeta.

Brenner, C. (1981). *Psykoanalysens grunder*. Stockholm: Prisma.

Brunswick, R. M. (1940). The preoedipal phase of the libido development. *Psychoanalytic Quarterly*, IX, 304.

Cartwright, R. (1978). *A primer on sleep and dreaming*. Reading, Mass.: Addison-Wesley.

Casriel, D. (1974). *A scream away from happiness*. New York: Grosset& Dunlap.

Cullberg, J. (1984). *Dynamisk psykiatri*. Stockholm: Natur och Kultur.

Danziger, K. (1971). *Socialization.* Harmondsworth: Penguin.
Deutsch, H. (1925). The psychology of women in relation to functions of reproduction, *IJPA*, VI, 405.
Dewald, P. A. (1972). *Dynamisk psykologi.* Stockholm: Natur och Kultur.
Eisser, K. R. (1959). On isolation. *Psychoanalytic Study of the Child*, 14, 29.
Erdelyi, M. H. (1985). *Psychoanalysis. Freud's cognitive psychology.* New York: Freeman.
Erickson, E. H. (1969). *Barnet och samhället.* Stockholm: Natur och Kultur.
Eysenck, H. J. (1965). *Fact and fiction in psychology.* Harmondsworth: Penguin.
Fairbairn, W. R. D. (1952). *Psychoanalytic studies of the personality.* London: Tavistock.
Fairbairn, W. R. D. (1954). *An object-relations theory of the personality.* New York: Basic Books.
Farrel, B. (1963). *Leonardo.* London: Pelican.
Fenichel, O. (1941). *Problems of psychoanalytic technique.* New York: The Psychoanalytic Quarterly.
Fenichel, O. (1945). *The psychoanalytic theory of neurosis.* New York: Norton.
Ferenczi, S. (1950). *Further contributions to the problems and methods of psycho-analysis.* New York: Basic Books.
Ferenczi, S. (1952). *First contributions to psycho-analysis.* London: The Hogarth Press.
Ferenczi, S. (1955). *Final contributions to the problems and methods of psycho-analysis.* London: The Hogarth Press.
Fhanér, S. (1978). *Psykologi som förklaring, förståelse och kritik.* Stockholm: Bonniers.
Fhanér, S. (1985). *Bilder av människan.* Stockholm: Natur och Kultur.
Fisher, S. & Greenberg, R. P. (1977). *The scientific credibility of Freud's theories and therapy.* New York: Basic Books.
Freud, A. (1937). *The ego and the mechanisms of defence.* London: The Hogarth Press.
Jaged och dess försvarsmekanismer. Stockholm: Natur och Kultur, 1969.
Fromkin, V. red. (1979). *Errors of linguistic performance: Slips of tongue, ear, pen, and hands.* New York: Academic Press.
Fromm, E. (1973). *The crisis of psychoanalysis.* Harmondsworth: Penguin.
Gitelson, M. (1952). The emotional position of the analyst in the psychoanalytic situation. *IJPA*, XXXIII, 1.
Glover, E. (1926). The neurotic character. *IJPA*, VII, 11.
Glover, E. (1955). *The technique of psycho-analysis.* London: Balliere, Tindall and Cox.
Greenacre, P. (1975). On reconstruction. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 23, 693.
Greenson, R. R. *The technique and practice of psychoanalysis.* International Universities Press.
Groddeck, G. W. (1923/1949). *The book of the it.* London: Vision Press.

Groddeck, G. (1970). *The meaning of illness*. London: The Hogarth Press.

Guntrip, H. (1961). *Personality structure and human interaction*. London: The Hogarth Press.

Guntrip, H. *Schizoid phenomena, object-relations and the self.* London: The Hogarth Press.

Guntrip, H. (1971). *Psychoanalytic theory, therapy and the self.* New York: Basic Books.

Götlind, E. (1971). *Aspects on the psychotherapeutic processes*. Stockholm: Almquist & Wiksell.

Hall, C. S. & Nordly, V.C. (1973). *A primer of Jungian psychology*. New York: New American Library.

Hartman, H. (1958). *Ego psychology and the problem of adaptation.* London: Imago.

Hartman, H. (1964). *Essays in ego-psychology*. London: The Hogaarth Press.

Heiman, P. (1950). On counter-transference. *IJPA*, XXXI, 81.

Hendrick, I. (1943). The discussion of the „instinct to master". *Psychoanalytic Quarterly*, XII, 563.

Hirsch, E. D. (1967). *Validity in interpretation*. New Haven: Yale University Press.

Horney, K. (1924). On the genesis of the castration complex in women. *IJPA*, V, 50.

Horney, K. (1926). The flight from womanhood. *IJPA*, VII, 324.

Horney, K. (1942). *Self-analysis*. New York: Norton.

Isaacs, S. (1948). The nature and function of phantasy. *IJPA,* XXIX, 73.

Jacobson, E. (1964). *The self and the object world*. London: The Hogarth Press.

Janov, A. (1974). *Primalskriket*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Jones, E. (1953, 1955, 1957). *Sigmund Freud – Life and work*. Vol. I–III. London: The Hogarth Press.

Jones, R. M. (1970). *The new psychology of dreaming*. New York: Grune & Stratton.

Jung, C. G. (1916) *Psychology of the unconscious*. New York: Dodd.

Jung, C. G. (1918). *Studies in word-association*. London: Heineman.

Jung, C. G. (1953). *Collected works*. London: Routledge & Kegan Paul.

Jung, C. G. (1969). *Man and his symbols*. Garden City, N. Y.: Doubleday.

Kernberg, O. (1976). *Object relations theory and clinical psychology*. New York: Jason Aronsen.

Kernberg, O. (1983). *Borderlinetillstånd och patologisk narcissism*. Stockholm: Natur och Kultur.

Kihlbom, M. (1981). *Den eviga familjen*. Stockholm: Natur och Kultur.

Killingmo, B. (1985). Problems in contemporary psychoanalytic theory. *Scandinavian Journal of Psychology*, 26, 53.

Klein, M. (1932). *Psycho-analysis of children*. London: The Hogarth Press.

Klein, M. (1948). *Contributions to psycho-analysis*. London: The Hogarth Press.

Klein, M. (1952). *Developments in psycho-analysis*. London: The Hogarth Press.

Klein, M. *Narrative of a child analysis*. London: The Hogarth Press.
Klein, M. (1975). *Love, guilt and reparation and other works*. The Hogarth Press.
Kline, P. (1981). *Fact and fantasy in Freudian theory*. London: Methuen.
Koff, R. H. (1961). A definition of identification. *IJPA*, XLII, 362.
Kohut, H. (1971). *The analysis of the self*. New York: International Universities Press.
Kohut, H. (1977). *The restoration of the self*. New York: International Universities Press.
Kollind, A. K. (1986). *Freud och verkligheterna*. Göteborg: Monograph from the Departament of Sociology, University of Goethenburg.
Lacan, J. (1977). *Ecrits: a selection*. London: Tavistock.
Lacan, J. (1979). *The four fundamental concepts of psycho-analysis*. Harmondsworth: Penguin.
Laforgue, R. (1936). La névrose familiale. *Revue française de psychoanalyse*, IX, 327.
Laforgue, R. (1939). *Psychopathologie de l'échec*. Paris: Payot.
Lagache, D. (1958). La psychoanalyse et la structure de la personnalité. *La Psychoanalyse*, VI, 34.
Laplanche, J. (1979). *En metapsykologi satt på prov av ångesten*. In: Matthis (1986), 198.
Laplanche, J. & Leclaire, S. (1961). L'inconscient. *Les Temps Modernes*. No 183, kap. II.
Laplanche, J. & Pontalis, J. B. (1967). *Vocabulaire de la psychoanalyse*. Paris: Presse Universitaires de France. *The language of psychoanalysis*. London: The Hogarth Press, 1973.
Laplanche, J. & Pontalis, J. B. Fantasy and the origins of sexuality. *IJPA*, XLIX, 1.
Lasch, C. (1981). *Den narcissistiska kulturen*. Stockholm: Norstedts.
Laughlin, H. P. (1970). *The ego and its defenses*. New York: Appleton-Century-Crafts.
Leach, E. (1970). *Lévi-Strauss*. London: Fintana.
Lemaire, A. (1977). *Jacques Lacan*. London: Routledge & Kegan Paul.
Lewin, B. D. (1946). Sleep, the mouth and the dream screen. *Psychoanalytic Quarterly*, XV, 419.
Lewin, B. D. (1954). Sleep, narcissistic neurosis and the analytic situation. *Psychoanalytic Quarterly*, XXIII, 4.
Lewis, A. (1970). Paranoia and paranoid: a historical perspective. *Psychological Medicine*, 1, 2.
Little, M. (1951). Counter-transference and the patient's response to it. *IJPA*, XXXII, 32.
Lorenzer, A. (1970). *Sprachzerstörung und Rekonstruktion*. Frankfurt: Suhrkamp.
Mahler, M. S., Pine, F. & Bergman, A. (1975). *The psychological birth of the human infant*. London: Hutchinson. *Barnets psykiska födelse*. Stockholm: Natur &Kultur, 1984.
Masson, J. (1984). *Sveket mot sanningen*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
Matthis, I. (1986). *Gräns och rörelse*. Stockholm: Natur och Kultur.

McDougall, W. (1908). *An introduction to social psychology*. London: Methuen.

Mead, M. *Male and female*. London: Gollancz.

Meissner, W. W. (1980). The problem of internalization and structure formation. *IJPA*, LXI, 237.

Miller, A. (1980). *Det sjåvutplånande barnet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Milner, P. M. (1970). *Physiological psychology*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Mitchell, J. (1974). *Psychoanalysis and feminism*. London: Allen Lane.

Montague, A. (1976). *The nature of human aggression*. Oxford: Oxford University Press.

Moreno, J. L. & Ennis, J. M. (1950). *Hypnodrama and psychodrama*. Boston: Beacon House.

Nunberg, H. (1955). *Priciples of psychoanalysis*. New York: International Universities Press.

Ogden, T. On projective identification. *IJPA*, LX, 357.

Ottosson, J. O. (1983). *Psykiatri*. Stockholm: Almquist & Wiksell.

Pelletier, K. R. *Stress*. Stockholm: Forum.

Pontalis, J. B. (1981). Nej och åter nej. In: Matthis (1986), 66.

Pribram, K. H. (1962). The neuropsychology of Sigmund Freud. In: A. J. Bachrach, red. (1962). *Experimental foundations of clinical psychology*. New York: Basic Books.

Pribram, K. H. & Gill, M. M. (1976). *Freud's Project're-assesed*. New York: Basic Books.

Rank, O. (1924). *The trauma of birth*. London: Kegan Paul.

Rapaport, D. (1959). The structure of psychoanalytic theory. In: S. Koch, red. (1959). *Psychology: a study of science, 3*. New York: Mc Graw Hill, 55.

Reich, W. (1949). *Character-analysis*. New York: Noonday.

Richter, H. (1976). *Den sjuka familjen*. Stockholm: Norstedts.

Ricoeur, P. (1970). *Freud and philosophy: An essay on interpretation*. New Haven: Yale University Press.

Rosen, J. N. (1953). *Direct analysis. Selected papers*. New York: Grune & Stratton.

Rycroft, C. (1962). Beyond the reality principle. In: Rycroft (1968).

Rycroft, C. (1968). *Imagination and reality*. London: The Hogarth Press.

Scheflen, A. E. (1961). *A psychotherapy of schizophrenia: Direct analysis*. Springfield: Thomas.

Sechehaye, M. A. (1951). *Symbolic realization: A new method of psychotherapy applied in a case of schizophrenia*. New York: International University Press.

Sechehaye, M. A. (1956). *A new psychotherapy in schizophrenia*. New York: Grune & Stratton.

Segal, H. (1976). *Melanie Klein och hennes bidrag till psykoanalysens teori och teknik: en introduktion*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Seligman, M. E. P. (1975). *Helplessness: On depression, development and death*. San Francisco: Freeman.

Silbener, H. (1914). *Probleme der Mys-*

tik und ihrer Symbolik. Leipzig: Hugo Heller.

Sjöbäck, H. (1973). *The psychoanalytic theory of defensive processes*. Lund: CWK Gleerup.

Sjöbäck, H. (1984) *Psykoanalytisk försvarsteori*. Lund: Studentlitteratur.

Sjöbäck, H. (1985). *Omedveten varseblivning och experimentell psykodynamik*. Stockholm: Liber.

Spitz, R. (1945). Hospitalism – An enquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. *Psychoanalytic Study of the Child*, I, 53.

Spitz, R. (1946). Anaclitic depression. *Psychoanalytic Study of the Child*, II, 313.

Spitz, R. (1958). On the genesis of super-ego components. *Psychoanalytic Study af the Child*, XIII, 375.

Spitz, R. (1965). *The first year of life*. New York: International Universities Press.

Stärcke, A. (1921). The castration complex. *IJPA*, II, 179.

Szasz, T. (1970). *Psykisk sjukdom – en myt*. Stockholm: Bonniers.

Tinbergen, N. (1951). *The study of instincts*. Oxford: Clarendon Press.

Tähkä, V. (1987). *Psykoanalytisk psykoterapi*. Stockholm: Natur och Kultur.

Veith, I. (1965). *Hysteria: the history of a disease*. Chicago: Chicago University Press.

White, R. W. (1959). Motivation reconsidered: the concept of competence. *Psychological Review*, 66, 297.

Whyte, L. L. (1960). *The unconscious before Freud*. New York: Basic Books.

Winnicott, D. W. (1953) Transitional objects and transitional phenomena. *IJPA*, XXXIV, 88.

Winnicott, D. W. (1965). *The family and individual development*. New York: Basic Books.

Winnicott, D. W. (1967). The location of cultural experience. *IJPA*, XLVIII, 3.

Winnicott, D. W. (1981). *Lek och verklighet*. Stockholm: Natur och Kultur.

Wollheim, R. (1971). *Freud*. London: Fontana.

Wolpe, J. (1969). Basic principles and practices of behavior therapy of neuroses. *American Journal of Psychiatry*, 125, 1242.

A

abreaction – iškrova
acting out – išveika
active technique – aktyvioji technika
activity/passivity – aktyvumas/pasyvumas
actual neurosis – aktualioji neurozė
adhesiveness of the libido – libido lipnumas
affect – afektas
affection (tenderness) – švelnumas
agency – instancija
aggression – agresija
aggressive instinct – agresijos vara
aim-inhibition – tikslo slopinimas
alteration of the ego – Ego pokytis
ambivalence – ambivalencija
ambivalent; pre-ambivalent; post-ambivalent – ambivalentinis; preamibvalentinis; postambivalentinis
anaclisis (atachment) – šliejimasis
anaclitic depression – anaklitinė depresija
anaclitic type of object-choice – anaklitinis objekto rinkimasis
anagogic interpretation – anagoginė interpretacija
anal character – analinis charakteris
anal-sadistic stage (phase) – analinė sadistinė fazė
anticathexis (countercathexis) – antikateksis
anxiety – nerimas
anxiety hysteria – nerimo isterija
anxiety neurosis – nerimo neurozė
auto-erotism – autoerotizmas
automatic anxeity – automatinis nerimas
autoplastic / alloplastic – autoplastinins / aloplastinis

B

binding – surišimas
birth-trauma – gimimo trauma
bisexuality – biseksualumas (dvilytiškumas)
borderline case – ribinė būsena

C

canniballistic – kanibalinis
castration complex – kastracijos kompleksas
catexis – kateksis
cathartic therapy – katarsio metodas
censorship – cenzūra
character neurosis – charakterio neurozė
chioce of neurosis – neuroizės rinkimasis
cloacal theory – kloakos teorija
combined parents – susijungusi tėvų pora
complemental series – papildomoji grandinė
complex – kompleksas
component instinct – dalinė vara
compromise-formation – kompromisinis darinys
compulsion to repeat – būtinybė kartoti
compulsion / compulsive – įkyrumas / įkyrus
condemntation – pasmerkimas
condensation – sutirštinimas
conflict-free area of the ego – bekonfliktė Ego sfera

construktion – konstrukcija
control analysis – prižiūrimoji analizė
conversion – konversija
conversion hysteria – konversinė isterija
consciousness – sąmonė
counter-transference – kontraperkėlimas

D

damming up of libido – libido santvanka
day's residues – dienos likučiai
day-dream – dienos svajos
death instincts – mirties varos
defence – gynyba
defence mechanisms – gynybos mechanizmai
denial (disavowal) – atmetimas
depressive position – depresinė nuostata
derivative of the uncoscious – nesąmoningosios sferos išvedinys
destructive instinct – griovimo vara
direct analysis – tiesioginė analizė
displacement – slinktis perstūmimas
distortion – iškraipymas
dream – sapnas
dream screen – sapnų fonas
dream work – sapno darbas
dynamic – dinaminis

E

economic – ekonominis
ego – Ego
ego-ideal – Ego idealas
ego-instinct – Ego vara
ego-interest – Ego interesas
ego-libido / object-libido – libido, susijęs su Ego / libido, susijęs su objektu
ego-syntonic – atitinkąs Ego
egoism – egoizmas
Electra complex – Elektros kompleksas
eros – Erotas
erotogenic zone – erogeninė sritis
evenly poised attention – dėmesys (laisvai sklindantis)
exhibitionism – ekshibicionizmas
experience of satisfaction – pasitenkinimo išgyvenimas

F

family neurosis – šeimos neurozė
family romance – šeimos romanas
fate newurosis – lemties neurozė
father complex – tėvo kompleksas
fixation – fiksacija
flight into illness – bėgimas į ligą
fore-pleasure / end-pleasure – pradžios malonumas / pabaigos malonumas
foreclosure (repudiation) – pašalinimas
free association – laisvosios asociacijos
free energy / bound energy – laisvoji energija / susaistytoji energija
fright – išgąstis
frustration – frustracija
fundamental rule – pagrindinė taisyklė
fusion of instinct – potraukių susiliejimas

G

gain from illness, primary and secondary – ligos nauda, pirminė ir antrinė
generation of anxiety – nerimo raida
genital love – genitalinė meilė
genital stage (phase) – genitalinė fazė
„good" object / „bad" object – „geras" objektas / „blogas" objektas

H

helplessness – bejėgystė
histerogenic zone – isterogeninė sritis
hospitalism – hospitalizmas

hypercathexis – hiperkateksis
hypnoid state – hipnoidinė būsena
hysteria – isterija

I

id – Id
idea – vaizdinys
idealization – idealizacija
ideational representative – vaizdinių reprezentacija
identification – tapatinimasis
identification with the aggressor – taptinimasis su agresorium
imaginary – vaizduotės registras
imago – imago
incorporation – inkorporacija
intellectualization – intelektualizacija
infantile amnesia – ankstyvosios vaikystės amnezija
instinct – vara
instinct for master – užvaldymo vara
insticts of self-preservation – savisaugos vara
instinctual aim – varos tikslas
instinctual impulse – varos impulsas
instinctual representative – varos reprezentacija
internalization – internalizacija
interpretation – interpretacija
introjection – introjekcija
introversion – introversija
isolation – izoliacija

L

latency period – latencijos (slaptasis) periodas
latent content – slaptasis turinys
libidinal stage (phase) – libido fazė
libido – libido
life instincts – gyvybės varos

M

manifest content – regimasis turinys
masculinity / femininity – vyriškumas / moteriškumas
masochism – mazochizmas
material – medžiaga
memory trace – atminties pėdsakas
metapsychology – metapsichologija
mirror-phase – veidrodžio fazė
mixed neurosis – mišrioji neurozė
mnemic symbol – atminties simbolis
mothering – motiniška globa
multiple determination (over-determination) – daugeriopa determinacija

N

narcissism – narcizmas
narcissistic neurosis – narcistinė neurozė
narcissistic object-choice – narcistinis objekto rinkimasis
need for punishment – bausmės poreikis
negation – neigimas
negative therapeutic reaction – neigiama terapinė reakcija
neurasthenia – neurastenija
neurosis – neurozė
neutrality – neutralumas
neutralization – neutralizacija
Nirvana principle – nirvanos principas

O

object – objektas
object-choice – objekto rinkimasis
object-relation(ship) – objektų ryšys
pbsessional neurosis – įkyrumų neurozė
Oedipus complex – Edipo kompleksas
oral stage (phase) – oralinė fazė

oral-sadistic stage (phase) – oralinė sadistinė fazė
organ pleasure – organinis malonumas
organization of the libido – libido organizacija

P

pair of oppsites – priešybių pora
paranoia – paranoja
paranoid position – paranoidinė nuostata
parapraxis – riktas
part-object – dalinis objektas
penis evy – penio pavydas
perceptual identity – suvokimo taptumas
perversion – perversija
phallic stage (phase) – falinė fazė
phallic woman – falinė moteris
phallus – falas
phantasy – fantazija
plasticity of the libido – libido plastiškumas
pleasure principle – malonumo principas
pleasure-ego / reality-ego – malonumo Ego / tikrovės Ego
preconscious – ikisąmoningoji sfera
pregenital – pregentialinis
preoedipal – ikiedipinis
pressure of the instinct – potraukio slėgis
primal phantasies – pirminės fantazijos
primal repression – pirminis išstūmimas
primal scene – pirminė scena
primary identification – pirminis tapatinimasis
primary narcissism / secondary narcissism – pirminis narcizmas / antrinis narcizmas
primary process / secondary process – pirminis porcesas / antrinis procesas
principle of constancy – pastovumo principas
principle of inertia – inertšikumo principas
projection – projekcija
projective identification – projekcinis taptinimasis
protective shield (against stimuli) – apsauga nuo dirgiklių
psychoanalysis – psichoanalizė
psychical apparatus – psichikos aparatas
psychical energy – psichinė energija
psychical reality – psichinė tikrovė
psychical representative – psichinė reprezentacija
psychical working out (over) – psichinis apdorojimas
psychoneurosis (neuro-psychosis) – psichoneurozė
purposive idea – tikslo vaizdinys

R

rationalization – racionalizacija
reaction-formation – priešinga reakcija
realistic anxiety – realios grėsmės nerimas
reality principle – tikrovės principas
reality-testing – tikrovės tikrinimas
regression – regresija
reparation – atitaisymas
representability – atvaizduojamumas
repression – išstūmimas
resistance – priešinimasis
return of the repressed – išstumtojo turinio grįžimas
reversal into the opposite – išvertimas į priešingybę
rule of the abstinence – susilaikymo principas

S

sadism – sadizmas
sado-masochism – sadomazochizmas
screen memory – dengiamasis prisiminmas
seconadary elaboration – antrinis apdorojimas
self-analysis – savianalizė
sense of guilt – kaltės jausmas
sense of inferiority – menkavertiškumo jausmas
sexual instinct – seksualinė vara
sexuality – seksualumas
signal of anxiety – signalinė baimė
somatic complians – somatinis prisiderinimas
source of the instinct – varos šaltinis
specific action – specifinis veiksmas
splitting of the ego – Ego skilimas
splitting of the object – objekto skilimas
subconscious – pasąmonė
sublimation – sublimacija
substitute-formation – pakaitinis darinys
sum of excitation – dirginimo suma
superego – Superego
suppression – slopinimas
symbolic – simbolinis registras
symbolic realization – simbolinė realizacija
symbolism – simbolizmas
symptom-formation – simptomo formavimasis

T

Thanatos – Tanatas
theory of seduction – suviliojimo teorija
topography, topographical – topografija, topografinis
traininganalysis – mokomoji analizė
transference – perkėlimas
transference neurosis – perkėlimo neurozė
transitional object – dalinis objektas
trauma – trauma
traumatic neurosis – trauminė neurozė

U

unconscious – nesąmoningoji sfera
undoing what has been done – anuliavimas
urethreal erotism – uretralinis erotizmas

V

voyeurism – vojerizmas

W

wish (desire) – geismas
wish-fulfilment – geismo išsipildymas
withdrawal of catexis (decatexis) – kateksio atitraukimas
word-presentation / thing-presentation – žodžio vaizdinys / daikto vaizdinys
work of mourning – gedulo darbas
working-off mechanisms – įveikimo mechanizmai
working-through – perdirbimas

A

Abarbeitungsmechanismen – įveikimo mechanizmai
Abkömmling des Unbewußten – nesąmoningosios sferos išvedinys
Abreagieren – išreagavimas
Abwehr – gynyba
Abwehrmechanismen – gynybos mechanizmai
Affekt – afektas
Aggression – agresija
Aggressionstrieb – agresijos vara
Agieren – išveika (acting out)
aktive Technik – aktyvioji technika
Aktivität / Passivität – aktyvumas / pasyvumas
Aktualneurose – aktualioji neurozė
ambivalent / prä-ambivalent / post-amibvalent – ambivalentinis / pre-ambivalentinis / postambivalentinis
Ambivalenz – ambivalencija
anagogische Deutung – anagoginė interpretacija
analer Charakter – analinis charakteris
Angst – nerimas
Angstentwicklung – nerimo raida
Angsthysterie – nerimo isterija
Angstneurose – nerimo neurozė
Angstsignal – signalinis nerimas
Anlehnung – šliejimasis
Anlehnungsdepression – anaklitinė depresija
Anlehnungstypus der Objektwahl – anaklitinis objekto rinkimasis
Autoerotismus – auterotizmas
automatische Angst – automatinis nerimas
autoplastisch / alloplastisch – autoplastinis / aloplastinis

B

Befriedigungserlebnis – pasitenkinimo išgyvenimas
Bemächtigungstrieb – užvaldymo vara
Bestzung – kateksis
Beweglichkeit des Libido – libido paslankumas
Bewußtheit – sąmonė
Bindung – surišimas
Bisexualität – biseksualumas

C

Charakterneurose – charakterio neurozė

D

Darstellbarkeit – atvaizduojamumas
Deckerinnerung – dengiamasis prisiminimas
depressive Einstellung – depresinė nuostata
Destruktionstrieb – griovimo vara
Deutung – interpretacija
direkte Analyse – tiesioginė analizė
Drang – potraukio slėgis
Durcharbeitung – perdirbimas
dynamisch – dinaminis

E

Egoismus – egoizmas
Einverleibung – inkorporacija
Elektrakomplex – Elektros kompleksas

Entstellung – iškraipumas
Entziehung (Abziehung) der Besetzung – kateksio atitraukimas
Ergänzungsreihe – papildomoji grandinė
Erinnerungsspur – atminties pėdsakas
Erinnerungssymbol – atminties simbolis
erogene Zone – erogeninė sritis
Eros – Erotas
Erregungssumme – dirginimo suma
Ersatzbildung – pakaitinis darinys
Es – Id
Exhibitionismus – ekshibicionizmas

F

Familienroman – šeimos romanas
Familienneurose – šeimos neurozė
Fehlleistung – riktas
Fixierung – fiksacija
Flucht in die Krankheit – bėgimas į ligą
freie Asoziation (freier Einfall) – laisvoji asociacija
freie Energie / gebundene Energie – laisvoji energija / susaistytoji energija

G

Geburtstrauma – gimimo trauma
Gegenbesetzung – kontrakateksis
Gegensatzpaar – priešybių pora
Gegenübertragung – kontraperkėlimas
gemischte Neurose – mišrioji neurozė
genitale Liebe – genitalinė meilė
genitale Stufe (Phase) – genitalinė fazė
gleichschwebende Aufmerksamkeit – dėmesys (laisvai sklandantis)
Grenzfall – ribinė būsena
Grundregel – pagrindinė taisyklė
Grundsatz der Abstinenz – susilaikymo principas
„gutes“ Objekt / „böses“ Objekt – „geras“ objektas / „blogas“ objektas

H

Hilflosigkeit – bejėgystė
Hospitalismus – hospitalizmas
hypnoider Zustand – hipnoidinė būsena
Hysterie – isterija
hysterogene Zone – isterogeninė sritis

I

Ich – Ego
Ichgerecht – atitinkąs Ego
Ichideal – Ego idealas
Ichlibido / Objektlibido – libido, susijęs su Ego / libido, susijęs su objektu
Ichinteresse – Ego interesas
Ichspaltung – Ego skilimas
Ichtriebe – Ego varos
Ichveränderung – Ego pokytis
Idealisierung – idealizacija
Identifizierung – tapatinimasis
Identifizierung mit dem Angreifer – tapatinimasis su agresorium
Imaginäre – vaizduotės registras
Imago – imago
infantile Amnesie – ankstyvosios vaikystės amnezija
Instanz – instancija
Intellektualisierung – intelektualizacija
Introjektion – introjekcija
Introversion – introversija
Isolierung – izoliacija

K

kannibalisch – kanibalinis
Kastrationskomplex – kastracijos kompleksas
kathartisches Heilverfahren – katarsio metodas
Klebrigkeit der Libido – libido lipnumas
Kloakentheorie – kloakos teorija
Komplex – kompleksas

Kompromissbildung – kompromisinis darinys
konfliktfreier Bereich des Ichs – bekonfliktė Ego sfera
Konstanzprinzip – pastovumo principas
Konstruktion – konstrukcija
Kontrollanalyse – prižiūrimoji analizė
Konversion – konversija
Konversionshysterie – konversinė isterija
Krankheitsgewinn, primärer und sekundärer – ligos nauda, pirminė ir antrinė

L

latenter Inhalt – slaptasis turinys
Latenzperiode – latencijos periodas
Lebenstriebe – gyvybės varos
Lehranalyse – mokomoji analizė
Libido – libido
Libidostauung – libido santvanka
Libidostufe – libido fazė
Lust-Ich / Real-Ich – malonumo Ego / tikrovės Ego
Lustprinzip – malonumo principas

M

manifester Inhalt – regimasis turinys
Masochismus – mazochizmas
Material – medžiaga
Männlichkeit / Weiblichkeit – vyriškumas / moteriškumas
mehrfache Determinierung – daugeriopa determinacija
Metapsychologie – metapsichologija
Minderwertigkeitsgefühl – menkavertiškumo jausmas
mütterliches Betreuen – motiniška globa

N

Nachträglichkeit – atgalinis įreikšminimas
narzissistische Neurose – narcistinė neurozė
narzissistische Objektwahl – narcistinis objekto rinkimasis
Narzissmus – narcizmas
negative therapeutische Reaktion – neigiama terapinė reakcija
Neurasthenie – neurastenija
Neuropsychose – psichoneurozė
Neurose – neurozė
Neurosenwahl – neurozės rinkimasis
Neutralisierung – neutralizacija
Neutralität – neutralumas
Nirwanaprinzip – nirvanos principas

O

Objekt – objektas
Objektbeziehung – objektų ryšys
Objektspaltung – objekto skilimas
Objektwahl – objekto rinkimasis
oral-sadistische Stufe (Phase) – oralinė sadistinė fazė
orale Stufe (Phase) – oralinė fazė
Organisation der Libido – libido organizacija
Organlust – organinis malonumas
Ödipuskomplex – Edipo kompleksas
ökonomisch – ekonominis

P

Paranoia – paranoja
paranoide Einstellung – paranoidinė nuostata
Partialobjekt – dalinis objektas
Partialtrieb – dalinė vara
Penisneid – penio pavydas
Perversion – perversija
phallische Frau – falinė moteris
phallische Stufe (Phase) – falinė fazė
Phallus – falas
Phantasie – fantazija

prägenital – pregenitalinis
preödipal – ikiedipinis
primäre Identifizierung – pirminis tapatinimasis
primärer Narzissmus / sekundärer Narzissmus – pirminis narcizmas / antrinis narcizmas
Primärvorgang / Sekundärvorgang – pirminis procesas / antrinis procesas
Projektion – projekcija
Projektionsidentifizierung – projekcinis tapatinimasis
psychische Bearbeitung (Verarbeitung) – psichinis apdorojimas
psychische Energie – psichinė energija
psychische Realität – psichinė tikrovė
psychischer Apparat – psichikos aparatas
psychischer Konflikt – psichikos konfliktas
psychischer Repräsentant – psichinė reprezentacija
Psychoanalyse – psichoanalizė

R

Rationalisierung – racionalizacija
Reaktionsbildung – priešinga reakcija
Realangst – realios grėsmės nerimas
Realitätsprinzip – tikrovės principas
Realitätsprüfung – tikrovės tikrinimas
Regression – regresija
Reizschutz – apsauga nuo dirgiklių

S

Sadismus – sadizmas
sadistisch-anale Stufe (Phase) – sadistinė analinė fazė
Sadomasochismus – sadomazochizmas
Schicksalsneurose – lemties neurozė
Schreck – išgąstis
Schuldgefühl – kaltės jausmas
sekundäre Bearbeitung – antrinis perdirbimas
Selbstanalyse – savianalizė
Selbsterhaltungstriebe – savisaugos varos
Sexualität – seksualumas
Sexualtrieb – seksualinė vara
somatisches Entgewgenkommen – somatinis prisiderinimas
spezifische Aktion – specifinis veiksmas
Spiegelstufe – veidrodžio fazė
Strafbedürfnis – bausmės poreikis
Sublimierung – sublimacija
Symbolische – simbolinis registras
symbolische Wunscherfüllung – simbolinis geismo patenkinimas
Symptombildung – simptomo formavimasis

T

Tagesreste – dienos likučiai
Tagtraum – dienos svajos
Thanatos – Tanatas
Todestriebe – mirties varos
Topik – struktūrinis modelis
Topik, topisch – topografija, topografinis
Trauerarbeit – gedulo darbas
Traum – sapnas
Trauma – trauma
Traumarbeit – sapno darbas
traumatische Neurose – trauminė neurozė
Traumhintergrund – sapnų fonas
Trägheitsprinzip – inertiškumo principas
Trieb – vara
Triebmischung – varų susiliejimas
Triebquelle – varos šaltinis
Triebregung – varos impulsas
Triebrepräsentant – varos reprezentacija
Triebziel – varos tikslas

U

Unbewußte – nesąmoningoji sfera
Ungeschehenmachen – anuliavimas
Unterbewußte – pasąmonė
Unterdrückung – slopinimas
Urethralerotik – uretralinė erotika
Urphantasien – pirminės fantazijos
Urszene – pirminė scena
Urverdrängung – pirminis išstūmimas
Überbesetzung – hiperkateksis
Übergangsobjekt – pereinamasis objektas
Überich – Superego
Übertragung – perkėlimas
Übertragungsneurose – perkėlimo neurozė

V

Vaterkomplex – tėvo kompleksas
Verdichtung – sutirštinimas
Verdrängung – išstūmimas
vereinigte Eltern – susijungusi tėvų pora
Verführungstheorie – suviliojimo teorija
Verinnerlichung – internalizacija
Verkehrung ins Gegenteil – išvertimas į priešingybę
Verleugnung – atmetimas
Verneinung – neigimas
Versagung – frustracija
Verschiebung – perstūmimas
Verurteilung, Urteilsverwerfung – pasmerkimas
Verwerfung – pašalinimas
Vorbewußte – ikisąmoningoji sfera
Vorlust / Endlust – pradžios malonumas / pabaigos malonumas
Vorstellung – vaizdinys
Vorstellungsrepräsentant – vaizdinio reprezentacija
Voyeurismus – vojerizmas

W

Wahrnehmungsidentität – suvokimo tapatumas
Wiedergutmachung – atitaisymas
Wiederholungszwang – būtinybė kartoti
Wiederkehr des Verdrängten – išstumtojo turinio grįžimas
Wiederstand – priešinimasis
Wortvorstellung / Sachvorstellung (Dingvorstellung) – žodžio vaizdinys / daikto vaizdinys
Wunsch (Begierde) – geismas
Wunscherfüllung – geismo išsipildymas

Z

Zärtlichkeit – švelnumas
Zensur – cenzūra
Zielhemmung – tikslo slopinimas
Zielvorstellung – tikslo vaizdinys
Zwang, zwangs- – įkyrumas, įkyrus
Zwangsneurose – įkyrumų neurozė

Stig Fhanér

PSICHOANALIZĖS
Ž O D Y N A S

Viršelio dail. Tomas Vyšniauskas

Tiražas 1200 egz. Užsk. Nr. 7.
Išleido leidykla „Aidai“
Tilto g. 8/3, LT-01101 Vilnius
www.aidai.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius

Šiame žodyne pateikiami pagrindiniai psichoanalizės terminai. Žodynas skiriamas ne tik profesionaliems psichologams ir psichiatrams, – jis tikrai pravers visiems, kurie domisi psichoanalize.

Žodyno sandara yra paprasta ir patogi, jame lengva rasti norimą terminą – visi antraštiniai žodžiai pateikiami abėcėlės tvarka. Prie kiekvieno termino nurodyti atitikmenys anglų, prancūzų ir vokiečių kalbomis. Knygos pabaigoje pridedamas anglų-lietuvių ir vokiečių-lietuvių kalbų psichoanalizės terminų žodynėlis.

Culture 2000

ISBN 9955-656-19-0

viršelyje – Tomas Vyšniauskas, *Dovana #2*, 2005, fotografija